

પરીખ કૃત 'રસદ્રષ્ટા કવિવર' પથ્ય દ્રષ્ટે પ્રકટ કર્યું છે. દ્રષ્ટના કાર્યને પ્રજ્ઞનો અને વિદ્વદ્ગર્જનો સહૃદય સારો ટેકો મળ્યા જ કર્યો છે. ગૂજરાતે પોતાના કવિની અને સાહિત્યની કદર કરવામા કચ્ચા રાખી નથી.

દ્રષ્ટીમણના શ્રી ધૂમકેતુ, શ્રી ચન્દ્રકાન્ત જગાભાઈવાળા, શ્રી ગિરધરલાલ દામોદરદાસ, શ્રી વિધ્યુભાઈ ભટ્ટ ને પ્રો. રાવળે દ્રષ્ટના દરેક કાર્યમા ખૂબ ઉત્સાહથી ભાગ લીધો છે. પ્રો. અનંતરાય રાવળે તો આ લાખા મહાકાવ્યના મૂળ લખાણ અને પ્રેસ-નકલ મેળવી જોવા ઉપગત સાહિત્યદષ્ટિએ પુસ્તકન મૂકનું મંશોધનકાર્ય ખૂબ કાળજીપૂર્વક અને કવિશ્રી પ્રાપ્તેના નિષ્કામ આદરભાવથી કરવાનું ચાલુ રાખ્યું છે

'કુમાર'ના શ્રી વાચુભાઈ રાવત ને કસોથુરુ શ્રી રવિભાઈ રાવળે પથ્ય દ્રષ્ટને નિજનું જ માનીને અનેક સહાય કરી છે.

આ પુસ્તક પરની કવિયુગલની તસ્વીર માટે શ્રી જગન મહેતાનો, 'હરિમહિતા'ના પ્રકાશન-સમારોહના ત્રિત્ર માટે સુરેશ આર્ટ ગ્રૂપિયો (ધીકાટા અમદાવાદ)ના યુવાન તસ્વીરકાર શ્રી સુરેશચન્દ્ર લક્ષમણજી મિશ્રીનો, અને જોકેટ પાછળના ગજગજની કલાકૃતિના ફોટો માટે એસ. એ પ્રમુખની કં.(અમદાવાદ)નો પથ્ય આભાર માનીએ છીએ.

ગૂજરાતે તેના લાડીલા કવિની આ છેલ્લો મહાન કૃતિને જે હૃદયથી આવકારી છે તેવા જ ઉમંગથી બાકી રહેલા કાર્યને મતકારશે એની અમને ખાતરી છે.

‘હિતાવહ હજો સૌને હરિની ‘હરિમહિતા’

તા. ૩૧-૧૨-૧૯

૪૬ પરિમલ સોસાએટી અમદાવાદ ૬

મણુદાસ બાલુભાઈ પટવારી

મૈનેજિંગ દ્રષ્ટી

મહાકવિશ્રી ન્હાનાલાલ રમારકદ્રષ્ટ

અનુક્રમણિકા

ચતુર્થ મંડળ - સાગરપાળે

અધ્યાય

૧ મલપાદિથી પ્રસ્થાન	૩
૨ કપૂર કુંજમાં	૯
૩ સરસ્વતીનું અભ્યુવન	૧૪
૪ આચાર્યપીઠ	૨૦
૫ ઠાવેરીનો ધોધ	૨૫
૬ નદીનીરની દ્વીપમાળા	૩૨
૭ લવિંગનો વાડોઓ	૩૭
૮ જલધિજલની શૂલશુક્લમણીઓ	૪૩
૯ બારુંડ મુનિ	૪૮
૧૦ ઠન્યાકુમારી	૫૪
૧૧ રામેશ્વર	૬૦
૧૨ સાયં-આરતી	૬૫
૧૩ 'સતીનાં અશ્રુઓ'	૭૨
૧૪ નારદાગમન	૭૭
૧૫ યશસ્વતી	૮૪
૧૬ અહયઃ જીવનોપનિષદ	૯૦
૧૭ અહયઃ જ્ઞાનવિજ્ઞાનોપનિષદ	૧૧૦૫-
૧૮ અહયઃ સાગરોપનિષદ	- ૧૧૯
૧૯ અહયઃ અહયશીલા ઉપનિષદ	૧૩૪

અધ્યાય

૨૦ થી ૨૬ મળતા નથી

૧૪૯

૨૭

૧૫૦

મંડળ ૫ તથા ૬ લખાયાં નથી

સપ્તમ મંડળ - કામરૂપની કુંજેમાં

અધ્યાય

૧ બ્રહ્મપુત્રાને કાંઠેકાંઠે

૧૬૫

૨ વાત્સ્યાયન ઋષિને આશ્રમે

૧૭૨

૩ સૌન્દર્ય-વનમાં

૧૭૬

૪ સૌન્દર્યના કદંબો

૧૮૧

૫ રૂચની મણ્ડણી

૧૮૫

૬ દર્શન

૧૯૦

૭ સન્તોડલે

૧૯૫

૮ અધૂરા ઓરતા

૧૯૯

૯ અધૂરા થઈ

૨૦૨

૧૦ મધંક-કુંજમાં

૨૦૭

૧૧ આમન્ત્રણ

૨૧૨

૧૨ વિલાસનું વન

૨૧૬

૧૩ કોડામણી

૨૨૧

૧૪ વમત-પરાજય

૨૨૫

૧૫ લોકમંત્રણનું તીર્થ

૨૩૨

૧૬ બાગીરથી-સંગમ

૨૩૭

અષ્ટમ મંડળ - ઉપાગોને આરે

અધ્યાય

૧ બાગીરથીના અધિદેવ

૨૪૫

૨ નાલંદ-ભોમમાં

૨૫૧

અધ્યાય

૩ કુલપતિના આશ્રમે	૨૫૭
૪ જળઆસન	૨૬૪
૫ ગળતાં વન	૨૭૧
૬ થી ૧૭ લખાએલા નથી	૨૭૭
૧૮ ઉપાઓને આરે	૨૭૮
૧૯ હિમમાંના ઋષ્યાશ્રમોમાં	૨૮૪
૨૦ ઉપાનાં ઇન્દ્રધનુષો	૨૯૧
૨૦ ઋગ્વેદ મંડળ ૧ • સૂક્ત ૧૧૩ • ઉપારનોત્ર	૨૯૩
૨૧ મન્ત્રદ્રષ્ટાના મન્ત્રો	૨૯૮
ઉપારનોત્ર • ઋગ્વેદ મંડળ ૧ • સૂક્ત ૧૨૩	૩૦૧
૨૨ અહ્યયસ	૩૦૬
૨૩ હરિનું નવઉપારનોત્ર	૩૧૩
૨૪ અહ્યમુહર્ત	૩૨૦
૨૫ અન્દગાયત્રી	૩૨૮
૨૬ કૈલાસીના કૈલાસમાં	૩૩૪
૨૭ અનુશાયસ • હરિનો કોલ	૩૪૫
૨૮ જગત્-નગરીઓ	૩૫૨
૨૯ યુગસાક્ષિણી	૩૫૬
૩૦ અહ્યાત્રીતા	૩૬૭
૩૧ વલ્કલઋષિ	૩૭૪
૩૨ ડાશીદર્શન	૩૮૨

તા ૨૮ નવેમ્બર ૧૯૫૬ના રોજ ગુજરાત વિદ્યાપીઠના પદાગલેખી
 ઉચ્ચશિક્ષણ મંત્રીશ્રી
 શ્રી જવાહરલાલજી દસેક નાથો પાસે પાઠાની સહી કરીને જીવનની સરચાઓને બેઠા આપીને ખરું કર્યું.

હરિસંહિતા

ચતુર્થ મંડળ - સાગરપાત્રે

અધ્યાય ૧લો • મલયાદ્રિથી પ્રસ્થાન

મન્દા મન્દા, અંગ આનન્દકન્દા,
મિઠા મિઠા મેઘની માધુરીના,
સૌભાગીને સ્વચ્છ મોતીસરી શા,
વાયુ વાયા સાગરાન્તેથી વહેતા.
વધાં નહોતી, ગાઢ ગ્રીષ્માન્ત એ તો.

વીતી ચન્દનકુંજોમાં વસન્તની વધાઈઓ;
શમ્યાં શૂરાં વીરગીતો, શમ્યાં આનન્દ-પ્રીર્તનો.
કાળનાં કૌટિલ્યનાં, ને વિધાનો વિધિવેણનાં,
ગાજતાં હુંદુભિનાદે શમ્યાં એ સૌ દિશાસીમે.
ચન્દનોથી ચોક છાંટ્યા, પન્થે છાંટી પવિત્રતા;
છાંટી શાન્તિ લોકહૈથે, શાતા છાંટી ઘરેઘરે.
ને પછી આશવન્તાની આશા શી પલટી ઋતુ;
રત્નાળી રાત્રિઓ યૈ, ને વસુવંતી વસુંધરા.
દિશાનાં ખામણાઓમાં જિગ્યાં નક્ષત્રરાશિઓ;
મ્હાલે મંદાકિની આલે દેવની દૃષ્ટિસેર શી.
વસન્ત આયમી વિશ્વે, ગ્રીષ્મનાં ગૌરવો વધ્યાં,
નિર્ધાર્યું હરિએ ત્હારે પુણ્ય પ્રસ્થાન સંધનું.
અગમ્યના અક્ષરોને ખોળી તોળી ઉજેળીને
પૃથ્વીની પ્રારબ્ધપોથી વાંચી લીધી હરિવરે.

મણિ સમા વિરાળને મુગટે મલયાદ્રિને
 શ્રીહરિ ત્હાં ન્હાળતા'તા દક્ષિણપથનો પથ.
 ગિરિખીણા નદી વનો વીધીને સાગરે જતો.
 જેમ જ્યોતિરેળ જાય જ્યોતજવલંત મોતીડે,
 એહવો એ શ્વેતમાર્ગ વનોમાં જગનાં જતો.
 શામળા સાગર મધ્યે પાજ છે રામસેતુની,
 પડ્યો'તો એહવો પન્થ મલયાદ્રિથી સેતુનો;
 વનોની હરિયાળીમાં શું સ્વર્ગગ્રભા પડી
 જવું છે મેઘને દેશે, ત્હાં મહામેઘ શોધવા;
 પૂજવા રામની પાજ, પાજ એ પ્રેમભક્તિની.
 પ્રોત્સાહવ્યા સંઘપ્રાણ હરિએ હિતવેણથી.
 મ્હોરેલા મલયાદ્રિની મંગળ આરતી કરી.
 યોગીઓ યોગેશ્વરના રામના માર્ગમાં રમ્યા;
 દૂંઢવા મહામેઘોને ગયા સાગરપાળમાં.
 વાગિયો કૂચનો ડંકો ઉદ્ધવે ગાયું કીર્તન;
 પાથે પૂર્યો માર્ગશંખ, હરિ ઓંકાર ઉચ્ચર્યા.
 રકન્ધે યાત્રાળુના ઝોળા, નેત્રમાં નેહનાં અમી,
 કરે તાપસના દન્ડ, હૈયે પુણ્યની પ્રેરણા :
 પડ્યો પન્થે યાત્રીસંઘ પ્રભાતની પ્રભા પડ્યે.
 જેવું કેા ઝાડવું હુંડ વનેથી વિચરે વને,
 ભવની ભરમ ધારીને જતા'તા એ તપેશ્વરો;
 ભેગના અંચળા ઝોલી, જાણે ભેગીજમાલ કેા.

ધાતાં કેા ધોધનાં પાણી પડે છીપર છીપરે,
 મલય એ જિતરે એમ મલયની શિલા શિલા.
 ને ચન્દન-વનમાંથી વહે સુગન્ધ-વાદળી,
 મહેકતો તાપસસંઘ એવો તપ પરિમળે;
 વેદવિદે વેદોચ્ચારે પૂજી પ્રસ્થાનની દાણું;
 રુદ્ધિમણીએ રાજભાવે દીધી આશિષ દક્ષિણા.
 સવત્સી ગૌ મળી લેની, કીધી ભાવે પ્રદક્ષિણા.
 કેામળી કદળી જેવી, ગિરિની પાંખડી સમી,
 તાત કાંજે ભાત દેને જતી મળી કુમારિકા.
 ‘સૌભાગ્ય’ભાળી લદ્દાએ કીધો કુંકુમચન્દ્રક.
 ‘દાજે કન્યાકુમારીનો કુમારી-માર્ગ એ હરિ!’
 માર્ગે મળ્યો ભૂમિપુત્ર વાવી જગ જમાડતો;
 પૂછિયું હળધારીએ પન્થીને જગપન્થના :
 ‘કિયે કેડે?’ ‘વાવશેા શું?’ ‘કેાને લણી ધરાવશેા?’
 ખંભે કાવડના દંડ, પદ્મે લે હોય ગાગરો;
 ગૌરવી ગંગોદકને રામેશ્વરે રહુડાવવા.
 જતા કાવડિયા ભેગી ‘જે સીતારામ’ ઉચ્ચર્યા.
 પૃથ્વીએ જડિયા પાય, વ્હામ વ્હામ ભરી વહે,
 દૃષ્ટિ ધાતી પાય આગે, ભાવદૃષ્ટિ વટી જતા;
 અંગને આલની રુપધા પન્થીને પન્થમાં ચતી.
 દિશાઓ ભાસવી દૂર, આધાં અભોધિનાં જળો;
 પન્થમાં પગલે પાયે જિગતાં આલલો નવાં;

દૂર હોયે અન્તર્વાસી તીર્થોએ તીર્થાંને હતાં.
 આંખ પાર્થિવને ભેતી, નિર્જાતો આત્મ ભાવને.
 સાગરે પાંખ બેાળીને, અન્તરે વારિને ભરી,
 અણ્ણેકી અભિક્ષા આવે આભમાં પન્થ એડતી;
 ભાવનીરે ભયો એવા હૈયાના કુંભ તીર્થાંના.
 એક ઝરણાની પાળે, ભૂશિરે ઠોક ભૂમિની,
 હતો અશ્વત્થનો ઘેર; ઘેરમાં વાયુ ધૂમતા.
 બપોરા ગાળવા સંઘ ગયો અશ્વત્થ છાંયમાં.
 યાત્રી ગયા રનાન અર્થે, ને પાર્થ વનકૂવે ગયો;
 યોગિની યોગમાં બેઠી સાધી સિદ્ધસમાધિને.
 પડેલાં છાંયગાલીએ આંદરણાં વીણે હરિ.
 લેહાં ડાળીડાળીની રૂંખો દૂધશેડો ઝરી રહી;
 કેા જીવન્ત ગુફા જેવો થયો પારસપીપળો.
 ને પલ્લવપલ્લવેથી આવિયાં ઉપનિપટો;
 વસીને હરિને હૈયે વાણી કાળપરી વદ્યાં :
 'આભના આભલ જેવા ભૂમિના ભવનાથ છો;
 સૂર્યનાથે સૂર્ય જેવા આપ છો અવનીપતિ.
 અંગુલિઓ અમો છેએ આ આર્યોવર્ત-પાયની;
 પ્રહ્લનીરે નીતરતી, ઝીણી કેા ઝણુથી ભરી.
 વેદોના ઉદ્ધિડોલે પ્રહ્લોદક ભયાં ભયાં;
 ને વેદોના નિધિહૈયે અમો છું પ્રહ્લવીરડી.
 સુધાના મૂંટડા એહ પીને પાળેજી પૃથ્વીને.

આપ છો કાળના કાળ દંડ ઠેા દંડના મહત્તઃ
 મનુના વંશને કાળ પાઈ કાળ તરાવતા.
 મન્ત્રના મર્મની પેરે રમેા અગમ્યમાં જાડે;
 દ્વિષ્ઠી ગોચર તહોયે સ્વદિષ્ઠી છો અગોચર.
 વાયુ શા સર્વવ્યાપી છો, વાયુ સમા અદશ્ય છો;
 ને મધુરા વાયુ જેવા મધુરા સ્પર્શગમ્ય છો.
 જેવાં સાગરનાં મોતી જેવા સૌંદર્યના મણિ,
 જેવી પ્રેમભક્તિજ્યોતઃ એવાં છે તમ વેણુલાં.
 પ્રાતઃ મધ્યાહ્ન સંધ્યાએ ધારે વિશ્વ નવાં રૂપો,
 એવાં ત્રિકાળનાં રૂપો ધારો, ત્રિભુવનેશ્વર !
 વિભૂતિ અંગ ધારો છો વિભુ ! સંસારયોગી;
 યોગીઓમાં યોગેશ્વર, વિશ્વ છો વૈભવેશ્વર.
 પ્રીછે નહિ પેળાદાઓ, ભૂલે, ને ભૂલમાં લમે.
 જગત્ છે જડવાદી આ, દેખે તહેને જ દેવ કહે;
 દેવ ! દર્શન દો હાવાં, આવો અગમ્ય દેશથી;
 પૂજે છે પાપને પાપી, આપજો પુણ્યદર્શન.
 હામણી દુનિયા જેને રૂખે છે રામસેતુએ;
 અન્ત છે અવગ્નીનો ત્યાં હિમાદ્રિ ઉત્તરે જિલો.
 હિમાદ્રિ સાંભળે એવું જોલજો ઈંક સેતુથી;
 ઠરો અગમ્યને ગમ્ય, ને અગોચર ગોચર.
 નાથ ! નૂતન ભૂખ્યાંને દો ઉપનિષદો નવાં;
 ઝાંઝારના નાદ જેવાં, મહા સાગરધોષ શાં,

ગર્જને મેઘલયજ્ઞે મેઘની ગર્જના સમા,
 હૈયાકઠુણ્ય પૃથ્વીને વર્ષજે ભાવ ભીજવી.
 આપને આવતા પ્રીછ્યા, ઝોળખ્યા વિશ્વચિન્તને;
 ઘોળો છો ચક્ષુચક્રાવે, ઝેનાં માખણ આપજો.
 ધેનુજો ધન્ય ચારી છે, દોહી છે ને વલોવી છે;
 અને આજે આદ્યું છે વિશ્વવટ્ટોણું ચોળીએ.
 તારો, અવની ઉદ્ધારો; રૂબે છે જલધિજલે.”
 અશ્વત્થનાં અન્તર્ધાન, હરિને વન્દીને થયાં;
 આબ્યાં હતાં ત્વહાં ગયાં પાછાં જૂમળજૂમળે.
 હરિએ અંધોળ કીધું, ઘોળી ઘોળી પીધું સુષ્યું;
 વનકળોને આરોગ્યાં બેસી પિચ્પળ-છાંયમાં.
 પાર્થ જીલે તેજરશ્મિ, આંજે ભદ્રાની આંખડી.
 ‘મેઘને શોધવા ચાલો મીઠડી મેઘભૂમિમાં;’
 પાંચણે પૂછતાં એહ રુક્મિણીને હરિ કહે.

શ્રીળા, રહોતા, સાગરે પાઠવેલા,
 દાક્ષિણ્યાળા રામસેતુ સુદંગી,
 વાસુ આબ્યા સંઘને તેડવાને.
 ભઠયો, ચાલ્યો સંઘ સેતુદિશામાં;
 શોધન્તો’તો કેા મહામેઘને એ.

અધ્યાય ૨ જો - કર્પૂરકુંજમાં

ગૌરાંગી નીલાંજરમાં સુહાવતાં,
 વનાન્તનો પાલવડો રુકુરાવતાં,
 પદ્માગના પીમળથી પ્રસન્નના,
 ધોળા દેવજે કર્પૂરનાં વનો ઊભાં;
 ગિરીન્દ્ર ઠેરું થઈ વક્ષલાંછન.

પાડતો ગિરિના લાલે વિધિની અક્ષશવળો;
 જતો'તો હરિનો સંઘ ટહેરતો ને મ્હાલતો.

મહેકતું પાછળ મૂક્યું ચાર ચન્દનનું વન;
 અંગમાં આત્મમાં હોયે હતી ચંદન-મ્હોરમો.

યાત્રી તાપસના દેહ રહોતા'તા એ વિભૂતિએ.
 ડાહ્યા દિલના જેવા ડાહ્યા ગિરિછીપરે;

ફૂલના છોડના જેવા ઓછાયા સંઘ નાળતો.
 યોગીના યોગેશ્વર, ને પુણ્યાણુ દેવપુત્ર શા,

યાત્રીના એક આતિથ્યે ગિરિ શૂઠ પ્રકુલ્લતો.
 વહાળ્યાં ઝરણાં પાચે, ઘટાછત્રો ધર્યાં શિરે;

આમન્યા અનિલો આવી ગીતો મંજુ સુણાવતા!
 ઢળતા આલના જેવો ગૌરવે ઢળતો ગિરિ;

ઢળતા તારલા જેવા જતો'તા સંઘ-તાપસો.
 યોગિની ગીત ગાતી'તી ગણીરા ગિરિયોગનુ:

હરિવર! આવજો રે! મલયના વાવલિયા કંઈ વાય.
 મંજુલ મંજુલ અનિલવેણુમાં ગીત ગહનનાં ગવાય;
 હરિવર! આવજો રે! મલયના વાવલિયા કંઈ વાય.
 જગ ધૂમતાં ધૂમતાં હરિજનને હરિનાં છત્ર છવાય;
 હરિવર! આવજો રે! મલયના વાવલિયા કંઈ વાય.
 પરિમળમાં પરિમળતાં રમતાં પરિમળરૂપ થવાય;
 હરિવર! આવજો રે! મલયના વાવલિયા કંઈ વાય.
 વિરહયજ્ઞમાં આતમ જલતો હવિ થઈને હોમાય;
 હરિવર! આવજો રે! મલયના વાવલિયા કંઈ વાય.
 હરિવર! આવજો રે!
 હરિવર! આવજો રે! મલયના વાવલિયા કંઈ વાય.

પ્રાવતો ગીતનો દહોડો ઘટા જૂમખજૂમખે;
 જળધારી થઈ ંહેતો સમાધિસ્થ ગિરિવરે.
 ને પછી આવિયું એક પરાગે પમથું વન;
 નીલાંજર ધરી વાધા બિભું'તું સૂર્યતેજમાં.
 દીપન્તા દેવભાવાળું, મહામન્દિરના સમું.
 બિધ્વંમુખાં વૃક્ષવૃક્ષો પત્રપત્રે શિખા ઝગે;
 જાણે સહસ્રધા જ્યોતે ગિરિની આરતી કરે.
 ડાલતા બિરના ડાલે કાન્ત કર્પૂરનાં વનો.
 ગયો સંઘ ઘટાઓમાં વહન્તા પૂરના સમો;
 વધાંબ્યા વનપંખીએ વધાંબ્યા પત્રપદ્મલવે.
 તેજસ્વી એ થયાં વૃક્ષો, તેજસ્વી ઝરણાં થયાં;
 તેજસ્વી સૂર્યનાં તેજ થયાં આતિથ્ય અર્પવા.

તેજના પાથરી પટ થઈ તેજસ્વિની મહી.
 સુગન્ધી સમીરે વાયા, તાપત્કુંડાં કોમળાપકયા;
 મંજુલા લહરે લહેછી મૃદુલા ડોલેતી લતા.
 કોમળી કોમળતામાં હિતો એક અકોમળ—
 પનોતો માનવીપુત્ર; મદોન્મત્ત, મહાવપુઃ
 ન મ્હેકે પલ્લવભાવે, રમે પથ્થર પાર્થિવે.
 હિતો એ વનનો સ્વામી સ્વામિત્વભાવથી ભર્યો.
 'કોણ છે કારમા કાળે? સ્હવારે પાય પાડતા?
 પંખીને પજવો છે, 'ને નાળો છે છાંયડી વને.'
 પોકાયા વૃક્ષછાયેથી વનસ્વામી રિસાળવા.
 નહોતી સૂરે સુગન્ધો ઠેં, નહોતી કર્પૂરકાન્તિ ઠેં;
 હિતું સ્વામિત્વનું શોર્ય શબ્દનું-અપશબ્દનું.
 સૌમ્ય શબ્દે, સાધુભાવે, તપસ્વીશોભ્યું, માર્દવી,
 પાર્થ બોલ્યો: 'વટેમાર્ગું રામસેતુની વાટના.'
 'આ નથી વનની વાટ, આ તો કર્પૂરકુંજ છે:
 ઉન્માદી છે, ગર્વી છે, 'વટેમાર્ગું અવાટના.'
 દર્પણે ન્હાળીને જાણે છળિઓ ચીતર્યે જતા.
 'આ નથી રામનો માર્ગ, રામનો માર્ગ તો ખૂણે;
 ન હોયે કો પરાયું આ મહારી કર્પૂરકુંજમાં.'
 આગે આવ્યા પુષ્પપાયે, ને બોલ્યા પછી ઉદ્ભવ:
 'સાચું કહો છો? પરાયું કો નથી આ કુંજકાનને?
 વ્યોમથી વરસે સૂર્ય, લહમારો સૂર્ય એ હશે?

વહે છે વનમાં એ છે તહમારા જગવાયરા ?
 કુંજની પાળવો પાળ, રચાવો દુર્ગકાંગરા;
 વારજો ઊગતો સૂર્ય, વાતા વાયુ નિવારજો;
 નહીં તો સૂર્ય આવીને રામનો માર્ગ દેારશે.
 વાટના છે વટેમાર્ગ - વાટેલા વનવાયરા;
 આવીઆ એક પાળેથી, ને જશું બીજી પાળથી.
 નથી ચૂંટયું તૃણપાને, નથી દેં પાણીયે પીધું;
 કર્પૂરકુંજ તહમારી છે, અમારું અણુયે નથી;
 લેશું તો એક લે જાશું મુગધો વનદેારતી;
 ને દેને જગને હૃદયે એ છે કર્પૂરકુંજની.
 મહા એ ગર્વ ગર્વીનો, સન્તોળાયો મુશબ્દથી;
 અને એ અવધો પેળી સ્વામિત્વની સ્વભાવની.
 ગળી પથ્થરની છાટ, મહીંથી નીર નિર્જંઘા.
 મનુનું છે મનુષ્યત્વ, વાધા છે સર્વ અન્યથા.
 'સન્ત છો; જગયાત્રી છો; છો આગન્તુક આજના;
 તો આજે આપ આતિથ્ય આપો કર્પૂરકુંજનાં;
 કુંજ આ મહોરશે ઝોર સન્તોના સન્તભાવથી.'
 ઉદ્ભવે પાર્થ શું જોયું, પાર્થ જોયું હરિદિશે;
 હરિજો વનને દાખ્યાં, વનો આમન્ત્રતાં હતાં.
 સલ્લુ સંઘના ભાવો ઉચ્ચયાં ઉદ્ભવે પછી:
 'અમારે જાણું છે આધે, પૃથ્વીની પાજ દૂર છે;
 હોયે છે રક્ષ પૃથ્વીમાં વિવેક દશમો નિધિ.

પડે વિવેકની કુંજે પડછન્દો વિવેકનો.
 સહાંજે પન્થી જશે પન્થે, તહમારી આ સહવાર છે.’
 ઉતાર્યા યાત્રીના ઝોળા, ટાંગ્યા કર્પૂરડાળીએ;
 અઢેલ્યા તાપસ-દંડો તાપસે વૃક્ષનાં થડો.
 તપસ્વીથી વન મ્હેકયાં; મ્હેકયા વનથી તાપસો.
 ‘યોગિનીએ હરિને ત્હાં પૃછિયું ગાલભાવથી;
 ‘અછાયાળો મનુદેહ દીઠો કચ્છાં ચાલતો, હરિ?’
 ને પછી વનસ્વામીશું નેહ ઢાળી હરિ હસ્યા;
 ‘છાયા વર્ણ વનસ્વામી! દાખજો આવવું જવું.’
 ને પછી વનસ્વામીએ, પુષ્પતી પાંદડી નમે,
 દળતે પોપથે એમ નેત્રો ઢાળી હમી પડ્યા.
 હરિએ ગિરદાવ્યા, ને પ્રેયો આતિથ્યધર્મમાં;
 ‘પંધારો; અમ આવીશું ન્હાઈને અરણ્ય-જાળે.’
 પછીત્હાંજગયાત્રીઓન્હાયા, ધાયા, રમ્યા, જમ્યા;
 ને સભા પાછલે પ્હોરે જામી કર્પૂરકુંજમાં.
 ઉદ્ભવે આખ્યાન કીધું ત્હાં સોહાગણ નારત્ત;
 હરિએ સારબ્યો સાર એમાં અનન્યભાવનો;
 ને દાખી નિર્મળનેણી સોમકા પ્રેમભક્તિની.
 કુંજસ્વામી ભક્તિભાવે હરિના પાયમાં હતા;
 પ્રેમ અરતા બોલ્યા એ: ‘છે મણેક કર્પૂર આ.
 કર્પૂરકુંજથી જાયે કર્પૂરસેતુએ હરિ!
 ઉપાડી આવશે ચેટી, સેતુનો માર્ગભોમિયો;

આરતી કરજો નિત્ય સાગરે રામસેતુની,
 અને ત્હાં ઊણીશ સંગે રાત્રિએ કે અહનિશે.’
 હૈયાના આશિષ-ખોલે હરિએ વેણુલાં વધાં;
 ‘પ્રાણ છો; પોત્હીલા છો; પ્રાણબચ્યા પ્રખુદ છો;
 પુણ્યાણું પુણ્યમાં રૂહેજો પુણ્યે પૃથ્વી જિતાય છે.
 આયુષ્યાણું જગત્ આ તો રમત છે એક રાતની.’
 રમન્તી આભલી એવે આવી દક્ષિણ દિશથી;
 દહેરાતાં દહેરણાં લેતી, મેઘની પાંખડી સમી.

છાંટણું અમીનાં છાંટી કહી ગૈ વાત વાહળી.
 ગૌરમ્ભર્તુ, ગૌરવગંભીરું, વડું,
 દૈલાસની ઠેાર સમું, મહોજ્જવલ,
 સરસ્વતી જ્યાંહી સ્વયં વિરાજતાં,
 ને આત્મનાં તેજલ રક્ષિત નાખતાં,
 એ જ્ઞાનના બ્રહ્મવને હરિ ગયા.

અધ્યાય ૩ જો . સરસ્વતીનું બ્રહ્મવન

ત્હાં તેજમાં તેજલ હુંસ ઊડતા,
 ત્હાં વાયુમાં વાગતી ગેબની વીણા;
 ત્હાં આભમાં કે ગૂઢ અન્યઓપતો;
 કલા કવિતા રસભાવ બ્રહ્મના
 આનન્દભિર્મિ શતધા વધી જતાં.

સુગન્ધોથી સુહાલી એ કાન્ત કપૂરકુંજની,
 અધિકા કાન્ત ને ગૂઢ પ્રદાવને હરિ ગયા.
 મધ્યાહનોત્તરનો ડોકા વાગિયો કુંજમાં, અને
 ઊઠ્યા આનંદના પાયે તીર્થીઓ તીર્થમાં જવા.
 સંગાથે કુંજના સ્વામી સીમે ગયા વળાવવા;
 શિરે કપૂરનો કુંભ, સંગમાં વાટ-લોભિયો.
 પાર્થ કહે : 'વજો પાછા; આટલું વેણ પાળજો :
 સૃષ્ટિના આ સમારલો પરાયું કોઈયે નથી.
 હેતે હળીમળી રૂહેજો, હરિનાં ભાંડુડાં છિયે.
 અને હું કાળ કાઢીને આવજો રામસેતુએ.'
 વન્દીને સંધને લીધી હરિની પાયવન્દના;
 'ચેટી! મા ભૂલતો વાટ, આવજો તું રત્ન દીધે :'
 વહી જિભા વૃક્ષસ્તલે સીમે કપૂરકુંજની; -
 જતા યોગીસંધની એ પાયરેણુ નિહાળતા.
 યોગિનીએ ગીત ગાયાં, ગજબ્યાં આભ તાપસે.
 વીત્યો પ્રહર ત્યાં એમ, મોઝરે ભૂમિ-લોભિયો;
 દાખે ધરા ઢેડી એને, દોરે જે સૃષ્ટિ ઢેડીઓ.
 સન્ધ્યા આવી સાન્ધ્યપાયે ગહરાં હાસ્ય હાસતી;
 આભપાલવ પૃથ્વીને ઝોઢાડી નિજ ઝોઢણી.
 જેવો ઘેરો હતો આભ, એવી ઘેરી ધરા ધર્મ;
 પૃથ્વીને આંગણે બાણે આવિયો આભ ઊતરી.
 એવે એવું ગૂઢ ઘેરું એક લ્હાં વન આવિયુ.

જેવો પ્રદ્યાંડને ઘેરી પડ્યો છે પ્રદ્યાધાર આ,
 એવો એ વનનો ઘેર પૃથ્વીની પાળ ઘેરતો.
 ગહરી ઝાલરે ગેળી દિશાઓ ધાંધીને ઊભું.
 એવે ત્હાં આબલી એક ઊગી આબલકોરમાં;
 ઝીણી તેજ અણુ જેવી, હાળતી દિશ સંધને.
 ઊડતી આંખડી જેવી ક્ષિતિજે નાય ઝાલવા,
 ત્હાં તો ઊડી ગઈ એક તેજમાં જેમ તારલી.
 ક્ષિતિજની સીમાએ ત્હાં રમતી ઊગી તારિકા.
 તેજ-અંશુલિ આમળ્યો, દિશાનાં દ્વાર શોધતો,
 તેજ-મટકાં ઝીલતો સંચયો સંધ એ દિશે.
 થઈ ત્હાં તો વનરહોતી તેજની મૂર્તિ તારલી;
 ગેળછાંયે પ્રદ્યાનયા સલ્પણી સન્મુખી ઊભી.
 અંગમાં પ્રદ્યાનાં તેજ, આંખમાં આભ ડાલતાં;
 પ્રભાતની પ્રભા જેલું ઓઢયું'તું અંગ-અંગર.
 હંસલો પડ્યો ઊભો ન્હાળતો પૃથ્વી-કૌતુક;
 પ્રદ્યાનું પ્રદ્યાનયાનું મહીમાં મહીમિલન.
 અને ઊભાં સ્થિર દષ્ટે નમન્તાં વૈભવી વનો.
 ઊદાર ઉત્તતગામી મુદ્રામાં સ્થિતપ્રજ્ઞની;
 દીડી સંઘે હરિમુદ્રા હસન્તી ગેળી હાસ્યથી.
 ઉદ્ભવે ઝોળખ્યાં, દેવી : 'સ્વર્થ આ તો' સરસ્વતી.
 સુર્યું'તું પ્રદ્યાવને એ ભારતી પ્રદ્યામૂર્તિ આ.
 તેજની મૂર્તિમાંથી ત્હાં મન્ત્રની ધાર નિર્ઝરી;

જાણે પ્રહાવીણા વાગી, જાણે ગહનતા વદી.
 ‘પધારો, હરિહોંશીલા ! આતો છે વન આપતું;
 પ્રહાંડના જાગ જેલું, કાળના કટકા સમું.
 ને વીણાના તાર છોસો યોગીઓ હરિયોગના.’
 હરિનાં ને ભારતીનાં નેણલે નેણલાં હસ્યાં;
 રુક્મિણીને સાંઈ દીધી, ઝીલ્યાં વન્દનપ્રાર્થના;
 સુભદ્રાને સખી ભાવે આલિંગી પડી ભારતી.
 અંગનાયે અંગ જેવી યોગિની લીધ પાર્શ્વમાં;
 પહેનડાનાં હેત ન્હાળી હખ્યાં હૈયે હરિવર.
 ભારતી હરિને પૂછે : ‘માર્ગમાં વાદળી મળી ?
 નેણની છીકીના જેવી પુત્રીની પામરી સમી ?’
 પુત્રીના પ્રેમમાં ન્હાતા હર્પહાસ્યે વદા હરિ:
 “પતાકા ઊડતી જેવી આવી’તી એક આભલી;
 કહી ગૈ ‘વનને આરે શારદા વાટકી જીવે.’”
 પૃથ્વીના કાળના ગેળી ગ્રન્થો શી કચારીઓ હતી;
 મહેકતાં મહીગન્થો શાં ‘ફૂલતાં ફેરી ફૂલડાં;
 એમાં થૈને હરિસંઘ ગયો પ્રહાનિકુંજમાં.
 હતો અગાસીને પાળે સ્વન્દ્રમા ત્હાં અગીઝરો;
 તારલા દીવડા થૈને ઊભા’તા દેવીદીવીમાં.
 હાથ ધોયા, પાપધોયા, ખંખેરી માર્ગધૂળને;
 યોગપાયે ગયો સંઘ વિશાળી એ અગાસીમાં.
 ત્હાં હતું મહદાકાશ રતનચંદરવા સમું;

વિશાળું, બ્રહ્મજાયાળું, બુદ્ધિની પાળ ગાંધર્તું;
વિધાત્રીનો મહાથન્ય જાણે વિસ્તાર વિસ્તરે.

શ્રી હરિએ વેણુ વાઈ, દે તાલી-તાલ રુદ્ધિમણી;
પાથે મૃદંગ ખોલાવ્યાં, બદ્રા મંજુલ મંજુરાં;

સરસ્વતી વીણા છેડે, યોગિની ગાય કીર્તન.
આંખડીમાં ઊગ્યા ભાવો, ભાલમાં ઉર જોપતાં;

રામરામે કૂટી શેઠા ધારામાં આશ નિર્ઝરે.
આધું આધું, તહોય ઘેરું, ગંભીરું શુભુભાવનું,

હૈયાંહેતું બ્રહ્મગીત જાચું બ્રહ્મનિકુંજમાં.

ઊભેલો બ્રહ્મ બ્રહ્માંડને ઘાટ વિલસતો વન્દનમૂર્તિ વિરાટ.
રણુઝણુ રણુઝણુ ઝાંઝરી ઝમકે સમદરિયાની પાળ;
આછાયો નવ માથે-સમાથે આભલગદમાં વિશાળ;
વિલસતો વન્દનમૂર્તિ વિરાટ.

નતિ નતિ વદી વિશ્વની વાણે, વર્ણુ વિશ્વના વેદ;
જલધિજલના તુંગ તરંગ શા ગૂઢ ગહનના લેદ;
ઊભેલો બ્રહ્મ બ્રહ્માંડને ઘાટ-ઊભે-એ-લો બ્રહ્મ બ્રહ્માંડને ઘાટ;
વિલસતો વન્દનમૂર્તિ વિરાટ.

રાત્રિનો કરતો ફહાડો, અજાને જ્ઞાન પાડતો,
ત્રેમીના ત્રેમનો ત્હાં તો થયો હરિમહોત્સવ.

લીધો છે નારદે કોલ 'ભક્તિ ત્હાં ભગવાન છે,'
શારદા એહ ભેટી કે બેઠા છે આ સ્વયં હરિ.

પછી પ્રભાતની લહેરો નિર્મળી નમણી ફૂંજી
 વાઈ, ને રજની વીતી; જિગ્યો દિન ઉભવળો :
 પ્રારબ્ધીના પ્રારબ્ધ શો, સોહાગીના મુહાગ શો.
 સનાનસન્ધ્યા પરવારી, આનન્દી તેજ-અંજને,
 ધેનુને દોહીને પીધી; ખાધાં મિસરી-માખણ.
 વાદળી સાળુઠે રહોતી પછી ખેલો સરસ્વતી;
 ‘કને છે ભારતીવાસ, ચાલો આચાર્યપીઠમાં.’
 ડોલતી આભલી જાય આભની કોક કેડીમાં,
 સરસ્વતી જતી એમ, જાણે અદ્ધર ચાલતી.
 ગયાં એક ગિરિશુંગે ઘટાળું ન્હોતું ધાટીલું;
 વિભૂતિ વિભુ વિસ્તારી પડ્યાં’તાં પાયમાં વનો;
 ઘટાના ઘેર ઢાળીને દિશાઓમાં ઝંકુકતા.
 ‘હરિવર! વનોને આ રામનાં વરદાન છે:
 કાળે-કાળે, ત્રિકાળે કો થશે આચાર્યપીઠ આ.’
 સ્ફુરાવી સ્મિતની રેખા વધા પછી હરિ ત્હાં:
 ‘હા, ખરું, કો યુગયોગે થશે આચાર્યપીઠ આ;
 ગુંથાથે આચાર્યમાળા કાન્ત કૌસ્તુભમાળ શી;
 એહ છે પૃથ્વીના ખેલ એહ છે ખેલ આભના;
 ને ત્રેતાના યુગપર્વે દીધાં’તાં વરદાન એ.
 પુત્રી! બ્રહ્મવર્તે રહેજો, બ્રહ્મનાં વારિ સીંચજો.’
 ‘ને ઉપનિષદો, તાત! આબ્યાં’તાં હરિદર્શને ?
 ત્હાં મલયાદ્રિને શુંગે ? ત્હાં-ચન્દનચોઠમાં ?

મહને કહેતાં ગયાં છે એ, 'આવળે રામસેતુએ;
 આરતી ત્હાં ઉતારીશું, રામની રામપાળની.'
 'હા, મલયાદ્રિના શૃંગે આવ્યાં'તાં ઉપનિષદો;
 કહેતાં'તાં કાળવાર્તા એ કલિનાં કામણો તણી.
 અલિપ્ત ભારતી! રૂહેલે કલિનાં કામકૂડથી.'
 જન્મયોગે ભેગ પાથો, કૌમારવ્રત યૌવને;
 આંખડીમાં પ્રહ્લ આંખ્યો : એ ભૂલી પડશે કયમે ?
 કાળનાં કલિનાં કૂડ પી જશે તમ પુત્રીઓ.'
 'તો નિર્મળાં નીર જેવી રૂહેલે, બહેલે વનો ભરી;
 ને થલે ઠે કાળયોગે અંગિકા પ્રહ્લજ્ઞાનની.

વર્ષો જશે, કેં શતકો વહી જશે,
 યુગાન્તરોના પલટા થઈ જશે;
 ને ભૂલશે ભારત ભારતી, પછી
 ગિર્વાણની આ શુષ્કભોમકા થશે :
 આચાર્યની પીઠ અકુર્ચી ભિગશે.'

અધ્યાય ૪ થો . આચાર્ય પીઠ

ત્હાં જ્ઞાનધેરાં વન પાથર્યા હતાં,
 ને ભાખ્ય જેવી નહીંઓ વહી જતી;
 પ્રજુહ ને પ્રેમજવળ જ્ઞાનતેજ શી
 પ્રજ્ઞા હતી ઉજ્જવળ અન્તરિક્ષમાં;
 ને જ્ઞાનની છાંયડી આશ દાળતાં.

પૃથ્વીના કષ્ટગા જેવો આભજોળે ઢળી જતો
 નિહાળ્યો ગિરિશૃંગેથી વનવિસ્તાર વિસ્તર્યો.
 એ ઝૂલતા ઝાડઝુંડે આછા અન્ધાર મ્હાલતા;
 ને વનોનાં તમે ધોતાં તેજ તેજ સ્હવારનાં.
 ત્હાં અન્ધાર ને જ્ઞાન સંધે જોયાં દિશાન્તમાં,
 ને પછી ભાવિની વાણે ભારતી હરિને વદી :
 ‘ત્હમે નિર્મોણ નિર્ધારી રોપ્યા છે રોપ એ અહીં.
 સંભરેલા સરિતા-નીરે, આર્દ્ર છે આ ધરા હરિ!
 પૃથ્વીના મ્હાણુ લોહીને ભીગશે જ્ઞાનનાં વનો.
 ભવ-ભવિષ્યની પોથી અભાણી તમથી નથી.’
 શિલાભારે ગેળી શબ્દે ત્હારે શ્રી હરિ ઉચ્ચાર્યા;
 સાંભળે સન્ન્યુએ કાળ સાંભળે આવતા યુગો.
 ‘તાહરે લખવા લેજો, ત્હારે એ મન્ત્ર ભાળવા;
 ભારતી! ત્હારે ભાગ્યે ગાવાનાં એક ગીત છે.
 શારદે! તાહરી વીણા ગાજે છે શત તારથી;
 એ શતતારી વીણાનો એક છે તાર જ્ઞાનનો.
 ઉડેરો, ગણીરો, ઘેરો, મોરના ટહુકાર શો.
 વારંવાર તું છેડે છે તાર એ ગૂઢ અર્થનો;
 જગતધાતો ધોધ જેવો, ગહરો ને ગુફામુખો.
 મોરલો તુજને ભાળે, કોકિલા ગમતી નથી.
 જોયું એ અર્ધ રાત્રિએ, જોયું બ્રહ્માનિકુજમાં.
 ત્હારો એ ધોષ ઝીલીને જન્મશે જ્ઞાનીઓ અહીં;

ગાજન્તા પ્રારબ્ધ-શબ્દે ગર્જશે જ્ઞાનઘોષણા.
 કાળાન્તરે પાંગરેલી આચાર્યપીઠ એ પછી
 જ્ઞાનપીઠે સ્થપાશે જૈ દુનિયાની દિશે દિશે.
 ગાજશે ઘડી સૌ એહ નિધિની ભરતી સમી;
 ઝંઝાવાયુ શમે એમ શમશે કાળ-ઓટમાં.
 ને પછી જન્મનાતીરે, ગૌરવી ગંગઘાટમાં,
 વાગશે તુજ વીણાનો મંબુદ્ર તાર ભક્તિનો :
 હૈયાની ભરિએ બહેતો, હૈયાનાં ગીત ગુંજતો.
 જોજો ત્હારા તારતારે, એક છે તાર અદ્ભુત;
 એ પ્રેમભક્તિનો તાર, પ્રદક્ષના એક તાર શો.
 તપ છે સત્યુગનો યોગ, ત્રેતાનો યોગ યજ્ઞ છે;
 જ્ઞાન દ્વાપરનો યોગ, કલિનો યોગ ભક્તિ છે.
 કાળની પરક્રમ્મામાં ગ્રાયા જેવા યુગે યુગો,
 'આત્મની પરક્રમ્માએ ગુંથાયા યોગ 'યોગમાં;
 વેદે વેદ ઢળે જેમ, દિશામાંહી દિશા ઢળે.
 ભારતી! એ કાળ ત્હારી વીણાને સમ રાખજે;
 જ્ઞાન ભક્તિ કર્મ યોગ સમ આરેયની તુલા.
 રાખે છે આ સમતોલ જેમ આભ ચતુર્દિશા.
 ધારી અદ્વૈતનો ઝંડો સર્વેયે દ્વૈત બાળશે;
 ને પછી એકત્વભાવે ગાશે અદ્વૈત દ્વૈતનાં.
 ભારતી! ભવ છે આ તો દેહભાવની ભિન્નતા;
 વેરાયેલાં અનેકે છે એકતા આત્મતત્ત્વની.

બિન્નલિન્ન છિન્નછિન્ન પુરોની જેમ પૃથ્વી છે,
 એવી આચાર્યપીઠે આ સૌની અદ્વૈત ભૂમિકા.
 દ્વૈતની ઠેડીઓમાં થૈ બહેતી સંગમ સાગરે.
 વનમાં જેમ વૃક્ષો છે, વૃક્ષોમાં જેમ છે વન,
 અનેક એકમાં એમ, એમ એક અનેકમાં.
 શતતારી વીણા તહારી સંગૂંચ્યો શબ્દ બોલતી,
 અને જેવા એક શબ્દે વૃક્ષો આ વનને વહે;
 એવા બ્રહ્માંડના ભાવો ગાય છે એક બ્રહ્મને.
 ભારતી! ભવ હોડા છે, કાળ છે ગહુરા વડા;
 આઘા અનન્તના આરા, દ્વેર દેશેલ-દિગન્તના;
 સર્વવ્યાપી આભ જેવાં બ્રહ્મ એનીય પાર છે.
 ઠબ્બા ભબ્બા કૈંક શબ્દો પરાગે મલયાદ્રિના;
 ગોરંભે છે આજ કૈંક આચાર્યપીઠનાં વને.
 ને વહે છે કૈંક બહેલે નિર્મળાં સરિતા-જળે;
 મહડી પાંખે સમીરોની સમાયા કૈંક સાગરે.
 શ્રી હરિના શબ્દવેધી પડ્યા મન્ત્રો યુગેયુગે.
 શિષ્યભાવે સૌમ્ય હૈયે મુલુંતી ભવભાવિને;
 હરિનાં ભારતીનાં, એ યોગિનીએ પૂછ્યું પછી.
 'તાત ! આ આચાર્યપીઠે આચાર્યા કેઈ આવશે ?'
 ગેળનો ટહુકો મંબુ પડ્યો આચાર્યપીઠમાં.
 હરિએ હેતથી ઝીલ્યો કોકિલા-બોલ કારમો;
 ઉચ્ચયાં આભલ-બોલે સત્યો સ્વજનકાળનાં :

પુત્ર ને પુત્રીના શાને સ્થાએ લેદ સર્જિયા ?
 પુત્રી ! પૂછ્યો ભલે પ્રશ્ન કાળને શરમાવતો;
 ન્યારા ન્યારા ક્યારા જેવા ધર્મ છે દેશદેશના.
 તપ ષઢરીકેઢારે, યજ્ઞ ઋષિઅરણ્યમાં;
 જ્ઞાન આ આચાર્યપીઠે, ભક્તિ છે હરિદેશમાં.
 સૌ-સૌના ધર્મ પાળીને કરશે બ્રહ્મકીર્તનો.
 જગે જેહુ કરે નારી સેવા માનવવંશની,
 જન્માવે ને ધવરાવે, નરે એ દેા ધરે નહીં.
 બ્રહ્માએ સૃજનકાળે દીધો છે ધર્મ બુંદીનેઃ
 નારીને ભક્તિ ને સેવા, નરોને યજ્ઞ ને તપ.
 તહોયે કુંક નિજ ધર્મો લે છે-દે છે પરસ્પર.
 ગવે ગણે મહંકાળ ગાર્ગી દેા યાજ્ઞવલ્કયની;
 વગાડે ભક્તિની વીણા વિશ્વે બ્રહ્મર્ષિ નારદ.
 યોગિની ! તું ગાછ ગીતો, ઉદ્ધવજી કથા કરે;
 વેદ વેદાન્ત એનાં છે, ભક્તિનાં પૂર તાહરાં.
 ‘ત્હેહારે અઘંડ અનન્ત લેદ શું નરનારના ?
 હરિને પુત્રીએ પૂછ્યું પ્રેમથી ભદ્ર ભાવથી.
 આ ભવે પુત્ર પુત્રી શું જૂજવાં માત તાતને ?’
 ઠહા સૃજનના શબ્દો હરિએ ગેળી ગેળના.
 યોગિની હો ! પુત્ર પુત્રી જુદાં છે જન્મયોગથી;
 પુત્રમાં તાત, જન્મે, ને જન્મે છે માત પુત્રીમાં.
 ક્રિયા નરે અંગ ઢાંક્યાં, સંસારે ઝોઢી ઝોઢણી ?

ને પૃથ્વીમાં પાવ પડેયો? કઈ નારે? કિયા ભવે?
છતાં સોનાં અન્નપાણી છે જ. એક કુળે કુળે.
એક-બેનાં કુળલક્ષ્મી, સંતાનો, ગોત્ર-ગૌરવ;
જુદા યોગક્ષેમ-ધર્મો, જુદાં સૌભાગ્યમંડન.
મેઘ ને વીજળી ન્યારાં, ન્યારાં સરિત્ સાગર;
ધરાપાટે એક ધર્મ સિંહ-સિંહણના નથી.'

આચાર્યપીઠે રહીને કંઈ દિનો,
આનન્દતી પ્રહ્લસુધા ઝરીઝરી,
મગ્ધભ ભાવે મહીં ગૂઢતા પૂરી,
ને જ્ઞાનનેયે કીધ ભક્તિકામળું.
ત્હાં શારદા સાદર શુશ્રૂષા કરે.

અધ્યાય ૫ મો - કાવેરીનો ધોધ

એ ઉષ્ણતાની કટિળન્ધ સીમમાં
અંગાંગને ભાસ્કરરશ્મિ -લેદતાં;
ને ધર્મ્યના ધામ નિતાન્ત નીતરે.
મહામ્યુની માધુરી માણવા પછી,
કાવેરીના કાંઠડલી હરિ ગયા.

‘કીધા આ દૂરના પન્થ, વળો પાછાં સરસ્વતી!
પ્રહ્લવન છે સૂત્રું ત્હાં, સૂની પ્રહ્લનિકુંજ છે.’
વળાવા આવતેલાંને વધો પાર્થ વિવેકથી.
હરિએ હસીને જોયું, પાર્થની ભૂલ પારખી;

અને બોલ્યા પ્રહવાણે તાપસોના તપેશ્વર.
 પાર્થ ! જો પૃથ્વીનો ગોળ, ખૂણેજો પાર્થ ! આગર;
 કણેકે આભસૂનાં એ દીઠાં સાગર કે ધરા ?
 એહવી સર્વંયાપી છે પ્રહની પુત્રી ભારતી.
 ઓમમાં વિચરે સૂર્ય, પૃથ્વી સૂર્યસૂની નથી;
 ભારતીના મુગંધોયે સદા પ્રહવને વહે.
 પ્રહવન કે પ્રહાંડ નથી કેા ભારતીસૂનાં.
 પ્રાણ છે યોગિની મહારો, યદુ છે મુજ ભારતી;
 મહેકન્તી પિતૃવાત્સલ્યે બન્ને છે પ્રહપુત્રીઓ.
 નથી વળાવવા આવી, આવે છે સંગ સેતુએ.
 પાર્થે જોયું ભૂલ કીધી, ભૂલની કીધ વન્દના.
 ખેલતો રમતો સંઘ વગડાવાટ ખૂંદતો,
 ઓમની વાદળી જેવો વીંધતો વનરાજીને.
 એવે ત્હાં આભપાળેથી બોલતી સાંભળી શુક;
 સિંહલો શ્વાસ લે એવો ઘોર ઘોરમતો હતો :
 અખંડ ખંજરી જેવો, અંઝોના અમકાર શો.
 ભયે મુખે ભારતી કહે ‘આવી કાવેરી કૌતુકી.’
 હોંશીલો હરિનો સંઘ ‘ગાતો’તો હરિકીર્તન;
 એહ અંકારનો દોરો ગયો કાવેરીના તટે.
 જળની ઓઢણી ઓઢી કાવેરી કૌતુકી વહે.
 કેા સોહાગણુને જેમ મન્યાવટી શિરે ઢળે,
 એવો નીલાંબરી ધોધ ઢાળાતો સરિતા-શિરે;

ઘેરે ઝૂંથેલી વેણી શો, નિર્મળો મેઘધાર શો.
 દેહે બહે હીરનાં ચીર, અંગે બહે સુકુમારતા;
 નેત્રે બહે દષ્ટિનાં ક્ષેરાં, એવાં કાવેરીનીર બહે :
 ઘોષ ઢાળે પડી ધીમાં, ધૂમતાં, ધીર, ગંભીરાં.
 પાથયો'તો પટ ખડોળો, રૂપલા વેણુથી ભયો;
 વ્યાળેલી ચન્દની જેવો, ઘોષે ધોતો જતો પટ.
 લેખડે વૃક્ષછાયામાં તીરે લીલમનાં તૃણે,
 સૂકાં લેણે જળભીનાં, ચરતું ધણ ધેનુનું.
 છોગલડે છોગાળો, ને ક્ષેરતો કૂલકૂમતે.
 કને ગોપાળનો જાળ વાતો'તો મીઠી વાંસળી :
 'જાધેયે હરિના જન્ધુ; બોલાવે, જાવ ત્યાં, હરિ !'
 હરિનેત્રે નેત્ર નાંખી શજેશ્વરી હસ્થાં જરી.
 'હા, ભાભલ ! ભાઈના તો ભાઈ છે દેશદેશમાં;
 હરિને માર્ગ ચાલે જે, હરિનાં એહ ભાંડુડાં :'
 હાસ્ય હેલતી ભાભીને બોલ્યાં વેણુ નણુંદળા.
 'યોગી ! કેંક યુગો વીત્યે દ્વંધ આ ધેનુનાં ઝરી
 પ્રજાના ઘડશે દેહ, આત્મને પરિતર્પશે,
 ત્યહારે અહીં થશે એહ દ્વંધનાં જ્ઞાન, ઉદ્ધવ !
 જેમ વાગોળી વાગોળી તૃણનાં દ્વંધ ધેનુ દે.'
 ભારતીએ ભાગ્ય ભાજ્યાં કાવેરીતટનાં મહા.
 ને હરિએ સાક્ષી પૂરી ઢાળીને નેત્રપલ્લવી.
 ગોરમ્બો વૃક્ષનો ચાર હતો એ તટલેખડે.

વાતા ઘટાશીળા વાયુ, સંઘે કીધો પડાવ ત્હાં;
 ને ગયો નિર્મળો થાવા-ન્હાવા કાવેરીનીરમાં.
 ત્યાં વેણુમાં મળ્યો એક આહીરવેશ રાનટી;
 રકન્ધે ડુંગરવી ડાંગ, આંખમાં ઠેંક ઓરતા.
 પાણી જોતો, પૃથ્વી જોતો, જોતો વાતા જ વાયરા;
 ‘માહરું કોણ સંગાથી?’ રટતો એક વેણુ એ.
 હરિએ સાંભળી દહેલ, અને ના-સાંભળી ઠરી;
 ને ગયા ધોધધારાએ, ધારાઓ જત્હાં ઝીલે ધરા.
 પૂછ્યું પાથે હરિને ત્હાં: દીન છે કોક દામણો;
 કોક દુનિયા-દાઝેલો, અટૂલો, એકલો ભૂલ્યો.
 નથી ઉદ્ધારને યોગ્ય હરિ! એ નરની કણી?’
 હરિ હસ્યા; હસી બોલ્યા: ‘પાર્યો પાર્થિવપાર જો;
 ધીર થા અગ્રીશે થા મા; પેખાશે કાલ પારખાં.
 દંભ છે માનવતાનો, એ છે અંગાર અગ્નિનો.
 પશુમાં વસીને એહ પશુ થયો પશુ સમો;
 માનવી વેશમાં એણે ઢાંક્યો છે ખલ આખલો.
 નથી, દુનિયા-દાઝ્યો એ, એ દુનિયા દાઝતો.’
 ગર્જતા ધોધની ધારે પધાર્યા પાર્થ ને હરિ.
 સહસ્ર ફેરે ફેરન્તી જગે કેા વાદળી ઝરે,
 એવો સહસ્ર ધારાએ ઝરતો જળધોધ એ;
 બુદ્ધબુદ્ધો ને ફેનિલોનાં ફૂલની ક્યારીઓ મહી.
 ચારુ ચન્દરવા જેવી ઢળે - જલની ઝાલર;

વારિની નીચે નમણી ગોળાર્ધની થતી ગુફા.
 છલન્તી જળછાજોમાં હતો પાતાળિયો ધરો.
 એ ધરામાં હરિ ન્હાયે નીરમાં તરણી સમા.
 કાલિન્દીને ધરે ધોરી નાથિયો કાળીનાગને,
 ત્હારે તો રૂણકી ખેલી, તારા તરન્ત આજ તો.
 તેજની જાળીઓ જેવી ક્રીણુની જાળી જાળીમાં,
 બહેતાં ઇન્દ્રધનુષ્યોથી શોભતી જળની ઝણે;
 મેઘશ્યામ નીર, એમાં મેઘશ્યામ હરિ તરે.
 પાથરી આભલી જેવી શીળી શીતળતા હતી.
 પાર્થે ધાર્યું હુંયે ન્હાઉં એહ પાતાળિયા ધરે;
 સંચયો નીરને તીરે યોગી પાવલ પાડતો.
 પડયો પડછાયો નીરે સૂર્યધનુષ્ય લોપતો;
 ધૂમતા હરિએ જોયો, ઉચ્ચાર્યો જોગીવાણુથી.
 ‘આઘો રૂહેજે, પાર્થ આ છે ઝરૂણો ચમકેવનો;
 ખાચ છે વમળો વારિ, વહે છે ધૂમરી ધૂમી.
 એ જ વિધે જગત્ બહે છે, કાળનો ધોધ એ વિધે.’
 ઝાલીને ધૂમરી વાળી આવતી નાગિણી સમી.
 જળ ઝીલે હરિ ન્હાયે, સમે પાર્થ તટેતટે;
 પછી આરે ગળ્યા ત્હારે પાર્થે શ્રી હરિને કહ્યું.
 મુખડે મૌળરી વાણી નેત્રે આશ્ચર્ય-ઝંજનો.
 ‘હરિ! આ નદીના ઘાટે તેજ ને વાસુના થરો.
 જળસેરોય, શાસે છે અદ્ભુત ને અલૌકિક :

ગૂઢ કૈંક આત્મતત્ત્વ, મેધાચક્રની પારનું.
 પાર્થ જે સ્હમજ્યો નહોતો, હરિએ પેળતા હતા;
 મણિ શાં નેત્રમણિથી ભર્ગ સ્ફુરી પૂછે હરિઃ
 ‘અનોહું એવું શું દીહું? ભૂત કેા એવું અદ્ભુત?
 લોકોમાંયે ન આ લોકે એવું કશું અલોકિક?
 ખુદશાં અન્તરિક્ષે પાર્થ! પ્રેરી નેણાં વળી તું જો;
 આહું છે, કૈં અપૂરું છે, સાચું છે તુજ દર્શન.’
 નિહાળ્યુ જળસેરોમાં, નિહાળ્યુ તેજવાયુમાં;
 અન્તરિક્ષ નિહાળીને પાર્થે શ્રી હરિને કહ્યુંઃ
 ‘વ્યોમમાં વ્યોમત્વ છે જે, વનોમાં જે વનત્વ છે,
 નીરત્વ નીરનાં જે છે, એ છે આ અન્તરિક્ષમાં.
 પ્રહ્લાંડનું પ્રહ્લાંડત્વ, પ્રહ્લત્વ કૈંક પ્રહ્લનું,
 પૃથક્કરણપરું, ને ઓજસવન્તું અતીન્દ્રિય.
 પુષ્પની પાંખડીઓને તોડી ફેડી વિછોડીને
 વીણી પાટી નિચોવીને પામ્યું કેા પ્રાણ પુષ્પના!
 ચન્દ્રિકાનાં કિરણોને ખીંખી વીંખી વધેરીને
 ભાળ્યાંશાંચન્દ્રિકાતત્ત્વો? કેાણે? કયારે? કિયેભવે?
 કૈંક છે, કાળજીનું છે, લોકકલ્યાણકારી છે;
 નીરમાં માછલું એમ તરે છે દદિ તે મહીં.
 અનુભવું છું, સ્પર્શું છું; પેળાયે કે પ્રીછાય ના.’
 કાવેરીના તીરપ્રાન્તે હતું કૈં અન્તરિક્ષમાં;
 આશના પડછાયા શું, સૂર્યના સોણલા સમું.

જીત્યો'તો પાર્થ, કે હાથો, જોહ અદ્ભુત સન્મુખે ?
ધોઈ ત્યાં હરિએ હાથે મૂંઝાતાની અમૂંઝણો.

'વાણી છે વેદવાણી, તું સાચો છે પાર્થ ! સત્ય શો;
ઝીલે કે દિલના દેશ, 'ઝલાતું નથી આલતાં.

આનન્દની લહેર જો છે, જો છે આયુષ્યનાં તપ;
યોગીઓ જે જુએ છે જો સ્પર્શ છે આજ પાર્થ ! તું.

ધન્વિયાતીતને આરે આજ તું રમતો 'રમે.
સ્પર્શ છે સ્પર્શપરાને, માણે છે મનથી પરં;

'મથે છે બાણવા, જે છે વાણી-બુદ્ધિ-મનમૂ-પરં.
કાવેરી કૌતુકી કેરા આરાયે છે જ કૌતુકી.

આજ તો આટલું બાણ, દેવો અહીં તપે તપ,'
ગયા સખા દૂહેલતા તો ઉઠાવ્યો'તો પડાવ એ.

સૂર્યોસ્તનાં કિરણ કૈંક આલતાં
સરસ્વતી-યોગિની ધાય મોખરે;
ને ધેનુઘાટે જળખેણુ ઊતરી
'કાવેરીના દ્વીપતટે સિધાવિયાં.
પડાવ નાખ્યો દ્વીપ કેરી કારમાં.

અધ્યાય ૬ ક્રો. નદીનીરની દ્વીપમાળા

વિશાળ ત્હાં વિસ્તરતાં હતાં નભ,
મધ્યે હતાં ઘેઘટ ઝુંક ઝાડીનાં;
ને શૃંગ મધ્યે મલયાદ્રિખંડ શું.
સન્ધ્યા-પૂજા કારણ પાર્થ ને હરિ
ગયા નદીવાદળના ઉઘાડમાં.

વિશાળી બ્યોમની છાયા વિશાળી ધરતી ઝીલે;
હતા સન્ધ્યા-સમાધિમાં વિશાળા ઊરના સખા.
હરિ ત્રિલોકને પૂજે, હરિને પાર્થ પૂજતો.
નાના રમ્ય તરંગોમાં રમન્તી રમતો કંઈ,
જગના બહેણની પેરે, કાવેરી વહતી હતી.
હતો ત્હારે નિત્યયોગ તેજ ને અન્ધકારનો.
રોળીકોળી થઈ વેળા, જગતને પડદા પડ્યા,
ત્યાહરે બોલવા લાગ્યાં વનોમાંથી શિયાળવાં.
બોલે બાણે સૂનકાર શૂન્ય શબ્દે રમશાનના.
સુષુપ્તા પડછન્દા ત્હાં આવતી તિમિરાળીના;
મન્દ વહતા વાયુમાં ભાર કેા ભવના હતા.
ન્હોતા એ શોકના આરા, ન્હોતા આનન્દઘાટ એ.
એહવે લેખક બોલી, એહવે ગાજી શૂન્યતા;
'હિતારો અંગના ભાર, આજ્ઞા છે મુજ દેવની.'
પથરે પછડાયો જૈ-શબ્દ એ સૂનકારનો;
અને સન્ધ્યા-યોગમાંથી હરિ ને પાર્થ જાગ્યા.

પડ્યો શું કેા પુણ્ય ખૂટયે પૃથ્વીએ આબતારલો.
 ધીરે ધીરે પોપચાંની ઉઘાડી નેત્રપાંદડી;
 જોયું તો જગલૂંટારો જિલો'તો ઘાટ-સન્મુખે.
 હસ્તે હતો વનદંડ, આદેશ ભમ્ભરે હતો.
 ભયંકરતા મુદ્રામાં, ભાલે ભીષણતા ભરી;
 હરિ હરયા અદૃહાર્યે ન્હાળીને રુદ્ર રૂપ એ.
 પાર્થે પાથ પછાડ્યો, ને ઝોળખ્યો આવતેક્ષને;
 'હરિ ! કાવેરી-વેળુનો આ તો આહીર કાલનો.'
 રહડાવી દૃષ્ટિપ્રત્યંચાં ત્હાં પૂર્વાશ્રમ-ભાવની;
 ભૂકુટિનાં આપ વાળ્યાં, ને નાખ્યાં વીંધતાં શરો.
 હરિ ન્હાળે, પાર્થે હાયોં છુત્યો, એ જગચોરટો.
 'પ્રારુ પુરુષ થા, પાર્થ ! આશ્રમધર્મ હાર મા;
 આપણે ઉદ્ધરવાનાં, તારી ભવ ઉતારવા.
 કાલે તહારી કૃપા પામ્યો, પામે છે આજ કોપ એ.'
 ને વધા રાંનેટી પ્રત્યે : "ઇચ્છો એહ ઉતારી દયો.
 તપસ્વીનાં તપ લેશો ? લેશો સાન્ધ્ય-સમાધિને ?
 ભસ્મલેષો અંગના, કે પડ્યા તાપસદંડ આ ?
 નથી સંગાથી કેા સંગે, એકલા અદ્રલા ભભો;
 ને પૂછો છો આત્માને કે 'કેણુ સાથી માહરો ?'
 પરમુખે પડ્યો કાને શબ્દ-એ નિજ દહેલનો;
 ત્હાં તો'એ રણકે જાગ્યો આત્મા એ નરવીરનો.
 આંખડી ઉજ્જવળી થૈ, ને દૃષ્ટિનાં રશ્મિ નિર્મળાં.

પલટ્યો રંગ કીકીનો, પલટ્યું જગદર્શન.
 એવે ત્હાં આવિયો હાથી હેલન્ટો ગિરિશૃંગ શો;
 મદોન્મત્ત, મહાકાય, આલે શૂંઠ ઉછાળતો;
 કાળા કાજળ શો કાળો, વ્યોમ ને વાયુ પી જતો.
 પૃથ્વી એ ચાંપતો જેમ ચાંપે દેઠા ચાલતી શિલા;
 દેઠો કરાડછાટેથી તમસૂથી એમ આવતો.
 ‘આવ્યો જીવનસંગાથી ત્હમારો આ તરંગીલો;’
 હાસ્યને ઊભરે પાર્થ વધો વાણી વિલાસથી.
 શૂંળડાળે જગ ભેતા હાથીનાં અંગ ત્હાળીને,
 ન પ્રીછી હાસ્યને, બોલ્યા રાનટી ગર્વબોલકા.
 સૂક્ષ્મની દૃષ્ટિસૂના, ને પ્રીછતા પ્રોઢ કાયને :
 ‘ત્હકાવે ત્હાડના ત્હાણુ, ઘોડાવે ખાડ ને ખીણુ;
 જાડની ડાળ બેઠા શો ઉતારે પૂર પાણીનાં.
 જપાટે શૂંઠથી શત્રુ, પડ્યાને પાય ચાંપતો;
 જરૂખસે ઝૂક્યા જેમ દાખવે સમરાંગણ.
 પટારા શી પીઠ એની લૂંટનો માલ લાધવા;
 સંગાથી માહરો સાચો આયખાના ઉતાર શો.
 હાથીકાંધે પલાણી હું કાવેરી જિતરું-તરું.
 ઝીલનારા જગત્ખાર બે-પચ્ચીસો છિયે અમો;
 કાવેરી સંધરે સૌને, સન્તાડે જળબેટડે.
 જગત્ બય બધું સોંપી, જતન એહનું કીજે.
 ત્હને એક હરાવ્યા, ને હસાવ્યા અમ પંચમાં.

નેને, સૌ થાપશે છાણું આજ તો માહરે શિરે;
 હસશે, હાયો નેગીથી, લંગોટિયે ન લાવિયો.
 “તહમે પૂછેલું પૂછું છું, પૂછને એમને જઈ;
 ‘માહરું કેણુ સંગાથી ?’ હાલને સેતુ હોય તે.
 સંદેશે સૌ સાથીડાને એટલો મુજ આપને.”
 ‘અમારા વડુવા આગે રામસંગે ગયા હતા;
 લંકાથી સોનું લાવીને સોનેરી કીધ આ વનો.
 કુંગરાજ હતો દેશ, હાથની આંગળી સમે;
 ખ્હાણુ ખોદી પાજ પૂરી, દેશ હાથેલી કીધો.
 ખાતાં ખાતાં ખૂટ્યાં સોનાં, ત્યાહરે ભેટ આશરે
 પરાયાં સોનાં પોતાનાં કરિયે હાથીડે રહડી.
 કાળ, આ પૂરની પેરે, કરે છે કામ કાળવું.’
 થુંઠને કુંભરથળને નીરછાંટંણુ છાંટિયાં;
 વાળિયો જગણો પાય હાથીએ હુલસી હિયે.
 રહડયા અથે રહડે એમ, પલાણી રકન્ધની પુરા;
 અને ધાયા ઝાડીઝુંડે સુવણી શોધવા નવાં.
 લોપ થાતો હાથીયે એ ઝિડતી જગધૂળમાં.
 ‘જગે આ શમશે કહ્હારે સોનાની લાલસા, હરિ ?’
 હૈયાટંકાર ઝંકારો પાર્યે જીભલ-ઝંઝથી.
 પછી જન્માન્તરે જેવી વાંચી શ્રીહરિએ વણી :
 “પાર્ય ! સંચિત સંચે છે સંચી મંચનહાર સૌ;
 અને પ્રારબ્ધ માણે ॥ માણીગરો મહીતલે.

કામનાનાં કામણો કેં પ્રેરે છે થઈ પ્રેરણા;
 વૈભવો લક્ષ્ય છે સોનાં, સોનું સોનું નિમિત્ત છે.
 અન્ન મહેલ ને ઉઘાનો સૌ છે દાસ સુવર્ણના.
 થોડાને ખેડવી છે, ને સોને છે માણવી મહી.
 સુકૃત-દુષ્કૃત ત્હાં ચે, લેદ છે પુણ્યપાપના;
 પુણ્યથી પામીને માણો, પાપને વર્ણને વીરા!
 ‘માહરો કોણ સંગાથી?’ એ છે પોકાર યુગનો;
 સાથી ત્હારાં પુણ્યપાપ, બ્રહ્મલોકેય આવશે.
 પુણ્યના પન્થ ગાલે જો, વર્જે જો પન્થ પાપના,
 સાથીડા સૌ હાથીડા છે હાથીની હલકારના.
 કાલનોયે હતો વેશ, વેશ છે આજનોય આ;
 વેશપલટા ખેલે છે માનવી જગનાટકે.
 મન વાચા કમ્મે એક રહે એ નાટકી નથી.
 સો-સો વાર ધ્રુવો દ્રષ્ટે, કાળા મટે ન કોયલા;
 કહી કનકને કાટ શતાબ્દીએ ન સાંભળ્યા.
 ગગલો-હંસલો ત્હોયે પ્રીછવાના જગે જને.
 બંધુકો ગર્જશે, પાર્થ! યાવત્ વેદાન્તકેસરી
 વિશ્વગાજન્ત તંકારે કરશે જ્ઞાનધોષણા.
 કાલના દંભીઓથીયે ઝોછા દંભી ન આજના,
 કાલનો વેશધારી ને આજનો ભ્રેય એક છે:”
 વાતે વાતે પડી રાત, અન્ધારું આકરું થયુ;
 પડાવે જઈ ભ્રેય તો સંધ નહોતો, સૂનું હતું.

યોગિની એક બિલી'તી વૃક્ષોમાં વેલચોભતી.
 નીર્મિયા નમણું નેત્રે પાર્થ ને હરિ આવતા;
 પ્રાણ પલ્લપલી હંસી બોલી ત્હાં, કલબોલથી :
 'અસોધુની પ્રાણમાં આ ના ગમ્યું સંઘને અહીં;
 કનેની કાન્ત કોડીલો ગયો લવિંગ-વાડીમાં;
 જોઈ-જોઈ-જોઈ વાટ, હરિ ત્હોયે ન આવિયા.'

પ્રારબ્ધબાંધ્યા હરિ, પાર્થ, યોગિની,
 ગયાં દીપેથી જ લવિંગવાડીમાં;
 વહન્ત ત્હાં વાયુ લવિંગલેરખે.
 પ્રમોદમાં પ્રાણ પ્રમોદ પૂરતી
 થતી હતી આરતી સીતનાથની.

અધ્યાય ૭ ચો. લવિંગની વાડીઓ

ભદ્રા મુભદ્રા રઢિયાળી રુદ્ધિમણી,
 પ્રાતે પધાર્યા વનપ્રાન્ત દહેલવા;
 મુદ્રા મહીં તેજતરંગ ડોલતા,
 ત્હેવી મુગન્ધાવળ વાતી વાયુમાં.
 લવિંગની ત્હાં લચી બતી વાડીઓ.

વેલીઓ હીંચકા ખાતી, પ્રકુલ્લ્યાં વૃક્ષ કૂલઠે;
 નમી ઢળી જતી ડાબો, તેજસ્વીલા જ પદલવે.
 વન એ વૈભવવન્તું હરિની વાડીના સમું.
 પાયપાંખડી વેરન્તાં, પ્રજ્ઞામાં પૂરતાં પ્રભા,

સંચર્યા રુદ્ધિમણી ભદ્રા વનનું ભદ્ર શોધતાં.
 ઊડન્તી ભાવના જેવી આગે ઊડન્તી છાંયડી.
 જતો સરિતાએ સ્નાને મળ્યો પ્રાદક્ષણ માર્ગમાં;
 લલાટે હરિની રેખા, અર્ચ્યા અંગાંગ ચન્દનો;
 પૂર્યા'તાં પાવલે પુણ્યો, દેવનાં નૂર નેણલે.
 નહુંદે ભાણીએ પૂછ્યું ઝરીને શબ્દ-મોતીડાં;
 'સાધુ! લવિંગવાડીમાં વસે દર્શન શું કશું?'
 'અંણા છો, જગદંગા છો, જગત્ છે તમજ્યોતમાં;
 શ્રી હરિના હસ્તમાંની આ તો છે જગ અંજલિ:'
 વધા વિનયનાં વેણુ દેવદ્રષ્ટા દિનેત્તમ.
 'એવાં શાં અદ્ભુતો હોય અંજલિજળમાં જગે?
 કહો છો અંજલિ, પ્રદક્ષનાં એ તો છે પ્રદક્ષઅંજલિ;
 તહોય એવું નહોય એમાં કૈંક અદ્ભુત પ્રદક્ષનું;
 વહી યોગેશ્વરી લેણુ દિને યોગેશ્વરી દીઠી;
 'પ્રદક્ષના જાવ્ય પ્રદક્ષાંડે પ્રદક્ષનાં ફૂલડાં ખીલે.'
 જોયાં તાપસનાં વસો, જોયું છે રમણીમણિ;
 આર્ગી અવતારે આવી યાશવલ્ક્યની શોધમાં.
 સાક્ષાત એ વનદેવીને નમ્યા ને પ્રણમ્યા દિજ;
 જગત્-જિજ્ઞાસુ જાણીને દાખવી દિલની દિશા.
 'પેલો છે વડલો પ્રોઢ ઠાળના ઢગલા સમો;
 ઝૂલે છે વડવાઈઓ ત્હાં જોગીદાની જટા સમી.
 ઘટાએ છત્ર કીધું છે જગત્-તાપ નિવારતું.

ત્હાં મહાયોગ સાધે છે યોગી લવિંગવાડીના; ,
 જગતનું આશ્રયં જોશે, હરિનો પ્રહારીરહો.
 મહારે આર્તિની વેળા છે તપસ્વી દેવદર્શને.
 પ્રહારને વધો પ્રહાર, ને લીધી દેવની દિશા;
 વડા વડલાની વાટે 'સિધાવી સંઘદેવીઓ.
 લવિંગની વાડીઓની મધ્યે ડુંગરડા સમો જિતો'તો
 એ વૃક્ષરાજ, ગુફામંડળ ગૂંથતો.
 રોપીને વડવૈઓનું રેખામંડળ પૃથ્વીમાં
 દસ, દશાવતારો શી, ગુફાબળી ગૂંથી હતી.
 અઢેકમાં એક જોગી, મહન્ત થડકોતરે;
 સન્ત વાંચે યોગસૂત્રો,, દશે દશેપનિષદો.
 જીક્ષી ત્હાં વન્દના વન્દી દ્વારામતીની પુત્રીઓ.
 'વિરાજે; કોઠે યાત્રી છે આધેના રામસેતુના;
 વિરાજે, વિશ્વ મહોદું છે, ને વિશ્વંશર વિશ્વથી.
 એકાદશે ઇન્દ્રિયોના સંયમયોગ સાધતા,
 એકાદશ યોગીઓનો આ તો છે વડલો અમ;
 હરિએ પાથરી છે આ ફરતી ફારન્તી વાડીઓ.
 મહડીને આશની પાંખે અમારે આજ ખોજવાં;
 મહાપંખાળ મેઘની તહમે છે જગવીજળી.
 પહોણે સાગરની વેળ પૃથ્વીમાં ધૂમતી વહે;
 ને ખંડખંડના પાય વેળ એ ધાય ને ધુએ.
 વિધાતાની વેળ જેવી જગત ઘેરી વળે ધૂમી;

જાણે જોગન્દરે ગુણો ભર્યાં એ જળવેળમાં.
 મહા પરિમળો તો આ એમ લવંગવાડીના,
 અનિલોની ચહડી પાંખે જશે દિશે દિશે દશે;
 ધરિત્રીની કુંજકુંજ મહેકાવતા મહેકતા.
 ને ગાશે કીર્તિનાં ગીતો વિશ્વે આ દેવભોમનાં.
 પેલી પયોનિધિ પાળે, આભજાડાં પૃથ્વીમાં ઢળે,
 ઝરખાના ઝોક શું છે પૂર સાગર ખેડતું.
 લક્ષ્મીતાતે લક્ષ્મીપદ ઉછાળ્યા શું પ્રકુલ્લતું.
 નિત્ય નિત્યે યશોગાન એહનાં સૂર્ય લે જઈ,
 ભરે છે ભાવિની કુંજે કાળમન્ત્રે નૃલોકની
 એહ સાગરને પૂરે ડાલન્તી આવશે-જશે,
 ભરેલી વાહણી જેવી નોકાઓ દેશદેશની.
 લાવશે લક્ષ્મીના છાંટા, લક્ષ્મીની છાળ લે જશે;
 ત્હારે લવિંગવાડીના યોગી સંભારશે સહુ.
 યોગી તો આગમ ભાળે, ચેતન્દા ઝીલી ચેતશે;
 વિરાજ કાળને રક્ષે આવે છે કલિ ગાજતો.
 દીસો છે દેવાંગના કે, ઝીલો છે યોગીશબ્દ આ.
 વનોની એ વાત વાયુ ઢાળતા સાગરે જઈ;
 અન્તરિક્ષે સુણી એક યોગેશની મહાકથા.
 ત્હાં તો કાવેરીના ઘાટ જોલ્યા કોતુકખોલડે;
 વનને પૂછતી વેણ 'અહીં છે સંધરાણીઓ ?'
 વેણના કોકિલા-ખોલે વનાન્તોને ગન્તવતા,

આવિયા સંઘને લેને સીતાને રામ શોધતા.
 ને વડના કાટરેથી ઊઠ્યા, આવ્યા, મહાન્તણ;
 જાણે સન્માનવા જોગી જાય કે જોગીની ધૂણી.
 ‘અમારે સાગર આવ્યો, ઊતર્યું આખ આંગણે;’
 કહી યોગેશ્વર-પાયે યોગી એકાદશે પડ્યા.
 ‘અહો! તુંમે અહીં છો? ને આ ઉઘાન તુંમારું છે?
 અને આ તમ ઉઘાને દારિકાપુત્રીઓ રમે?’
 પૂર્વ પિછાનને પ્રીછી હૈયાહર્ષે હરિ વધા.
 ‘યોગીને યોગમાર્ગે છે, નથી ભૂલી પડી જ એ.
 દારિકા દૂવવાસી છે, આપ આ દેશમાં! પ્રભુ!
 કંઠહાંથી આવ્યા પધારો કંઠહાં? પાડાછો પન્થ પુણ્યના.
 અમ સમા રંકો, સ્વામી! પાંખમ લેઈ ઊડજો’
 ‘આવ્યા સાગરસીમેથી પૃથ્વીના પાટ ખેડવા;
 જવું છે રામસેતુએ રામની પાજ પૂજવા.’
 વન્દનાનો અર્થ અર્થો યોગેશ્વરે જ યોગીને.
 ‘તુંમે છો જોગી જાણુંદા, પૂછો છો પ્રેમપૂજને.’
 મહડી વડલાની શાખા ઘટાના ગુણજે પછી
 દ્વા સુપર્ણ સયુજા શા સખા જૈને વિરાજિયા;
 દશેયે યોગીઓ જિભા આરાધતા કૃતાંજલિ.
 હલેતી હરિણી જેવી પુત્રી કાલિન્દીઘાટની
 ઘેંઘટ વડલાગૃથી ગુફાઓ સૌ ઘૂમી વળી
 જગની રંકતા જાળી નિડાળ્યા યોગવૈભવો.

ને પછી ગોમતીઘાટે રમે છે ચક્રમુંદરી,
રુદ્રિમણીએ રચ્યો એવો રાસ એ વડછાંચમાં.

રુદ્રિમણીએ ગીત ગાયું સ્વામીની પ્રેમભક્તિનું;
રાસી ગાયે, સંઘ ધ્રુમે, હરિ વેણ વગાડતા.

રાજન! જેવા દંપતીના રનેહના સોહાગ,
હો સન્ત! એવા યોગના પરાગ.

આવની-ઉઘોત જગતજ્યોત પ્રેમપંખીડાં!
ત્રાવે કંઈ આંખડીમાં આંખ;

વસન્તવિહારી પછી ઊડતાં અનન્તમાં!
ભીડી પાંખપાંખડીમાં પાંખ:

હો, સન્ત! એવા યોગીના યોગના પરાગ.
ફૂલડાંમાં ફૂલડાંના આતમ-પરિમળો!

ઢોળાય ઢોળાય ને પમરાય;
બ્રહ્મને ભુવન, દાંધ્ર અગમ્યને આંગણે!

યોગેશ શું યોગી સુહાય:
હો, સન્ત! એવા યોગીના યોગના પરાગ.

રાજન! જેવા દંપતીના રનેહના સોહાગ.

યોગેશની યોગક્ષ્મા ખિલાવતા,
પૃથ્વી વહન્તા ઝીલતા પરિમળો;
ભવિષ્યની ભાગ્યવહી વિચારતા,
આનન્દતા, ઉદ્ધરતા, હરિવર
રહ્યા દિને! ચાર લવિંગવાડીમાં.

અધ્યાય ૮ મો - જલધિજલની ભૂલભુલામણીઓ

વટેશ્વરે વિસ્તૃત સેતુમાર્ગમાં
પડ્યું'તું એકાદશ યોગોમંડલ;
અતોન્દ્રિયે ઇન્દ્રિયને પરોવતું.
એકાદશે યોગીનું યોગઝુંડ એ
યાત્રી ચયું શ્રીહરિસંગ સેતુનું.

ઊઠ્યા યોગેશ્વર જ્ઞહારે સેતુએ પૂજવા જવા,
યોગીને તાંતણે બાંધ્યા ઊઠ્યા સર્વેય યોગીઓ.
હરિ! અમેય આવીશું સેતુના રામસાગરે;
વાડીના આ પલ્લવોએ રમશે પાવધૂલિમાં.
પ્રભો! પ્રારબ્ધ જોલાવે, ઘંટા વાગેછ કાળની.
જૂલતું હાથીનું ઝુંડ વહે ધુંકારતું વને,
કીર્તનો કંરતો સંઘ જતો જગની વાટમાં.
સેતુ એ સાંભળે-ઝીલે, આનન્દે હરિ આવતે.
કીર્તનોની ઘોષણાને નિર્ધારી મેઘઘોષણા,
મોરલાનાં ધણુ આવ્યાં પ્રકૃતિનૃત્ય નર્તતાં.
યોગિનીએ એક ઝાંલ્યો, અસ્વાયો અસવાર શો;
ધાયું ધણુ ધરામાં ને બહીલાતું વનમાં ગયું.
કલાપીએય આનન્દે જોલ્યો કલાકલાપને.
મન્દ મન્દ વીણા વાતી આગે ચાલે સરસ્વતી;
મોરલો ઠમકે ચાલી પાછળ પગલાં ભરે.
ત્હાં દીઠી કુદડી ખાતી રમન્તી વાદળી નલે;

પ્રસારી પાંખ જૈ બેઠા મોરલો વૃક્ષપદ્મલે.
 વાઘેશ્વરી સમી ઊડી યોગિની મયૂરેશ્વરી.
 અર્ધી પેખાતી-દંકાતી ઘટાઘેરની જાળમાં,
 પદ્મલેખામાં પદ્મલેખ શી શોભતી યોગ-અંચળે.
 'વૃક્ષ છો વેલડી જેવી; યોગિની! એક તું બૂલી,
 દેવોના સૈન્ય-સ્વામીનું મોરલો વિશ્વવાહન.
 શિલ્પીઆ શાણો, નહિ તો ન્હાત પાતાળના ધરે'
 બોલ્યો હાસ્યે હસી પાથ્યું; યોગિની હાસ્યથી હસી:
 ન્હાળતી વિધિના બેલો, પેખતી ભવના થરો;
 આજમાં પાતાળમાંયે હુંયે ધૂમત મોર શું.
 કલાપની છાંયડીનાં, કાન્ત કલગીકોરમાં.'
 યોગીએ કૂંક મારીને ઉતાર્યો મોર પૃથ્વીએ;
 યોગિનીના અંચળાથી રહોતો પીંછકલાપ એ.
 રાજરાજેશ્વર જેવાં પૃથ્વીએ પગલાં ભરે;
 કેકા નાખે ઘટાઓમાં, બેખમની વાદળી જીએ.
 કલાકાન્ત કરે કેલિ કલાસ્વામી કલાધર;
 યોગિની નેત્રનાં નૃત્યે કેલિને તાલ પૂરતી.
 સિન્ધુના સમીરો વાતા, વીણા વાતી સરસ્વતી.
 બેલતા બેલતા એમ, દહેલતા વનરાઈમાં,
 રેલતા રમતો રંગે હાસ્યથી હેલતા જતા.
 પછી ત્યાં હરિએ પૂછ્યું; 'વિછોડ્યો કાં ન મોરલો?
 દહોકે ઢેલડી એની વનાન્તોને ગબ્તવતી.

જો, હજી વન યોગે છે ઢલના વિહ-ગોલડા.
 ‘આલસી આવી’તી પેલી સોના-પાંખ પ્રસારતી;
 રમવાં નહોતરતી’તી જ્યોમની વાડીઓ મહીં.
 કહેતી’તો આવ દેખાડું આલની ગેળીલી શુદ્ધ.
 હરિ! કોડ મહને એથી આલમાં જિડવા થયા.’
 ‘કોડ છે કોડીલા ત્હારા, મોંધા છે એ મનોરથા;
 આલના જિડણ-કોડ જાગે છે સહુને જગે.
 પણ પુત્રી! વિચારી જો, અન્તરે અંવધારી જો;
 મનોભાવે સિદ્ધિ છે? કે સિદ્ધિ યોગસાધને?
 સાધન-યોગે સિદ્ધિ છે ને મનોભાવ પ્રેરણા,
 પાંખસૂતું પંખીડું છે સાધનશૂન્ય યોગીયે.
 અસ્વાયો મોરલો ભાવે ભવનાં લેહ ભેદવા;
 ઘટાના ઘેરના લેહ ભાળીને, પાછી ત્હું વળી.
 દૈશ કોદિક દેવાંશી, અસ્વારજે ગરુડને;
 જ્યોમની વાડીઓ માંહી ધૂમજે ગરુડેશ્વરી.’
 અને ત્હાં હરિજો પ્રેરી આલલપાર દષ્ટિને:
 ‘પાંગળી પ્રેરણાપાંખે ઊડાયે નહિ આલમાં.’
 શરમંડળની પેરે ડાલતું દષ્ટિમંડળ.
 યોગિનીજો જોયું જોહ, જોયું જો યોગીમંડળે;
 તપેશ્વર સંઘે ન્હાજ્યું, ન્હાળી રહી સરસ્વતી.
 હરિની દષ્ટિના દોર હિન્ડોળા ખાય જોળમાં;
 વહે અતન્તને આરે, ઊઠે પ્રહાંડ ભેદીને.

'આ વિરાટ દષ્ટે જહારે ન્હાજશે વિશ્વને મનુ,
 પામશે વિશ્વલેહો તોઃ' ઉચ્ચરી મુગ્ધ ભારતી.
 જોતી'તી જોગન્દરને, જોતી'તી વ્રજયોગિની;
 ને લેહે લેહ ને બુદ્ધિ-લેહે છે લેહદર્શન.'
 યોગીઓએ યોગમાં જે જોયાં'તાં જગનાં જગો,
 થરે થર પડેલાં તે સંભાર્યાં સ્મરણે પાણી.
 તરંગાવળ તોતિંગે કાળને પૂર ધૂમતાં.
 ઠપૂરકુંજના સ્વામી ગણે ઠપૂરવૃક્ષને,
 ના લહે કેં સુગન્ધોની વિશ્વદેારી કુવારીઓઃ
 હરિના દષ્ટિકુવારા ન ઝીડ્યા એક એમણે.
 દોષ નહોતો દિલ કેરો, જોગ સંજોગનો હતો.
 રાત્રિ રાત્રિ વનોમાં રૂહે, વાટ ખેડે દિનેદિને;
 જતો'તો સેતુએ સંઘ સાધી સગાય સૂર્યનોઃ
 શોધવાને મહામેઘ, રામની પાજ પૂજવા.
 આરેક અન્દ્રની એમ સંઘે પીધી મુધા વને;
 અને આરેક સૂર્યોનાં વાટમાં ભર્ગે ઝીલિયાં;
 ત્હાં ઝાકમ જલધિની આત્રી ભૂલભુલામણી.
 'પૃથ્વીને આંગણે પ્રોઢી વાવી'તી જળવાડીઓ;
 અને એ જળવાડીમાં ચકાવા ચીતચાં હતા.
 ધૂમતાં ધૂમડી ઘોર મહીં સાગર-પાણીડાં,
 નાણે ત્હાં ઘાટમાં ધૂમે શ્રીહરિનાં સુદર્શનો.
 ગૂંથી ગૂંથી જળમુંડો, પાથરી જળનાં વનો,

ખેલ ભૂલભૂલ્યાનો રચ્યો'તો વરુણે વડો.
 તરંગો પૃથ્વીને ઢાંરે ઢારમી જળાકીકથી;
 કરે કંઠાળ દંતાળો, ચમના દંદ્ર દાખતો.
 સાગર રમતો'તો ત્હાં ભવાન્ત શો ભયંકર.
 આવે આલલસીમેથી મટમટાવતો મીટો;
 મિથોન્મિથે મહાલન્તો નય આમલસીમમાં.
 વિશ્વના ભરતીઓટ દાળે દેળે જ તેહને.
 રાજેશ્વરી હરિનેત્રે જુવે પલપલાટ એ.
 ને પ્રસારી શ્વેત પાંખો બિન્દુ શાં ભગલાં બિડે,
 એવી નાવડીઓ બિડે જળે સાગરને જતીઃ
 છોકરાં જાણે મહાબાણુ વિધિએ જલધિજલે!
 સહિયરો મળી જાણે ખેલે ભૂલભુલામણી.
 વીજળીનાં લતાપત્રો ડાલતાં જળડાલમાં,
 સમીરે ફફડે એવા નાવ-શરો મુહામણા.
 તરન્તા મગરમચ્છો હતાં સૌ નરનાર ત્હાં.
 'જળની ઝાડીઓ જેવું પૂર આ બિતરી, હરિ!
 વૈભવોની પેલી પાર તપે ભારુંડ-આશ્રમઃ
 મેઘના મેઘાશ્ર જેવો, સાગરકુંજના સમો.
 સાગરઘોષે ગાજન્તા ઋષિ ભારુંડ ત્હાં વસેઃ'
 સંઘ - યોગેશ્વરને એ કહ્યું યોગેશ યોગીએ.
 એવે વન વીંધી આવી ગર્જના ઘુઘવાટની;
 ઘાટના પથ્થરો ખોદ્યા, ગર્જ્યો શું નારિસિંહલો.

હતો એ ભરતી-ખેલ, હતો સાગરશબ્દ એ.
 ભરે ભાંગ્યા કિનારાને, ભરે ભૂશિરપાંખડી;
 ભરીને ભાગ્ય પૃથ્વીનાં સાગરભાગ્યને ભરે.
 અભોધિનાં અંબુ અંબુ ગાજે એકત્ર જો થઈ,
 - તો એહ અંબુનો ગાજ ગાજે એ ગર્જના સભો.
 શુક્રામુખો મહાઘોષ ધાવતો મેઘદેશથી,
 શ્રુતિના શબ્દ શો, આવી સંઘના શ્રવણે પડ્યો.
 મહાસાગરનો રહેલો આભગાજન્ત ઘોષ એ,
 અનન્તમાથી આવતો, સુણ્યો ભારુંડ સામ શો.

ઝૂલન્તી અંજાનિલપાંપણે રહડી
 મેઘાબ્ર શી બેઠેતી તરંગમાળ તરૂંડાં;
 આવન્તી એ સિંહલક્રીપ પારથી
 ઘેરી મહાસાગર ફેરી ઘોષણા:
 અનન્તનો ગર્જવરઘોર ધોરતી.

અધ્યાય ૬ મો - ભારુંડ અુનિ

અઘોર કેા કાનનમાં પુરાયલી
 આકન્દતી સિંહણ હોય દુઃખિણી;
 તમમ્શુક્રાગ્રસ્ત ન માર્ગસૂઝણી;
 અને પુકારે પછી પૂરઘોરથી;
 એવી હતી લીપણ સિન્ધુઘોષણા.

પડી'તી વજ્રદન્તાળી ભૂશિરે ત્હાં શરોમુખી,
 ગહીં સાગરનાં પાણી ધૂમતાં-ગાજતાં હતાં;
 આભના ક્ષણગા જાણે પૃથ્વીની કોરમાં ફૂટ્યા.
 કાંગરે કાંગરે શૃંગે ગોરમ્ભે ઝુંક ઝાડનાં;
 એ ગોરંભગુફાઓમાં મન્ત્રો છે પ્રકૃતિ લખે,
 કાળા કાળમીઠો ઊભા આકાશી એહ કાંગરે;
 કાળા પડછાયા પાડી જૂલતાં ઝુંક ઝાડનાં
 રૂહેતા'તા વૃક્ષરાજેમાં ત્હાં ભારુંક મહામુનિ.
 ભરતીઓટના ધાતા વાંસજાળ જીવાળ ત્હાં.
 ફૂટેતા સાગરની વાતો સાગરના સમીરણે;
 ઘોડાપૂર સમા વેગે વેળ એ આવતી-જતી.
 વૃક્ષનાં પલ્લવો ફેરા ઉત્તુંગ ધ્વજ ઊડતા.
 દિશાઓની દીવાદાંડી સરીખું શૃંગ એ હતું;
 ને દિશા દોખવતા'તા મુનિઓને મહામુનિ.
 નિત્યશઃ ભારુંક સામ ગાય મેઘજ્વલ ઘોષથી;
 એના કાશ્મીરકુળેમાં પાધરા પડ્યા પડે.
 અવધૂત અવધૂતોમાં, ધોધ શા સરિતા-જલે;
 મનરવી ને શાસપરા જ્હના પરમહંસ એ.
 પાયમોને હરિસંઘ આળ્યો એહ ભૂશિરમાં.
 વેદપાઠી વેદજોલે, યાજ્ઞિકો યજ્ઞને યજે;
 પુણ્યવન્તી ધરિત્રીમાં ધેનુઓ ચરતી સુખે.
 મધ્યાહ્નની મહાવારિ ભરતી રહડતી હતી;

દીકું દર્શન ત્હાં આંખે અદ્ભુત અવધૂતનું.
 પાય રોપી, પોપચાંને ઉઘાડી, સંઘ થંભિયો,
 હુંડે આલે અને ઉરે ગાજે સાગરઘોષણ,
 એવી રહામે મુનિ નાખે ઘોષણા વેદગાનની;
 કરે સાગર શું સ્વર્ધા મહાઘોષે મહામુનિ.
 દુઃખરાજ વિરાજ્યા'તા ઘટામાં વૃક્ષરાજની;
 ગર્જતા સાગર રહામે ઘટાના ઘોર ઘોર શા.
 સન્દેશા સાગર લાવે જાડાં ગહ્વરગર્તના;
 ઝીલે સાગરના શબ્દો, ઉછાળે ભિર્મિભોજમાં.
 ભણે સાગરનાં શાસ્ત્રો ભિર્મિની અક્ષરાવળો.
 ભવ્યભાવે મહાશબ્દે ગાયો બારુંડ સામ ત્હાં.
 થંભ્યાં એ ડાહ્યાતાં વૃક્ષો, થંભી ચરતી ધેનુઓ;
 મોન ધારી બિણી એહ તરંગોની પરંપરા;
 સુણીને મધ્યાહ્નગાન નિત્યનું એ દિશાન્તનું.
 ભેદીને ને ભરીને સો વનાન્તોની ઘટા ઘટા
 ભૂમિને ઉત્તરાન્તે જૈ વધાવ્યા અમરેશને.
 ગૂઢ એ બોલ ગતોના, સાગરના પુકાર એ,
 ના સહાયું હરિથી એ હૈયા-આકેન્દ કારમું.
 ગયા વૃક્ષની છાયામાં તાપસદંડી તાપસ.
 'પ્રાદાણુ છો, પ્રદાર છો, ભવ્ય છો ભવ શા, મુનિ !
 દારુણ દુઃખજવાળાનાં આ શાં આશ્રમ-કન્દન ?
 પડે છે પડઘો જૈને હેમાવન્ત હિમાદ્રિમાં.

જિતરે વૃક્ષડાળેથી, ધરે આબ્યાં અતિથિઓ.'
 મુનિએ સાંભળ્યા શબ્દો, દ્વારે દીઠા તપસ્વીને;
 જિતર્યા, ને નમ્યા, પ્રાર્થ્યા, સ્મર્યો આશ્રમધર્મને.
 'પધારો અતિથિદેવો ! આપનો છે જ આશ્રમ;
 અને હુંયે દુઃખી લૂણો છું જ એવો છું આપનો.'
 સંઘને વંદીને કીધો દંડવત્ નારીવૃન્દને.
 'ધાત્રાણુ છો તપસ્વી છો, જાવ છો રામસેતુએ;
 જાનકીએ, રઘુવીરે સાર્યા છે અશ્રુઓ ત્યહાં.
 મોતીડાં ચર્ધ જો છે વીણુને જોળલા ભરી.'
 મુનિ, હરિ તથા સંઘ ગયા આશ્રમછાંયમાં.
 દિશે દિશે ઉઘાડો એ હતો ભારુંડ-આશ્રમ;
 ઝીલે ચન્દરવો સૂર્ય જગતના તાપ ઝીલતો.
 હરિએ મુનિવરને સ્થાપિયો હસ્ત મસ્તકે;
 દોહપ્રાન્તે દેહીદેશે જરી શીતલતા ઝરી.
 અક્ષુનાં પડ્યો લેહી મુનિએ હરિ ઝોળખ્યા.
 'આપ છો દ્વારિકાવાસી, દીઠા હતા યદુપુરે;
 સાગરના સાગરિયા, આલલનાય આલ છો.
 પધારીને ભૂશિરે આ કૃપાનાથ ! કીધી કૃપા.
 આવો-આવો, ઋષિનાળો ! યાજ્ઞિકો ! વેદપાઠીઓ !
 યજ્ઞ ને વેદ લે આબ્યા સદેહે આ સ્વયં પ્રભુ.
 વન્દો, વિદુષીઓ ! આજે જગની પુણ્યપ્રેરણા.'
 અનધ્યાય આશ્રમમાં હરિને પગલે પડ્યો;

નહોતો એહ અનેધ્યાય, અધ્યાપન હતું પરમ
 'ચાલો સાગરના સ્નાને, સૌમ્ય સાગરવાસીઓ!
 નહાયાછો નિધિના નીરે, નહાવ એ નીગમા વળી.
 દારિકાની ગોમતી શો ઘોર છે જ જીવાળ આ '
 યોગિની કીર્તન ગાયે, વાયે વીણા સરસ્વતી,
 ગયો સાગરના સ્નાને હરિનો સ્થ હેલતો.
 અકાળે ઋષિપત્નીના પુણ્યાવસાનની પછી
 નહોતા આશ્રમમાતા ત્યાં, નરો માતાપિતા હતા
 ઠોઠકે ધેતુઓ ઢોહી, ઠાઠ્યા ગોરસ ઠોઠકે,
 છાશ માખણના માટ મંડાયા દ્વધમાટ શુ.
 ઠોઠકે વનમા જૈને આણ્યા આશ્રમજો વીણી.
 ગેટલાની સુગન્ધોમાં ગન્ધવતી સુગન્ધતી.
 વજ્રાદિપિ કઠોરાણિ હતા મહામુનિ, છતા
 હતા એહ ઋષિણાલો મૃદૂનિ કુસુમાદિપિ.
 દહુવે ને આમૃડા પાડે, મુનિશ્રી શુશ્રૂષા કરે.
 આવી સાગરથી મધ રજેચગે રમ્યો જમ્યો,
 હરિના નેણુમા નેણુ ભદ્રા રુદ્ધિભણી પ્રિાવતા.
 પછી સાગરની પાળે વિરાજ્યો જઈ આશ્રમ.
 'હરિ! આવી છલન્તી છે શુશ્રૂષા શોકઅસ્તની,
 આનન્દતી નન્દતી શી હશે દમ્પતી શુશ્રૂષા?'
 રાજેશ્રીએ સુભદ્રાએ જોલાઈ ગયુ માર્ગમા.
 ઘટાઓ છાય ઢાળે, ને અનિલો વાય પખવા,

બોલે ત્હાં જોખતા બોલે ઝોટઝોસાર સાગરે.
 જગત્ છે ભરતી-ઝોટ, આવે ને બિભરા શમે;
 એક દિનમાં બે વેળા રહડે ને ઝોસરે જગત.
 'જાય છે સેતુએ સંઘ રામની પાજ પૂજવા;
 પધારશે, મુનિદેવો સાથ આવી સુહાવશે.'
 ઉદ્ધવે પ્રાર્થના કીધી સોહનતા આરજૂ-સ્વરેઃ
 'એ જ અશ્રધાર ત્હાં છે, એ અશ્રુધાર છે અહીં;
 મ્હારે તો સરખા સૂર્યો અહીં કે રામસેતુએ.'
 દાખતા ઉરની ઝાળો મુનિ ભારુંડ ઉચ્ચયાં.
 'આયુષ્યના ઉદ્ધાર શો આવો સંજાય ત્રિરલો;
 દ્યો છે મ્હેમાનીનાં માન, માન એ કેંક લે જલે.'
 ત્હાં બે રાત્રિઓ ગાળી; મુખોદુઃખો મુખ્યાં-કદ્યાં;
 અને એમ હૈયાભાર કેંક ત્હાં હળવા કીધા.
 પછી લીધો સેતુમાર્ગ સાગરને તટે તટે.
 સૂર્ય કહે તપાવું, ને સાગર કહે શીળા કરું;
 દિવસે સૂર્યનું રાજ્ય, સાગર ફેરું રાત્રિએ.
 આનન્દતો એમ સંઘ વર્યસ્વી રામમાર્ગમાં
 હાથીઓની હેઢાર શો હેલતો હેલતો જતો.
 એમ જતાં જતાં માર્ગે, સાન્તના સહુ અન્ત શો,
 પૃથ્વીનો છેડલો આળ્યો, પડે પાલવ સાગરે.
 અને કન્યાકુમારીનાં શૃંગો આલસીમે દીઠાં.

તરંગની ધૂધરીઓ ધુમાવતી,
અગુલિએ મોરલિયા નચાવતી,
અખડ એવી અવિરામ ઝાઝરી
ઝંકારતા નૂપુર પૃથ્વી પાયના.
દેવાગનાને પણ દુર્લભા દીને.

અધ્યાય ૧૦ મો • કન્યાકુમારી
દેા શૃંગની લેખડ ને સમીરણે
તરંગની ત્રાટકતા પરપરા,
ત્હોયે ધુઝાયે ન અખડ દીવડો;
અનસ્ત એવું જિભુ આખડી ભરી
કન્યાકુમારીનું દિગન્તદર્શન.

વડી પૃથ્વીની પાળે ત્હાં, છેડાને પણ છેડલે,
પાયનૂપુરના નાદે ગળે અખંડ ઝાઝરી
દે એ પોકાર પૃથ્વીનો નિર્ઝરે પદ્મપાવલે ?
સાગરના વને જાણે દહીકે સહસ્ર મોરલા,
ધારીઓ ઊતરી ગાઢ, કરાડો ગિરિની મહડી,
સિન્ધુધરા સીમાન્તોમા સલૂણે હરિસંઘ એ.
સાગરવારિની સીમે પૃથ્વીને છેક છેડલે
છેલ્લી ભૂશિરને શૃંગે હેલતો હેલતો ગયો;
માથે વિસ્તરતા આભ, પાચે સાગર વિસ્તરે,
ગુફાની એક છાયામા સઘે માડ્યો પડાવ ત્હા

થાક નહોતો કાઠનેયે, સોને ઉત્સાહ આલમાં
 ઉઘાડે એ નીળે નેણાં નેહથી નંવદર્શન.
 ન દીસે ખંડ કે દેશ ન ભાસે ભેદ સીમના;
 છલે ને છલકે એક પાણીડાં પછી પાણીડાં,
 વજ-હૈયાળ વિસ્તારી પૃથ્વીયે પાણીમાં પડે;
 નીરમાં જૂલતું એક પૃથ્વીનું પાય-ક્રમતું.
 સંધે સાગરને જોયો, હરિએ નિધિ પારનું.
 'પિતાપેલા મેઘ કચ્છાંછીઆતો મસ્તાનીસાગર'
 પૂછે શ્રીહરિને ભાવે લાડીલી પુત્રી યોગિની.
 'સહસ્ર યોજનો પૂરો પડ્યો અક્ષાટ સાગર;
 ત્યાં છે મેઘના દેશ, ત્યાંથી મેઘ આવશે.'
 પ્રખુદ્ધ પૃથિવી ભાસી હરિને પાવલે પડયે;
 સાગરે ક્ષોભ ખામ્યો, એ દુર્લભા 'હરિ-દર્શને.
 કથા કીધી ઉદ્ધવે ને સાગરે સૂર્ય આધમ્યો;
 યોગિનીએ ગીતો ગાયાં, ઉજ્જવળી રજની પડી.
 ઉઘાડા આલને જોળે સંઘ નીંદરમાં ઢળ્યો.
 અનિદ્રિત હતા એક ત્યાં ભાંકેડ મહામુનિ;
 અનિદ્રિત હતા બીજા સદાબગૃત શ્રીહરિ:
 વિશ્વની વિશ્વંભર્તાને ચિન્તા ચિન્તવતી હતી.
 તરંગાવળેની તુંગ ગાજતી ઘોર ગર્જના;
 એ ઘોર ઘોર સંદેશા સુણુતા'તા સુનીશ્વર.
 પોપચાંની પાંદડીઓ જોલી તો હરિએ દીઠા

તેજ તેજસ્વી તારા બે ચમકન્તા મહીતલે;
 હતાં વર્યસ્વી ચક્ષુ એ ભારુઠ મુનિદેવનાં.
 સચિન્તા ને સક્ષાળા ત્હાં ઊઠયા હરિ, કને ગયા.
 'આલો મુનિ ! તીરે જઈએ, બોલાવે છે પયોનિધિ;
 તરગાવળ લાવે છે સન્દેશા ભવપારના.'
 છેલ્લી ભૂશિરની ધારે શ્યામ સિંહાસનો હતાં;
 ચન્દનીએ ણિછાબ્યા'તાં ચન્દ્રનાં મહીં આમનો.
 ત્હાં ઊંડું ન્હાળતા બેઠા સાગરે દ્વય સાગરો;
 હરિએ ગોઠડી માંડી પૂર્વાશ્રમની પૂર્વના.
 ઝરી મુખેથી માધુર્ય શ્રીહરિ તાગ તાગતાઃ
 'મહામુનિ ! આપનું આ ઊભુ આયુધ્વદર્શન.
 સાચું છે લોક કહે છે એ ? લગ્ન-હોતાં થયાં મુનિ !
 થયાં'તાં વાણીનાં દાન ન્હોતી સપ્તપદી ભરી.
 તો ઠેનાં પતિ કે પત્ની ? પૂછે છે લોકપ્રશ્ન એ.'
 હરિએ મુનિને ભાખ્યું; ઝંખવાયા મહામુનિ.
 દિશાએ થઈ'તી લોપ, દિશા એકે દિસે નહિ;
 આંખડી નીર્જતી ન્હોતી, નિર્જતી એક સાગર.
 વીણીને સ્મૃતિની વાડી પછી બોલ્યા મહામુનિઃ
 'લોકદંટે જુએ લોક, હરિદંટે જુઓ, હરિ !
 જૂઠડા જગના લોક જૂઠડું એ જુએ-વદે.
 આખ્યા-લીધા, કોલ દીધા; કોલનાં મૂલ્ય શૂન્ય શું ?
 'જીભથી લેખિની મ્હોરી' એ મૂલ્યાંકન લોકનાં,

હોત સાચા લોકજોલ નહોત સાગરશબ્દ તો;
 સાગર સન્દેશા લાવે નિત્યનિત્યે દિને નિશે,
 આવી અનન્તથી ભિમિ જોલે છે જોલ એહનાઃ
 'જાણું છું, એથી તો આનું નામ દન્યાકુમારી છે;
 અલમી લગવંતી એ અસ્પર્શી ઉરમાં વસી.
 સંસરી શુદ્ધ શીલા એ મુનિશ્રી! મેઘલોકમાં.'
 'ના, હરિ! અલ્પતપ્યો આ માગર બરણી ગયો;
 હજારો લોગ લીધેયે ન ભાગે ભૂખ એહની.'
 મુનિએ નિશ્ચય નાખ્યો નિધિનિશ્ચાસના સભો.
 'ઋષિ પુલસ્ત્યની પુત્રી, મેઘાવી મેઘશ્યામળી,
 મુનિ! સાગરની જાયા લીધી છે પાછી સાગરે.
 ઠંડપના તમ ઠોડીલી પોદી જળસમાધિમાં;
 પ્રેમસમાધિમાં આપ, નીજો સમાધિ-નેત્રથી.'
 ઠંડપના ઠંડપનાદેશે અનાદિની અનસ્ત છે;
 કવિતાની વેળમાં આ ઠંડપના છે ચિરંજીવ.
 ચન્દ્રમા ચન્દન ઢોળે, સાગર પૂમડી ધૂમે;
 ગંધીરી રજની ગાળે હતા ત્યાં હરિ ને મુનિ.
 ઢોલંતા ભિમિ-હિંડોળા, ને ઢોલે શૃંગ-છાંયડી
 કરે જન્માન્તર-વાતો ભાગ્યની, અવભાગ્યની.
 'ગુણે સાગર-ગંધીરી, રૂપે સાગર શ્યામળી;
 રૂપે ગુણે મેઘશ્યામ! પુલસ્ત્યી તમ શી હતી.
 હતી એ સાગરપુત્રી પૃથ્વીપુત્રી થકી પરી.

ઉદધિ કે મહાકાળ - કોણે ગ્રસી પુવન્ત્યીને ?
 કટપના કાન્ધદેશેથી હરિ ! ડોણ હરી ગયુ ?
 સંહાર મન્ત્રના ણાણે, કહો માનવ શત્રુ કે
 ઝોનાથીઊજળી ન્હોતી જ્યોત્સ્ના ઊજળી આલતી;
 કે ન્હોતી કર્પૂરગૌર વીજળી મેઘ-શ્યામળી.
 પુણ્યની પ્રતિમા જેવી પોઠી એહ પયોધિમા;
 અદ્દીઠા દાખવો પન્થ હિતમ્વી છો હરિ તહમે
 ને અમરેશ આઘ્યા'તા દયિતાનેય દર્શને;
 કહ્યું 'આલો સિન્ધુપુત્રી ! હેમાવન્ત હિમાદ્રિએ
 કરશે શુશ્રૂષા સેવા શારદાખંડ કાશ્મીર,
 શૃંગો છે શતધા ઊંચા ઝૂક્યા શારદના વનો'
 કહે 'ન્હાવા નિત્યનિત્યે મ્હારે સાગરના જળે
 ડોડ એ છે, કલા એ છે, એ છે નિત્ય મનોરથ,
 અમરેશ ! ત્હા કા આવુ ? હિમાદ્રિમાન સૌગર'
 નિત્યે સાગરમા ન્હાય વાસજળ જીવાળમા;
 એકદા પાછી ના આવી, સદાની ગઈ તે ગઈ
 જેવી છે રાત્રિ સૂની આ, એવુ છે સૂનું જીવન,
 જેવો આ સાગર ગાજે, એવુ ગાજન્તું હૈયુ આ'
 'તેથી જારુડના સામ ગાવ છો ઘોર ઘોષથી.
 મ્હડયા વિપાદના વિષ ઉતારો, ને અમી પીઓ,
 કાળ કાળોતરો નાગ કર્યો છે તમને સુનિ !
 ખેસી અનિલની પાખે આવશે અમરેશ, ને

લાવશે હિમનાં હેમ, બાવશે ગિરિઓપિ.
 નરઘેલી દીઠી નારો, નારીઘેલા દીઠા નરો;
 પુત્રપુત્રી હરિનાં સૌ હોય ને પ્રેમભક્તિનાં.
 આલોચી લોચના સૌ એ હરિએ સાર સારંચો.
 પૃથ્વી નેઈ, પાણી નેયાં, નેયાં સાગર આલને
 અસીમેના સીમાઘાટો નેયા ક્ષિતિજ-ઘાટમાં.
 આયુષ્યનો એક શબ્દ બોલ્યા પછી મહામુનિઃ
 'નથી આ સાગરઘોર, પુલસ્તીનો છ ઘોર આ.
 એક નહાની આલલીમાં સન્તાયો જઈ ચન્દ્રમા;
 સુણી એ મુનિના શબ્દો સાગરે ઓટ આઢ્યો;
 પશ્ચિમે સાગર ઘાતો ચન્દ્રમાને ડુબાડવા;
 અને કન્યાકુમારીના પૂર્વમાં પર્વતો હતા.
 હામાડોલ ડોલનતાંમાં અડોલ એક શ્રી હરિઃ

રથો રથીનાં સમરાંગણો ધૂમે
 ઉત્તુંગ માથે ઊડતો રણધન;
 એવું હતું ભવ્ય ભૃશિરગૂંગ એ.
 વિશાળ વિસ્તારી જ જંબુદ્વીપની,
 ઢળી જતી'તી ત્યહીં સાગરે ધરા.

અધ્યાય ૧૧ મો - રામેશ્વર

રથી ઊંચી પૃથ્વીની કોર-કાંગરી
લીલાં ઊભાં'તાં વન નાળિયેરીનાં;
ઊડે નલે રાઘવનો મહાધ્વજ;
ધ્વજે નિમન્થ્યા જગયાત્રી તાપસો
રામેશ્વરે સાગરઘાટમાં ગયા.

પછી કન્યાકુમારીના, કરી સાગરદર્શન,
હૈયાદેશે તીર્થના એ ભાવને સંભરી ભરી,
સાગરની પાળે પાળે પૂર્વમા સંઘ સંચયો.
ત્યાં રામેશ્વરનું તીર્થ રમ્ય છે રામપાજ ત્યાં,
હૈયામાં જાનકીભાવ, પાંચમાં રામપ્રેરણા;
ને આત્મા આત્મપળાળો દેહની આગળે ઊડે.
ખીજના ચન્દ્ર જેવો હતો સાગરઘાટ એ.
ઘેરવા લંકેશ દુર્ગ લંકેશ-વંશ જેરવા,
રાઘવે ચન્દ્રલેખા એ કોરી'તી શું સ્વયં કરે !
એ ચારુ ચન્દ્રલેખામાં જતા'તા ચન્દ્રવંશીઓ ;
ચન્દ્રવંશ જતો'તો ત્યાં પૂજવા સૂર્યવંશને;
જતો'તો દ્વાપર યુગ ત્રેતા કેરે વધામણે.
ઝીલ્યા જે-તણ સૂર્યોને, ને ચન્દ્રોની પીધી સુધા;
દીઠા શાશ્વત ઊભેલા દુર્ગ ત્યાં નાળિયેરીના.
હતી ત્યાં વનની પાળ પૃથ્વીની ઘેરી પાળ શી;
લીલી લીલમના જેવી, ઊંચી આલસ કોરતી.

ડાલે ત્હોયે સ્થિર નિત્યે કિરીટો નાજિયેરીના.
 વાદળી સાગરસાળુ વનની લીલી ઠેરનો,
 જરીની છાંટ છોટેલો પ્હોરી ત્હાં પ્રકૃતિ જીભી.
 અને પ્રકૃતિને સંધે મણિના મોરલા સમે
 જીડતો સૂર્યતેજસ્વી ધ્વજ ત્હાં સૂર્યવંશનો
 સાગરસાગરે ગાય સૂર્યવંશની કીર્તિને.
 દીઠો સંધે વિશ્વમાથે રાધવનો મહાધ્વજ,
 પોઠારી રામસીતાની યુગોની જયધોધણા.
 હતો સાગરનો ઘોષ ગાજન્તે જયધોષ એ.
 છેક છેલ્લા નિધિઘાટે જઈને સંધ નાંગયો.
 જ્યો સાગરનો ઘાટ જિયેરી વૃક્ષરાજીમાં
 ઝીલીને હરિનો સંધ ધરતો છત્રછાંયડી.
 લીલમ કિરીટો શીખે, પાયે પૃથ્વી-સિંહાસન.
 પરીખા કોરી પાયે, ને સંધે પગલ ઢાળિયો.
 દેવર્ષિએ શારદાએ વીણાથી કીધું કીર્તન;
 યોગ સાધી યોગીઓએ રાત્રિના તારલા ગણ્યા.
 ધૂમી વળી ઘાટઘાટે યોગિની ગૂઢ બીણતી.
 જમાડયાં ને પાણી પાયાં ભદ્રાએ રુકિમણીજીએ;
 હરિએ હેત વર્ષાવ્યાં સુભાગ્યે યાત્રીયાત્રીને.
 'પશ્ચિમે દારિકાઘાટે જેવો છે જગછેડલો,
 એવો દક્ષિણઘાટે આ, જગતછેડો તપસ્વીઓ!
 આની પાર હતી લંકા, મહીં અયોકનું વન;

એહ લંકાની યે પાર મહાજળ મહોદધિ;
 અનન્તમાં ઊછળે, ને ધાયે અસીમ સીમમાં.
 રાત્રિ ઉલ્લાસમાં વીતી, પડ્યું પ્રભાતપોયણું;
 ઉત્તમવળી ધરતી થે, ને થયાં આબલ ઉત્તમવળાં.
 સૂર્ય ઊગ્યો સિન્ધુમાંથી, વપ્યો સહસ્રપાંખડી;
 ને પ્રાતઃકાળની ઘંટા વાગી વિશ્વ જગાડતી.
 યોગી જાગ્યા યોગમાંથી, ભણુતી જાગી ભારતી;
 જાગિયું યોગિનીવૃન્દ, નિત્યપ્રેમસમાધિથી.
 આવ્યા સાગરતીરેથી પાર્થ-ઉદ્ધવ ન્હાઈને;
 સુભદ્રા ગોંદરે ગૈ'તી લાવી ગોવાળ-ધેનુઓ.
 ઢોહી રાજેશ્વરીએ એ પાયાં દ્વધડ મંધને.
 હરિ સાગરની પાળે હતા વિશ્વસમાધિમાં.
 ઊજળાં વાદળી-આબ, ઊજળો વાદળી-નાધ;
 ઊજળું વાદળી-ચોખ્ખું રહનાર એ મનોહરું.
 સોહંતો સંયયો સંઘ ત્હાં રામેશ્વરદર્શને;
 જાણે આદ્યો અન્દ્રવંશ પૂજવા સૂર્યવંશને.
 હરિ પધારતા પેખી ઓસાર્યા નીર સાગરે;
 એ છળછળિયાં પાણી વીંધી સંઘ દ્વીપે ગયો.
 એકલા અટૂલા જોગી શંભુ વસે રમશાનમાં,
 રામરામેશ્વર એમ' એકલા વસતા દ્વીપે;
 'મોતીડાંની ભરમ જેવી, રમન્તા રામવેળુમાં.
 મીઠાં અમૃતવારિનું આવિયું ત્હાં સરોવર;

ઠોલતું દેવની લહેરે, લહેકતું દેવલહેકથી.
 હાથી થંભે એમ થંભ્યા થંભાવી પાય શ્રીહરિ:
 'પ્રાયશ્ચિત્ત મ્હને આપો મહાપાપનુ, ઉદ્ધવ!'
 'શાનું? હરિ! શું કીધાનું?' હરિને ઉદ્ધવે પૂછ્યું.
 પ્રાયશ્ચિત્ત હરિને-એ સંઘે આશ્ચર્ય સાંભળ્યું.
 'ધનુષ્યકોટિનું ધીંગું હરિ! આ તો સરોવર.
 રામભદ્રે ધનુષ્યાથ્રે - શંભુસ્નાન કરાવવા,
 આપ્યાં પોતાળનાં પાણી સ્વયંહસ્તે રઘુવીરે.
 આમાં ગંગોત્રી' ને ગંગા, ગોદાવરી સરસ્વતી.'
 'તો તો પાપ જશે મ્હારું, થશે આ દેહ પુણ્યનો.
 થયેલી પ્રાણહત્યાનું, ને સંહાર્યાનું વેદવિદ્
 આ સરે શ્રીરામચન્દ્રે પ્રાયશ્ચિત્ત લીધું હતું.
 જેવો તેવો હતો ત્યોથે પ્રાણભુપુત્ર રાવણ.
 મ્હારે માતૃહત્યા હત્યા, દો એ પાપનિવારણા.'
 હાથી સમા હરિસંગે ગયો સંઘ સરોવરે;
 સૌ-સૌએ નિજનાં પાપ ધોયાં, ને સાધી શુદ્ધિ ત્હાં.
 દહેલતો કીર્તનો ગાતો, પૃથ્વી જગાડતો, પછી
 ગયો રામેશ્વરે સંઘ રામની પાજ પૂજવા.
 ચાળેલી ચંદની જેવી પાથરી હતી વેળુ ત્હાં;
 પડ્યો'તો સાગરપાળે મેઘલી વાદળી સમો.
 સૂનીસૂની હતી પાળ સૂનો હતો જ સાગર.
 વેળુમાં ને વને પાળે હરણી શી ધૂમી વળી,

પછી પૂછ્યું યોગિનીએ હરિને હેતલાડથી :
 ‘રામસ્થાપ્યારામેશ્વરકચ્છાં? કચ્છાં પાજરામની?’
 હરિ કહે, ‘આવશે એ, દેશે તહનેય દર્શન.’
 વાદળી સમ વેરાયો સંઘ સાગરવેળુમાં;
 ખડકો શી દ્વીપમાળા ન્હાળે દદિશરે હરિ;
 પરોવી દદિને દોરે લંકામાં ઘૂમી આવતા.
 આવી એક મહાવેળ છલતી છલતી પછી;
 પ્રસારી પાણીની છાળ પાથરી તટવેળુમાં.
 વીજળીની વેળ જેવી આવી એવી વળી ગર્ધ;
 પાથરી ગર્ધ પગલીની પાળમાં પાર્થિવેશ્વરે.
 ‘પધારો યુગયાત્રીઓ, ભાવે પૂજે ભૂતેશને;
 અછેક કાજ અછેક સન્ન્યા ભૂતેશ સાગરે.
 આમન્ત્ર્યાં ત્હાં હરિએ યાત્રી યાડીને જગહાકલ.
 ધાયો તાપસનો સંઘ, ભદ્રા-રુદ્રિમણી ધાય ત્હાં;
 પાર્થ યોગી યોગિનીઓ કુંજરસ્વામી સરસ્વતી.
 હરિ રામેશ્વર પૂજે, ઉદ્ભવ પાણીડાં સિંચે.
 સંઘ ધરે જલાધારી ત્હાં પ્રહસરનાં નીરે;
 તાડપત્રે શિખા ધારી કીધી કપૂરઆરતી.
 ‘અસિતગિરિસમં સ્યાત્’ ગાજી એ સંઘધોપણા
 આવિયા રામેશ્વરના મહાભાવ મહન્તજ;
 વેળુમાં યાત્રીનો સંઘ નીખ્યો કોતુકકીકીએ.
 ‘અહોભાગ્ય, યાત્રોદેવો! દેવે છો? યક્ષ? કિન્નરે?

ત્રેતાથી રામસીતાનું સેતુને વરદાન છે;
 નિત્યનિત્યે એક થાય વમળે જળવેળના,
 ન નીખ્યાં આટલા નેણે આ પાળે પાર્થિવેશ્વરો.
 વંદી વંદી સંધને એ હરિના પાયમાં પડ્યા.
 'દશાનનનો દેવાંશી છું પુરોહિત—ગોત્રી હું,
 યાત્રીઓ સૌ અતિથિ છે રામના, રામસેતુના;
 પધારજો પડાવે સૌ કરીને રાત્રિદર્શન.
 દીપમાળા થશે દેવી ગંગોત્રી અભિષેકશે;
 આવશે દર્શન કાળે ચિરંજીવ વિભીષણ.

ગંગોત્રીથી કાવડ નિત્ય પાઠવી
 ધારે જલધારી હિમાદ્રિ નિત્યશઃ;
 રથે—ધ્રુવે સાગર પાર્થિવેશ્વર;
 જરૂં નારલા આવી દીપાવલિ કરે,
 દામ્પત્યના પ્રેમની રામયાજ આ.'

અધ્યાય ૧૨ મો • સાયં-આરતી

ઉચ્ચાર્યું જરૂં સીત-મતીત્વ અગ્નિએ,
 ત્હાં નહાઈને નિર્મળ અગ્નિતીર્થમાં
 ઝર્યા ઊના અશ્રુ નવુંદલાલીએ,
 ને તેજગિન્દુ સમ કાન્ત ઉજ્જવળાં
 સંઘે વીણ્યાં સાગરઘાટ મોતીડાં.

છલન્તી સાગરછોળ આવે રમન્તી ઘાટમાં;
 અને તટની વેળુમાં રથે એ પાર્થિવેશ્વરે;
 ને પછી ઓસરી જૈને શમે પયોધિ ગૂઢમાં.
 પૃથ્વીને છેડે એહ, પૃથ્વી-સાગર-સંગમે,
 ગમ્ય-અગમ્યની લીલા પૂજતા ત્હાં હરિવર.
 એમ એહ થયો સંઘ અતિથિ રામપાજનો;
 અને અન્નોધિને ઘાટે યુગોનાં અમૃતો પીધાં.
 પ્રોત્સાહાવે હુલસાવે સંઘને હરિ હોંશીલા.
 કાળાતીત કલા એવી કે અકળિતને કળે ?
 અત્યારે તો હતી હોશ પૂજવા રામપાજને.
 તાડની મૂંઝણ ડાલે સુભદ્રા જળ મિથતાં;
 રુદ્ધિમણી તાડપત્રોની તત્ર પત્રાવળી ગૂંથે.
 સંઘની શુશ્રૂષા-સેવા એ યાત્રાધર્મ એમનો.
 મધ્ય મધ્યાર્દ્રનો સૂર્ય તાપે તપી ગયો પછી,
 પરત્રારી ગયા યાત્રી સાગરપાળ-પાળમાં.
 તરંગો શું કરે વાર્તા, લવોલવની ભારતી;
 ને અતલેથી આવન્તા, સુણે શબ્દો મહામુનિ.
 સુભદ્રાને લેઈ પાર્થ મંચર્યો પાજદર્શને,
 શ્રીહરિ ને રાજેશ્વરી ન્હાળે અશોકનું વન;
 આંખડીથી અશ્રુ સારે, અને વિદર્ભને રમરે.
 યોગીઓ યોગની પાજ ન્હાળે એ રામપાજમાં;
 આનંદે યોગિની ઢેચે પાજની પ્રેમભક્તિથી.

સ્વભાવ-શ્રવણે સૌએ સન્દેશા ત્હાં સુણ્યા ઝીટ્યા;
 સર્વતોમુખ ઝિલાતા આદેશે રામધાજના.
 મહાનુભાવ મહન્તે ત્હાં સ્હાંજ કીધી કથા પછી.
 અગમ્યના ઓછાયા શી યુગોની ગાય ઢાળતા
 આભ સિન્ધુ અન્તરિક્ષ હતાં સૌ પારદર્શક.
 મહન્ત કલિના, કાલે ત્રેતાના બોલ બોલતા.
 ત્રિકાળપરં ઉ સત્ય, સત્ય તો છે સનાતન;
 શીલ ને સૌહાર્ય બે છે અધુઓ સત્યદેહનાં.
 આવશે જુગના જોગી જોય જોશે યુગેયુગે;
 નવા શબ્દો, નવા મન્ત્રો અર્થ સૌ પ્રહ્લ શા જૂના.
 સુવેળમાં જયોઽચાર થયો રામધનુષ્યનો;
 પછી વળી વાયુસુત મયા અશોકને વને.
 સતીત્વના શબ્દ જેવો જયટંકાર ચાપનો
 એ મહાએકાન્તમાંએ સતીએ સાંભળ્યો હતો.
 હજારો વર્ષને વીત્યે આજ નિર્ધારશે જ કે ?
 સીતાનો એ જયોઽચાર કે જયોઽચાર રામનો ?
 કે સતીએ સજ્યુ ચાપ, ને રામે બાણ છોડિયું ?
 ડાળ ડાળે હર્ષધેલા કપિઓ વન ગૂંચતા
 વન્દતા વનરાણીને નિહાળ્યા ત્હાં કપીશ્વરે.
 ‘પધારો પુણ્યપુણ્યાણુ ! વળી લાગ્યો વધામણી’
 પાપમાં ઢાળતાં હૈયુ હૃદયમાં હનુવો જતિ.
 ‘ચિરંજીવ’ એક શબ્દે વધાવી નેત્રનાં અમી

પાકાં વીર્યાં વનદ્વેષો સતીએ જતીને દીધાં.
 હતો જયસમારમ્ભ પાયપદો સુવેળુને
 પડી આઘેથી સીતાની પ્રભજ્યોત પ્રભાવ શી,
 ત્હાં તો જયસમારંભે થયા પ્રકાશ પ્રોજ્જવળ;
 સૂર્યવંશની લક્ષ્મીને સૂર્યે તેજે વધાવિયાં.
 ધાયા ત્હાં લક્ષ્મણવીર, ધાયા સુગ્રીવ, અંગદ
 ધાયો સેનાગદ સારો, છદ્યો નંછે શું સાગર!
 ગંભીરા મેઘલપાયે રામ સત્કારણે ગયા.
 ડોલાવે ડાળીઓ સેના, હનુવો ફરકે જ્વળ;
 લક્ષ્મણે અશ્રુધારાથી ભીંજવી પાયપાંખડી.
 ગ્રાયા'તાં રામમુદ્રામાં સીતાનાં નેત્ર નેહિલાં;
 સોહાગી સતીએ લીધાં ભામણાં રામભદ્રનાં.
 સૈન્યે કીધો જયોચ્ચાર લંકાગદ વિડારતો;
 જૈને એહ જયોચ્ચારે વગાડ્યાં દૈવહુંદુભિ.
 રશ્મિ રશ્મિ થઈ પુષ્પ વધાવે રામ ને સીતા.
 અને ત્હાં રામસીતાની દણ્ડોદણ્ડ મળ્યે પછી
 પૂછ્યા-ગાછ્યા કંઈ પ્રશ્નો દણ્ડોદણ્ડે પરસ્પરે.
 વિહ્વનાં કૈંક વયોની દીધી વાતો ક્ષણેકમાં.
 ઠારી જલન્તી લંકાને ઠાર્યો હૈયા-હુતાશને;
 સત્યનો સંગ્રામયજ્ઞ રામે કીધો વિસર્જન.
 ને અયોધ્યા જવા રામે ઓળંગી પાજ પાવલે,
 સીતાજીને સંગ લેને; આલ્યા શું સૂર્ય-ચન્દ્રમા ?

‘ત્હારે પુષ્પકની પાંખે ન જિડયાં જયદંપતી?’
 ફૂટે પરપોટો એવો પ્રશ્ન યોગિનીનો ફૂટ્યોઃ
 સોહાતો સૂર્ય જેસીને સાગરને સિંહાસને;
 છાંટી ધારા કસુંબાની કરે કસુંબલી ધરા.
 ભર્ગને સૂર્યવંશીનાં બીલતાં ચન્દ્રવંશીઓ.
 ધીર પરાગના શબ્દે જોલિયા ત્હાં મહન્તણઃ
 ‘ખરું, પુષ્પકની પાંખે જવલતાં જયદંપતી
 ગયાં હતાં અયોધ્યાયે, એ તો ગયાં અહીં થકીઃ
 કૈલાસી સંહારસ્વામી રામેશ્વર પૂજ્યા પછી;
 થયેલી બ્રહ્મહત્યાનું પ્રાયશ્ચિત્ત લીધા પછી.
 સાચાં છો; ને અધીરાં છો; સોનાનો મૃગ આવશે.’
 વાગ્યો ત્હાં આરતીડંકો ભોગી જગત્ જગાડતો;
 રામના, રામેશ્વરનો, પૃથ્વી-સાગરખાળનો.
 ક્ષમાળી સીત શી પૃથ્વી, રામ ગંભીર સાગર.
 કૈલાસીયે પધારે ત્હાં એ રામેશ્વર-સંગમે
 ઢળ્યો સાગરમાં સૂર્ય, કસુંબી રંગ આથમ્યો;
 ના તેજ, ના તમસ્, એવી ઝાંચ કેા ઝળકી જિઠી.
 જિઠ્યો એ યાત્રીનો સંઘ કથાના ભાવથી ભીનો;
 વીણતો સાગરમોતી ગયો સાગરવેણુમાં.
 હતીત્હાંસાન્ધ્યજ્યોતિ, નેહતાત્હાંપાર્થિવેશ્વરો.
 ‘આપને પગલે આ તો;’ મંહન્તે હરિને કહ્યું.
 અગર-કર્પૂરે પૂરી સહસ્રજ્યોત આરતી,

ચન્દ્રની જ્યોત શી, લીધી હરિએ કરવેલમાં. -
 બાણબાણની પિંડીમાં પ્રગટી ત્હાં દીપાવલિ;
 તારલા જિતયાંએ? કે જિળ નાખે શિખાશિખા? શંખ
 પૂર્યો મહન્તે, તે ગાજ્યો જૈને ક્ષિતિજમાં.
 ને ઠાવડ જંગોત્રીની સ્કન્ધે આરોહી અર્જુને;
 ભદ્રા ને રુદ્રિમણી નીર છાંટતાં કુંભ કુંભથી.
 યોગીઓ યોગ વધાવે, ગાયત્રી શારદા ભણે;
 દેવર્ષિ કીર્તન ગાતા, ઉદ્ભવ તાલ પૂરતા.
 વીણેલાં મોતીડે સંઘે રામેશ્વરે વધાવિયા:
 એમ સાર્ય-આરતીનો થયો ત્યહાં મહોત્સવ.
 આલમાં તારલા જિગ્યા, ને ચન્દ્રે ઢોળી ચન્દ્રિકા;
 દિનાન્તની ઘડી છેડલી વીલી, ને રજની પડી.
 તરંગતરંગે બેસી હૈયાં હિંડોળ-ડોલતાં,
 દેવદેવાંગના આવ્યાં ત્હાં હરિહર-દર્શને.
 અને ત્હાં દર્શને આવ્યા ચિરંજીવ વિભીષણ;
 પુરાણી પાજમાં પાડી પાય સેતુ દ્વીપે દ્વીપે.
 સન્ધ્યામાંથી સાન્ધ્યવણું આવ્યા અદ્ધર ચાલતા;
 હતો એ પડછાયો? કે હતો એ દેહધારી ઠો? ભાર્યો
 સંધાયલો સેતુ પાવલે રામભક્ષના.
 મોતીઓની ભરમ ચોળી રામેશ્વર રિઝાવિયા;
 દંડવત્ કરીને દેહ હરિના પાયમાં પડ્યો.
 ભાવનો ભક્ષિતો મન્ત્ર વધા લંકેશ વન્દીને.

‘ભાસો છે રાઘવ મહારા પધારો દ્વીપ સિંહલે.’
 આરતીની શિખા આપી, હરિએ આપી આશિયો;
 ‘દષ્ટિ છે દેવઆંજી તો, એવોયે યોગ આવશે.’
 આવ્યો એમ ગયો એહ પાળેમાં પાય પાડતો;
 પાછા થયા બિન્ન બિન્ન દ્વીપોં એ રામસેતુના.
 ‘ભક્તને કાજ આજેયે રામપાજ અખંડ છે;’
 નિત્યદર્શનની લીલા મહન્તે પાર્યને દહી.
 આશ્ચર્યોને નિહાળીને, આંખડી આંજી અફભુતે,
 ધણુ સમો વળ્યો સંઘ પડવે ધરપાઈને.
 એ છે અવનવી ભૂખ; જમ્યે જાગે, પીધે વધે.
 આવી સાગરની વેળ ધૂમતી ગાજતી ત્યહાં;
 સાગરે ને પૃથ્વીહૈયે શમાવ્યા પાર્થિવેશ્વરો.
 અવતારો આવે-જાય એમ કાળની વેળમાં;
 પ્રકાશી પમરી પોપી પૃથ્વીને, કાળને પીએ.

વિરાજીને ઘેરી શી કોક કુંજમાં,
 અનન્તમાં આંખડલી પરોવીને,
 મીઠું મૃદુ ગેહક્રી ઠેંક ગુંજતો
 જેવો પુકારેછ વસન્ત-મોરલોઃ
 એવું હરિ ઠેં ટહુકયા અનન્તમાં.

અધ્યાય ૧૩ મો. 'સતીનાં અશ્રુઓ'

ઝર્યા હતાં જેહ અશોકને વને,
ખર્યા હતાં નાહક અગ્નિતીર્થમાં,
પૃથ્વી પડે તો પૃથિવી જલી ભીઠે,
ઝીલે સતીનાં નિધિ એહ આંસુડાં
મોતી કરે એ કણુ ધોઈ ચન્દ્રમા.

અને વળી સૂર્યે જરહારે આવી આલ-ઝરખલે
પૃથ્વીના પગથારોએ પાથરી કિરણાવલિ,
તરહારે વળી હરિસંઘ સંચર્યો સેતુપાળમાં;
ઝંખતો ભુગની ઝાંખી, ચેખવા ગહનો છૂખ્યાં,
ઢંઢે એ કાળના ઘાટ, શોધે અઢીકું સાગરે.
સોનલા સૂર્યસોહન્તા, તીરે સાગરવેળમાં
પડી'તી મોતીની છીપો રાત્રિનાં અશ્રુખિન્દુ શી;
વીણે એ ગિન્દુડાં સંઘ, વીણે ને પાલવો ભરે.
આવી તરહાં બે દિશેથી બે સાધે સંગમ સાગરો;
કરે સાગરની છોળ વાત સાગરછોળ શું.
મેઘની, ખાતાળની, ને પૃથ્વીના દેશદેશની;
આભવાસી દિગન્તોની, ધોયેલાં પાપપુણ્યની.
દેવની દીવડી જેવાં હતાં નણુંદ-ભાણી, તરહાં
હર્ષ-છલકાતી છોજો આવી પાયે પડી જતી.
શોધતાં'તાં સુધાદષ્ટે 'પાજના પ્રાણતત્ત્વને.
'જહેનડા પાજનાં પુણ્યો વહે ઉલ્લંઘીને યુગો;

ઝીલતાં સૂર્યનાં સોનાં સુવર્ણાં રુદ્ધિમણી વધાં.
 ‘આપણા દારિકાવાટે છે, એવો છે પયોધિ આ.’
 ‘ભાખો છો, ભાભલ ! એવું, કહે છે મુજ ભાઈયે.
 દારિકા પશ્ચિમ-છેડો, સેતુ દક્ષિણ-છેડલો;
 બનેયે છે જગત્તેડા પયોધિમાં ઢળી જતા.’
 ભદ્રમુખી સુભદ્રાનાં ઝંઘાં ત્હાં મુખમોતીડાં.
 ‘તો પછી બહેનડ ! કોણે પાજ ભાંગી દીધો કીધા ?
 ત્હાળો દીપોની ખાડીમાં તરંગાવળ ભિછળે.’
 ‘એ છે અનાદિની વાર્તા; ભંગાવી’તી વિભીષણે;
 રાઘવે રાજ્ય દીધું, ને કીધ ત્હારે ચિરંજીવ.’
 ભિભેલા પડછાયામાં તાપસ છાય ઝીલતા
 મહન્તે શબ્દ નાખ્યા ત્હાં જલાધારીની ધાર શા.
 ‘વળાવા રામસીતાને જીવનના જયો પછી,
 આઠ્યા હૃત્પ રામેશ્વરે ભક્તરાજ વિભીષણ,
 આ તો છે ત્હારની વાર્તા; એ પછી બે મુગો વીત્યા.
 કીધી ત્હાં તો દીઠી દે છે ભવોભવની ભૂત એ;
 પ્રાર્થનાના સાધુશબ્દે પ્રાર્થિયું રામભદ્રને :
 ‘ભૂલ છે ભાગ્યની મ્હારા, સાંધો પાજ, ભવેશ્વર !’
 ‘હવે પાછી બીજી ભૂલ મા કરો’ રામજી વધા.
 ‘ખંડ ખંડ છે આભાસ, રામસેતુ અખંડ છે;
 અનેકામાં એક જેવો મણિમાં મણિમાળ શો.
 દીપાન્તરે ભિન્નભિન્ન, જલાન્તરે અભિન્ન છે.

માહરો છે આર્યાવર્ત, પુલસ્ત્યપુર માહરું;
 નહિ વિચ્છેદ છેદે કો, રામસેતુ સનાતન.
 લંકાગદથી લંકેશઃ નિત્યશા આવજો-જજો.
 નિત્યે સંધ્યાએ સંધ્યાએ ત્હારથી એ ચિરંજીવ
 અહીં રાજેશ્વર-તીથે આવે છે નિત્ય દર્શને.
 દીપે દીપે પાય પાડી, ખંડે ખંડે અખંડમાં.
 કુવારાધાર શી વખ્યા વાગૂધારાઓ મહન્તણ.
 યુગોની એ યુગવાતાં સુણી ભાણી-નણુંકળા
 રમન્તાં ભવ્યતા-ભાવે પાજને નીરખી રહ્યાં.
 હૈયાના હાર શો દીઠો, દોપહાર અખંડ એ;
 ગૂંથતો વન લંકાનાં ગૂંથતો લોક લોકને;
 આજેયે ત્હાં ઊડે જાણે રશ્મિઓ રામસીતના.
 'જેડે મન્દાકિની જેવા ઘાટ ઘાટ ક્ષિતિજના,
 મહર્ષિના મહામન્ત્રો બોલે ભાલભલેદને,
 દ્વૈતમાં રામસીતાનાં બેતાં અદ્વૈતના સમો,
 અનેકોમાં એકઃ એવો સોહન્તો રામસેતુ છે.
 ભાષે છે ભાલભલ! મહારા ભાર્મ અદ્ભુત એહવું.
 તોફાણોકચ્છાંથીઆવ્યાંઆમોતીડાંચન્દ્રગિન્દુડાં!
 અમારે દ્વારિકાઘાટે વાવવાં છે તટે તટે.'
 પોલસ્ત્ય-પુરોહિતને પ્રાણ રાજેશ્વરી પૂછે.
 'શોક ને હર્ષની વાતાં નૃલોકે છે સનાતન;
 એ સનાતન સત્યનાં છે મોતી અશ્રુગિન્દુઓ.

વાવળે દ્વારિકાઆરે, યશે આરા અલૌલિક.
અમારા ગોત્રપુરુષે, ભાવિના ભેષ ભેધને,
ભાખ્યું'તું દશાનનને સીતાદેને વને પૂયે.
'પરત્રીનો મોહ ત્હારો આ છે આયુધ્યનો અરિ.
લૂંટી પંચવટી-લક્ષ્મી પૂરી અશોકવાડીમાં;
પુણ્ય પરવાર્યા ત્હારાં, પાપ-પ્રારબ્ધ પાંગર્યા.
ભાગ્ય ત્હારાં ભુલાવે છે, ભવોભવની ભૂલ છે;
ત્હોયે છેલ્લુ શું, લંકેશ! સુણી લે હિતવેણુ આ.
પડશે ત્હારી પૃથ્વીમાં સતીનાં અશ્રુઓ ઉંડાં,
તો અંગારા યઈ એહ પૃથ્વી ત્હારી પ્રભળશે.
સુગોળૂની ઘોરંઘોર તે તિથિથી દશાનને
વીણી વીણી સતીઅશ્રુ નખાવ્યાં અહીં સાગરે,
ભણ્યુ બે સાગરો ધાતા ઘંટી શા દળી તાળશે.
સાગરોએ અશ્રુ ઠાર્યા, અન્દ્રે અન્દની સંભરી;
નારીજગે ધર્યા હૈયે સતીનાં એહ અશ્રુઓ.
દેવીઓ! દ્વારિકાઘાટે વાવળે સતી-અશ્રુ આ;
ફાલશે સતીનો ફાલ, ઝિલાશે અર્થમર્મ એ.
પાળના પલ્લવો વીણી, ઓળંગી નિધિ અદ્ધર,
આવ્યા ત્હાં સાગરમાંથી સૌમ્ય સાગરિયા હરિ:
સ્કન્ધે મોતીભરી ઝોળી, મસ્તકે ભાર મોતીનો.
ભદ્રા સરી ગયાં સ્હામાં, મહન્તે કર ભેડિયા;
વન્દી પ્રણમીને પૂછ્યું 'પાળમાં મૂડી આવિયા?'

'ગુફાઓ કેટલી આપે પાજપાંખે છુપાવી છે ?
 જાડી, ગહરી, ગંભીરી, આલનાં ગહવરો સમી,
 હૈયામાં ભિર્મિ-હૈયાના, એવા ભિર્મિ ધૂમે મહીં.'
 શ્રીહરિએ પૂછ્યો પ્રશ્ન મહાભાવ મહન્તને.
 'કરતી'તી આજે વાતો સમીરણે શું આભ શું;
 દીપે દીપે વસે છે શું મન્ત્રદ્રષ્ટા મહર્ષિઓ ?
 મન્ત્રોચ્ચારો સાંભળ્યા મહેં સેતુના દીપદીપના;
 દેા કરે જગની વાતો, દેા પ્રહ્લોચ્ચાર પ્રહ્લનો.
 નવાં ઉપનિષદો શી વહે વાગીશ્વરી ત્યહાં;
 આત્મપાંખે ધૂમી જેને પ્રહ્લાંડે, પ્રહ્લમાં ઢળે.
 સુમદ્રા! એક તો તહારું, તહમારું એક, રુદ્ધિમણી!
 કીક્રીના ચંદ્રને કુંભ વસ્યાં છે મુજ નેત્રમાં.'
 'હરિ! એ અમને ભાળો, સુણ્યાં જે ઉપનિષદો;
 પાજનાં ગુહ્યના ગુહ્ય આપો એ લોકલોકને.'
 ખડેનડે ભાભીએ ભાખ્યાં સ્વાર્થ-પરાર્થ સંકુલ.
 'તો પૂર્વિમા કરો આંહી યૈ મહેમાન મહન્તનાં;
 રમન્તા રામેશ્વરનાં, સતીનાં, રામમદ્રનાં
 ખંનેયે કુલદેવીને હસીને હરિએ કહ્યું.
 'એવાંકચ્છાંથીઅહોભાગ્ય!' મહન્તશુધૂણીજીઠ્યા;
 કચ્છાંથી રામસીતાનેત્થાં મહેમાનો રામનેસીતા!
 વનેવનથી લાવીને રાખીશું નાજિયેરીઓ;
 લીલાં, હિન્ડોલ ડાલંતાં તોરણો નાજિયેરનાં;

રચીશું છાઈને છાજ માંડવડો મનોહરો;
 સિન્ધુનાથી અધિકો પડાયે વગડાવશું.
 બોલજો પાજના મન્ત્રો ભાળજો ઉપનિષદો;
 સીતા ને રામના નામે તરે છે પથથરોય 'તે.'
 એ સાચંઆરતી વેળા મહંતે પાડી હાકલ;
 'યશે અહીં પ્રહ્લવસ, પાર્થિવેશ્વર-પૂજન;
 ભાળશે પ્રહ્લમન્ત્રો શાં શ્રીહરિ ઉપનિષદો.
 રામેશ્વરે રામોત્સવ ઊજવાશે અભિનવ;
 સ્કોશે સાગરની પાળે હરિને ઘેર શ્રીહરિ.
 આવજો, પુરનાં લોક! લાવજો વનલોકને;
 યુગનાં આયમ્યાં આછાં પાછાં પુણ્ય પ્રકુલશે.'

વળી તરંગે કીધ પાર્થિવેશ્વરો,
 વળી કીધી તારકકીપમાલિકા;
 વળી થઇ સાન્ધ્ય સુધોપ આરતી;
 આઠ્યા વળી દર્શનમાં વિલીપણ,
 ને ત્યાં મહંતે વગડાવિયો પડો.

અધ્યાય ૧૪ મો • નારદાગમન
 અખંડ આહ્વાનક વાગતી વીણા,
 પ્રહ્લાંડ જેને હતું પ્રહ્લરન્ધ્ર શું;
 જિજ્ઞા જપે કોતનને અહર્નિશે:
 સ્વયં હરિ જ્યાં કરતા કથા, ત્યાં
 દેવર્ષિ આઠ્યા નભમાંથી નારદ.

ને પછી બીજી સંધ્યાએ સન્ધ્યાની આરતી પછી
 હરિ ભરી સભા મધ્યે કરે યજ્ઞવિચારણા.
 આવતા ગ્રહોત્સવની ઉપનિષદ-યોગની.
 સાગરોર્મિ સમી સૌની ઘેલી હૈયોર્મિઓ છલે;
 ઊભી જલોર્મિના ઝુંડે સુણે વાતાં ચિરંજીવ.
 યોગીઓ યોગપગલાં સાંભળે પૃથ્વી-આવતાં;
 તપશ્વરો નિહાળે કે જગતે તપ પાંગરે.
 શ્રીભના એહ ઘમ્યાંતે વર્ષાગગન સૌ જુએ,
 શુદ્ધના માર્ગે જોલનતો શ્રીહરિ યજ્ઞ માંડતા;
 હજી તો પાંપણો માત્ર જતી અગમ્ય-દર્શને.
 વાગ્યા ત્હાં સૂર વીણાના યજ્ઞસભાની સ્ત્રીમમાં;
 જાણે સરિતાની સેરા ગુંજતી કાંઈ સાગરે.
 હરિએ પારખી વાણા ગાજતી જે ત્રિલોકમાં;
 'ભદ્રે! નારદજી આવ્યા દેવમંદેશ લેઈ કે.'
 વન સમી સભા ઊઠી દેખી દેવર્ષિ નારદ.
 પ્રેરણાને પાવ ધાતો પાર્થ સત્કારણે ગયો;
 અર્ધે માર્ગે મળ્યા યોગી યોગ-આરૂઢ ઉદ્ધવ.
 દારિકા-દેવીઓ વન્દી, વીણા વાતા ઊભા મુનિ.
 હસ્યા મળ્યે દૃષ્ટોદ્ધટ આનન્દધન શ્રીહરિ;
 એ વીણાના તાર સાધે એકતાર ત્રિલોકનો;
 તેથી ત્રિલોકકુંજોમાં ધૂમતા રમતા ઋષિ.
 ઊઠ્યા હરિ, દીધી માંધ; ત્હારે વાતી વીણા શમી.

‘આવો, આનન્દ છે; આબ્યા દારિકાત્રી, સ્વર્ગથી?
 દેવો સહુ શાતામાં છે બ્રહ્માનંદે ભર્યા-છલ્યા?’
 હરિએ હેતના શબ્દે એમ માર્ગકથા પૂછી;
 ‘પધારો લ્હમ વીણાએ ભરાશે ભક્તિસાગર.’
 ‘વહ્નું શું વીતકો સ્વામી! કહું શી માર્ગની કથા?
 દીકા, આનન્દ વત્યો, ને જિત્યો યાદ પન્થનો.
 આતું જગત-છેડેથી, દારિકાત્રીયથી, બ્રહ્મિ!
 મોતીના મંચુલા ખોલે દારિકાપુત્રી ત્હાં વધાં.
 ‘હરિને છે સ્નેહસ્વર્ગ દારિકા પૃથ્વીઘાટનું,
 તો તો કહો સમાચારો ચડુના ચડુપુરના;’
 દેવર્ષિ નાખી નિઃશ્વાસ થાક્યા-હાયાં સમા વધાં:
 ‘શાતામાં છે, સંભારે છે, સમગ્ર ચડુમંડળ;
 અહર્નિશ આનન્દે છે સાક્ષાત્ ત્હાં હરિ-દર્શને.
 દારિકા-વાસીને દીધાં હરિએ દિવ્ય ચક્રુઓ;
 ને પેજે છે નથી જીને, પેજે છે આલપારનું.
 અગમ્યના પેખન્દાએ મ્હને ઘેલો ગણ્યો ત્હાં.’
 (‘કોણ કહે લ્હમને ઘેલો? હશે એ જગઘેલડા;’
 રાજેશ્વરી રાજભાવે ઉચ્ચર્યા રાજગૌરવે.
 ‘વિહું ના સહેવાયો તો દર્શને દારિકા ગયો;
 આતું તો વાગતા કાંટા, સ્વર્ગાનન્દો શરો થયા.
 દારિકાએ ગણ્યો ઘેલો; હા, હું છું હરિઘેલડો.
 વીણા વાતો, પૂમતો, ને પૂછતા ‘શ્રીહરિ કયહાં?’

હતાં મોની મુનિ જેવાં સાગર હરિ-મંદિર.
 પૂછ્યું હરિ! પછી જેને યાદવોને યદુપુરે;
 આનન્દે સાંભળે વીણા, પ્રશ્ન એ આંખજ્યે હસે.
 ‘આ રહ્યા શ્રીહરિ ચોકે, અરૂંખે આ જૂઠે હરિ;
 શેરીમાં રમતા બાળ્યા; આ રહ્યા; હમણાં હતા.
 દિશે દિશે અમો દેખું ન દેખોછ તહમે; શું એ?’
 દ્વાવિદ્યનાં નરનાર એવું એવું કહી હસે
 દેવોના દેશ ત્યાગેથી દેવર્ષિ ઘેલણ મયા;
 મારે એવાં બોલગાણ ચાપ યદુકુમારનાં.
 એમની આંખડી બાળે ન બાળે મહારી આંખડી;
 હતું ગોરવ એ સોનું? કે મહારે ગર્વ? શ્રીહરિ.
 સાન્તવના ઊરને હેતા; હરિને નેણલે પીતા,
 દેવર્ષિએ વીણા વાદ્ય સભા મધ્યે જિભા ઊભા.
 રુદ્ધિમણી શું, મુલદ્રાશું, ભારતી બવલેકું શું,
 યોગીશું, યોગિનીશું ને પાર્થ-ઉદય-સંપદશું,
 નેહને નેણલે ન્હાળી વખ્યાં વાતસંદ્ય શ્રહરિ:
 ‘મજામકુત્યા, મેધાવી, પ્રહરણ પ્રહરણોકના,
 દેવર્ષિ છો જગતશાણા, તિલક છો ત્રિલોકના.
 કહે જે ન્હમને ઘેલા એહ સૌ ઘેલણં હશે,
 સ્વમૂર્તિ તહમમાં પેળે, પરાવર્તન છે જગત.
 દેવર્ષિ! હરિઘેલાંને પુરે તહમે ગયા હતા;
 પ્રત્યેક દ્વારિકાવામી, મુનિ, છે હરિધંધો.

નેજ્યાંજ્યાં હરિલાંછે, ત્યાંત્યાંછે મમદારિકા.
ગંગા કે જમનાઘાટે, દારિકા સાગરે નથી;
કે નથી દારિકા સ્વર્ગે; દારિકા પ્રેમભક્તિમાં.
જ્યાંજ્યાં હારીપ્રેમભક્તિ, ત્યાંત્યાંછે મુજદારિકા.'

સંધે કીધો જ્યોત્યાર પંચેન્દ્રિયોથી પંચધા;
અછેક એ જ્યોત્યારે બે-બે દિશા વિઝરીઓ.

'અને એથે હતા સાચા, દારિકાવાસી માહરા;
દેવર્ષિ! વિહ્વં પેખે છે અહીંને અહર્નિશ.

સુભદ્રા! શાણી છો; લેશે માહું લગાડતી નહિ;
દારિકામાં દેવકીજી, પેખે એ તું ન પેખતી.

'આ રહ્યો માહરો કૃષ્ણ, આ વાડીમાં રમન્ત આ;
આ રહ્યો સાગરે નહોતો, સુધર્મા માંહી મહોડવી.'

વિહ્વળી માત પેખે છે પરાગે ફૂલડે મડને.
નથી તું પેખતી એવું ન એ રાજેશ્વરી જીએ.

નથી દોષ તહમારો એ, દોષ સંલેગલેગનો;
વિશ્વે અગમ્ય પેખંદી દેવર્ષિ! વિહ્વંઆંખડી.

ચૌદ વધોં રહ્યાં મંગે લક્ષ્મણા બ્રહ્મચારીજી;
વનોમાં સાગરે, ઘાટે વીતાવ્યાં વનવાસમાં.

ઓછી આરાધના, ઓછાં નહોતાં તપ તપસ્વીનાં.
અને ભરત વને ત્યાં સેવતા રામપાહુકા,

પાહુકાની કાષ્ઠરેખે કરતા રામદર્શનઃ
વધે-ભરત ભોગી? કે લક્ષ્મણા ભોગી? કે વધે?

દંડકે દંપતી-તીર્થ પરમાનન્દનું હતું.
 પંચ વડલે સોહંતી પંચવટી સુહાગિણી;
 ગોદાવરી વહે જાણે સરિતા સ્નેહની વહે.
 અને અશોક-વાડીમાં એક અશોક-છાંયડે
 જરતા વિહંગા સૂર્યો તાપ-સંતાપ વિહંગા;
 અનિલે અનિલે, આલે આલે, અન્તર અન્તરે.
 અછેકા શ્વાસ-ઉચ્છ્વાસે યરા શી અગ્નિમાળમાં,
 કરે સ્નેહસમાધિમાં જાનકી રામદર્શન.
 પંચ વડલા, દેવર્ષિ! એક અશોક શું થશે?
 સાયુજ્યમાં શાન્તિ છે, ને યશની જાળ વિહંગા;
 યશના અગ્નિહોત્રી છે, તપે તપે તપસ્વીઓ!
 અહુ છે જગનાં જંને, એછેયે ફાડવાં નથી;
 પારખજો દષ્ટિપદલાં, પ્રીછજો ભાવ ભાવના.
 મળયોગિનીને પૂછો વિહંગ તો પ્રેમભક્તિના.
 ‘યોગિની વિહંગર્ષી, ને ન વિહંગી હરિ! હું હતો?’
 દેવર્ષિ બોલીઆ બોલ; રાસીનો પડધો પડયો.
 ‘મળયોગિની વિહંગી છે, વિહંગી દેવર્ષિ! આપ છો;
 દેવર્ષિ વિહંગર્વાલા, યોગિની વિહંગૌરવી.’
 પછી સમન્વય કીધો હરિએ અતિક્રૂટનો:
 ‘ન હોયે ત્હારી શું વાદ, દલીલો ન્હોય દેવ શું;
 છાંડો જાગી મીમાંસા એ વિહંગી, પ્રેમભક્તિની.
 હૈયાને બોલશે જોવા, હૈયું બન્ધ પડી જશે;

મીમાંસા મહાલતા કેં કેં જૂલે છે સત્વશોધન.
ના મીમાંસા ત્હમારે આ; કીર્તનો ગાવ, કીર્તનો.'

દિશાઓ સુણતી ઊભી, થંભી વહંતી સત્રિયે;
વીણા દેવર્ષિ ગુંબારે એમાં પ્રહ્લાંડ ગુંજતું;
આત્મહરણની ગાઈ નારદે નારદી કથા.

મહારો આતમ હર્યા છે હરિએ રે,
જગતવાના હુંડમાં.

હિરને સરોવરે નીર ઊભરાતાં: મારું હૃદયહૃદ્યું હરિએ રે!
જગતવાના હુંડમાં.

પાંપણ પાંપણ, એનાં અંજન અંજનયાં મહારાં નયન હર્યાં છે હરિએ રે!
જગતવાના હુંડમાં.

ફૂલડે ફૂલડે એની પગદી પડી'તી; મહારા પરિમળ હર્યાં છે હરિએ રે!

જગતવાના હુંડમાં; જગતવાના હુંડમાં
મહારો આતમ - મહારો આતમ.

યદુપુરીનાં હરિધામ નીખિયાં,
ને યાદવે કેા હરિઘેલુડા ગણ્યા;
દેવર્ષિ લેને પછી દેવપ્રેરણા
આળ્યા સૂની સાગરપાજ શોધતા,
દ્વારામતી માંહી દીઠા ન એ હરિ:

અધ્યાય ૧૫ મો • યજ્ઞારમ્ભ
 ને આર્ષભાવે પરિશુદ્ધવા જગત્
 ત્હાં હોમ માંડે હરિ પ્રદક્ષયજ્ઞનો;
 હોમાય અછેક જ માંહી ઈન્ધન,
 અછેક જવાળા જિછળન્તી જ્ઞાનની.
 હરિ થયા'તા જગઅગ્નિહોત્રી ત્હાં.

એ પ્રભાતે જાડી બહેલી સૌમ્યમૂર્તિ સરસ્વતી,
 પ્રભાતની લહરી શી ઘાટે ઘાટે ધૂમી વળી,
 પાજમાં પાળમાં નીરે પ્રાતઃની ગ્રેરણા સમી.
 હતું એક છેલ્લું વેલ્લું શૃંગ ભૂશિરને શિરે;
 ઉપર આડનું ઝુંડ શૃંગના છોગલા સમું;
 પૃથ્વી-સાગરથી ઊંચું, ઊંચું ઊભાં વનોથીયે;
 આરતીની જ્યોતિઓમાં જેવી મધ્ય શિખા ઊઘી.
 ન્હાળે એ પાજના દીપો, ન્હાળે સિંહલપાર એ;
 ન્હાળે પાલવ પૃથ્વીનો આર્યોવર્ત ઢળી જતો.
 સુવેશુ પુત્રના જેવું હતું એ શૃંગ ઝુંડનું.
 પદ્મા સમી વિરાજી ત્હાં પદ્માસને સરસ્વતી;
 પ્રાતઃસંધ્યાની દૃષ્ટિથી પેજે પ્રદેશ પાથર્યો,
 શારદાએ કીધી સન્ધ્યા ને સન્ધ્યાભાવ વાવિયા.
 વીણી આથમતા તારા રોખ્યા સાગરકચારીએ;
 વનેવને કુંજકુંજે રાશિ — નક્ષત્ર વાવિયાં.
 આંખડીનાં અમી સૌંધ્યાં હૈયાના ભાવ દોળિયા;

પ્રેરણાની પ્રભા જેવી પૂરી માંહી જગતપ્રભા.
 તપ ભક્તિ દાન જ્ઞાન શીલ સતીત્વ પુણ્યનાં,
 કવિતા ને પ્રહ્લભાવ ક્યારે ક્યારે ભિગી ભિભાં.
 સૂર્યનાં કિરણો જેવાં પ્રોવાયે છે કણેકણે,
 વાયુની લહરી જેવી વહે પદ્મવ પદ્મવે.
 એવાં પ્રોવાં ભારતીએ રશ્મિઓથી આણું આણું.
 અને શુદ્ધોદ્ધે શુદ્ધ, આણીને અગ્નિતીર્થનાં,
 સતીની અગ્નિશુદ્ધિનાં, છાંટી શુદ્ધ કીધી ધરા.
 કલિના પડછાયાની છાયાઓ ધોઈ દેા પડી.
 મહાનુભાવ મહન્તે ત્હાં મનોભાવ શેા મહત્
 રમ્યો હતો બ્યોમછાયે માંડવડો મનોહર.
 ગ્રામ્યલોકે પુરલોકે ધારી મહન્તની ધુરા;
 પવને પાવન કીધો, સાગરે કીધ શીતલ.
 ત્હાં તો ચોધડિયાં વાગ્યાં મંદિરનાં મહન્તનાં;
 જગાડયાં શૃંગનાં ઝુંડો; જગાડ્યું પારતું જગત્.
 વનોમાં પર્વતોમાં એ વાગ્યાં લંકાગદે જઈ;
 કહે સોને ‘શ્રીહરિના પધારેા પ્રહ્લયજ્ઞમાં.’
 ભારતી એ શબ્દધોષે પૂરતી પ્રહ્લભાવના.
 પાર્થ ને ઉદ્ધવ આવ્યા, લાવ્યા વનવિભૂતિઓ;
 ભવ્ય દેા ભાવના જેવું સોહાવ્યુ વ્યાસપીઠને.
 પ્રભાત શી પ્રભા પૂરી યોગની યોગીમંડળે;
 હૈયાનાં ગીતની ગીતા ઢોળી ગઈ મજ્જયોગિની.

ફૂલડે ફૂલડે છાયો સંધે ત્હાં આવી મંડપ.
 ભદ્રા-રામેશ્વરી આબ્યાં, એ દણે સૂર્ય જિગિયો;
 જોળલે જોળલે લેને સૂર્યભગો વધાવિયો.
 દેવોના વિશ્વકર્માએ દેવવણો મુહાવિયો.
 ચાલતા શૃંગના જેવા, હાથીડા ઠેરી જોડ શા,
 દહેલતા દહેલતા આબ્યા નારદ ને હરિવર;
 મહાલતા મેઘલપાયે પ્રહ્લાના ભાવદ્રાવથી
 સજતો એ સમારંભ ન્હાળીને સાખ્યું નારદેઃ
 'દેવોમાં એક છે આવો માંડવો હરિભાવનો;
 દેવ-દેવાંગનાઓ ત્હાં કરે છે હરિકીર્તન.'
 હરિ હસ્થા ગેળી હાસ્થે ગેળીનાં દ્વાર જોલતા;
 ગેળમાંથી ગૂઢ આવી જિતયું જોહું મંડપે.
 મહન્તનો પડો વાગ્યો મધ્યાહ્ને વિશ્વલોગનો;
 જન્મ્યાં માનવનાં વૃન્દો રામ મહન્તના મઠે.
 કરતાં કરતાં એમ ધર્મ્યનો દિન આચર્યો;
 આવી સોહામણી સન્ધ્યા સોરંગી દેવઓઢણે.
 પાળમાં રામેશ્વરની સન્ધ્યાની આરતી થઈ;
 હજારો તારલાઓની પ્રગટી હીપમાલિકા.
 હીપે હીપે દેવ આબ્યા જિતયાં રશ્મિ રશ્મિએ;
 તરંગ તરંગે જૈને વિરાજ્યા નિધિને નીરે;
 ક્ષીરસાગરના બાવે જળહિન્ડોલ ડોલતા.
 ઘટાને ઝુંડ બેઠા'તા ચિરંજીવ વિભીષણ.

કાન્ત કન્યાકુમારીની, મહેકન્તા મલયાદ્રિની
 દેવી અશોકવનની મળી માનવ-મેદની.
 લાવણીનાં નરનારી સોહો લાવે સુસુધુના,
 અક્ષેકનાં નેત્રનેત્રે આ લોક પરલોકનાં
 આરજૂ ને તમન્નાનાં ઝગારા ઝગતા હતા.
 શ્રીહરિ ત્યાં વિરાજ્યા'તા સર્વતોલદ્ર આસને;
 મંડપ મધ્ય સોહાતા સૂર્ય શા સૂર્યમંડળે.
 યોગીર્ષે પાપ ધોયા, ને યોગિની ક્ષીધ અન્દ્રક.
 અમ્ભોધિના ઘોષ જેવા ભવ્ય ભારુંડ ઘોષથી
 ભારુંડ મુનિએ લાવે, ગાયો ભારુંડ-સામને.
 માધુયો પૃથ્વીનાં વીણી કંઠમાં કોકિલા પૂરી,
 ઋષિકાનનકલ્લોલે ભણી ગાયત્રી ભારતી.
 ને દેવોના દેવર્ષિએ વાધને દેવની વીણા,
 દેવકંઠે દેવશબ્દે દેવીની ગાઈ ત્હાં ગીતા;
 અષ્ટાક્ષરી અષ્ટાધ્યાયી : શ્રીકૃષ્ણ : શરણં મમ.
 એ રણકન્તા રણકા જગાડયા જે ઉરે ઉરે.
 ઉદ્ભવે આચાર્ય ઘેને પગટયો વહ્નિ સ્વર્ગનો
 ભદ્રા-રાણી હવિ હોમે, ભારતી ઈન્ધનો પૂરે.
 આદરે સીંચતા આજ્ય ત્હાં ભારુંડ મુનિવર.
 પૂર્ણિમાની ભરતી શા પરીખાને છલી જતા
 ના સમાયા સાધુઝુંડે; અદૃશ્યે અધિકા હતા.
 આહ્વાદે હરિના સન્તો, કલિઅંધાર કમ્પતા.

મેઘ શા ગીઠડા શબ્દે, ધીર આનંદ-ઠંઠથી,
 યજ્ઞના અગ્નિની જ્યોતે, માંડી હરિવરે કથા.
 સાંભળે ને સ્મરે આજે યોગીઓ ને યુગોયુગો.
 'લો! સાધુ! સાધ્વીઓ! સન્તો! મહન્તો! સોમુમુક્ષુઓ;
 મહા માનવતા કેરાં, પુણ્યનાં પ્રહ્લભાવનાં.
 દિશેદિશેથી આવ્યાં છે અતિથિ પ્રહ્લયજ્ઞનાં.'
 કહે કથા પાંખે લૈ ને અનિલો અમરેશને;
 શુદ્ધાઓ શા કાન માંડી સાંભળતો હિમાલય.
 ને અખિલ આયોવર્તે વહે વાર્તા સમીરણે;
 કરે ક્ષિતિજની પાર ગોષ્ઠિ કેં દિનરાત્રિ શું,
 કથા ભવના ભેદોની કહે હરિ સ્વયંમુખે;
 ગાય કલ્યાણની ગાથા ત્હાં વિશ્વંલર વિશ્વની.
 દ્વારિકે પડંબા પાડે, તરંગાવળ સિન્ધુની.
 સુણીને હરિની વાર્તા યતા તેજસ્વી તારલા;
 સુણીને ચમકે ચારુ ગોત્રપુરુષ ચન્દ્રમા.
 જળમૃદુ હૈયાદેશે શીલી એહ હરિકથા
 તરન્તી તરંગરંગે કે દેશેદેશ સાગર.
 'મુમુક્ષુ! પ્રહ્લયજ્ઞે આ આવ્યાં છે પ્રહ્લભાવથી;
 આયુષ્ય-વાડીમાં એહ પોષણે પાંગરાવળે!
 ન્હાળો પલ્લે અગ્નિતીર્થ સીતા સતીની શુદ્ધિનું;
 ધોઈ લંકેશની દૃષ્ટિ સતીને પરિશુદ્ધિયાં.
 અગ્નિ એ રામેશ્વરનો સૌનેયે પરિશુદ્ધને!

અગ્નિતીર્થ સીતાશુદ્ધિ એ છે તપ તપસ્વિનાં;
 રામસીતાનું દામ્પત્ય યોગીના એહ યોગ છે.
 એહ છે સારનો સાર, સર્વસાર શ્રુતિસ્મૃતિ;
 હૈયે સંગ્રહી મેધામાં સંચળે સ્થિતપ્રજ્ઞ સૌ.
 શ્લોકાર્ધેયે નહીં, સન્તો! અર્ધાર્ધેયે નહીં યતિ!
 એક શબ્દે, એક ભાવે, એક આદેશ માહરો;
 ‘પ્રેમભક્તિ’ ‘પ્રેમભક્તિ’ બિધ્વળાહુ કહે હરિ.
 દિશેદિશે એહ શબ્દો ઝાંઝો ઝંકારતા ગયા;
 સંચયાં બિડતા આભે દિશા પાર દિગન્તમાં.
 ‘પ્રહ્લો માંડયો પ્રહ્લયજ્ઞ’ પ્રહ્લાંડે જાણુ એ થયુ.
 પ્રહ્લાંડ આ પ્રહ્લ કેરો અખંડ અગ્નિહોત્ર છે.
 જગનાં દર્શનો શાઓ કવિતા, કાળની વહી,
 પ્રહ્લ-પ્રહ્લાંડના ભાવો, પરમાનંદ - પ્રેરણા.
 હરિએ શબ્દમાં એક સંકેદ્યુ ‘પ્રેમભક્તિ’માં.

અગમ્યને અન્તર્ગમ્ય ત્હાં કરી,
 અગોચરોને કરી બુદ્ધિગોચર,
 દશેન્દ્રિયોને પરિશુદ્ધવા પછી
 કહ્યાં હરિએ શ્રી દશેાપનિષદો;
 દશે દિશાના દશ માર્ગ દાખતાં.

અધ્યાય ૧૬ મો • પ્રહાયજ્ઞ : જીવનોપનિષદ

ને પછી ઉદધિપાજના તટોમાં,
સિન્ધુનાં જળ અક્ષાટ સન્મુખે જો,
શુભ્રજ્યોત દશ પારખી તિથિઓ,
રહાંજ રહાંજ ઉપનિષદો કથીને,
પ્રહાયજ્ઞ હરિએ કીધો મહત્ ત્હાં.

સાંજના પડછાયાની નીનરી મધુરી પ્રભા;
અને અગમ્ય દેશેથી આવી સન્ધ્યા અગમ્યિણી;
તીરમાં સાગરે ઢાળ્યાં તેજ ગમ્ય અગમ્યનાં.
મીઠડું મીઠડું બોલે સન્ધ્યાને સાન્ધ્ય સિન્ધુ ત્હાં;
દેવર્ષિએ દેવવીણા વગાડી વિશ્વગાજતી;
ને ધણના ધણપાળ નહોતયાં ધણ પાળવા.
તરંગાવળ છોળતો હરિનો સંઘ ઊલટયો;
રાસના ધૂમણે ધૂમી વિશ્વ ઝિલ્લિયું ઝીલ્યું
પ્રહાધનુષ્યટંકારે વાગે દેવર્ષિની વીણા.
એકદષ્ટ હતો સિન્ધુ, એકશ્રોત જ આલસ;
એકમન્ત્ર હતો રાસ, એક-ભાવ હરિસખા.
હો હરિ! આવો મહાવને આવો;
અમુલખ લઈએ જીવનનો દહાવો.
હો હરિ! ઊગિયો અવસર મીઠો;
જીવનરસ રેલાતો જગે દીઠો.

હો હરિ! આવો તો આંખડીમાં પૂરું;
કરું નિત્યદર્શન એ અધૂરું મધૂરું.
હો હરિ! સાગર છો, થાવ સાગર;
જીવન જોગવવું છે નટનાગરા!
હો હરિ! આવો તહમ ધણને સંભાળો;
હરિ! બ્રહ્મતીર્થના પહેલુમાં વાળો;
હરિ! નવપ્રજના પહેલુમાં વાળો
હરિ! વેણ વાય છે રે! હો! વનમાં.

આવી અનિલની દહરો, શબ્દ લે જો દિશે દિશે;
ઢાળે ક્ષિતિજને જોળે તરંગાવળ સિન્ધુની.
શમ્યા નારદશબ્દો એ હૈયાહૈયાની કુંજમાં;
અંતણી આંખડીમાં પ્રભા એ ગીતમર્મની.
પછી ત્યાં મેહુલશબ્દે ભદ્ર મંત્ર ભણ્યા હરિ.

હરિ ॐ તત્સત્

જીવન જાગે છે જગત્ જ્યોત જવલન્ત,
યજ્ઞ પ્રગટે છે ભાસ્વત્ જ્યોત ભવ્ય;
અગ્નિ જિતરે છે આર્ષ વિશ્વભદ્ર,
સૂર્ય પધારે છે ઉજ્જવળો લોકલોકે.

આરોહી શબ્દમન્ત્રોને યુગયુગાન્તરો વીંધી,
બ્રહ્મ ને બ્રહ્માંડ કેરી આત્મ ને પરમાત્મની.
શ્રી હરિએ કથા માંડી નવ-અગમ્યવાદની.
“હતો એક વટેમાર્ગુ, માર્ગભૂલ્યા સમો ભમે;

અને મુમુક્ષુની આંખે પાંદડાં શોધતો વને
 જૂમળે જૂમળે ન્હાળે ને પેળે કોઈ પાંદડું.
 'હસો, વા ઉપહાસો આ, મહારાજ ! મહારજનો !
 'વનમાં પાંદડાં શોધે કે વટેમાર્ગુ વાટનો !'
 'કશી અવળવાણી આ ! જ્ઞાનીનો જ્ઞાનઘોષ શો ?
 વિસ્તારો એ અર્થમર્મ અમારી બુદ્ધિ પાંગળી.'
 ઉદ્ભવે પડકાર્યા ત્હાં પહેલ્લે પગલે હરિ.
 હસ્યા હરિ; જગત્ જોયુ; જોયુ ઉદ્ભવભાલમાં;
 આલોચીને વિલોકીને મહાસત્ય વધા હરિ;
 'ઉદ્ભવજી ! ખરું કહો છો; પ્રશ્ન એ સર્વકાલનો.
 વન શોધે વટેમાર્ગુ પાંદડાં વાટમાં જતાં,
 એ તે કેવો વટેમાર્ગુ ? એ તે કેવું હશે વન ?
 ઓધા ! સૌ એ જગત્ જોવું; એ હતો જગનો જન.
 છલકે છે જગત્ જ્ઞાને, ભર્યું છે પ્રલયથી જગત્;
 એ જગે જ્ઞાન ને પ્રલય શોધે છે જગનાં જનો;
 જેમ પેલો વટેમાર્ગુ પાંદડાં શોધતો વને.
 એવી અવળવાણી આ, જગત્-જગત્જનો સમી.'"
 હંસ શા નિર્મલ નેહ, હંસ શા કલખોલથી,
 હંસ શા મીઠડા નાદે શ્રી હરિએ કથા કહી.
 હસાવી હલસાવીને જ્ઞાનના જ્ઞાનયોગીએ
 વને ધણુ ચારે એમ, ચરાચ્યાં જ્ઞાનઅર્ભકે;
 નીચાં મન્ત્રો, અર્થ પાયા, ધર્મમર્મ પ્રકાશીને.

જીવનોપનિષત

પિતા સમા મહાગિરિ - હૈયેથી
 માતા સરિખી મહાપુષ્કરણીમાંથી,
 સેર સરી હતી જળરેખ જેવડી,
 અનન્તના આંગણને મુહાવતી.
 એ સેર ચાલી પછી આયુષ્ય-પન્થે,
 અરણ્ય યયું ઠોક ઠાટેશ્વરે એ;
 અરમર મન્ત્રો ગૂઢ ગાતું અરન્તું,
 ને નિર્ઝરતું નેહની નીરધારા.
 - એ અરણ્યાની થઈ હલેતી બાબા,
 સેરે રમન્તી સરિતા સરસ્વતી;
 આછા ઊડન્તા આયુષ્ય - ચોદલે
 પ્રકુલતી કળી શી એ કુમારિકા.
 તરંગરંગે કૂદડી ફરે જગે,
 જગે ભરી પ્રકુલે સંહસ્રપાંખડી
 સંસારમાં વહે પરાગ ઢાળતી
 બાગીરથી કેા ધૂમતી ગોત્રતારિણી.
 સીમા ઉલ્લંઘી સાગરમાં વહી જતી
 ગંગા પછી સાગરમાં સમાય છે;
 પ્રીછાય અર્થ સાગરમન્ત્રનો જો,
 પ્રીછાય તો અર્થ બવાળિય મન્ત્રનો.
 સેર, અરણ્ય, સરિતા, બાગીરથી,

ગંગાસાગર ગાજતો ગૃહ મન્ત્રોઃ
 આયુધ્યની ગંગ અખંડવાહિની;
 દ્રષ્ટા સદુને જગત્યાં જગત કહે છે.
 પાણી પાથે વિશ્વ કરે ક્ષણરૂપ,
 ને વહ્નિ પેરે પ્રજાને જલાવે;
 વાધે પેછીથી વનનાં મહાવનો;
 શતધા શુણાયે સંસાર ઝોમ.
 ક્ષાલે ખીલે સંસારની સોમવદત્તી,
 ક્ષાલે ખીલે અમરોની અમરવદત્તી;
 એ વદત્તીઓનાં વલયો વીંટાયે,
 સૌભાગ્યકંકણ સમ વિશ્વવિટપે,
 સૌ વિશ્વ છે આપ-લેની જ વાડી;
 વાંચુ લણવાને છે સંસારક્ષેત્ર.
 હરશે તહમે કેા પરપત્નીને કદી,
 હરશે કદીકે તહમ પત્નીનેય કેા.
 સંસાર કેરાં પુષ્પો છે જ પુણ્યો;
 કાંટા નહિ, પુષ્પ વેરા પન્થપન્થે;
 આયુધ્યના શતહલ પદ્મની તો,
 સંસાર ભરી વહશે જ સૌરભો.
 પુરુષ છે ચન્દન-વૃક્ષ વિશ્વનું,
 ને નારી છે મલિકાની વેલડી;
 હૈયે ધરો સૌરભી પુષ્પમાળા,

ચન્દન - અર્ચાને લાગ્યે વધાવો.
 પુરુષ છે પ્રાક્રમી સૂર્યજ્યોત,
 ને નારી છે ચન્દ્રિકાનું ચંદન;
 એ સૂર્યજ્યોત ચન્દ્રિકાચારુતાથી.
 અહુર્નિશા ઊજળી કરો સદા.
 ખડાડો, ખીણો, ઘાટીઓ ઘાટઘાટની,
 વનો, અરણ્યો, વગડાય આવશે;
 કેતર કારમાં, નદીઓ મહાનદોઃ
 સંસારમાં સંચરજો સિંહુ થૈને.
 પ્રકુલ્લાયે તો પુષ્પ સમા પ્રકુલ્લજો,
 મહોરાયે તો મહોરજો આંખલા સમા;
 ગન્ધાશે મા, ગન્ધાયે થશે મા;
 નિર્મળ રૂહેજો, સત્ત્વશુદ્ધ, જ્યોતિર્વંતા.
 કુરંગ માતંગ પતંગ ભૂંગ પશુની છે ?
 કે માનવ કેરી પૃથ્વી ?
 મેઘા પ્રજ્ઞા કવિતા મનીષાળા
 માનવલોકે માનવી થૈ રહેજો.
 નથી પશુલોક, મનુલોક છે આ.
 ન પાતાળ, ન સ્વર્ગ, મનુલોક આ છે;
 દેવ ન થવાયે, ત્હોય પશુ થતા ના;
 દેવ ન થવાયે ત્હોય માનવી થજો.

આયુધ્યની પાંખ ઉઘાડનારો,
 દેવો કેરા અમૃતરસની છાયા,
 સોમવદ્તીનો સોમ-સોમ સુરા નથી;
 ધારી એહ આલોકે વિહર, માનવી !
 પુરુષાર્થ-ઉપાન્ન્યુ માણવા જાએ,
 પ્રારબ્ધ-પાર્થુ લોગવવા જ પુણ્યે,
 આયુધ્યનાં આન્ય ને યજ્ઞ-અગ્નિ
 ધારી એહ આ લોકે વિહર માનવી !
 ઝંઝાનિલોમાં જ્યમ પહાડ ઊભે,
 ખડકો ઊભે છે જ્યમ સાગરોર્મિમાં;
 એ જ પ્રાક્ષી રિયતિ પ્રાક્ષણ કેરી પ્રક્ષે;
 ધારી એહ આ લોકે વિહર, માનવી !
 ઠોકે પૂછ્યું : જીવન એહ શું છે;
 કહે ઋષિ : જીવતો એ ને પૂછે.
 જીવતો ન પૂછે, મૂવેલો પૂછે તહિ;
 સંસાર-પન્થે એ મિથ્યા પ્રશ્ન શાને ?
 ઠોકે પૂછ્યું : જીવન સો જીવે છે;
 આલે છે પૃથ્વી જોપગાં-જોપગાંયે;
 સર્વવ્યાપી આલવું સર્વગામી :
 ઠા જાણે છે આલવું એહ શું છે ?
 ઋષિ કહે : પાય છે, પન્થ છે ત્હાં;
 ઋષિ કહે : દષ્ટિ છે, ત્હાં દર્શન.

૨

દેાએ પૂછયું : શા અર્થે છે જ જીવન ?
 ઋષિ કહે : શા અર્થે પુષ્પ ખીલે ?
 દેાએ પૂછયું : ખીલ્લી કરમાય છે કાં ?
 ઋષિ કહે : ખીલ્લી કરમાઓ છો કાં ?
 દેાએ પૂછયું : જગતે મૃત્યુ શું છે ?
 ઋષિ કહે : વાર્ધક્ય જરા પછીનું.
 દેાએ પૂછયું : ત્હાંથી ક્હાં જવાયે ?
 ઋષિ કહે : આમુખ્યની પાળપાર.
 અનન્ત અન્ન જેનો નથી તે;
 મૃત્યુ નથી જ્ઞાતાં, અમૃતલોક એ છે;
 મનુવંશ મૃત્યુલોકને તરીને
 દેવો દેરા અમૃતલોકમાં જતો.
 અદીઠ વાયુ વહે મહાવનોમાં;
 આચ્છાદે આભલી, ને હોલવે સૂર્યને;
 પેળાય ના, અરણીમાં અગ્નિ ભયો છે;
 ન જુઝાય જીવન્દીપ મૃત્યુ છાવ્યો.
 આકાશના છેડલાથી છેડલે જતાં,
 વિશ્વ - વહન્તાં, યજ્ઞને પુકારતાં,
 કુંકુમ પાય કુંકુમો ઉપાનાં—
 ધારી એહ આલોકે વિહર આજીવી !

આયુધ્યની પાંખ ઉઘાડનારો,
 દેવો કેરા અમૃતરસની છાયા,
 સોમવદ્ધીનો સોમ-સોમ સુરા નથી;
 ધારી એહ આલોકે વિહર, માનવી ।
 પુરુષાર્થ-ઉપાજ્યુ માણવા જગે,
 પ્રારબ્ધ-પાર્થુ લોગવવા જ પુણ્યે,
 આયુધ્યનાં આજ્ય ને યજ્ઞ-અગ્નિ
 ધારી એહ આ લોકે વિહર માનવી ।
 ઝંઝાનિલોમાં જ્યંમ પડાડ ઊભે,
 ખડકો ઊભે છે જ્યમ સાગરોર્મિમાં;
 એ જ પ્રાણી સ્થિતિ પ્રાણુ ઠેરી પ્રજ્ઞે;
 ધારી એહ આ લોકે વિહર, માનવી ।
 કોકે પૂછ્યું : જીવન એહ શું છે;
 કહે ઋષિ : જીવતો એ ને પૂછે.
 જીવતો ન પૂછે, મૂવેલો પૂછે નહિ;
 સંસાર-પન્થે એ મિથ્યા પ્રશ્ન શાને ?
 કોકે પૂછ્યું : જીવન સૌ જીવે છે;
 આલે છે પૃથ્વી જોપગાં-ચોપગાંયે;
 સર્વવ્યાપી ચાલવું સર્વગામી :
 કો જાણે છે ચાલવું એહ શું છે ?
 ઋષિ કહે : પાવ છે, પન્થ છે ત્હાં;
 ઋષિ કહે : દષ્ટિ છે, ત્હાં દર્શન.

બૂલા મડો, ભટકો, આથડો, છતાં
 પાયો પડે છે પગદંડી-પન્થમાં.
 રહમજયે-ન રહમજયે સૌયે જીવે છે,
 રહમજયે-ન રહમજયે સૌયે ચાલતા;
 રહમજયે-ન રહમજયે બોલે સહુએ;
 રહમજી જીવે, ચાલે, બોલે, ધન્ય એને.
 પૃથ્વીમાર્ગો પાય છે ચાલવાને,
 વાગીશ્વરી શી જીભ છે બોલવાને;
 આકાશમન્થે પાંખ છે ઊડવાને;
 અમોલ મોલુ જીવન છે જીવવાને.
 દિગન્ત છે કર્મ - અકર્મદેશ આ,
 ભાગ્યે ભરેલી ધર્મ-અધર્મની ભૂમિ;
 ધર્મે જીવો, કર્મે જીવો, જગત્ જીતો
 ને પુણ્યમાર્ગે પ્રારબ્ધ લોગવો.
 સદા ભરાતો સાગર છે ભરેલો,
 યુગો યુગોથી આબલ છે ચિરંજીવ;
 અદ્વિપાયુષી અધૂરા માનવી હશે,
 ભરી ભરી પૃથ્વી નથી અધૂરી.
 અન્ધાર છે, તેજ છે, પુણ્યપાપ છે;
 વસ્તુ છે પડછાયા છે પૃથ્વીમાં;
 પાપ લેશો, છાયા લેશો, કે અન્ધારને ?
 પ્રભા ને -પુણ્ય લીધે વસ્તુ પામશો.

૩

જુઓ, જગન્નાથ જગે પ્રકાશે;
 સુણો, લિલો બ્રહ્મ બોલાવતો પણે;
 આયુષ્ય છે સંસાર તરવાને;
 જીવન છે બ્રહ્મતીર્થે જવાને.
 સાગર તયો કોણ નૌકા વિહોણો ?
 સંસાર તયો કોણ ગૃહિણી વિહોણો ?
 બ્રહ્માંડને મહેલ પ્રકૃતિ-બ્રહ્મ :
 એવાં આશ્રમમાતા આશ્રમપિતા સુહાય.
 સત્-સુખો અશ્વ, અરુણ સારથી,
 વસંતવર્ણા મહાધ્વજો ઉપાના,
 વેરે પન્થે પુષ્પો ને પરિમળો,
 એવો ધર્માવો સંસારનો રથ.
 માળી લાવે બ્રહ્મની પુષ્પમાળા,
 માળણ લાવે બ્રહ્મપુષ્પો પ્રકુલ્લ્યાં;
 લાવી લાવી બ્રહ્મહૈયે ધરાવે,
 એવાં ધરાવો (સમર્પો) જીવન બ્રહ્મકુલડાં.
 સૌભાગ્યની ઢંકણુજ્યોત રહોતી
 ઋષિપત્ની છે જનની આશ્રમની;
 મહર્ષિની યે પ્રેરણા પૃથ્વીલોકે;
 એવું જીવન પ્રેરણાપ્રેર્યું જીવજો.

કુકુમના ચન્દ્રક ક્રીધ સાળુડે,
 ને ચન્દમે ચન્દનઠેાર ગાંધી,
 કર્તરી' કેરા મહી પૂરિયા ગલોઃ
 સંસારે સાળુડે એ ઋષિપત્ની મોહે.
 'કલ્યાણ' કહેતો વિશ્વકલ્યાણકર્ત્રી,
 શાપ ભણે તો મહંકાળ આંખડી શી;
 સ્વજન-પ્રલયની શું ધાત્રી-વિધાત્રી!
 ઋષિપત્ની જેવી જીવનજ્યોત જલાવે;
 ઋષિપત્નીની પત્ની પ્રભાપ્રભાળાં,
 જને વને જતી સિંહણી સમી,
 ઋષિપત્ની દીર્ઘજ્યોત સોભાગ્ય શી,
 જગે જોગવળે જીવન દીર્ઘજ્યોત.
 આ ગન્ધન છે? કે છે મુક્તિદાર?
 આ ગન્ધન? કે પાંખ પ્રોત્સાહનો છે?
 આ મૃત્યુલોક? કે અમૃતલોક-પ્રાપ્તિ?
 આ કર્મલોકે યોગઃ કર્મસુ કૌશલમ્.
 પૃથ્વી કેરા પાર્થિવ જે અણુઅણુ,
 સોનાં રૂપાં પૃથ્વરોના કણુકણુ,
 એ માંહીથી જ્ઞાનનો સોમ સારવે;
 એહ જગે છે જુદ્ધિશાળીની જુદ્ધિ.
 પ્રજુદ્ધના પ્રહારન્મે વસેલી,
 ને સાન્તમાં નીર્જતી મહાસત્યો,

બુદ્ધિવર્ણા માંહીથી સોમ સારવે;
 એહ જગે છે મેધાવી કેરી મેધા.
 અવની કેરા અચળાચળે વહે,
 ચળાચળે પારળે અચળો ને,
 અધુવમાંથી ધ્રુવ મન્ત્ર સારવે;
 એહ જગે છે પ્રજ્ઞા પ્રાજ્ઞા કેરી.
 હેયે ભયો ભૂત, આંખમાં વર્તમાન,
 ભવિષ્ય ભાળે આત્મ ત્રિકાળવેત્તા,
 ને ધ્રુવપારે ભાવિનાં ભાગ્ય વાંચે;
 એહ જગે છે કવિની કાન્તદષ્ટિ.
 વાયુ ધૂમે, મેધ ગાળે, સિન્ધુ ઊછળે,
 સૌદર્ય સોહે ભભૂકે ભવ્ય અદ્ભુત;
 નિત્ય વહે એકદ્રષ્ટા એક પન્થે;
 જીવન કેરા એહ છે વિશ્વધર્મ.
 એ પન્થ છે શાશ્વત પ્રજ્ઞાતીર્થનો,
 પ્રાક્ષણમુતો પ્રજ્ઞામુમુક્ષુઓનો;
 કલ્યાણકારી, પુણ્યાળુ, ઊર્ધ્વગામી,
 જગતવાસીનો જીવનપંથ એહ.
 આનન્દતાં આનંદાવતાં સદા,
 કલ્યાણ વાવી કલ્યાણ વીણતાં
 પ્રજ્ઞાંડમાં પ્રજ્ઞને બહલાવતાં,
 જાતવલ્યમાં જોગવળે જીવન જગે.

ઘેરાં, ગંભીરાં, પાણીનાં વનો શાં,
 ધૂમરી ખાતાં વહતાં વારિપૂરં;
 ગંગાઘાટે ભાસ્વતી ભવ્ય લેખડે
 યજ્ઞ યતો'તો પટ માસનો મહત્,
 બુદ્ધો, પ્રબુદ્ધો, મેધાહેમાદ્રિઓ,
 મનીષી, મહર્ષિ, પૃથ્વી શી મહર્ષિણી
 જીવન્ત શાઓ મૂર્તિમન્ત ધર્મમન્ત્રો
 મળ્યાં હતાં ગૌરવી ગંગઘાટમાં.
 ઇન્ધન જલે જનાળાજ્યોત પ્રજ્જ્વળે,
 ભાસ્કર સમા જીઠે યજ્ઞભૂકા;
 જતાં હતાં દેવભોમે - એહ પાર,
 પડધા પાડે ત્હાં વિશ્વવાંચનાના.
 આચાર્યની અશુભ્યોત શી - શુભા,
 ને આજ્યની પ્રેરણા શી પ્રભાળી,
 ને દેવના દૈવતવન્ત સર્વસ્થોતી,
 મહર્ષિઓ મહામાનવતા વહાવીઃ
 મનીષી મેધાવી! બ્રહ્મજ્ઞ બ્રહ્મજ્ઞો;
 બ્રહ્મપિપાસુ ઋષિઓ! મહર્ષિઓ
 અબ્રહ્મજ્ઞેયે બ્રહ્મસંબંધ જાંધતો,
 આ યજ્ઞ જેવો જીવનયજ્ઞ માણુને.
 આયુષ્ય છે આતમ માણુવાને,
 સદ્ધર્મથી કર્મભૂમિ જોડવાને;

જગતકુંજે જીવને છે જીવવાને :
અશીશ્વરે શાશ્વતં એક એહ છે.

જેવી પ્રભાળી પ્રભાતની પ્રભા,
જેવી પ્રભાતે મીઠડી વાયુલહેરો,
પુષ્પે પુષ્પે શુદ્ધ જેવી સુગન્ધો;
જીવને જીવને પમરો એ પરાગો.

મૃત્યુપરા, પાપપરા, સુધાપ્રદા,
ધીમન્ત શ્રીમન્ત સૌદર્યવન્તા,
સારિવક, નિર્મળા, બ્રહ્મપ્રેરણા શા
થે, પૃથ્વી કરજો પરાગપ્રકુલ્લતી.
અન્ધારમાંયે જ્યોત થે દોરનારો,
અવાટમાંયે વાટને દાખવનારો,
ધ્રુવતારક્ષો જેહ સંસારસાગરે;
એવું જીવન છે વિશ્વજીત-યજ્ઞ.

પ્રભાતની વિસ્તરતી પ્રભા સમો,
જગે ઝીલન્તા સુભાગીના ભાગ્ય જેવો,
મહાપ્રભાળો પ્રોક્તવળે વર્તમાનને,
એવો, જીવન છે વિશ્વજીત-યજ્ઞ.

પ્રવૃત્તિ - પાંખો પ્રગટાવનારો,
પુરુષાર્થની પ્રેરણા, ભર્ગવન્તો,
સુભાગ્યના સવિતા સમોવડો,
એવો જીવન છે વિશ્વજીત-યજ્ઞ.

આજ પછી છે જિંજળી કાલ કાલે;
 નિર્મોલુના નિશ્ચળ વિશ્વમન્ત્ર શો,
 સર્વસ્વ સમર્પણ આત્મહોમનો,
 એવો; જીવન છે વિશ્વજીત યજ્ઞ.
 પવિત્ર ને પાવન, શુદ્ધ સાત્ત્વિક,
 સદાચારનો, સંયમનો જ શીલનો,
 આનન્દતો જિડતો, ને સદોદિત,
 બ્રહ્માગ્નિનો જીવન એહ યજ્ઞ છે.
 નિર્મળા ગ્રોજ્જવળા પ્રગ્ઙંડ અગ્નિનો,
 ક્ષણેક્ષણે જળતાં ઇન્ધનોનો,
 આયુધ્યના ભારકર શો બલૂકતો,
 બ્રહ્માગ્નિનો જીવન એહ યજ્ઞ છે.
 ધર્મદા, કમદા, આદિ અર્થનો પિતા,
 આયુધ્યદાતા, બલદા, કલ્યાણદા,
 ને દેવભૂમિ કેરી પાજ ગાંધતો,
 બ્રહ્માગ્નિનો જીવન એહ યજ્ઞ છે.
 લોકલોકે મહીમહીમાં સુહાવતો,
 જીવાત્મામાં પરમાત્મ ઉતારતો,
 મૃત્યુલોકે અમૃતલોક લાવતો,
 બ્રહ્માગ્નિનો જીવન એહ યજ્ઞ છે.
 પૃથ્વી-પ્રણુદો યાવ મેધાવીઓ મહા!
 મેધાવીઓ હો સ્થિતપ્રજ્ઞ પ્રજ્ઞાણુઓ!

ને સ્થિતપ્રજ્ઞો યુજો ક્રાન્તદ્રષ્ટા !

જીવન જાગો જાજવલ્યવંતું જવલનું.

મહામતિ મનુહંસે ઝીઝ્યા હંસલ મન્ત્ર એ.
કથાનો સારયો સાર, ભદ્રમન્ત્ર જણ્યા હરિ;
આવ્યાં નીચે જાયાં આજ, ગોરણી ઝુંકની ઘટા.
જીવનંત્રો સુણ્યા આજે, જીવે છે સહુ જનમથી.
પછી વીણા વગાડીને ડોલાવી શબ્દડોલન,
અક્ષરસ - પિપાસુમાં મચાવી ધૂન નારદે.
હવે ઝીલે, ઝિલાવે, ને પલટા લે પળેપળે;
ધૂંટી ધૂંટાવીને પાય, અક્ષરસ રસર્પિ ત્યહાં.

હરિરસરસિયાં હો નરનાર !

અક્ષરસ માણજો, અક્ષક્રમાર !

સન્ધ્યા સલૂણી નીતરી ગઈ હતી,
ને સૂર્યજ્યોત્સ્ના નજમાં ઢળી હતી;
અગમ્યનાં આંગણમાં વિધાત્રી શાં
ચાતા હતા પાવલ વિશ્વસત્રિના.

અધ્યાય ૧૭ મો • અહ્યાયજ્ઞ, જ્ઞાનવિજ્ઞાનોપનિષદ

પ્રશાન્ત એ સાગર પાયથો હતો,
પ્રશાન્ત પોલી'તી પ્રભાતની પ્રભા;
ક્ષિતિજ બાંધી જિભી આંભજાલરો.
ગુફાગુફામાં ચૂકે ગુંજતાં; ત્યહાં
ગેહૂકચો ગુફામાંથી પ્રભાતભોરલો.

પહાંડને સીમ પૃથ્વીની, પૃથ્વીને સીમ સિન્ધુની
સિન્ધુને આશની સીમા, આશને છે અનન્તની.

વર્તુળોનાં વર્તુળોને મહાવર્તુળ બ્રહ્મનું.
પછી પાછી પછી રહાંજ ધૂમતી વિશ્વવર્તુળે;

એને! એ જ સમારંભ સેતુના ઘાટમાં મળ્યો,
સાગર, આશ, બ્રહ્માંડો, હરિની આંખમાં ઊભાં.

બ્રહ્માંડે ના સમાયે ને વહે પર દશાંશુલ;
પ્રાગવડને પાંદડે અણુમાં એહ ચોઢતો.
અણુનુંયે-અણુ એ, ને એહ છે મહતાં મહત્.

વગાડી બ્રહ્મવીણાને, મીઠા મોતીઝરા સ્વરે,
પછી શારદાએ વિશ્વ હિંચોળ્યું પ્રેમપારણે.

હો! પ્રેમનાં પારણિયાં,
હરિ જૂલે જૂલે ને હલાવે
હો! પ્રેમનાં પારણિયાં.

બુગબુગના ભોગંદર
જૂલણ જૂલે જગપારણિયાં;

હરિ કાળને હિન્ડોળે ડાલાવે,
હો! પ્રેમનાં પારણિયાં.

લોકલોકને હુલાવતા સાગર પડ્યા, જગપારણિયાં;
બ્રહ્મ બ્રહ્મનાં બાળને હુલાવે,
હો! પ્રેમનાં પારણિયાં.

હરિ નયણેથી નેહનાં ઝરણાં ઝરે, જગપારણિયાં;
હરિ મલપન્તી માત સમા આવે,
હો! પ્રેમનાં પારણિયાં.

હરિ ઓ તરસત્ : જૂતાવળ શો ભૂત, વાયુ શો વર્તમાન,
વણખેડેલો વિસ્તરે છે ભવિષ્ય;

મહંકાળનું, ગમ્ય અગમ્ય કેરું કદ્યાણુકારી જ્ઞાન ઘો જ્ઞાનસ્વામી.
પછી પ્રલંબાવી આલે નાખે કેકાવલિ હરિ.

૨, જ્ઞાનવિજ્ઞાનોપનિષત્

૧

હતો પ્રહર જ્ઞાનનો ને કયાનો;
હતો અનધ્યાય વિજ્ઞાનપર્વનો;

ક્ષિતિજ-આરે સંધ્યા ઊભી હતી;
ધીમેધીમે રહ્યાં જતી'તી પશ્ચિમે.

ગો ચારવા બ્રહ્મચારી ગયા હતા;
ઋષિ ગયા'તા આશ્રમબાળ સંગે;

મધ્યાહ્નનોત્તર, નમ્મે મધ્યાહ્નસૂર્ય,
ધેનુધણે સરે પાણી પીતાં'તાં.

હાથે ગેડી, ઝોળી માંહી દડુલો;
ટોટાવતા સરપાળે બ્રહ્મચારી.

માથે ઇંદાણી, ને મહીં ઘડુલો,
પાણી વહન્તી આશ્રમ-ગાલિકાઓ.

આવી ઇલન્તી છોળ સરોગ કેરી,
મધ્ય જળે ગે ઇંઢાણી લેઇને;
લહેરે લહેરે લહેરતો એ દડુલો,
ખેઠો જઇને ઇંઢાણી-પરીધે.

પ્રક્ષાંડની અંજલિ એક જેવું,
આકાશનો કટકો એક સામળો,
હેલન્તું હેલન્તું એવું સુહાતું
ભર્યું ભર્યું ઇલકન્તું સરોવર.
તરંગ કેરે હિન્ડોલ ડોલતો,
હાડાં નીરે બીતર માંહી નીર્જતો;
દીઠો ઋષિએ જળમાં દડુલો,
સારંગ જેવો નાવડીમાં જિભેલો.

‘જુઓ અહો! આશ્રમબાળબાળા!
ખેઠો દડુલો ઇંઢાણી - પરીધે;
હાડાં જળોનાં જ હાડાણુ માંહી.
નીચે નિહાળે, જોલતો મૂકવાણું.’
લહેરાતાં ત્હાં લહેરિયાં આવતાં’તાં,
પાછાં આવે આથડી પાળપાણી;
સરોગિમાં ઇંઢાણી માથે દડુલો
ત્હાં પદ્મ જેવો જળે ઝૂલતો હતો.
સોનાઘેરું રત્ન જેવું કણ્ઠકૂલે,
જેવો સશીના કુંડળમાં સશી છે;

પાળ - ઘેરાવે સરવારિ જેહવું :
 એવો દડુલો વારિમાં સીમળાંધ્યો.
 સીમા-ળાંધ્યા સ્થિતપ્રજ્ઞ ગિયર છે,
 એવી સીમાઓ પ્રજ્ઞાની પાંખને;
 આજ અનન્તાં, ત્હોય એનેય આરા;
 સીમાળાંધ્યુ સર્વ બ્રહ્માંડવાસી.
 અગણ્ય તારાં ગણશે જ કેણુ ?
 અસીમ અણુનો સંખ્યાંક કચ્ડાં છે ?
 મન-મેધાને ઘેરતી એમ સીમા :
 વિજ્ઞાન ળાંધે જ્ઞાન કેરી પરીખા.
 મમરત આ સોહનું સૂર્યમંડળ,
 એથીય વિશાળ બ્રહ્માંડ-મંડળ;
 સૌને સીમાઓ છે કાલાવકાશની;
 સીમાપરે છે પરબ્રહ્મ એક.
 અજ્ઞાન ને જ્ઞાન, વિજ્ઞાન સૂક્ષ્મ,
 સૌને પડી છે ઘેરતી પાંખપાળો;
 આનન્દતાં આ મત્સ્યો તરે-રમે,
 તરે-રમે એ સરતીરની મહી.
 જ્ઞાનની વિશ્વવિશાળ પરીખા
 વિજ્ઞાને ઘેરી ફરતા દુર્ગ જેવી;
 એ મેઘાપાળ લોદી ના પાર જાયે
 મન, વાણી, કે મહામેઘાય કેળી.'

ધીમેધીમે રહાંજ જતી'તી પશ્ચિમે,
ક્ષિતિજ-આરે સન્ધ્યા ઊણી હતી;
હતો અનધ્યાય વિજ્ઞાન-પર્વનો,
પ્રહર હતો જ્ઞાનનો ને કથાનો.

૨

વનેથી સૌ ગોધણુ આશ્રમે વળ્યાં,
ને આવિયાં આશ્રમે જાળજાળા;
ગો દોહી પાયાં શેડકઢાં જ દૂધ,
એ દૂધમાં પ્રહરચર્યભાવ પાયા.
વિશાળ, ઘેરી, સર જેવી ગાઢ,
છાયા હતી પારસ-પીપળાની;
ઓટો કીધા'તો માટીના ઓપ ઓપી;
હતું ઋષિનું એ વડું રહાંજ-સ્થાન.
ઓટે ઋષિ, પાચમાં પ્રહરચારીઓ;
ચરે રમે ધેનુઓ એ ઘૂંઘપાર;
પિપ્પળપત્રે અમઠે દેખાવળો,
દેખાવળોમાં કોરિયા મૂક મન્ત્રો.
સુખે સ્મિતો, ને ગાંભીર્ય સ્મિતમાં,
અંગે ઉપરણો નિર્મળો અગ્નિવણો;
સન્ધ્યા સલૂણી આવતી'તી સુહાતી,
સન્ધ્યા સમી મહાવાતા યતી'તી.

'હો ! પ્રદક્ષ્યારી ! પ્રદક્ષ્યારિણીઓ !
 આવો, સુણો આશ્રમઅર્લકો સહુ;
 પહો વત્સવત્સા કોઠે રમે છે,
 રમજો એવા જ્ઞાનપટે વિશાળા.
 ને જોણ જોણ લેઢ જ્ઞાનનાયે
 રમજો જૈને વિજ્ઞાન-વાડીઓમાં.
 ખીલે વસન્તે જ, વસન્ત-પુષ્પો,
 પરોક્ષ, પ્રત્યક્ષ, પૃથ્વીની પાંખ જેવા,
 જ્ઞાન વિજ્ઞાને ધર્મ એ છે ત્હમારો.
 અનુભવો, ને અનુમાન, આર્ય :
 સહુ પગથારો જ્ઞાનમંદિર ઠેરા
 ચહુડજો, જજો મન્દિરે દેવદર્શને.
 સીમાવન્તી જ્ઞાનની વાડીઓ છે,
 એ સીમામાં વર્ષતાં તેજ તેજ;
 પૃથ્વીમાંથી પ્રગટે ઓપધિઓ,
 સૌ જ્ઞાન એવું શ્રદ્ધા-જન્મિયુ છે.
 માનવદેહે પંચ ક્ષમેન્દ્રિયો છે,
 માનવદેહે પંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો છે;
 અને વહે છે પૂર સૌ વિશ્વજ્ઞાનનાં
 જ્ઞાનેન્દ્રિયોના જ્ઞાનતન્તુએ ધર્મ.
 મહીંથી બુદ્ધિ તારવી તારવી લે,
 મેધા, લહે છે મહીંથી ચાળીચાળી;

એહ કલ્પોને ઝોપ ઐતન્ય કેરા
 અપોયે, એ યાય છે જ્ઞાનળીજ.
 એ ળીજ બોધ આતમ લોમકામાં
 પ્રેરણાપ્રેર્યા નિર્મળાં પાય પાણી;
 ત્હારે પ્રકુદ્ધે પાંખડી-પાંખડીએ,
 ત્હારે વહે વિશ્વ દૈવી સુગન્ધો.
 મધૂરી શી, લાડકી વાછડી સમી,
 હતી ઋષિની અરુણા ઉરપાંખડી;
 અરુણરશ્મિ શી અરુણા પ્રશ્ન પૂછે :
 'શ્રદ્ધામાંથી જન્મિયુ જ્ઞાન શી વિધે ?
 અમારી શ્રદ્ધા, પિતા ! કરો દઢ.'
 હસ્યા ઋષિજી મૃદુ મન્દ હાસ્યે,
 અને પછી ઉચ્ચયાં વિશ્વવેણુ :
 'અરુણા ! જેવી મુજમાં ત્હારી શ્રદ્ધા,
 એવી શ્રદ્ધા સોની જ્ઞાનેન્દ્રિયોમાં.
 જ્ઞાનકણે દેતી જ્ઞાનેન્દ્રિયો ને,
 માને સોયે સનાતન સત્યવાદી;
 વાગીશ્વરી સત્ય વહે મુજ જાવો,
 ત્હારા કણે સત્ય સુણે : સૌ, એ શ્રદ્ધા.
 આવ્યાં છે આ આશ્રમે જ્ઞાન પામવા,
 અને અહીંથી જ્ઞાન પામી જશે સૌ;
 હું ને ત્હમે-સૌ જગ છે પૂર્ણ શ્રદ્ધા;

શ્રદ્ધાસૂનું તો અણુયે નથી કો,
એકલયંસો શ્રદ્ધાસ્તંભ ઝીલે જગત.

૬

વળી ઊગ્યો સૂર્ય, ને આયચ્યો વળી;
વળી પડી રહ્યાંજ, સન્ધ્યા સોહામણી.
વળી ધેનુ ચારી વળ્યા બ્રહ્મચારીઓ,
વળી મળી પારસપીપળે મંડળી.

ઊઠી અરુણા વીજવેણ જેવી;
બાળબાળામાં બાળકી અગ્રજ એ;

બોલે બોલે મીઠકાબોલી મોરલી,
પૂછે પિતાને પુષ્પપરાગ-વેણથી :

‘જ્ઞેય કહે છે કો, કોક અજ્ઞેય કહે છે;
જ્ઞાનપરો, કહે છે કોક કંટ;

જ્ઞાનપિતા છો, જ્ઞાનભંડાર પૃથ્વીના;
અમ અર્લકોની શંકા નિવારો.’

‘અરુણા ! ત્હારો નિત્યપ્રશ્ન સર્વપ્રશ્ન;
વૃદ્ધો પૂછે છે, યુવક-યુવતી પ્રછે.

વાટે ઘાટે ચોક ચોટ વનોમાં
મુમુક્ષુ-વૃન્દો પૂછે જ્ઞાનેન્દ્રિયવંતાં.

જ્ઞાનજનની શાશ્વત છે જ શ્રદ્ધા,
ને જ્ઞાન છે વેદમન્ત્રોનું દ્રવ્ય;

બ્રહ્માએ એ અમૃત દીધ જગતને,
 પીતો પીતો મર્ત્ય થાયે અમર્ત્ય.
 છે સર્વથા જ્ઞાન ઇન્દ્રિયગમ્ય,
 ઇન્દ્રિય-પરાને કહે છે અગમ્ય;
 આ ગમ્ય મર્વે છે બ્રહ્મમંદિર,
 અગમ્ય છે બ્રહ્મમંદિરનો ધ્વજ.
 સૂક્ષ્મના ઢગલા છે સર્વેય ગમ્ય,
 અગમ્ય છે સૂક્ષ્મ, ને સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મથી;
 ગમ્યે રમે છે ઇન્દ્રિયવામ્ની સર્વે,
 રમે અગમ્યે જ અગમ્યવાદીઓ.
 અગમ્યના આગણમાં રમે છે,
 જતિ સતી યોગી મહાનુભાવો;
 પૃથ્વી પૃથા છે ગમ્યની વાડીઓ સૌ;
 અગમ્ય ઉદ્યાનો આકાશ-પાતળાં.
 સમગ્ર વિશ્વે ગમ્ય છે બુદ્ધિગમ્ય,
 શ્રદ્ધાગમ્ય છે વિશ્વપરું અગમ્ય;
 સૂક્ષ્મે જન્મે સ્થૂળના પંથ ખેડી
 જન્મે અગમ્યે ગમ્યની ટેડી કેડે.
 બુદ્ધિજ્ઞેય ગમ્યનાં છે વનો સૌ,
 અગમ્ય આભો શ્રદ્ધાજ્ઞેય બાણજ્ઞે;
 મહાવિશાળો ગમ્ય છે વર્તમાન,
 એથી વિશાળો લવિષ્ય છે અગમ્ય.

ગિરિશૃંગ પેળે અરુણા! ત્હારી આંખડી,
ને વૃક્ષકેન્દ્રે ન કોક આંખ પેળે;

તું ફેટે છે ધોધના ધોધવાળો,
ને કે રમે તીરનાં લહેરિયાંમાં.

જ્ઞાનપરં જે માનવસીમા પાર,
મેધાની પાંખો પહોંચતી ના જ્યહીયે;

નિર્માણ જેવું, થયે જાણવાનું જે,
વિજ્ઞાનવેત્તા એહને ફેટ ફેટે છે.

જ્ઞાનપરાને જ્ઞાનીઓ પ્રીછશે કે ?
જ્ઞાનપરાને જ્ઞાની પ્રીછાવશે કે ?

અજ્ઞેય નથી, ત્હોય જ્ઞાનપરો એ;
સૌ જ્ઞાનનું જ્ઞાન, જ્ઞાન અજ્ઞાનનું એ.

જગત્સીમા જેવી છે માનવીસીમા,
જગત્સીમા સમી છે બુદ્ધિને સીમા;

સીમાપરા હૃદ-ખેહૃદમાં જઈને
ગમ્ય વિહારી ! વિહરો અગમ્યમાં.

મયંક આ વ્યોમમણિ સુહાગિયો
નાખે અગમ્યે ચન્દ્રિકાના ઉછાળા;

ઉછાળો એવા યાત્રીઓ શ્રે અનન્તના,
ગમ્ય તરીને મ્હેરામણે અગમ્યના.

૪

વળી જિએ, ને વળી સૂર્ય આથમ્યો;
 વળી વળ્યાં વનમાંથી ગોધણ્ણો;
 યોમે ખીલતી'તી સન્ધ્યાની લાલિમા,
 હતી ઋષિની જ્ઞાનવિજ્ઞાન-પર્વણી.
 ઘટાઢળ્યો પારસપીપળો હતો,
 છાયાઢળેલી હતી વસુન્ધરા;
 વળી ઊઠી અરુણા ચન્દ્રપાંખડી,
 વળી પૂછ્યો પ્રશ્ન ત્યાં ચન્દ્રધારથી.
 'અજ્ઞેય નથી, તો પિતા ! એહ શું છે ?
 જ્ઞેય નથી, તો જાણવું એહ કેમ ?
 અનન્તમાં અણુમાં એ સમાયે;
 અદ્ભુત એ કે જ્ઞેય-અજ્ઞેયથી પરો ?'
 ઋષિજીની મહાકાયા પ્રકુલ્લી,
 જાણે ખીટ્યું પદ સહસ્રપાંખડી;
 ધીરી ધારે મેઢુલો જેમ વર્ષ,
 એવી ફેરી ફેરમે દેહપદ્મથી.
 બ્રહ્માંડની પાંખ અજ્ઞેય નથી કે,
 પૃથ્વીનું ખ્યાલું પરિજ્ઞેય નથી કે;
 જ્ઞેય અજ્ઞેય પરિજ્ઞેય ફેરી
 ભૂલે ભણ્યાયે ભુલભુલામણીમાં.

દીકું કદી વૃક્ષ સમગ્ર એકદંદ્રે ?
 મહારાં દીકાં એક મીટે પીઠ-છાતી ?
 ને પેખે પાયતળ શીર્ષ ન્હાળતો,
 પાયતળ પેખન્દો ન શીર્ષ ન્હાળે.
 સત્-અસતના શાશ્વત પાર્શ્વ બે છે,
 બંને બેવા ચક્ષુઓ બે દીધાં છે;
 તહોયે વચ્ચે નાસિકા આવી જામે;
 એવી વિધિની ઘટના વિશ્વજીવી.
 તિથિ તિથિએ ચારે આ ચન્દ્રમાની-
 કલા કલા પેખવાની પ્રખુદ્ધે;
 માસે પ્રકાશે પૂર્ણ કલા કરીને;
 આંખો ન એ પરિજ્ઞેય પૂર્ણચન્દ્રની.
 પેખાય, અક્ષે ચન્દ્રમાની કલા કલા,
 દેખાય દંદ્રે મેઘ પાંખડી-પાંખડી;
 'અપોરણીયાન્ મહતો મહોયાન્-
 પ્રખુદ્ધને છે કલા જ્ઞેય સર્વે.
 આકાશ આખું આંખડીમાં સમાશે,
 પ્રહ્લાંડ જ્યારે સમાશે જ્ઞાનઝોળીમાં;
 તેજ સમાશે પર્ણકુટી મહીં જ,
 ત્યહારે રહમાશે પરિજ્ઞેય આત્મમાં.
 પ્રારબ્ધ દીકાં, પૃથ્વીની લક્ષ્મી દીકી,
 છેડા નિહાળ્યા આશા-વાંછનાના;

આલ સમાયે નહિ પાંખ માંહી,
 ચેજે ન છેડા ભક્તિનો યોગનો કે.
 ન નેયુ નેશો, અણકદખ્યું પેળશો;
 આશ્વયોથી વ્યોમવાડી ભરી છે;
 આશ્વયોમાં મહદાશ્વર્ય જો દે
 પરિજ્ઞેય હું ના, કલાજ્ઞેય સર્વ.
 નહોતુ, મહોદુ, સાન્ત, અનન્ત ભવ્ય :
 સૌ કાળવાસી, સૌ કાળપરંચે.
 આ પ્રદાન સૌ, આણુઆણુ પૃથ્વિનાંચે,
 ગમ્ય-અગમ્યો : છે કલાજ્ઞેય સૌચે.
 પ્રચડ પ્રદાંડ, અનન્ત પ્રદાલીલા,
 કોટિધા આણુ હેલતા હસ્તસ્થલીમાં,
 વસ્તુ, છાયા, વાયુ ને સૂર્ય, ને શશી :
 પડછાયા છે પરપ્રદાના સહુ.
 વાયુકટારી થકીયે અગ્રજીણી
 જુદિકટારી છે જુદિમન્તની;
 ઉઘાડજો થરેથર પ્રદાંડ કેરાં,
 ખાણો ખીણો જોજળે, વીણુજે જળે.
 માવૃપ્ વર્ષો યથાકાળ યથાકામ !
 ધાન્યછોળ છલકાવ વસુન્ધરા !
 જલદા આયુદ્ધો વર્યસ્વવર્ધમાના,
 મહેન્દ્ર જોવા જ્ઞાનના મેઘ વર્ષજે !

થંભી મયૂરની કેઠા, થંભયું જ્ઞાનનું સ્તોત્ર એ;
 ન થંભી આલલદેશે એક—અનેકની લીલા.
 એક અનેકમાં જેલે, જેલે અનેક એકમાં.
 ને પછી ન્હાળ્યું, પ્રહાંડે, પ્રહાંડપાર પ્રહામાં.
 હરિના મુખમન્ત્રોનો સારસંભાર સારવી
 ઉદ્ધવે તાલીને નાદે ગળવી પ્રહાધૂનને.

પ્રહા છે એક, ને પ્રહા છે અનેક,
 અનેકની ભુલભુલામણીમાં પ્રહાએક.
 પ્રહાંડનાં જૂમળ જુંડજુંડનાં
 ધૂમે ધૂમે નાહક ગૂંચળાં વડાં.
 ગૂંચાતી ગૂંચો વધુ ધૂમડી ધૂમે.
 સળંગ દોરો મહીંથી ઉકેલતાં
 પ્રહા ભૂલ્યા પ્રહાવિદો ભૂલા પડ્યા.

અધ્યાય ૧૮ મો. પ્રહાયજ્ઞ; સાગરોપનિપદ

અમ્ભોધિ ગાળે, નભનીર ઊછળે,
 પ્રકુલતાં સાગર નિજ પાંખડી;
 કહે માનવીને ‘મનુ! તું મહાન થા.
 મહી મહાસાગર ના થવાય તો
 મનુ! મીઠી વીરડીનો તું સ્વામી થા.

નિત્યનિત્યે વહાવે ત્યાં મીઠડી વીરડી હરિ;
 ઝીલે, તરે, ને આનન્દે શ્રોતા એ અમીક્ષોતમાં.

બ્રહ્મજ્ઞાનની બહેતી'તી મીઠડી વીરડી વડી.
 મનારે મોતીડાં મોઘાં પાકે સાગરસંગમે;
 અશ્રુઓ ઘોઈને મોતી સર્જે સુધાની વીરડી.
 કેનાંયે અશ્રુનાં મોતી સર્જે કોણ હરિ વિના ?
 જામ્યો પાછો સમારંભ, શીળી સાંજ પડી વળી;
 મળ્યો માનવ-મેળાવો શીળા સાગરઘાટમાં.
 ચન્દ્રવંશી ચન્દ્ર રહ્યોતો ત્યહાં તારકવૃન્દમાં
 નારદે સાગરશબ્દે ગજવી ગૌરવી વીણા.

શેષ પર સોહો બ્રહ્મસાગરિયો,
 દ્વીરસાગર ડાલે મહાજળ હરિયો;
 ડાલે નીરે ડાલરિયો:
 શેષ પર સોહો બ્રહ્મસાગરિયો.

મલય પલટીને મૃજન ઊઘડતાં;
 નીરખત નટનાગરિયો:
 ધૂધવત ધૂમરત હરતી, ત્યમ ત્યમ
 ધૂધવત દ્વિલેના દરિયો:
 શેષ પર સોહો બ્રહ્મસાગરિયો;
 શેષ પર ડાલે—

હરિ: ॐ તત્સત્: તરંગ નાખો સાગર અંતરિક્ષે,
 ચક્ષુ ધાવ અનન્તે અન્તરિક્ષ પાર!
 સિન્ધુધોપ સમા યજ્ઞમન્ત્ર ગાળો!
 ભાવો હો સિન્ધુજળ શાં મહાજળ!

પાયથો સાગર નીચે, હાંચે આબલ-સાગર,
 ને એ બે સાગરો વચ્ચે ઝોલાં લે હરિસાગર.
 ને હરિના હરિભક્તો ડાલે સો પ્રદક્ષસાગર.
 આલોક્યું હરિએ વિશ્વ; વિશ્વવદ્દતી એ વિસ્તરી
 ઉચ્ચાર્યું સાગરશબ્દે ત્હાં સાગરોપનિષદ.

૩, સાગરોપનિષત્

અશ્લોધિ મધ્યે ખડક ઊભો હતો;
 ઝીલે મહામોજ, ચઢતાં પૂર ખાળે;
 દદાસન સમાધિસ્થ મહર્ષિ જેવો
 એ એકજયોત, સાગરના કિરીટ ચો.
 પદ્માસનસ્થ સમા એ મહર્ષિના
 ઉછંગે હતો એક મહર્ષિ-આશ્રમ;
 અશ્લોધિની આબની મેઘની મહા
 મહાનતામાં વસતા કેા મહર્ષિ ત્હાં.
 નિત્યે નિત્યે નાવડીઓ આવતી-જતી,
 નિત્યે નિત્યે ઠાલવે અન્ન ને વને.
 અમીમીઠાં જળનાં હતાં સરોવરો,
 મહર્ષિને જ્ઞાન સાગર સમાં હતાં.
 એ જ્ઞાનમાં, સિન્ધુના એ મહાનીરે,
 ન્હાય, તરે, ઊછળે પ્રદ્વચારીઓ;
 જગે જતી-આવતી નાવડીઓ,
 એવાં વિહરે માનવ-નાવડાં એ.

એકદા મેઘ આલલમાં ચઢક્યો'તો,
 શામળ છાયા સાગરે પાથરી'તીઃ
 આવ્યા ત્હારે બ્રહ્મચારી સાગરેથી;
 સાગર-અન્ધા સાગરેથી શું પધાર્યા.
 સિન્ધુ-ભૂશિરે ભૂશિરના સમા
 હતા મહર્ષિ; જઈ ત્યાં પ્રણમીને
 સાગર-પજવ્યાએ પૂછ્યું મહર્ષિનેઃ
 'શાં આ મહાનીર શાને પાથર્યા એ?'
 હસ્યા મહર્ષિ, ને વદ્યા મહર્ષિઃ
 'વર્ષો વીત્યાં સાગરે, હોય પ્રશ્ન આ?
 તો પૂછશે કાલ જીવન શું? ને શાને?
 સાગર-પ્રશ્નો પૂછા સાગરદેવને.'
 કાંઠે ઊભા બ્રહ્મચારી બ્રહ્મજ્યોત
 ભાવે ભણ્યા આહવાનમન્ત્ર પ્રાર્થ્યા;
 ગાજન્ત સાગર પ્રચંડ ઘોષે
 એથી મહાઘોષ ગાજતા બ્રહ્મચારી.
 ભારકરનેત્રે, આકાશી ઉત્તરીયે,
 તરંગપાયે સાગરદેવ પધાર્યા.
 પૂછ્યું કને જૈઃ 'સાગરિયા મહર્ષિ!
 આ મેઘગોરએ સંભાર્યો-સ્મર્યો કાં?
 દેવ! પધારો; પ્રાર્થ્યા બ્રહ્મચારીએ;
 મુમુક્ષુની જાગી મુમુક્ષુતા વડી.'

સાગરદેવે પૂછ્યું બ્રહ્માચારીને :
 ‘જિજ્ઞાસુવત્સો! કહો જિજ્ઞાસાતંહમારી.’
 ‘શો છે પલવટ મહાનીરનો આ ?
 શાને એ પાથર્યો પૃથ્વીઘેરતો ?
 જળદેવ છો; કહો સમુદ્રમહિમા :’
 પ્રપન્ન થૈ પૂછ્યું બ્રહ્માચારીએ.
 સંકેરી કેશાવળમી વસ્ત્રવાદળી,
 અન્બોધિના ગુરુ શા ઊર્ધ્વગાંધુ
 વદા મહાવાણુ વરુણુ શાશ્વતી,
 ને વિસ્તર્યો સાગરમહિમા વડો.
 ‘સુપ્રશ્ન છે સાગરના મુમુક્ષુનો;
 મુમુક્ષુ છો—જિજ્ઞાસુ છો મહાવસ્તુના;
 સાગર ભણી સાગર બુદ્ધિના થશો,
 સાગર-તલ્લીન થશો મહાસાગર.
 સંકેલ્યું નભ, જેમ સંકેલી વસ્ત્ર લે;
 પૃથ્વી ધરાવ્યું પાટલી પાડી, સિન્ધુએ.
 છલ્લે તરંગો વાયુમાં ઉત્તરીયના,
 એવા ઊછળે સાગરના તરંગો.
 મહાતરંગાવળથી મહાલતો,
 ડાળો ઊછાળી ડોલતો મહાવન શો,
 વત્સો! મહાસાગર વિસ્તર્યો મહદ્;
 હોયે મહદાકાશની સિન્ધુ-છાંયડી.

બ્રહ્મો જ્યોત્સ્ના પોપત્તું મટમટાવ્યું,
મહી ઢળી પલપલી નેત્રછાયા;
અવિરામ, અભિરામ ડોલનત, લબ્ય,
મહાસિન્ધુ આ પૃથ્વીનું પ્રહરનેત્ર છે.

૨

‘ગિરિધેરેલા પાથયાં અક્ષ જેવા,
પૃથ્વીધેર્યાં ઠેં ઠેં ઝીલ્લરો છે;
જળડોલનતો, મેઘના કાંગરાળો,
જળદુર્ગ આ પૃથ્વીધેરી પડ્યો છે.
અનિલ ગાળે કેા અગમ્ય નાદે,
અગમ્ય નાદે ગાળે કેા ગિરિશુદ્ધ;
જળ ઝકારે જૂમખજૂમખે જૂલી
ગાળે છ સિન્ધુ ગમ્ય-અગમ્ય નાદે.
મધુપ જેવો કેારે પુષ્પપાંખડી,
સમીરો જેવા કેાતરે પર્વતોને,
ઝીણી ઝીણી ઢાળીને નીરધારા
સિન્ધુ વહે છે પૃથ્વીની કેાર કેારતો.
ઘેરાં ગણીરાં વિન્ધ્યાટવીનાં વનોમાં
ઝુંડે ઝુંડો મળી, દોડતાં વાદળાં શાં,
જેવા મહાવેગીલા હસ્તી ધાય,
ઝેવાં ધાયે મહાવેગ પાણીપૂર.

. આંજનગાહુ, જ્યોતંજવલંત જયેચ્છુ,
 ગાંડીવધારી, વીરેન્દ્ર, મહારથીના-
 રથો ધપે છે રણક્ષેત્રે મહાધ્વજે,
 ઊછળે એવાં તુંગ તરંગઊગલાં.
 કુરુક્ષેત્રને પગથાર કારમે,
 પાંખડી પાંખડી ભરી અન્તરિક્ષને,
 ગાળે મહાઘોષ પ્રચંડ પાંચજન્ય,
 સાગર એવો પ્રેરણા પુકારતો.
 જળકૂંખાં હૈયે જહાળે બુઝાવતો,
 તરંગાવળે તારતો-તરાવતો,
 પૃથ્વીઢાળાતી દેવની ધણિ જેવો,
 સહભાગ્ય શો, ભદ્રદા છે સમુદ્ર.
 વિરાટ શી અંગલતા ઉછાળતો,
 ધુણાવતો અલકો ધૂર્જટિ શી;
 ભવ્ય, ભયંકર, રુદ્રમુખો, મનસ્વી,
 અંઝૂમે છે મહાકાળની પાંખ જેવો.
 વિસ્તાર વિસ્તારી, ક્ષિતિજે ઢળતું,
 ક્ષણે ક્ષણે ઊછળતું નમતું,
 ગોરમ્ભતો તરંગરંગી ઘટાઘટા,
 અમ્ભોનિધિ છે જળનું મહાવન.
 ક્ષ્ણા-ક્ષ્ણાના કુક્ષવાટ ફેરતો,
 ઘડી-ઘડીના ઘુઘવાટ ઘોરતો,

સહસ્રાવધિ છાંટમણિ સુહન્તો, .
 પૃથ્વી પડ્યો છે સાગર શેષ-જાળ શો.
 અનન્તના આરે આરે જિભેલા,
 જ્યોતિ-અગન્તા દીપ્તિમન્તા, લોકલોક;
 લોકાન્તરો એ અન્તરિક્ષાન્તરો એ,
 નેડી મહામાર્ગે જાય છે બ્રહ્મતીર્થ;
 શાખા-પ્રશાખા દિશદિશ નાળતો,
 ધાતો તરંગાવળે ધરિત્રીમાં,
 દ્વીપો-દ્વીપો દેશ-દેશો નેડનારો,
 સાગર પડ્યો છે મહામાર્ગે પૃથ્વીનો.
 મહાઝડાણુ શો જ્યાં દ્વીપ તો કળી છે,
 વેયાં મહાનીરે દ્વીપનાં પુષ્પપુષ્પો;
 પ્રકુલ્લ પાંખડી મહાદ્વીપોની એ.
 હૈયે ધરે દ્વીપન્ત દ્વીપમાળા.
 છલે તરંગાવળા પૂર્વઘાટથી,
 ઢળે જર્ઝ પશ્ચિમઘાટપાયમાં;
 મહા ધૂમડીએ ધૂમતા નીરકેતુ
 ધુએ તરંગો પૃથ્વીના પાયપાયને.
 સગાય એમાં કેટકેટલી સરિતા!
 દિશેદિશે કેટકેટલા ઘાટઘાટ!
 ઘાટેઘાટે કેટકેટલા દેશ જિભા!
 જાણે જિભાં પ્રોઢ લોકમન્દિરો.

સિન્ધુ સાંધે છે? કે પૃથ્વીને વિભાગે ?
 સાગરમહિમાનો એ કેન્દ્રમન્ત્ર.
 વિદ્યુત્ત્યા સાંધે, તો ભદ્ર એ ભદ્રકર્તા;
 વિભાગે, તો અભદ્ર એ અભદ્રકર્તા.

૩

મહાનુભાવીની મહાનુભાવિતા સમો,
 પરમાર્થીની સપનછોળ સરીજો,
 દિશાદ્રવન્તો, વચ્ચંચી, વરેણ્ય,
 ક્ષિતિજ ભરતો જિભરાય સાગર.
 પૃથ્વીની પાળે પુણ્યે પહોળાવતો,
 અણુઅણુમાંથી અમૃત સારતો,
 મહર્ષિના આશ્રમ-આશ્રમે છે
 પ્રહ્લભરેલો પ્રજનો જ્ઞાનસાગર.
 પ્રહ્લાંડ ભરી કવિતા વહાવતો,
 સોહાગવન્તી, મુંઝરતાય છાટતો,
 મહદ્ મહાવાહી હૈયાની છોળ શો,
 પ્રહ્લભરેલો પ્રજનો ભાવસાગર.
 પ્રહ્લાંડ પર કલ્યાણોર્મિએ જતો,
 વિરામતો પ્રહ્લનીયે પ્રહ્લમહેલમાં,
 આનન્દવર્ણો, અનભેમાં મહાક્ષનો,
 પ્રહ્લભરેલો પ્રજનો આત્મમાગર.

આ સૂર્ય, આ ચન્દ્ર, આ તપન્ત તારલા,
 પ્રભાત, મધ્યાહ્ન, સૌની જ્યોત ઝીલતો,
 પરાધ કિરણે પ્રકાશતો છે,
 ભવોદધિ, ભારકર શો, વિભાકર.
 નપિપુત્રો ! બ્રાહ્મણ છે, બ્રહ્મપુત્ર છે;
 ચંચુ ચંચુ સાગરને પીતા મા;
 અમ્ભોનિધિને અગસ્ત્યે પીધ જેવો,
 એવો પીળો અંજલિમાં ભવાળિધને.
 મો અંગથી જળતારા તરે છે,
 સૌ અંગથી ફૂળકી-દા રમે છે;
 મો અંગોને મન, મેધા, મનીષા :
 એ સૌ સંગે તરળે સંસારને.
 શ્રદ્ધા ન ધોતા, અન્ધશ્રદ્ધા જ ધોળે;
 વશ ન ધોતા, મેલ ને ડાઘ ધોળે;
 પાપ ધોળે, પ્રકૃતિ ધોળે, ભાગ્ય ધોળે;
 ન ધોશે સૂર્યતેજ કે ચન્દ્રજ્યોત્સ્ના.
 નથી-નથી ચાર ચીલા પડેલા,
 નથી-નથી પગદંડી પાવજેડી;
 ઊડે ગરુડો જ્યમ વાયુલોકમાં,
 એવા પન્થ પાડી સાગર ખેડવાના.
 અમાગીને ભાગ્યનો પંથ દાખતા,
 અકલ્યાણીનું કલ્યાણ સાધતા,

પ્રહ્લાંગુલિ શા ભૂગિરે ભૂશિરે જિભા,
 દિશાભૂલ્યાંને દિશ દાખે તીર્થધ્વજો.
 છલન્ત મહાવેગ જલધિજળોમાં,
 ચોમેર ધસતાં મહાપૂર મધ્યે,
 છે આ ખડક નિશ્ચળ ને અડોલ,
 અડોલ નિશ્ચળ રહેજો સંસારોર્મિમાં.
 મિઠું જળો સાગરમાંથી સારવી,
 દિગન્ત ધૂમતી ભરી વાદળીઓ,
 પછી હૈયાં શતધાર વર્ષા વર્ષાને,
 મિઠી મધુરી વસુન્ધરા કરે.
 આત્મા અબ્ર, ભાવ છે એવી ધારા;
 દિશેદિશે કરે એ મંમારવર્ષણ.
 માગર જન્મ્યા મેઘધર્મ પાળીને,
 વિશ્વે યજ્ઞે પ્રહ્લાચારી! વિશ્વંભર.
 નથી નિશા પ્રહ્લાનું આ જગત્ કે,
 નથી નિશા આ પ્રહ્લાભરેલ સાગર;
 છે પ્રહ્લાજ્યોત જ્વલંત જગત્ આ,
 સાગર-લહરો છે, પ્રહ્લાલહરો.
 જલાવીને શાન્ધત યજ્ઞજ્યોત,
 પુરુષાર્થની પ્રભા યજ્ઞ! પ્રજન્મવળી,
 ભવાગ્નિને અર્પણો અર્ધ્ય, તો છે
 ભવોદ્દધિ, ભારકર શો, વિભાકર.

નદી-તટો જે, સરતીર ચાર-આઠ,
 અનેક છે સાગરને ઘાટઘાટ;
 - મહાનોકાને સાગર એ જ પન્થ છે
 એક પારેથી રહામે પારે જવાનો.

૪

અગાધ ઊડાં મહાજળવન્તો
 અક્ષાટ વિસ્તારી મહાવન સમો;
 મહાખીણાળો મહાતરંગાળો,
 ખીણ આભ જેવો સંસારસાગર.
 તમન્ બળાં શો, મહાપ્રભ અભ જેવો,
 તીર્થપન્થ સમો, જુલજુલામણી શો,
 ને સર્વતોમુખ મૃત્યુ-અમૃતે ભર્યો,
 કાળગુફા સમો સંસારસાગર.
 પ્રેતસાહનાં પરિણળો જમાવો,
 એકલક્ષ્ય સુકાને, પ્રભપ્રેરણા એ;
 ભરો સમીરો જયતા શદોમાં,
 મન્થો પ્રલયચારી! સંસારસાગર.
 જ્ઞાનસંપન્ન સાધનો - સિદ્ધિ સાધી,
 પાંખો પ્રસારી ભાવનાની ઊર્ધ્વગામી.
 મહાલક્ષ્યનો દેવત મધ્ય માંડી,
 મન્થો ભાગ્યવન્તા! સંસાર-સાગર.

તીથે તીથે નમતો જ્યોત દાળે,
 સિદ્ધિ-અસિદ્ધિ ભેષ તારે-હુઝાઠે;
 પ્રારબ્ધ વાંચે પૃથ્વીવામીઓનાં
 પ્રાક્રમ પ્રભાણે સૌને લક્ષ્મી દે એ.
 પીથે સુધા, લક્ષ્મી લેથે, ચન્દ્રધાર શે;
 પીથે, કહો, કે કાળક્રેટનું હલાહલ ?
 આત્માવન્તો ભરમધારી ભોગન્દર
 અમૃત ગણી સંસારનાં એર પીથે.
 મહામહોન્મત્ત સાગર-મત્સ્ય જેવી
 તરંગે તરંગે તરણી તરાવે;
 સાર્વિક મહોન્મત્ત સંસાર-મોજમાં
 તરાવળે આયુષ્ય-નાવડીઓ.
 મહાભૂશિરને અથ્રે વિરાજ
 પ્રાતઃ અર્ધે દો છો ઉત્પત્ત સૂર્યને;
 હૈયાનીરે અંજલિ ભરી અર્પણે
 દિશે દિશે પ્રહજ્યોત પ્રહને.
 આંધી રહડે એહ ન મેઘધોવણા,
 એસરતાં જળોના જયધ્વનિ એ;
 વન-આકન્દોયે ન મન્ત્રમહિમા,
 ન મિન્ધુધોષ ખાડીના ઈલળલાટો.
 જવાળામુખીને ધન છાંટતો નથી,
 વનના દાવાનળ ન મેઘ ઠારે;

વડવાનળને માગર ન હોલવે,
 ન હોલવે કેા નીર આત્મજ્યોતને.
 અનસ્ત જ્યોત, વિશાળ વૈશવી,
 આનંદવર્ણી, સાગરપ્રોઠ આત્મા,
 ઘેરી, ધરિત્રી ધૂમતા, અધુકિરણે
 ચક્રાવ ખાતો, રહુડે જ્યોતમંડળે.
 પૃથ્વીપાટે અભોધિની શુક્રાણી,
 અન્તરિક્ષલોકે યશસ્વી મેઘનીર.
 ભવગ ઉદારા સુરગગના જળોઃ
 ત્રિલોકમા માહરા ધામ એ મહુ.
 ઉપા પ્રભાપાલવડે પધાડે,
 કે અન્દનીયાળી સન્ધ્યા સુદાય,
 ભરતી રહુડે જ્યોતમે જ્યોત નિત્યનિત્યે,
 સાગર રહુડે તહોય અનસ્ત-જ્યોત
 ભર્યો-ભરાતો, તહોય અખંડમાઝા;
 મેઘ વર્ષે, સૂર્ય સૂકવે, તહોય સન્ધ્ય;
 ભરતી જ્યોતે નિત્યનો એકત્રપ,
 અખંડમાઝા સ્થિતપ્રજઃ પ્રજા હો.
 આયુષ્યનો યજ્ઞઅગ્નિ જલાવો,
 હોમો મહીં સુકૃત ઇન્ધનો વીણી;
 ભાગડ સામ શી સાગરઘોષણા કડે,
 સસારી! તો આદરે સમુદ્રમન્થન.

અધ્યાય ૧૯ મો. બ્રહ્મયજ્ઞ; બ્રહ્મલીલા ઉપનિષદ

ઝરન્તી ઝંકાર વહન્તી રાત્રિ, ને
આવન્ત આલે દિન મન્ત્ર ગુંજતો;
વિશ્વે રમન્તાં ગૂંથતાં કરે કરો,
અન્ધાર ને તેજની બ્રહ્મબેલડી
જેલી રહી બ્રહ્મલીલા ભવોભવે.

મહાસાગરના નીરે રાત્રિ-અન્ધાર આથમ્યો;
અને આકાશ-હૈથેથી ઊતર્યા દિનતેજ ત્હાં.

અને પછી નમ્યો સૂર્ય ધૂમીને વ્યોમમંડળે;
પૃથ્વી ઠેરી પામરી શી પડી ત્હાંજ પ્રભાલીની.

મળ્યો મહાસમારંભ, રામસેતુની સન્ગુળે.
ભક્તવૃન્દો ઊભરાયાં, મહાસાગર-મોજ શાં;

નારદે શારદે સોહી, સોહી પાજ હરિવરે.
આભની ગેળલકોર, સાંજના સાળુડે હતી.

ભદ્રા ને પાર્થને હેરે, હસાવે, ને હરિ હસે;
વ્યોમમાં વીજળી વાય એમ લીલા કરે હરિ.

પછી ત્હાં ભાવસોહાગી ભદ્ર એ ભક્તવૃન્દને.
નારદે બ્રહ્મવીણામાં ન્હોતર્યા હરિદર્શને.
ગોરલો ટહુકે એમ ટહુક્યો બ્રહ્મમોરલો.

હૈયાં! હાલો હરિને હેરવા.

મેઘગૌરવે હરિ પધારતા રે!
 ઊગે આભલને સીમ;
 સીમના સીમાડા બહુ ભાળિયા,
 નયણાં! નીરખો નિઃસીમઃ
 હૈયા! હાલો હરિને હેરવા.

અંગઅંગથી ઝરે વર્ચસો રે!
 વિશ્વે પમરે વસંત;
 પગલી-પગલીની ઊર્ધ્વ રેખમાં
 સન્ત ન્દેહાળતા અનન્તઃ
 હૈયાં! હાલો હરિને હેરવા.

રત્નાકર રત્નાથી રેલતો રે!
 આભ તારલે મુહાયા;
 હરિવરની આંખડીનાં અમૃતે
 વીજ ઝખડી ઝખડી જાયઃ
 હૈયાં હાલો હરિને હેરવા;

હૈયાં હાલો—

હરિઃશ્ચત્સત્ : તીર્થંગામી પાચો, ભદ્રદાયી
 કાન્તદ્રષ્ટા ચક્ષુઓ, ભેદવેધી મેધા :

બ્રહ્મનુ! અર્પો એ . . બ્રહ્માંડવાસીઓને
 કે, થાય સાશ્વત સાર્યક બ્રહ્મસ્ત્રીલા.

લોક-કલ્યાણનો મન્ત્ર કલ્યાણરાયને મુખે
 લોક-કલ્યાણના ગેળી ઝરણા મમ નિર્ઝયો.
 ને પછી બ્રહ્મવીણાના વૈભવે વિશ્વશબ્દના
 વર્ષા ત્યહાં મુધાધારે હરિની મુખમાધુરી.

૪, બ્રહ્મલીલા વર્ણનિવત્.

૧

વિજય, મુશ્નુત, મુકેતુ, શાશ્વત,
 ચાર ઋપિપુત્રો પ્રાતઃ આહ્નિદે ગયા;
 ગયા ક્ષીરસાગરે સાગર-લેળડે,
 શીર્ષે ગૂલન્તો વડલો પત્રગૂમખે.
 મુમુક્ષુ ધ્રોત્રિય ઋપિપુત્રો હતા સૌ,
 પૃથ્વક પૂછે ગૂઢ પ્રશ્નો પરસ્પર;
 સર્વત્રગામી મેધાની અંશુલિએ
 ગ્રન્થ શા ઉચલાવે બ્રહ્માંડના થરો.
 ન્હાયા ધોયા ધર્મથી, બેઠા પદ્માસને,
 ને અર્ધ અર્ધા સાગરઅંજલિએ;
 એમ કરતાં તમમ્ આથમી ગયું
 પ્રભાની પાંખે પડિયું પ્રભાત.
 આશ્ચર્ય-આંખે પ્રભાનાં પૂર ન્હાળાં,
 ન્હાળ્યાં મહર્હી ન્હાતાં પૃથ્વી-સાગર;
 આશ્ચર્ય-આંખે આલ-ઉઘાડ દીઠો,
 વિસ્તાર-વિસ્તર્યું દીકું નિત્યદર્શન.

આનંદનું હાસ્ય, વદને વહન્ટા-
 સુકેતુએ પૂછ્યું: 'નિત્ય આશ્ચર્ય શું આ?'
 વિજય કહે, એ જય છે જ પ્રહ્લનો;
 શાશ્વત કહે, 'સૌમ્યા છે એહ શાશ્વત.'
 ન્યારા નિરાળા એ બોલ-મન્ત્રથી
 પૃથ્વા, શમી નહિ, શાન્તિ વળી નહિ;
 સુકેતુ પૂછે: 'આ પ્રહ્લાંડ શું છે?
 શાને વિશ્વ આ? સજન-વિસ્તાર શાને
 ગૂઢ ગ્રુહામાં 'જોજતાં જોજતાં' એ
 લક્ષ્યાર્થવેધી લાઘ્યો ન ઉત્તર;
 નિત્ય બોલન્ટા સિન્ધુતીરે નિઃશબ્દ એ
 ઢળી ધટા શા, મોનસેવી હતા સો.
 પડ્યો પડ્યો'તો સાગરે શબ્દનો એ,
 સજક્યો હતો સાગર શબ્દથી એ;
 નિગૂઢ ઊઘડ્યાં, ફાટ્યાં મહાજળો,
 પ્રત્યક્ષ ઊભા નીરશાયી નારાયણ.
 મુખે હતું હાસ્ય, ઠરે કલ્યાણમુદ્રા,
 દેહે 'હતું સાગરવર્ણુ વજ્ર;
 'ઋષિપુત્રો! માંડી છે શી મીમાંસા?
 પૂછે પૂછ્યું તે:' પૂછતા નારાયણ.
 અને પ્રાચીનાંયે પ્રભાદાર ઊઘડ્યાં.
 જળમાંથી બાણે પધારતા સમો,

સાગરસીમા જ્યોતિવન્તી કરન્તો,
 ક્ષિતિજ-પાળે સૂર્ય આવી વિરાજ્યો.
 સૂર્ય ઊગ્યે તારલા શા ઝંખવાયા,
 વાયુ વહે વિટયો શા પ્રણામ્યા;
 પછી સુકેતુ ઊઠ્યો કેતુના સમો,
 ઊભો પ્રહ્લોઠ શો કૃતાંજલિ નમી.
 'એ તો હતી બાલપૃચ્છા અમારી,
 જન્મેલી નિત્યદર્શનનાં આશ્ચર્યથી;
 શાને વિશ્વ આ ? સૃજનવિસ્તાર શાને ?
 પ્રહ્લાંડ શું છે ? પ્રહ્લાંડપરું શું ?
 નિગૂઢના ગૂઢની પૂરો બાલપૃચ્છા;
 પ્રસન્ન હો, કૃપા કરો, કૃપાળુ !
 માતા કહે બાલને, શિષ્યને ગુરુ,
 ગૂઢાર્થ કહો એમ, નારાયણ નીરના.'
 જેવી વહે સાગરલહરી સુહાર્યે,
 વહી લહરી એવી પ્રસન્નતાની;
 નારાયણની એ નીરલહરે
 સાગર થયો ઉન્નવળ, વિશ્વ ઉન્નવળું.
 ગૂઢ પૂછે છે, ગુહામાંનું પૂછે છે;
 અગમ્યને ગમ્ય કરવાને વાંછે.
 પૂછે છે એ પ્રહ્લગુહામાંનું ગૂઢ છે;
 ઋષિપુત્રો બાળી થશે ઋષિઓ.

-પછી પધારી, પૃથ્વીએ પાય ધારી,
તટે જિગ્ચુ પીથુડું લોંચપુષ્પ લે,
નારાયણે ઋષિપુત્રો સમક્ષ નાખ્યું;
પૂછ્યું વત્સો! શું છે આ? વાંચુ કેણે? શાને?

૨ ।

વણવાંચુ એ તીરનું લોંચફૂલ,
કેણે વાંચુ? કચ્છારે? શાને? કેણુ કહેશે?
વિજય, સુશ્રુત, સુકેતુ, શાશ્વત -
ચારે ઋષિપુત્રો શોધતા દિશ ચારે
નિહાળીને ઋષિપુત્રો અનુત્તર,
નારાયણે પ્રશ્ન પૂછ્યો પછી;
આ સાગરે આ લહરી હલે છે,
કચ્છાંથી આવી? કચ્છાં જાય છે? પ્રેરી કેણે?
તરંગમાળા અનિલો પ્રેરતા હતા,
કચ્છાથી આવે? જાય કચ્છાં? કેણુ કહે એ?
વિજય, સુશ્રુત, સુકેતુ, શાશ્વત -
- ચારે ઋષિપુત્રો ગણે તરંગાવળો.
ઋષિપુત્રોને નીરખી અનુત્તર
નારાયણે પ્રશ્ન પૂછ્યો પછી;
'અક્ષાટ આ મહાસિન્ધુ પાયયો;
શા માટ? કેણે? ભરતી-જોટ શાને?'

સાગર ભરેલો છે બ્રહ્મસાગરે;
 પૂર્ણાત્મ એ ભરતી-ઝોટ કાં મૂકે ?
 વિજય, સુશ્રુત, સુકેતુ, શાશ્વત —
 ચારે ઋષિપુત્રો ન્હાળતા સિન્ધુપાર.
 ઋષિપુત્રોને ભેધને અનુત્તર
 નારાયણે પછી પ્રશ્ન પૂછિયો;
 ‘પણે જિલો છે પર્વત પૃથ્વીસીમે;
 ઠાણે સ્થાપ્યો ? શાને ? શું કરે એ ?
 પર્વત સ્થાપેલો છે બ્રહ્મ-પર્વતે;
 શાને સ્થાપ્યો ? શું કરે ? એ કહે કેા ?’,
 વિજય, સુશ્રુત, સુકેતુ, શાશ્વત —
 ચારે ઋષિપુત્રો પર્વતને પૂછે એ.
 દીઠા મીઠા ઋષિપુત્રો અનુત્તર,
 પ્રશ્ન પૂછ્યો નારાયણે વળી ત્હાં :
 ‘જન્મકાળથી ભોયું છે વ્યોમમંડળ,
 ઠાણે રચ્યો ? શાને ? કંહારે ? વિશ્વધુમ્મટ ?’
 બ્રહ્મ વ્યોમે રચ્યું છે વ્યોમમંડળ,
 શાને ? કંહારે ? કોયડા કાળના એ;
 વિજય, સુશ્રુત, સુકેતુ, શાશ્વત —
 ચારે ઋષિપુત્રો ભેદતા વ્યોમધુમ્મટ,
 પેખ્યા-ને પેખ્યા ઋષિપુત્રો અનુત્તર,
 વત્સો જેવા, પ્હેલું ચર જિહ્વત જેવા;

મૂકી ગૂઢ પ્રશ્નાવળે ગૂઢ ભાવે
 વદા ગંભીર નીરશાયી નારાયણ ;
 ‘ગુફાછપેલા, કાળથરે આચ્છાદિયા,
 અણુઅણુના ક્રોધકાચે નિગૂઢ છે;
 પહેલું પ્રીછજે પન્થનું દિપિપથનું,
 પછી ધૂમજે- ગૂઢ બ્રહ્માંડમંડળે.
 છે બાળકો, બાળપ્રશ્નો પૂછો છો;
 ન એ બાળપ્રશ્નો, એ છે વિશ્વપ્રશ્નો;
 સુપ્રહ, સર્વતોમુખ, અનન્તગામી,
 અગોચરે સ્વયં બ્રહ્માને પૂછવા મા.
 બાળ બીલ્યો યોવને, પ્રોઢ એ થયો;
 દિપિ બીલી ને થઈ દૂરદર્શિણી;
 બુદ્ધિ થઈ મેઘા, મેઘા થઈ મનીષા;
 ઉત્કાન્તિએ ગોરંભે બીજનાં વનો.
 તરી નૂન જાણે નદી-સરોવર,
 એ કહે ‘મહારે મહાસિંધુ તરવો;’
 પંખી ઘટામાંહી લિડ્યું નથી હજી,
 એ પંખી કહે છે ‘આભ બોળંગવાં છે’
 ન પ્રીછો ભોંયકૂલ કે શું છે, એ?
 ન જાણો વાગ્યું કોણે જ? કમ્હારે?
 ને પૂછો છો ‘બ્રહ્માંડ કોણ? શાને?’
 ઘરજૂલવાંને બ્રહ્માંડે પૂમણું છે.

‘જાણું છું’ કહે ‘એ નથી જાણતો જ,
 ન. જાણું કહે એક કે જાણનારો;
 ગૂઢનું. ગૂઢ છે; અગમ્ય ગમ્યનું,
 ગમ્યે-અગમ્યે છે તહમારો પ્રહમાર્ગ.’

૩

મહાભાવ સુજનમન્ત્રો કાંડકાંડે,
 પવેપવે પ્રકુટયાંની ગૌરવી ગિરા;
 ઉપાસ્તોત્ર પુરુષસૂક્ત ગીતાવન્તું,
 પ્રહ્લાંડ આ છે મહાકાવ્ય પ્રહ્લનું.
 અસંજ્યું સર્જતું, અણુકલ્પ્યું કલ્પતું,
 કલામન્ત્રના મહાછન્દે ગાજતું,
 આનન્દતું, કલ્યાણતું, ભવ્યભાવ,
 પ્રહ્લાંડ આ છે મહાકાવ્ય પ્રહ્લનું.
 મહાવૈભવી સિદ્ધિઓ-વિભૂતિઓનાં
 નિર્માણ માણવાનાં આત્રપાત્રે;
 અનન્તધોષ, વિભુ, વિરાટવર્ણીતું,
 પ્રહ્લાંડ આ છે મહાકાવ્ય પ્રહ્લનું.
 સૂર્યો ઘોળી, ચન્દ્રો ઘોળી, ક્રીધેલી-
 વર્ચસ્વીલી તેજ(વિપિ)માં લખેલું,
 સોહાગવન્તા પ્રહ્લશબ્દે સુહાતું,
 પ્રહ્લાંડ આ છે મહાકાવ્ય પ્રહ્લનું.

ગ્રહોગ્રહોની કાવડો ભરીભરી,
 અહર્નિશાના ઠાણવી મેહુલાઓ;
 ઢળી ઢળી તેજતમન્ના કુંભો,
 પ્રહ્લ લખે છે આ પ્રહ્લાંક-કાવ્યને.
 ભૂત ભરેલો, વર્તમાન વહેતો,
 ભવિષ્ય આવન્તો પ્રારબ્ધપાંખે;
 લોકલોકને પહોં ત્રિકાળ તોળીને
 પ્રહ્લ લખે છે આ પ્રહ્લાંક-કાવ્યને.
 વાંચી વિધાત્રી જગધાત્રીની મહંદ્ર
 ગોચર - અગોચર અક્ષરવલિ,
 રત્નગંધ્યસુંદર અગમ્ય મન્ત્રશી
 પ્રહ્લ લખે છે આ પ્રહ્લાંક-કાવ્યને.
 અમૃત અંશુલિથી, અતન્તપાટે,
 અનિલથી અક્ષરો ઠેરીઠેરી,
 સાગરશબ્દે ને ગિરિગિરાએ
 પ્રહ્લ લખે છે આ પ્રહ્લાંક-કાવ્યને.
 કેસરી ચોળી, સૌભાગ્યચૂંદડીએ
 સૌભાગ્યવસન્તી જાય વસન્ત વધાવા;
 કળીએ પુષ્પે કુંપળે વધાવતું
 આ પ્રહ્લકાવ્ય , પ્રહ્લવન્તજું છે.
 વસુન્ધરાના ઉરમાંથી કચ્છાંકથી
 મહાપરિભળે વસંત પ્રધારે;

વાસન્તી એવાં પ્રહ્લપરાગ ફેરતું
 આ પ્રહ્લકાવ્ય પ્રહ્લવસન્તનું છે.
 સંભવિનીનાં પુનરુત્થાન છાંટતી,
 ઉત્કાન્તિના અમૃતકુંભ ઢાળતી,
 વહે વસન્તિકા; એવી શુભ્રા અમૃતા
 આ પ્રહ્લકાવ્ય પ્રહ્લવસન્તનું છે.
 પરપ્રહ્લના મનોરથે ભરેલું,
 રસેશની રસકવિતાથી રહોતું,
 ભવ્યભાવાર્થી, પ્રહ્લદેયાની ભાવના,
 આ પ્રહ્લકાવ્ય પ્રહ્લવસન્તનું છે.
 અસ્તોદય ને વિશ્વહિન્ડોલ રોલે
 ત્રિકાળને દોર વિરંટ હોયતો;
 પ્રલય થયે દિનાસ્તે આથમે છે,
 સ્મરન થયે ભગે છે અહરાગમે.
 ભક્તપ્રવચ્ચશો'થાવિજયાજૂગતવિજેતા,
 યક્ષભવાળાળો શ્રોત્રિય થા તું, સુશ્રુત.
 મહાદેવભાળો સુકેતુ! થા કેતુવન્તો,
 અનન્તગામી શાશ્વત! થા સનાતન.
 નિગૂઢના નિર્મોલેથી જન્મતી
 અનન્ત છે કારણકાર્ય કેરી માળા;
 અનન્ત એ કારણમાળ કેરું,
 કારણોનું મહાકારણ છે સ્વયંભૂ.

મેઘશબ્દે સાગરઘોષે પૃથ્વીપત્રે
પુષ્પો - પર્વતોની અક્ષરાવળે લખી,
મન્વન્તરો - જુગજુગની જ્યોતિકા
કવિતા છે તસ્ય લીલાનુકીર્તનમ્ ।

૪

પરમપુરુષ વયાં પ્રકૃતિને,
મહાકાળી આદ્યશક્તિ અનન્તા;
પ્રાકૃતી પ્રકૃતિપ્રભા વિસ્તારવાને
પ્રહ્લો પ્રહ્લાંડે આદરી પ્રહ્લલીલા.
સુભગા સુરગ્યા આનન્દિની મુદ્ધા,
અન્દ્ર જિગે છે અન્દની ઢાળવાને;
એહલું પ્રકૃતિ-સૌભાગ્ય વિસ્તારવાને
પ્રહ્લો પ્રહ્લાંડે આદરી પ્રહ્લલીલા.
અખંડ સેરે અજસ્રસાવિણી
ગંગા વહે છે પૃથ્વીને પોષવાને;
મહા પ્રકૃતિમાતૃત્વ વિસ્તારવાને
પ્રહ્લો પ્રહ્લાંડે આદરી પ્રહ્લલીલા.
મેઘાંગરી, સૌમ્ય, પ્રગટ્ઠ, શાન્ત,
પુષ્પેપુષ્પે પાંખડી - પાંખડી પૂર્યું,
લદ્ર પ્રકૃતિ - સાર્દય વિસ્તારવાને
પ્રહ્લો પ્રહ્લાંડે આદરી પ્રહ્લલીલા.

અનન્તમાં અન્તરિક્ષે ભિભેલી,
 મહાકાય મહાપૂર સૂર્યદીપ્તિ શી,
 કલ્યાણી પ્રકૃતિભૂતિ વિસ્તારવાને
 પ્રહ્લે પ્રહ્લાંડે આદરી પ્રહ્લલીલા.
 વરદા, સ્વર્ગદા, વિશ્વવિજયન્તી,
 પ્રકુલ પૂર્ણિમાની ચન્દ્રજ્યોત,
 વિજયી પ્રકૃતિપુણ્ય વિસ્તારવાને
 પ્રહ્લે પ્રહ્લાંડે આદરી પ્રહ્લલીલા.
 વીજવાહિની લોકલોકગામિની,
 જયન્ત પગલે પ્રકૃતિ પધારે;
 ત્રિકાળી પ્રકૃતિયજ્ઞ વિસ્તારવાને
 પ્રહ્લે પ્રહ્લાંડે આદરી પ્રહ્લલીલા.
 ક્રોડે ભરેલી, મહામનોરથી,
 પુણ્યપરાગી મલયાદ્રિ-મ્હેકતી,
 કાન્ત પ્રકૃતિ - કવિતા વિસ્તારવાને,
 પ્રહ્લે પ્રહ્લાંડે આદરી પ્રહ્લલીલા.
 અસત્ ઉદ્યાપતો, સત્ સંસ્થાપતો,
 કર્તુમ્ અકર્તુમ્ અન્યથા કર્તુમ્ કરે.
 સમર્થ મહાપ્રતાપ વિસ્તારવાને,
 પ્રહ્લે પ્રહ્લાંડે આદરી પ્રહ્લલીલા.
 મુહાગી, પરાગી, મુરાગી, સફળાવી,
 બૃહદ્ વિસ્તારી પ્રહ્લાંડકાવ્યનો

સુવર્ણે પ્રહસોહાગ વિસ્તારવાને
 પ્રહો પ્રહાંડે આદરી પ્રહાલીલા.
 વાતસદયના મેઘ શુ વર્ષા જન્મતું
 વિશ્વોદાન સંભરતું પુષ્પપદ્મવે,
 વર્ચસ્વી પ્રહાપિતૃત્વ વિસ્તારવાને
 પ્રહો પ્રહાંડે આદરી પ્રહાલીલા.
 શુદ્ધમ્, અપાપચિદ્ધમ્, પુણ્યવર્ણ,
 નીર નિર્મળું માન્વનું સર્વપાવન,
 પ્રહાણ્યનું પ્રહાતેજ વિસ્તારવાને,
 પ્રહો પ્રહાંડે આદરી પ્રહાલીલા.
 મૃત્યુ અમૃતનાં નિશ્ચિત નિત્યનિત્યમ્,
 સ્વન-પ્રલયનાં મન્વન્તરાણાં,
 શાશ્વત પ્રહાનિર્માણુ વિસ્તારવાને
 પ્રહો પ્રહાંડે આદરી પ્રહાલીલા.
 તથોતિ-ઝગતું, જાગ્રત્પદ્યવંતું, વરેણ્ય,
 કોટ્યાન્કોટી ભારકરના ભર્ગવન્તું,
 વડો પ્રહાપુરુષાર્થ વિસ્તારવાને
 પ્રહો પ્રહાંડે આદરી પ્રહાલીલા.
 મહાશૂન્યે અશૂન્યતા પૂરવાને
 અપ્રહાણ્યે પ્રહાણ્યભાવ સ્થાપવાને,
 મહદ્ પ્રહો પ્રહા વિસ્તારવાને
 પ્રહો પ્રહાંડે આદરી પ્રહાલીલા.

અમૃતવાર્ષી, સર્વતોમુખ, ભાસ્વત,
 વિશ્વંભર, ઋતંભર, મુખદ્રા,
 સોનુ પ્રહ્લકલ્યાણુ વિસ્તારવાને
 પ્રહ્લ પ્રહ્લાંડે આદરી પ્રહ્લત્રીલા.
 પ્રહ્લાંડ છે આશ્રમ પ્રહ્લર્પિઓનો;
 રસો વૈ સઃ ના પ્રહ્લોદ્યાનમાં વિભુ
 પરપ્રહ્લરસિકો! ઘૂમો, રમો, મુહો;
 પ્રહ્લાંડ છે પ્રહ્લલીલા જ પ્રહ્લની.

હરિહૃયાની એ વીણા મહાશબ્દે વહી રહી;
 પ્રહ્લાંડે પ્રહ્લલીલાની પથરાઈ મહાપ્રભા.
 ભિર્મિઓ નાચતી નૃત્યે, માગરે જનમાગરે,
 પધારી ત્યાં મહાંમાયા પ્રત્યક્ષ હરિશંને;
 ભદ્ર એ હરિના બોલે, પ્રહ્લાંડે પ્રહ્લ રેલિયો,
 પ્રાંગ ઢાલકતા બોલે, મચાવી ધૂન ઉદ્ભવે.

બોલી આત્મકલાનો કલાપ, હો!
 નરવર નાર્યે છે;
 યોગમાયાની આંખડીમાં આપ-
 નરવર નાર્યે છે;
 ગાજે મહાકાળની નાખતો વડી.
 નિત્યે ઉતારે ત્રિગુણો જ આન્તી;
 પુષ્પે સ્મિંતો પદમાંહી પાથરે.
 આકાશધારી મુગટો વચાવતાં;
 ને યોગમાયા નરને નચાવતી.

[૨૦ થી ૨૬ મુખીના અધ્યાયો લખાએલા હશે, પણ તે
મળતા નથી, એટલે તે અહીં છાપવામાં આવ્યા નથી.]

અધ્યાય ૨૭ મો

આપાઢી સન્ધ્યા ખીલતી હતી નલે,
આવ્યા મહામેઘેલ મેઘદેશથી;
પૂજી પ્રણામી હિમપ્રાન્ત પાઠવ્યા.
ને જનકીપ્રેમની રામપાજને
પૂજર્થ અર્પ્યાં યુગયુગ-શોભતાં.

એહ આપાઢી સન્ધ્યાએ સાન્ધ્યયોગ થતો હતો;
અને અનન્તને આરે ઢાળાતાં તેજમાં તમસ્.
હરિએ જોળખ્યો યોગ સન્ધ્યોપાસનનો પરમ્;
ને ગયા સાગરપાળે લેઈને સંગ સંઘનેઃ
જાણે સંચરતો ચન્દ્ર, ચન્દ્રમંડળ મધ્યમાં.
વાતાં હતાં રુદ્રવીણા દેવર્ષિ ને સરસ્વતી;
આનન્દતાં યોગદષ્ટે યોગિની યોગીઓ સહુ.
પૂજાપો આરતી લીધાં ઉદ્ભવે કુંજ-સ્વામીએ.
હરિના પાયમાં પાય પૂરે પાર્થ-મહામુનિ;
મુલદ્રા ને રાજેશ્વરી ગાય મંગલગીત ત્યાં.
જતો એમ હરિસંઘ સન્ધ્યામાં સાન્ધ્યસાગરે.
દિશાઓ નમતી આવી, હરિના પાલવે પડી;
'પધારો, મેઘ આવે છે, પધારો પાજ પૂજવા.
ળાંધી હતી રામભદ્રે, આજે છે એ મહોત્સવ;
સ્વામીએ સતીને કાળે આવી ળાંધી ન પાજ કે.
લંકેશે વિશ્વના ચેતે, યમ હીઠા દશાનને.'

ને આવિયા અધિદેવો ત્હાં ઈષ્ટકુટિળન્ધના.
 'મહાસાગર ડાલે છે રહોતો સીમ અસીમની;
 મહાકાય મહામેઘ સન્ધ્યા છે સાગરે જળે.
 લેવા આદેશ આવે ઈ સિંહલદ્વીપપારથી;
 જન્હાં જઈ સૂર્યજ્યોતિમાં ગાળે સિન્ધુ અન્તમાં.
 હરિ! આજે હેતદાખ્યાં, સંભાયાં રામજનકી;
 હૈયાપૂરથી પૂજે છે ત્રેતાને આજ દ્વાપર.'
 આવ્યા સાગરના દેવ હેલન્તા હરિદર્શને.
 'અમ્ભોધિ છલકે છે આ પાદપ્રક્ષાલને, પ્રભો!
 ભરાશે યુગયુગોનો, અંજલિ એક છાંટળે.
 હરિને સાગર બહાલો, બહાલા સાગરને હરિ.'
 વાગી સુહૃતની ઘંટા, યોગેશે ઝાળખી ઘડી;
 નારદે કીર્તન ગાયું જગતની પુણ્યપાજનું.

હાં રે! પાજ બાંધી, હરિએ પાજ બાંધી;
 હાં રે! મહારી ભિતરી અન્ધારી જગત-આંધી;
 હરિએ પાજ બાંધી.

હાં રે! મેઘલ આવ્યા અનન્તપાર ધૂમતા;
 હાં રે! મહારી કરમાતી હૃદયવેલ વાધી;
 હરિએ પાજ બાંધી.

હાં રે! થયા મહારે મહેરામણ મીઠા;
 હાં રે! લવોલવની આનન્દ-લરતી લાધી
 હરિએ પાજ બાંધી.

હાં રે! પાજ ખાંધી, જંગત-પાજ ખાંધી.

હાં રે પાજ...

આવિયા ત્હાં કુંજસ્વામી, કર્પૂર આરતી પૂરી;
જ્ઞાનગોરી શારદાએ પારખી પૃથ્વીની પજ.

‘આ પધાર્યા મહામેઘ હરિઆદેશ ઝીલવા.’
પુષ્કરાવર્તકી પાંજે ડાલન્તા, ભરતા દિશા,

ભાડક સામના શબ્દે ગાજતા ગગનાંગણે,
મહાકાય મહામેઘ આવિયા મેઘદેશથી;

ઊગ્યા અસીમની સીમે પધાર્યા હરિદર્શને.
ઉછાળી સાગરે જાણે તરંગાવળને ગૂંથી;

પાથર્યા પૃથ્વીને પાથે ખંડખંડ શું આભલે!
પૃથ્વી-પાલવને છેડે સાગરે જ્વળાં ઢળે ધરા,

એ પૃથ્વી સાગરપાળે યોગેશ્વર ઊભા જઈઃ
સુગન્ધોથી જગતરહોતી હસ્તે કર્પૂરઆરતી.

સંઘ ઝંકારતો ઝાંઝો, શંખ પૂરે ધનંજય;
દિશાઓ ભેરી ઘોરાવે, ભણુન્તી વેદ ભારતી.

ગર્જે ગૂઢ મહાઘોષે આવી સાતેય સાગરો,
વૃન્દસંગીતથી એવો હરિનો સંઘ ગર્જતો.

દેવર્ષિએ લઈ શબ્દ ઉછાળ્યો આભદેશમાં;
ઝીલી એ શબ્દ દેવોએ ઉછાળી સ્વર્ગ પાઠવ્યો.

ત્રિલોકે ઠહે શમ્યો શબ્દ ત્હાં પરબ્રહ્મ-પાવલે.

પતિળાંધી પત્નીપાજ હરિએ પૂજી પ્રેમથી;
અને પૂજનના અર્ધો મેઘ સાગરને દીધા.

હૈયાની જ્યોતે જલતી-

કીધી કર્પૂર આસ્તી.

પ્રકૃતિને પરબ્રહ્મે પૂજી ત્હાં પૃથ્વીલોકમાં;
દેવોનેયે ધયું, આ તો સ્વર્ગનો કેા મહોત્સવ.

પાદપ્રક્ષાલન કીધું છલાવી ઊળ સાગરે;
પર્વતો સમ પંખાળા મ્હાલતા મેઘ આલમાં.

ઉચ્ચર્યા ગર્જનાશબ્દે 'હીજે આદેશ, શ્રીહરિ'
દિગન્તમાં દૃષ્ટિદોર નાળીને જગ ઝાંખીને
અર્પીએ આદેશમન્ત્ર 'વધાવો અમરેશ જૈ.'

આનન્દગજના ગળે સૌમ્ય સાધુ સ્વભાવથી,
અમીનાં છાંટણાં છાંટી હિમાદ્રિએ સિધાવીઆ.

વળી શીતળતા સોને શાન્તિની અંગ આત્મમાં
સૌ સૌએ નિજ તૃપ્તિની પાજમાંથી પીધી સુધા.

સંભરી બ્રહ્મની જ્યોત યુગોની પુણ્ય પાજની,
જનકી-રામની જ્યોત સંભરી સહુને ઉરે,

સાગરે ને અન્તરિક્ષે સંભરી પ્રેમપ્રેરણા,
સુહાગી હરિનો સંઘ સેતુને શંગ સંચર્યો.

આલમાં મ્હાલતી જાતી મધ્યરાત્રિ વીતી હતી;
ગાયું દેવર્ષિએ ત્હાં તો નિદ્રાનું નિત્ય કીર્તન.

આત્મતૃપ્ત હરિસંઘ પડયો નિદ્રાસમાધિમાં.
 જગત્ દળ્યું નિદ્રાખોળે, શ્રીહરિ એક જાગતા.
 મોને નિદ્રાસમાધિ, ને હરિને એક જાગણ,
 ગયા સાગરની પાળે રાત્રિમાં પગલાં ભરી.
 ઊઠ્યા, દેવર્ષિને લીધા; રાત્રિનાં ગૂઢ શોધવા.
 મળે જરૂર પૃથ્વી ને પાણી, મળે સાગર સાગરે,
 પૃથ્વીના સીમસ્તંભો શા ઊભા'તા કાળસ્તંભ ખે;
 એક ત્રિલોકના નાથ, એક ત્રિલોકપખોડું.
 'દિશા ઠાલવતા જેવો જો આ સાગરસંગમ;
 અહીં આયાવતંપાયે રામ-સીતાની પાજમાં,
 પૂર્વપશ્ચિમના સિન્ધુ સાથે જલસમન્વય.
 એક છે જાનકીહૈયું, એક છે હૈયું રામનું;
 રમરે છે ને પૂજે છે એ કાળજેતા યુગાન્તરે.
 નારદ! મહેં નથી જાંધી પાજ આવી હજી જગે.
 ઉર ત્રિલુપનો ભાવ હરિ દેવર્ષિને ઠહે.
 પૃથ્વીનું પૃથ્વીયાત્રાનું ગૂઢનું ગૂઢ વેણ એ;
 રાત્રિમાં ઊઘટે આભ એવું હૈયું ઉઘાડતા.
 'બ્રહ્માંડે જાંધી છે પાજ આથીયે અધિકી તહમે;
 જોડ્યા બ્રહ્માંડનો જોલ સૌમ્ય દેવર્ષિ નારદ.
 હૈયાના ભારની ભારે હરિ હતા અમૂંઝણે;
 ન-સૂણ્યા શો સુણ્યો શબ્દ અર્થમર્મ ન સાંપડ્યો.
 હરિએ તારલાસંગે જાંધી ત્યાં પાજ દહિનીઃ

પડી ત્રિજ્યાઓ પ્રોઢી પૃથ્વીએ આલકેન્દ્રથી.
 આથીયે અધિકી પાજ? અને પ્રહ્માંડ સાગરે?
 દેવર્ષિ! દેવનાં આ તો વદો છો વેણુ બહાલનાં.
 રામભદ્રે સીતા કાજે પૂરી છે જેવી પાજ આ,
 ખેટને દારિકાની મ્હું નથી પાજ પૂરી હજી.
 ના પૃથ્વોની આંખ પેજેજે, પેજે એ ભક્ત આંખડી
 અન્યે અદીકું પેજો છો, પેજો છો કેા અગમ્યને.
 ‘અસત્ય છો’ ભાંખતાંયે મહાસત્ય ભવ્યા હરિ.
 ત્રિલોકે ધૂમનારા એ બોલ્યા ત્રિલોકવાણ્યથી.
 ‘ભાંધી છે પ્રહ્માંડપાજ, શ્રીહરિ! પ્રહ્મપાજ એ.
 આથીયે અધિકી, નાથ! પ્રહ્મપ્રહ્માંડમાં જતી;
 મનુને મનુ શું ગૂંથે, અણુ શું અણુ ગૂંથતી;
 અસીમની સીમા જેવી, અનન્તને ઉલ્લંઘતી;
 આવે-જાય વિશ્વ આખું પ્રહ્માડે પ્રહ્મલોકથી.
 છે એવી પાજ કેા વિશ્વે? પૂછે નારદને હરિ.
 ઉઘાડી આંખડી ત્હોયે ન દેજે એમ દેખતા
 ગાજંતી મધ્યરાત્રિએ દિવાસ્વપ્ને હરિ હતા.
 ને પછી નીતમ બોલ્યા દેવર્ષિ દેવવેણુસાં:
 ‘વ્યોમથી પૃથ્વીમાં આવે જેવો સૂર્યપ્રકાશ આ,
 એહવી પૃથ્વિથી વ્યોમે મ્હડે છે પ્રહ્મપાજ એ;
 લોકે લોકે થંભ યાપી જતી તારકતારકે.
 અણુનાયે અણુમાં ને મહાનાયે મહા મહા

વહે છે એ બ્રહ્મપાજ ગૂંથી આભલ આભલે.
 અન્તરિક્ષે મોજ નાખે, અતલોને છલી જતી,
 હરિ! એ બ્રહ્માંડપાજ નૃલોક-બ્રહ્મલોકની.
 સૂક્ષ્મના સૂક્ષ્મથી સૂક્ષ્મ તેજથીયે તરંગીલી,
 એહ છે અધ્યાત્મપાજ આત્મ ને પરમાત્મની.
 રાપેલી પુણ્યને પાયે, જીવનજ્યોત જગત સમી,
 એ તો છે હરિની પાજ નિર્મળી પ્રેમભક્તિની.
 ઉદ્ધારક, બિર્ધંગામી, અખંડ ને સનાતન,
 કાળજેતા, જગત્પ્રાતા, વહે છે વિશ્વસેતુએ.
 હરિ! જગદિતરવી છે, જગત્ કલ્યાણકારી છે;
 જગત્ કલ્યાણની પાજ તહમે તો જાંધી છે, પ્રલો!
 જગત્નો એ જગત્સેતુ, બ્રહ્મનો બ્રહ્મસેતુ એ.
 'તહમે ત્રિલોકયાત્રી છે, જ્યા ત્રિલોકતારને;
 દીકું અગમ્યને દહે;' કહી એમ હરિ હસ્થા.

આયુધ્યના પન્થક પાપ-પુણ્યનો,
 બ્રહ્માંડનાં ને વિભુ બ્રહ્મલોકનો,
 પરપરપરાર્થી પરમાત્મ-આત્મનો,
 પ્રેમેશની નિર્મળ પ્રેમભક્તિનો
 બ્રહ્માંડ સેતુ હરિએ રચેલ છે.

હો! પ્રેમનાં પારણિયાં; હરિ જૂલે જૂલે ને કુલાવે!
 હો પ્રેમનાં પારણિયાં.

જુગજુગના જોગન્દર ગુણુ ગૃત્તે જગપારણિયાં;
હરિ કાળને હિડાળે ડાલાવે! હો! પ્રેમનાં પારણિયાં.
લોકલોકને હુલાવતા સાગર પડ્યા, જગપારણિયાં;
હરિ હરિવરનાં જાળને હુલાવે, હો! પ્રેમનાં પારણિયાં,
હરિ નયનેથી નેહનાં ઝરણાં ઝરે, જગે પારણિયાં;
હરિ મલપતી માત સમા આવે, હો પ્રેમનાં પારણિયાં.

નવવ્રજ વમાવળે રે! હરિવર! ભવજમનાને તીર,
જળછાંટણુ જમનાજળ છાંટે લાગે લગની લગીર,
નવવ્રજ વમાવળે રે! હરિવર! ભવસાગરને તીર.
મનમધુરા જગ ગમતા વાળે પ્રેમબક્ષિતના સમીર;
નવવ્રજ વસાવળે રે! હરિવર! ભવજમનાને તીર.
પુણ્યસ્ત્રોક યદ્ય પ્રહસ્યલોકમાં ઊડવા આત્મ અધીર;
નવવ્રજ વસાવળે રે! હરિવર! ભવજમનાને તીર.

[નવવૃન્દાવનના ઉપનિષદપદે નારદગીત]

ભવનાં તમ ભાગ્યનાં ભરણાં
સોહાગિયાં! ત્હાં છે અમૃતરસનાં ઝરણાં.
મૃગજળના મોહની માયામાં લપટાઈને
ભવરણુમાં ભમે માનવહરણાં: સોહાગિયાં!
પૃથ્વીની પાડીના ને કાળ કેરી કુંજના
અતિથિ છે આજ આનન્દવર્ણાં: સોહાગિયાં!

સરતા આયુષ્યના અન્ધારથી ઉદ્ધારશે;
 શોધને હરિવરનાં શરણાં: સોહાગિયાં!
 દેવનાં દેવત્વ સમો પૂર્ણજ્યોત પૂર્ણિમાના-
 ચન્દ્ર સમાં શ્રીહરિનાં ચરણાં:
 સોહાગિયાં! ત્યાં છે અમૃતરસનાં ઝરણાં ભવનાં-
 હરિવર! આવળે રે હો! વનમાં;
 હરિવર! નહોતરાં છે મનના સુમનમાં.

- * હરિવર આવળે રે હો! પન્થમાં;
 હરિવર! વિશજળે જીવનચંચમાં.
 હરિવર! આવળે રે હો! નેણ્ણે;
 હરિવર! વસળે સદા મુજ વેણ્ણે.
 હરિવર! દુનિયા નશે છે લેતદેતથી,
 હરિવર! હેરળે હિતસ્વીના હેતથી.
 હરિવર! આવળે રે હો! કુંજમાં,
 હરિવર! વીતશે દિવસ ગુંબાગુંજમાં.

મ્હારે આળે ઘડી આનન્દની, આભ જિઘડિયાં;
 યઈ જૂલની ઝાલશે અલોપ, મ્હારે આભ જિઘડિયાં.

મ્હારે આળે અગમ્ય સૌ ગમ્ય થયાં,
 જિઘ્યાં દેવનાંયે ગોપ - અગોપ,
 આજ ચંદા સૂરજ ઘેર-આવિયા,
 આળે તારલિયાળે પૂર્વા ચોક,

હેત-આંખડીએ હરિવરને હેરિયા,
દીઠા આતમદષ્ટે પ્રહલોક,
થયાં બ્યોમમંદિરે મહાઉત્થાપનો,
વાગ્યાં ચોધડિયાં ચિત્તચોર,
ગાજ્યાં આરતીનાં મહાધોપ હુંદુભિ,
કુંજે ટહુકયાં મથૂરી ને મોર,
આજ યુગયુગનું પર્વ મહારે જીગિયું,
મહુને લાધ્યો તીરથનો પન્થ,
મહારે પ્રહ્લાંડ જારણે આવીયાં,
મહું તો વાંચ્યો આજે પ્રહ્લાચન્થ.

શેષ પર સોહે પ્રહ્લાસાગરિયો
ક્ષીરસાગર ડાલે મહાજળ બરિયો;
ડાલે નીરે ડાલરિયો-શેષ પર....
પ્રલય પલટીને મૃજન જીધડતાં;
નીરખત નદનાગરિયો : શેષ પર.
ધૂધવત ધૂમરત, બરતી ત્યમત્યમ-
ધૂધવત દિલનો દરિયો :
શેષ પર સોહે પ્રહ્લાસાગરિયો :

સન્તો ! પાવલિયા ધોજો પ્રેમને પાણીડે હો જી !
સન્તો ! નિર્મળ નજરંજો હરિવર હેરજો હો જી;
સન્તો ! નયણાંમાં બરજો હરિનાં નૂર;
સન્તો ! કુંકુમની કળીએ બારો કંકાવટી હો જી,

સન્તો! ઝીલ્લે અનન્તનાંચે પૂરઃ
 સન્તો! પાવલિયા ધોલે પ્રેમને પાણીડે હો છ!
 સન્તો! નવલણ ધારે મેહુલો મ્હોરિયો હો છ;
 સન્તો! નવલણ તારલિયાનાં શામ્ર;
 સન્તો! નવલણ નન્દલની ધેનુ ચરે હો છ;
 સન્તો! ધોળલે પંચામૃત આતમપાત્ર;
 સન્તો! પાવલિયા ધોલે પ્રેમને પાણીડે હો છ;
 સન્તો! પાવલિયા—

હૈયાં! હાલો હરિને હેરવા.

મેઘગૌરવે હરિ પધારતા રે!

ભિગે આલલને સીમ;

મીમના સીમાહા બહુ ભાવિયા,

નયણાં નીરખો નિઃસીમઃ હૈયાં! હાલો.

અંગઅંગથી ઝરે વચ્ચેસો રે!

વિશ્વે પમરે વસન્ત;

પગલી-પગલીની બિધ્વ રેખમાં.

સન્ત ન્હાળતા અનન્ત; હૈયાં! હાલો.

રતનાકર રતનોથી રેલતો રે! આજ તારલે સુહાય;

હરિવરની આંખડીનાં અમૃતે

વીજ અળકી અળકી જાયઃ

હૈયાં! હાલો હરિને હેરવા.

હરિસંહિતા

મંડળ ૫ સું તથા ૬ કું

[સપ્તાયેત નહિ હોય તેમ જણાય છે]

હરિસંહિતા -

મંડળ ૭મું • કામરૂપની કુંજોમાં

અધ્યાય ૧લો - બ્રહ્મપુત્રાને કઠિકઠિ

ઝોળંગી ભાગીરથીના જલોધને,
પ્રચંડ પુણ્યોદક મૂકી પાછળે,
હરિ ગયા સાગરજંગમંગથી
કામાક્ષી કેરે વન કામરૂપમાં :
ત્હાં અંગસાહચંઉપાસીએ વસે.

રહો ઠેક દિનેા સંધ ગંગામાગર-સંગમે;
આત્માનંદ ઉપાર્યો ત્હાં ઉપાસી સંગમેશ્વર.
વાસિને મેહાવારિ શો આત્મ ને પરમાત્મનો
માધ્યો યોગેશ્વરે યોગ નિર્વિકલ્પ સમાધિનો.

ભવ્ય ભાગીરથી ઠાલે, ભવ્ય અમ્ભોધિ ઠાલતો;
અને જેવી આભરંગી આભક્ષી આભમાં રમે
ઊર્મિઓ ઊર્મિના એમ ઠાલન ઠાલને ઢળે.
તરંગો તુમ નાખી ત્હાં નિધિ યોજનવા છલે
ને રમે એ તરંગોમાં ભાગીરથી ભૂભાગ્ય શી.
બ્રહ્મ ને બ્રહ્માંશ કેરો યોગ અફલુત સાધીને
બ્રહ્માનંદે ભરી આત્મા ત્યાંથી મંધ સિધાવિયો :
ઉત્સાહે પાય પ્રેત્સાહે જતો કલિપરાજયે.

આયુષ્ય-બહેલમાં બેઠેલી નાવડીએ ચહડી ચહડી
આ પારેથી પેલી પારે એ યાત્રીગણુ ઊતર્યો :
આયુષ્યનો એક ઝોધ ઝોળંગ્યો એ અનુભવ્યુ.
અક્ષુઓ ન્હાળતાં જેહ પાથરેલા મહાજળો,

એહ ચક્ષુ હવે ન્હાળે વિસ્તારેલાં મહાવનો
 સાગર ડાલન મધ્યે યોગાત્મા જે હતા સ્થિર,
 વન-ડાલનમાં એહ અડોલ ગિરિ શા હતા.
 ચક્ષુ જાણે પુણ્ય ઢાળે, પાપ જાણે શિલા પડી.
 અમ્ભોધિ-ધોપણા કાને, આંખે અમ્ભોધિ-દર્શન;
 અમ્ભોધિ-ગામ્ભીર્ય આત્મે સંચી સંધ જતો હતો;
 કારમા કલિને જાણે છતવા જયવાંચ્છુઓ.
 વનના વિપથો બહેતા જગના વિપથો સમા;
 વિચરે સો વનવાટે વનનાં દેવદેવી શાં,
 પ્રહ્લપુત્રી મહાપૂરે મહાવેગે બહેતી'તી,
 દહેરાતી સંચરે જાણે પ્રોઢા ઠે રૂપસુંદરી.
 આધે આધે, હિમાદ્રિમાં, ગૌરવી ગિરિધરમાં,
 ઠેલાસે ઠેલાસનાથે ભર્યું પ્રહ્લસરોવરઃ
 એ સરેથી પ્રહ્લપુત્રા બહેતી પ્રહ્લલોલા સમી.
 પદ્મસરે મહાપદ્મો ડાલે સહસ્ર પાંખડી,
 ભયં હેયે એમ ડાલે નીર સહસ્ર ભિમિએ.
 પાંખણ નૃત્યથી જેમ પલપલે મૃગલોચની,
 ભાવથી પ્રહ્લપુત્રાનાં નર્તતાં નીર નૃત્યમાં.
 ફેરે જે પુષ્પમાળા પરાગોની પરંપરા,
 એહવી એ નીરમાળા પરાગો ફેરતી જતી.
 રૂપ-આકર્ષણે ચાર આકર્ષે રૂપમૃતિ ઠે,
 ગૂઢ આકર્ષણે ઠેક, એમ આકર્ષતી નદી.

ઘોઈ કૈલાસના પાય, વીણી ગીત હિમાદ્રિનાં,
 કિન્નરીના ચક્ષુણીના સન્દેશા કૈંક લાવતી.
 સુન્દરી રમતી'તી શું મસ્ત સૌંદર્યનાં નીરેઃ
 ભિમિઓ ભિછળે બાણે સાલમાં અલકાવલિ.
 અંગ અંગે કટારો, ને લોચને લોલતાં શરો;
 એવાં તરંગનાં તીરો નાખે એ રસયોદ્ધિણી.
 ધુમાવે ઘેનમાં નારી પાઈને રૂપવારૂણી,
 ઢાળીને મોહની મૂછાં જિવાડે મસ્ત જીવન;
 એવાં ઉન્માદનાં ઘેન વિસ્તરે એ વને વને.
 ઉઘાડી આંખમાં આંખે વસુઓ કૈં વસુંધરા,
 એહવાં અંજનો આજે અપ્સરા નીરવાસિની.
 રૂપગર્વીણીનો ગર્વ ગાજતો ભિછળે-છલે,
 એહવા કેા રૂપ-ગર્વે નદીનાં નીર ગાજતાં.
 ફૂલફૂલી વેલવેલો પાથરી ઘાટઘાટમાં;
 રંગવેલે ચૈતર્યાં'તાં નદીનાં અંગઅંગરો.
 ફૂંપળે પલ્લવે રહોતી, જૂલતી ને જૂઠી જતી,
 મહોરેલી ગન્ધકોરેલી વનશ્રીની વિભૂતિઓ.
 કામની વાટિકા જેવું હતું એ નદીકાનન.
 નેત્રપલ્લવી નર્તીને અગમ્યછાય અપ્સરા
 સર્જ સૌન્દર્યની સૃષ્ટિ; એવાં એ વનજુંડ ત્હાં.
 માલિનીના નીરતીરે કેા કલાજ્યોત રૂપની
 દીઠી દુષ્યંત સજ્જએઃ આ મહામાલિની હતી.

સ્થૂળ ચોભાળ, ચોરંગી, અંગરંગી ઉમંગીલાં,
 દેહઉદ્ધાસનાં ધામ, એ વિલાસવનો હતાં.
 જતો'તો પુણ્યપાથે ત્હાં હરિસંઘ મહાશ્રુતિ
 રાજગહેલે દિસે જેવા ભસ્માંગી બેખધારીઓ.
 એવો વિલાસકુંજોમાં તાપસસંઘ દીસતો :
 દુર્ગંગો, દામણો, દીન, નમન્તાં પોયણું સ્ત્રીઓ.
 જગના ભદ્ર વીરો કે ? તાપસો કે વિલાસીઓ ?
 છતે છે જગને કોણ ?—સંયમી વા,—વિલાસી વા ?
 તપ્યા પ્રારબ્ધના તાપ, ઉતાપો ઉરના તપ્યા;
 તપ્યો મધ્યાહ્નનો સૂર્ય, સ્નાનાર્થે સંઘ સંયમી.
 હરિ ને હરિનાં સંગી ગયાં'તાં વનવીણવા.
 ભાવોર્મિ પદમાં ઢાળી, છાંટીને નીરછાંટણાં,
 પ્રસારી તરંગ-હસ્તો સરિતા આવહાર્તી.
 અભ્યર્થી આર્જવી જેવી નદી અભ્યર્થના કરે;
 યાત્રી નીરે નમ્યાં ત્હારે નદીએ લીધ મીઠડાં.
 સંઘની જનતાને ત્હાં ક્ષણ રોમાંચ ભગિયો;
 સંયમી એ તાપસોને ભળ્યો એ જ ક્ષણે સમ્યો.
 ઊછળી આવતા ઓઘ આંખડીને અડી ગયા.
 સ્પર્શતાં—વહતાં વારિ હૈયામાં કુંઠ કૂહૈ ગયાં.
 વિલોલ નીરનાં બહેણે તપસ્વી હરિનાં તરે.
 ફાટ્યાં ત્હાં નીરનાં પૂર નદીનું ઉર ઊઘડયું;
 જળની કંદરામાંથી નીકળ્યું નીર-મન્દિર.

સિદ્ધોની સિદ્ધિના જેવી નિર્મળી કેા મહિપ્રભા.
 આરતીની જ્યોત જેવી, બ્રહ્મની કલિકા સમી,
 નીરવર્ણી નીરદેવી મહીં સિંહાસને હતી.
 અંગથી આશિષો વર્ષે બાલ જો વરદાન દે;
 હસ્તે પીયૂષનો ખ્યાલો, ચક્ષુઓ ચન્દની ઝરે.
 વહી દેવી વારિ-શબ્દે દેવશબ્દો સુધા સમા :
 'આવો, આવો; બલે આબ્યાં; યાત્રી છો દૂર દેશનાં;
 ને પશ્ચિમ સાગરેથી પધાર્યાં પૃથ્વીપાળથી.
 જાઓ, વન વિશાળાં છે, વિસ્ત્રોલે છે વિભૂતિઓ.
 પુણ્યની' પાંખથી ઊડો, પૃથ્વી છે પુણ્ય માણવા.
 ને આ છે પુણ્યનાં પુષ્પો, મુંઘળે પન્થી પન્થમાં;
 પુણ્યરાગે રમન્તાંને ના સ્પર્શે પાપજન્ત્ર કેા.
 કામાક્ષી દેહની દેવી, ને હું આત્માની દેવી હું;
 આત્માનન્દે રમો, જાવ, આત્માનન્દી રસાત્મજો !
 બ્રહ્મકેરો બ્રહ્માનંદ ચૂદ છે આભગણીરો;
 પ્રણમે આદ્ય શક્તિને બ્રહ્મ ને બ્રહ્મ-ભક્ત સૌ.
 પ્રણમ્યો તાપસસંઘ, પ્રણમ્યા દેવીને હરિ.
 'અન્તર્ધાન થયાં દેવી નદીના નીરમંદિરે;
 વિડાર્યા નીર સન્ધાયાં ને વહ્યાં પૂરબ્દેણમાં;
 હરિસંઘ પડ્યો પંથે પન્થમાં .પુષ્પ વીણતો.
 હતી દાનેશ્વરી પૃથ્વી, દાનેશ્વરી હતાં વનો;
 મહાદાનેશ્વરી ત્હારે સંઘ ને આશ બે હતાં.

આપે પ્રાણપ્રભા ઢાળી, આપે આતમ ઝોધથી,
પુષ્પોની પાળપાંખેથી આવી ત્હાં એક યૌવના;
રૂપપૂજન્ત દેશેયે હતી એ રમણીમણિ.

રૂપની વનવેલની હું મંજરી;
મહારા મધુરા પરાગ હો! રૂપની
કલગી મદારી ધરે કુમારીઆ;
સોહાગણનો સોહાગ હો! રૂપની
જેવો ફૂલછોડ પણે ફરફરે,
મહારો ફરકે રૂપછોડ હો! રૂપની
વનમાં મહારે વસન્ત-આંખલા,
મહારે મહારા ઉરકોડ હો!
રૂપની વનવેલની હું મંજરી,
ગાય એ ગીત તે જાણે રે કે મંજરી.

ઠહતા વનપદ્મવોમાં વિલાસમધુરા સ્વરો;
નેત્રનાં કિરણો જીડે, એવા એ સ્વર જીડતા.
શોભાવે વનશોભાને પ્રભાળી પ્રભને કરે,
પરાગો પુષ્પમાં પૂરે, જગતે જોળનું ઝરે :
જાણે આયુધ્યની ઉખા સદેહે સન્મુખે જાલી.
'પધારો, પૃથ્વીને માણો; માણો જાત્રાળુ જોળનું.
જાવ, યાત્રાની વાટે છો; યાત્રી ભૂલા નથી પડ્યા;
હાં છે કામાક્ષીનો દેશ, દેહનાં દીપ્તિ-પૂજનો.

માર્ગ દાખવવો એહ મહારો ધર્મ ધરિત્રીમાં.
 પ્રમોદા પૃથ્વીકુળે ॥ પૃથ્વીપૂજા પ્રમોદદા;
 કામાક્ષીના મંદિરિયે જાવ, પૂરો મનોરથો.
 પ્રોત્સાહી હરિનો સંઘ વિશાળી વનરાજીમાં,
 પુષ્પોમાં લોપ થે એહ ફેરન્તી દેહપાંખડી.
 યાત્રીસઘ પડ્યો પંથે તીર્થના તીર્થમાર્ગમાં,
 બ્રહ્મપુત્રી બ્રહ્મપુત્રા દાખવે દિશ એ દિશે.
 જાણે કે પાળવી પાળો માનવતાંની-દેવની,
 વનના - કારમા કોટ વળુંધ્યા જગયાત્રીઓ.
 પછી પુરવિશાળો કે આવિયો વનચોક ત્યાં;
 મેઘલાં વનઝુંડોમાં પડ્યો'તો મેઘલી સમો.
 ઊભી એ વનના આરે ઘેરતા વનઘેરમાં,
 સન્ધ્યાની સન્ધિકાઘાટે દીઠો વાત્સ્યાયનાશ્રમઃ
 દીપમાળે દીપ્તિમન્તો, તેજસ્વી નભતારલો.

ત્યાં ફર ફરે પ્રભ સાન્ધ્યપાલવે
 દીઠો જગત્-ઝુમ્મર શો ઝળાંમળાં,
 કામાક્ષીના - કોડલયાં પુરોહિત
 વનર્ષિ વાત્સ્યાયનનો વનાશ્રમ.
 દીપે દીપન્તો નવયૌવના સમો.

અધ્યાય ૨ જો - વાત્સ્યાયન ઋષિને આશ્રમે

જો ગંગ - જો બ્રહ્મની દીપમૂર્તિમાં,
મહોદ્ધ બહેતાં નીર નીરમંગમે,
ઝૂંઘી ઝૂંઘનતાં વન ઝુંકઝુંકમાં,
વસેલ વાત્સ્યાયન આશ્રમસ્થત્થાંઃ
વિલાસીઓને નહનીર છાંટતા.

પ્રીછે શું જળ મીઠાંને ક્ષારમિન્ધુની માછલી?
દેવોની દીપમાળા શો સંઘ જો દીપમાળમાં
ગયો ત્થાં રે થતી'તી ત્થાં વાત્સ્યાયન-સૂત્રની કથા.
પુષ્પિતા વાણના સ્વામી, રૂપયૌવન રંગીલા,
કથામને વિગળ્યા'તા કેા વાત્સ્યાયન પૂર્વજ.
ફેલા'તા ઉલ્લાસ - ઠંઠે દેહપુજનની કથા.
ભાલે પાતાળનાં તેજ, ભમ્ભરે નાગચૂંચળાં;
નેને નીકી વીજજ્યોત, જિહ્વાએ મધુમાધુરી;
મોહમૂર્તિ મહાકાય ઉલ્લાસી જો હતા ઋષિ;
રૂપમોહથી મહોર્ત્તું'તું શ્રોતૃમંડળ ચંચળ.
સ્વરૂપા પંખવો નાજે, ચમ્ભરે ચારે મૂર્તિઓ;
પુષ્પો ને પુષ્પના અઠો મ્હેક મ્હેક થતા હતા;
પ્રોત્સાહી પાનના પ્યાલા ધૂમતા'તા છલોછલ.
મૂર્છાઢાયી મૂર્છનાના થતા સંગીતના સ્વરો;
મન્દમન્દા, કામણુકન્દા, છન્દો જો છન્દછન્દના.
ગયો ત્થાં હરિનો સંઘ પાયના પડછન્દવે.

'પધારો! જગજગત્રાણુ! કામાક્ષીદેશ કોડીલા !
 પધારો પ્રસન્ન ચિત્તે પીવા પીયૂષ દેહનાં.
 દયો વિશ્રામ, થાકવામો, પ્રાણપ્રોત્સાહનો પીઓ;
 મનની માધુરી કેરા પ્રાણો પછી પરિમળો.'
 વદ્યા પરિમળવાણે, સ્મિતવર્ષા, ઋષિવર;
 મહાલાલે મનને જાણે, મીઠા વસન્તવાયુઓ,
 પાર્થવાણે પછી પાર્થ વિનયવેણુ ઉચ્ચર્યો :
 'આ છે તાપસનો સંઘ, આન્યો છે પૃથ્વીપાળથી;
 વિસામી આજની રાત્રિ દાલે માર્ગે મિધાવશે.
 અતિથિ આપનો થાશે આજની એક રાત્રિનો.
 વિભ્રામો વાટનો દીજો, કૃપા દીજો, કૃપાજ હો !'
 'વિચર્યાં છો, દીર્ઘ વાટે; થાક્યા હશે; વિરામદયો;
 તારા કે ચન્દ્રની રમ્ય રાત્રિ તો અમ દિન છે.
 ન્હાળો આ દીપકજ્યોતો સુન્દરી રૂપમૂર્તિની;
 કરે છે રાત્રિનો દિન સુન્દરી મો ગૃહેગૃહે.
 આગન્તુક અતિથિને દાખવો દીપ, દીપ્તિઓ !
 જવલન્તી ને જ્યોતવન્તી, દીપનેથે દીપાવતી,
 દેહવેલે ડાલતી ત્હાં પધારી રૂપવન્તીઓ :
 મુખે હતાં મોહહાસ્ય, કરે સુગન્ધ-દીવ્ય.
 ચોક્કમાં ઝમ્મરો ઝૂલે રંગદીપો અગામીએ;
 ચતુરા ચટકે ચાલે રૂપનાં લેતી લહેરિયાં.
 વટાવી વેણીની કુંજો નિકુંજો ફૂલછોડની,

જૂલતી ઝાલરો લેદી, વીંધીને - કૂલમંડળી,
 લગ્નમંડપના જેવા ગયાં એક ઝરૂપાલે.
 ઉપર આભની આભા, નીચે હતું સરોવર;
 અંગે શીતળતા ઢાળી પન્થ - થાક નિવારતાં.
 'આ છે પ્રેતસાહક પીણું ને આ છે વાળુનાં અમી;
 અને આ મુખશય્યાઓ; વિરામો, યાત્રી ! માણજો !
 જગતપ્રભાયે પેખાશે પ્રભા પડ્યે પ્રભાતની.'
 મધુધી મધુરા શબ્દે ખોલી એ રૂપવન્તીઓ;
 નહોતા એ શબ્દ સિત્કારો હતા એહ પરાગ શા,
 ને પછી પાંખ ફેરાવી અચસરા શી સરી ગઈ.
 પછી બોલ્યા પુણ્યબોલે શ્રી હરિ મેઘગંભીરા :
 'તપોધનો ! તપે રૂહેજો, પુણ્યાળુ ! પુણ્યપંથમાં;
 યાત્રાધર્મિલ યાત્રી છો, રૂહેજો સંયમી ! સંયમે.
 ફાડીલો કામણુગારો દેશ કામાક્ષીનો જ આ.
 આવશે આંખના ઓપો, દાખશે દેહના દીવા;
 ખોલશે મોહના મહેલો, લોભશે રૂપમૂર્તિઓ :
 દંડવતી મતે રૂહેજો, હિમાદ્રિ વીજવેલમાં,
 યોગના યોગેશ્વર છો, છો તપેશ્વર તાપસ;
 રૂપની આ લોભમાંયે વાવીશું શીલ-સંયમ.'
 વળૂંધ્યો તાપસસંઘ, ગયો આભ - ઉઘાડમાં;
 વૃક્ષછાંયે કીધી શય્યા, વાસુનાં કીધ લોજન;
 હરિનાં કીર્તનો ગાયાં ધ્રુવાનંદ-ઉમંગીએ..

ને જાગી આછી નિદ્રાથી પ્રભાતે પડતી પ્રભે
 પ્રહરને પ્રહરમુહૂર્તે રસ્તો પન્થમાં પડયો.
 હૈ વિદ્યાય હરિસંઘ સિધાબ્યો ગંગ-સંગમે;
 પ્રહ્લાનન્દમાં તલ્લીન, મેઘાવન્તો, તપોધન.
 હિમાદ્રિગૌરવી ગંગા પશ્ચિમેથી પધારતી;
 પ્રહ્લપુત્રી પ્રહ્લપુત્રા આવતી સૂર્યદેશથી.
 પછી સખીમેલડી એ દક્ષિણે સાગરે જતી;
 ને થતો કુંડળી જેવો દ્વીપ ત્હાં જળકુંડળે.
 માતાસ્નાન કરીને ત્હાં યોઈને દેહ-આત્મને
 જપી ગાયત્રીના જાપો અપિયા અર્ધ્ય સૂર્યને.
 ગંગોદક ભરી ભાથે સંઘ વાટે પળ્યો પછી.
 ને નદીને તીરતીરે, ગાડઝૂમખની નીચે,
 તરંગો ન્હાળતો સંઘ પુણ્યપાથે જતો હતો.
 નદીને નીર ન્હાતું, ને નીરની કેર જાંઘતું,
 પ્રહ્લપુત્રા તણે કાંઠે હતું સોહામણું વન.
 સુગન્ધો નાખતી નેત્રે મોહિની માર્ગદર્શિકા;
 પુષ્પોમાંથી પુષ્પમૂર્તિ આવી એ દાખવી ગઈ.

'પેલું પડયું છે ગિરિગંગ જો! ખૂણે,
 સોન્દર્યનું ત્હાં વન છે સુહાગિયું;
 કુંજો કળી ફૂલફૂલો સરોવરો,
 કીડામીડા કેરી ગુફાની વાડીઓ;
 ત્હાં જાવ, છાશે રસજાય અભરણી.'

અધ્યાય ૩ જો . સૌન્દર્યવનમાં
 મનોરથો કે નરનારના સમી,
 સોહાગલક્ષ્મીથી સમૃદ્ધ ઠાટિધા,
 કામાશ્રીના, નન્દન શી વિહાસતી,
 સૌન્દર્યની ત્હાં વનવાડીઓ હતીઃ
 પૃથ્વીનિરાળા ગરવા ગિરિશિરે.

ને પછી એ ગિરિગૃંહે સંઘે પાવલ વાળિયા,
 આગે અગમ્યની પાંગે ચાલે પુષ્પપરાગિણી;
 પાછળ પાછળ સંઘ મન્ત્રઆકર્ષિયા સમેા;
 પડથો'તો પંથ પન્થીનો ગિરિના શિખરે જતો;
 અને આમન્ત્રણહાર્યે હસતો'તો ડગેડગે.
 ધીરે ધીરે રહુડે સંઘ ગિરિની ગૃંગવાડીએ.
 દષ્ટિપૂતં ન્યસેત્ પાદં મનઃપૂતં સમાચરેત્ ।
 એ વિધિવેણુની જાણે પ્રતિમાઓ જગે જતી.
 સોહાગના સંયમના રૂપના રસધૂપના
 પ્રોઢા અનુભવપાઠો હરિ સૌને પઢાવતા.
 ઢળન્તા ખીણુઢોળાવો ખીણુખીણે ઢળી જતા;
 રહેલાણી નર ને નાર ઢગે ઢોળાવ ઢાળમાં.
 સપાંકારે એક માર્ગ રહડતો ચોકમાં જતો;
 ધીરે પાયે રહડે સંઘ જોમથી ઊર્ધ્વગામીના.
 વિશ્વની ઝાડીઓ જેવું આવિયું ત્હાં મહાવન;
 ગંભીરં, ઘેરવન્તું, ને ઘનગોરમ્ભતું વડું.

કુંજકુંજ-નિકુંજેની પડી'તી મહી કયારીઓ.
 ખીણની ખાણના જેવું જાસે એક ઊંડું ઊંડું;
 તત્પણેને આછોતરું - તત્પતઃ છીછરું હતું.
 કમ્બમચ્છો 'તરે નીરે, કાર્યડા રંગ પાલટે;
 શિયાળો ને લોકડીઓ દુર્ગન્ધે દીન દામણાં.
 અર્ધ પાણી અર્ધ પંકે ભમન્તાં રમતો રમે;
 કામકામણુધેરેલાં જાણે સૌ 'માણીએ અમે.'
 સંઘ યોગેશ્વરો કેરો યોગવાટે જતો હતો;
 ચક્રિત નેત્રે જોતાં'તાં પ્રાણીઓ પ્રાણહીન શાં.
 હરે, ફરે, રમે, ધૂમે, આજોટે અવનીપટે;
 ચંચળ આંખમાં ન્હોતી ઊર્ધ્વગામીની પ્રેરણા.
 કામુકોની કામનામાં પ્રજા શી સ્થિતપ્રજ્ઞની ?
 બ્રહ્મપુત્રા તણે તીરે ખીણેખીણે ઢળી જતું
 આધે ઘોર વને શૃંગ એકાકી ત્હાં ઊભું હતું.
 વાહળી વાહળ કેરે લીલા લીલમના સમું.
 ઘડીમાં આવને જોતો, ઘડીમાં શૃંગ ન્હાળતો,
 ઘડીમાં પ્રેરણા પીતો હરિની દષ્ટિરશ્મિની,
 જતો'તો શિખરે સંઘ ખીણના ખડિયા મૂકી.
 જાડીઓનાં ઝુંકઝુંકે કુંજ કુંજ નિકુંજમાં,
 સજીને મોહના વાઘા મહાલતા'તાં મનસ્વીઓ
 કામુકોની કામનાને આયુષ્યોદલાસ માનતાં.
 રૂપની વેલઠો જૂલે આંખાઆંખાની ડાળીએ:

ભમન્તા મધુપો ઝૂકે ગુંભરંતા ઝીણું ઝીણું.
 રૂપગર્વીલીના ગવો યોગેશ્વરો વિહારતા.
 હતા ત્હાં આંખના ઓપ, હતા ત્હાં રંગપાલટા;
 હતા ત્હાં મોહના ગન્ધો; નહોતાં પ્રારબ્ધપુણ્યનાં;
 વિપનાં જન્તુઓ જાણે ઘૂંટડા વિપના પીએ.
 અને અગમ્યની પાંખે ઊડન્તી એ પરાગિણી
 થઈ પ્રત્યક્ષ પંખાળી પન્થીના પન્થમાં ઊભી;
 રૂપના એ નિજ દેશે આમન્ત્રવા અતિથિને.
 બોલી પરાગના શબ્દે હાવલાવે હુલાસતી:
 'આવો ! અતિથિઓ છો; ને પૂછશું પૂજ્યભાવથી.
 અમ સોહાગને શોભા પાથરીશું પદે ત્હમ.
 સૌન્દર્યના ઉદ્યાને આ સૌ આશાવન્ત આવતાં;
 પૂજે સૌન્દર્યની દેવી, માણે સૌન્દર્ય-કૂલડાં.
 જુઓ આ રૂપની જ્યોતો પીએ છે રસઘૂંટડા.'
 દાખવ્યાં કોટરો કાન્ત દાખવ્યાં રસિકો મહીં;
 રમન્તાં રસની રીતે વિલાસોમાં વિલાસતાં.
 નીચી ને નમણી જેવી કાળીઓ કૈંક ડાલતી;
 નમણાં નરનારો ત્હાં ડાલતાં'તાં સજ્જેડલે:
 કૂલો સૌન્દર્યનાં જાણે કૂલ્યાં સૌન્દર્યવેલડે.
 'દ્રા સુવર્ણ સયુજા શાં સોહે છે આ સખી-સખા;
 મેધાવી મન્ત્રદ્રષ્ટાએ ભાખ્યા છે જે શ્રુતિમુખે.'
 ક્ષણ સંયમને ભૂલી ઉદ્ભવ બોલ બોલિયા.

ત્યાં પરાગપાંખડીએ થઈ વાઘણ, ને વંદી;
 છંછેટેલી વિક્કેરેલી વાઘણ, ત્યોરે પરાગિણી.
 'મા બોલો બોલડા એવા, એ છે બોલ વિદેશિયા;
 મન્ત્રદ્રષ્ટા ઋષિરાયો અમારા ઋષિઓ નથી.
 અમારે પૂજ્ય છે એક વાત્સ્યાયન ઋષિવર;
 આરાધે આરતી લેને મહારાણી પૂજારિણી;
 એ જ પૂજ, આરતી એ, આ કામાક્ષી-મંદિરે.
 ત્યાં શિખરને શંગે, ધ્વજ સૌન્દર્યનો ઊડે;
 ત્યાં છે હુલાસનો જ્યોતિ, ત્યાં છે અમવસન્તિકા.
 શ્રી હરિએ પ્રીછી લીધી પ્રેરતી દોરતી દ્વતી.
 ઘટાઓ એક પા ઘેરી, ને પુષ્કરણી એક પા;
 બંને પા ફૂલડાં ફૂલ્યાં પરિમળો સ્પુરાવતાં.
 વિલાસના વન જેવા એમના એહ વિશ્વમાં
 વાતા વિલાસના વાયુ મહેકી મહેકાવતા વનો;
 અને એહ દેહાનન્દે બ્રહ્માન્દ મનાવતા.
 'મન્ત્રદ્રષ્ટા મહર્ષિનો મન્ત્રોચ્ચાર નકારીને
 સંપ્રદાય કશે ત્યારે પ્રવર્તાવો મહીતલે?'
 નિરાસુ ઉઠવે પૂછ્યું; પૂછ્યે બોલી પરાગિણી;
 'પૃથ્વી પ્રત્યક્ષની પૂજ, દેહદીપ્તિની આરતી,
 ઇન્દ્રિયોના ઉત્સવો, ને ચોરતા અંગઅંગના;
 દેહની તૃપ્તિ, ને લીલા - અમારો સંપ્રદાય એ.
 દેવી ને મહારાણી છે એ પેલા શૃંગમંદિરે,

તહમારા પ્રદક્ષી ન્યારી અમારી વિશ્વપ્રદક્ષી.
 તહમે પ્રદક્ષગિરિ વાસો, પ્રદક્ષપુત્રાતટે અમે.
 'ઉદ્ધવા આત્મની જ્યોત મહાજ્યોતે જ લાવજો;
 નહિ તો શૂંઘના વાયુ જાગી જ્યોત બુઝાવશે'
 મોરલો મારગે બોલો, એહવા ટહુકયા હરિ.
 'રૂપની મહારાણીનો દેશ આ છે વિદ્યાસનો.'
 'સત્યનું યે સત્ય છે એ; જીવન આ વિદ્યામ છે,'
 ઉચ્ચરી મહિમાના એ માક્ષીબોલ પરાગિણી.
 મૂંઝીને વિપથો અંધ ઢોળાવોમાં ઢળી જતા,
 મધ્યે આરસની પગથી, જતો એ પગદંડીએ.
 દાખતાં પન્થીને પન્થ પાથયા સૂર્યરશ્મિઓ.
 એમ જતાં જતાં માર્ગે આવ્યું એક સરોવર;
 બે આરા બન્ધ બાંધેલા, બે આરા વલુણાંધિયા.
 એહ નિર્બન્ધને આરે હરિનો સંઘ જૈ જિતો.

પટે જ્યહાં પુણ્યની પાળ પાપમાં,
 છવાય જ્યહાં છોલીલી દેહમાધુરી,
 મૂંઝાં દળે, ઝાંખપ વાય-વાયુમાં:
 તહાં જૈ જિતો સંઘ કળાણુના તટે;
 સૌન્દર્યના મુંદર રૂપકદંમે.

અધ્યાય ૪ થો - સૌદર્યના કદ્દમો

એ વિષ કે એ અમૃતો હતાં વડાં ?
એ રૂપ કે એ કુરૂપો હતાં કૂડાં ?
એ દેહની દીપ્તિ શું ? કે શું ઝાંખપ ?
ઉદ્ભાસ કે ઓસરવાં હતાં શું એ ?
જયો હતા ? કે શું હતા પરાજયો ?

હતું પૃથ્વીની પાળે ત્હાં 'છલક-તું' સરોવર;
હેયાની લહરો જેવાં ઉછાળે જળદહેરિયાં.
સૂર્યને ચન્દ્રના ચારુ તેજસ્પયં પ્રકુલતાં.
પાણીના પગથારોમાં પદ્મ ને પોયણાં હતાં.
એનાં અહર્નિશે નિત્યે મુગ્ધો સર દોળતું.
હતા સરોવર-તીરે વૃક્ષોમાં વેલીમંડપો;
ને વેલીમંડપો, મધ્યે હતો અતિથિવાસ ત્હાં.
શ્વેત આરસના અંગે રૂપરેખાવળો હતી;
પ્રતિકૃતિ કલાએ શું કેારી'તી' વનકુંજની.
ઉતાયાં અતિથિદેવો સાદરે અતિથિગૃહે,
શીળા સરોવર-તીરે, ભયાં પદ્મપરાગમાં;
રૂપજ્યોત કલાકાન્ત આરસ - વેલમંડપે.
છાંટયાતા કુલના અકો ચન્દ્રનીની હવેલીએ;
રૂપલા દીવડીઓમાં મૂકયા'તા રત્નદીવડા;
ધરે જ્યોતિર્ધરો જ્યોતિ કાન્તકામાક્ષીજ્યોતના.
અતિથિને દેવ જેવા દેવીઓ પૂજતી હતી;

સ્કુરન્તી સુન્દરતાઓ યોગીના યોગ અંખવે.
 ઘેરા સરોવરતીરે ખૂલતા'તા અરૂણલા;
 હતી ગોખ - ગવાણોમાં પગદંડી પરાગની.
 જાણી આરસની વેલો નિહાળીને દિશેદિશે
 રાજ્યશ્રીને પૂછ્યું પાર્થે : 'મહેલ કે કૂલમંડળી ?'
 રાજરાજેશ્વરી બોલ્યાં 'મોહિનીની કુવારીઓ.'
 પછી વિશ્રામ લે સંઘ ગયા ન્હાવા સરોવરે;
 ધૃત્વીને પ્રીતવા પાર્થ વર્નની વાટમાં ગયો.
 'પડ્યાં છે પાથર્યાં પ્રોઠાં ગૂંચળાં જળજુંડમાં;
 પદ્મણી-પોયણીમાં એ ગૂંચાતાં ઠેા હશે નહીં ?'
 પૂછ્યું શ્રી હરિને સંઘે સરસ્નાનેથી આવીને.
 ગેળજેવા હરિબોલ્યા : 'ભાગ્ય સો ભોગવે જગે.'
 ખેડોર વીત્યે પાર્થ આવ્યો ઘૂમીને વનધૂમણે;
 ગૂઢ આશ્ચર્યનાં ઘેરાં અંજનો આંખમાં હતાં.
 'હરિ ! આ દિશના દેશે નથી પ્રવૃત્તિ અન્ય ઠેા ?
 જાગે ને આયમે જાણે વિલાસીના વિલાસમાં.
 જાંઘે, જાગે, ખૂજે, પોઢે રૂપની અંખી અંખતાં
 આત્મા હોલવતા આજે દીઠા સૈંદર્ય-કર્દમો.'
 રણુકી પાર્થપ્રત્યંયા નવીન વનદર્શને.
 પાર્થવિદ્વજતા પેખી હરિએ પાર્થનેણલે;
 ગયા સખા સરપાળે નીરનાં ગુહ્ય શોધવા.
 'દિશાઓમાં દીકુ શું તહે ?' પૂછ્યું શ્રી હરિએ પછી.

'નીરની રમણા'નીર્ખી વાતો વાયુની સાંભળી;
 દેદારોયે દિશાઓના કળણો કલિના દીડા.
 સાંભળો આ ગીત, ગાયે સરોવરની સુંદરી.
 ઇલતા જલતરંગોએ તરીને ગીત આવતું;
 હરિ ને પાર્થ યંભ્યા ત્હાં ધર્મના જગથંભ શા.
 સૂતા સરોવરહૈયે નાવડી તરતી જતી;
 જળવિહારિણીમાંથી ફેરે જળવિહારીઓ.
 કદંબોમાં ન્હાય, ત્હોયે માને અંધોળ તેજનાં.
 વાયુની લહરે લહરે ગીતની લહરો ઢળી;
 નીરની લહરીઓમાં ગીત એહ ઢળી જતું;
 મૂર્છનાની માધુરી ત્હાં બહેતી હતી દિશેદિશે.
 'મન્ત્રોચ્ચારો મુણ્યાને આ હરિ! આયુષ્યદેશના!
 વિલાસીના વિલાસો એ એક જીવન જીવનું;
 સલિલો સરોવરનાં ઝીલતાં બોલ પાર્થના.
 ટંકારકારિણી જેવી હતી એ તાહરી ગીતા,
 મીઠી મોહિનીસુરાળી એવી આ એમની ગીતા,
 બોલે છે આત્મના બોલ સોના આયુષ્યબોલડા.
 પાર્થના આશ્ચર્યભાવે શ્રી હરિ હસતા હતા.
 પૂર્વનાં ને પૂર્વજેનાં સુકૃત-દુષ્કૃત સંચિતો,
 એહવી પ્રેરણા જાગે જીવનભાવ જીવવા.

સૌ સૌના આત્મરંગે આપ્તો બિજવે સહુ.
 એકરંગી નથી વિશ્વ, વિશ્વ અનેકરંગીલુ;
 ઠાળાં ધોળાં પીળાં પેળી ધીરસ્ત્ર ન મુદ્ધતિ.
 જો પેલો આંખલો ગિલો, ખુલ્લો તળાવ-પાળમાં;
 ગણી જો કેટલા રંગો ઘટાને ઘેરતા ધૂમે.
 ભૂખરી શી ઠાળડાળે ખૂલે છે લાલ ફૂંપળો;
 ગૌરપાંખે મહોર મહોરે લીલુડાં પાન-ખૂમળે.
 એવો અનેકરંગાળો વિશ્વનો આંખલો ગિલો:
 કુરુક્ષેત્રે બધા નહોતા ધીર વીર ધુરન્ધરો.
 પાર્થ! પેળીશ આશ્ચર્યો આત્મ ડોલાવતાં હલ;
 આ તો છે વનસીમાડો, કેવાં ગમ્ય વનો હશે ?
 એવે ત્હાં સળકયા વાયુ, સરનાં સળકયાં જળો;
 દિશાના કોઠ આરેથી ગાજ્યાં ગોરંબી હુંડુભિ.
 વાગિયો ઉત્થાપનનો ડંકો કામાક્ષીદેવીનો.
 તખ્યાં, ને તરસ્યાં બૂખ્યાં વીસર્યાં આત્મઓસર્યાં,
 ભક્તને ને ભાવુકોને દર્શને દેવી નહોતરે:
 રાંડયાં, છાંડયાં છળીલાંઓ, વિસારાયાં, રિસાયલાં,
 'પાર્થ! ચાલો, પુકારે છે, દેવીનાં દર્શને હવે:'
 ડંકાના પડધા જેવો હરિડંકોય ગાળ્યો.
 પ્રકુલ્યાં કૂલડાંમાં યે મહેકતાં કૂલમંડળે
 હરિને પાર્થ ને સઘ ગયા ત્હાં દેવીદર્શને.
 મૂલની. વાદળી. શું એ હલું ઉડ્યાન કૂલડું.

ઉદ્યાન એ બિછળતું'તું ફૂલડે,
પડયાં હતાં ઇન્દ્રધનુષ્ય પૃથ્વિમાં;
રંગોળીઓ શું વિધિએ પૂરી હતી!
ઠે રૂપની રંગત ફૂલડાં રુકુરે!
વીણી વીણી વેચતી રૂપમાળણો.

અઠયાય ૫ મો . રૂપની માળણો!

ત્હાં માળણો મહેકતી અંગરંગથી,
તેજસ્વી અંખાય અનંગ-ઓપથી;
ખીલી કળીનાં, સુપ્રકુદલ પુષ્પનાં,
સુહાસિની બિધડતી વસન્તનાં,
સૌહર્યનાં મૂલવતી'તી મૂલ ત્હાં.

ધર્મના યાત્રીના પાયે દૂહલતો દૂહલતો જતો
દેવીના મન્દિર-દ્વારે હરિનો સંધ આવિયો :
નાણીના મહેલે જેમ આવે ભોગીજમાત કો.
ત્હાંતો સ્હામી દિશામાંથી, દિશાઓ અંખી પાડતી
લહેરખે લહેરતી આવી, રૂપરૂપની વેલડો :
સોળ સહિયરની સંગે કામાક્ષીની પૂનરિણી.
માતંગિની મહોન્મત્ત અખાડે જાય છતવા,
છતવા જગને.એવી આવી ત્હાં એ જયધ્વજે.
અકેદી સહિયર એની લરેલી ફૂલછાળ શી,
રૂપની માળણો માર્ગે ઉછાળે રૂપફૂલડાં.

ભિગિઓ ઉરની ટાળી છલન્ટી છોળ આભલે;
 વધાવે ને અભિપેકે દેવીને દેવી-ભક્ષાને.
 દેવીની દીવડીઓ થૈ જિભી મન્દિરમંડપે.
 જ્યોત જ્યોત ઝગે તહોયે હુતી એ જગ-ઝાંખપો;
 નહોતી ધીંગી ધરાઓ એ, રૂપાળા તહોય કદંભો,

વાઘા સજીને વર તેજ તેજના,
 વિલોલ પુષ્પો ધરીને વસન્તનાં,
 અનંગ ઢેરી, અનિમેષ આંખ શી
 ખેલો જિભી'તી પ્રભપાંખડી પ્રભા.

આયુધ્યની આરતને ઉચારતી,
 અંગાંગના રમ્ય ત્રિલંગ પાડતી,
 નમન્તી વર્ચસ્વી વસન્તવેલ શી,
 સ્હામે મુહાતી લલિતાલીલા લતા.

નચાવતી નેહલ નેત્રપદ્મલવી
 મધ્યાહ્નનાં તેજ શી, હસ્તિગામિની,
 મુવર્ણવર્ણા શતધાર વર્ષતી
 સખો મુવર્ણા નિજ વર્ચસો ઝરે.

ચંપેરી આભા ફરતી કુરાવતી,
 પુરુષ-ગર્વીલી-પુરુષ ભક્તિણી
 હલાવતી પાંખડી હાવભાવની,
 ચંપા સ્ફુરે ચંપકની મુળાચળા.

અંગાંગમાં આશ્રણની પ્રભા પૂરી,
 મધ્યે મહાજ્યોત અખંડ દીવડી.
 સહવારનાં તેજની પાંદડી ઝીલી
 જાસૂદ ત્યાં જૂમખડે જૂલી જતી.
 નિમેષ-ઉન્મેષની નેત્રવદલીએ
 માતંગને મન્મથપાશ બાંધતી,
 જ્વલંત જ્યોતે ગગનો જલાવતી,
 ભૂલો પડ્યો શોધતી મેઘ વીજળી.
 પદેપદે ફૂંપળ ફૂંળી વેરતી,
 ધીમે ધીમે પાવલ એમ માંડતી,
 માધુર્ય-મીઠી છળીલી છટાભરી
 હંસી સમી મહાલતીમાલતી સળી.
 અહર્નિશે કેા નવરંગ રંગીલી,
 ડાલતી ચાલે જતી દેહડાલને,
 ને મેઘ ન્યાળી ટહુકે ભર્યાં સ્વરે,
 ભરે મયૂરી પગલાં ગણી ગણી.
 પયોદધારા સમ પાંપણે રમે,
 ભૂકુટિઓથી ભ્રમરાવળો ઊડે;
 મણિસુહાગી કરથી ઘણેઘણે.
 નીલામ્બરી અમ્બરને સમારતી.
 રંગોળી પૂરે રૂડી અંગરંગથી
 ને પાંખમાં ઉલસતા પરિમેળો;

અભિનવાં ચેતન ચક્ષુ નિર્ઝરે,
વસન્તવર્ણે વહતી, વસન્તિકા.

માધુર્યની છાજ ઉછાળતી છત્રી,
સિત્કાર સોહાગથી આભને ભરે,
વનાન્ત સંજવની કુંજકેલિ શી,
ઠલોલતી ઠાકિલઠંઠી ઠોકિલા.

કામાર્ત ને કામલુકુંભ ઢાળવા
મદે મહડી શું મદમસ્ત હસ્તિની!
બાણાવળી શી શરધાર છોકતી,
કોદંડિની ત્હાં હતી કેા ધનુર્ધરા.

ઉદ્ભાસની ગૂઢ-નિગૂઢ અર્ચના
આકાશની પાછળનીય ભાળોને
આલેખતી આયુધ્યભાવ ભાવિના,
આરબિધણીછાતી અગમ્યની પ્રભા.

અનન્ત રેખાવળ અન્તરિક્ષમાં,
કુવારધારે ઉરની રકુસાવતી,
આશા તણાં ઇન્દ્રધનુષ્ય ઢોરતી.
ઠલાઠલાપો ખૂલતી કલાવતી.

મયૂરનાં પીંછની રંગવેલથી,
સજી સુહાવી નિજ અંગઅંગને,
વિહારના રૂપપરાગ વેરતી,
મોહાસ છોડે નયનેથી મોહિની.

ધીયૂપ કે એ વિષનાં હથે પૂરે ?
 પ્રચંડ જહેણે વહતી સરિત શી,
 નમેલી કંઠોત્તત ઢેલિબારથી,
 ભરીભરી વાદળી ભવ્ય ભારતી.

સોળે સખી ચોડશ પાંખડી સખી,
 તિથિ-તિથિની શું ખીલી કલાકલા !
 મુખે હતી મોહક રૂપમંડળે
 પૂજારિણી ચન્દનજ્યોત ચન્દ્રિકા.

સૌંદર્યનો દીવડો કે મહાશિખા ?
 - અનંગરંગી પ્રમદા પ્રમત્તિણી;
 જવલંત જ્વલનવદ્યની મૂર્તિ એ હતી
 સોહાગની સાગરલક્ષ્મી મુંદરી.

કર્પૂરવર્ણી સુકુમાર સપ્રભ,
 કુવાર શ્રી પાર્વતી રૂપદ્વંપજ,
 પગગ રઝૂતિ પ્રતિમા વિલાસની,
 શણી હતી કામલતા મનોહરા.

હિન્ડોલડોલે સુમધુર ડાહતી,
 જૂલન્તી જૂલે અભિલાષ-આશને;
 ઠાઠે ભરેલી કવિતાની કેલિ શી,
 કામાક્ષીમંદિરની એ પૂજારિણી.

દીરલા અમકે જેવા તરંગાવળને તટે,
 ઝુમ્મરે ઝુમ્મરે જેવા ઝળકે દીપતારણા;

ચતુરા ચમકે એવી, અમકે એવી ઊછળે.
 અંગમાં દીપ્તિની જ્યેષ્ઠ મુદ્રામાં જગના જય;
 નમેલી આંખડી એની નિર્ઝરે ભાવની ઝણે.
 આવી વચન શું આગે ફૂલડે ફૂલડે ફૂલી!
 અંગનાના અંગઅંગે મ્હોવાં હતા મનોરથો.
 કવિતાના ઠોક જેવી ઠોકીલી એ પૂજારિણી,
 હરિને ન્હાળતી ઊભી વીજની વેલડો સમી.

આમન્ત્રણે આંખલડીની વેલનાં,
 નમની સોહાગણુ નેત્રપદ્મલી;
 સંકેરવાં સપ્તમ અંગઅંગનાં
 આકર્ષણેની ઝડો હાવભાવની;
 ઉદ્ભંધી સૌ સંઘ ગયો જ દર્શને.

અધ્યાય ૬ ક્રો - દર્શન

પ્રહ્લાંડના ભર્ગની જવાળ જવાળનાં,
 કાલોડસ્મિની કારમી ઠોક ઠેલિની,
 અનન્તના એક અગમ્ય ઘાટનાં,
 અનરુપ સહોતી હરિની વમન્તનાં,
 થયાં ત્યહાં દર્શન દ્રષ્ટિયોગમાં.

‘જીતું એ જગયાત્રીને;’ નિર્ધારે છે પૂજારિણી;
 ‘ભરેલો મેઘના જેવો, આપાલી મેઘ શામળો.’

ચકોરિણી ચતુરાએ દીઠડો સંઘ આવતો;
 દીઠા શું દષ્ટિ ધુમાવી ધૂમ્યા શો સાર સારવ્યો.
 સારનોયે. ગ્રહી સાર નિર્ધાર્યું રાજરાણીએ.
 મૂક્યો જ્યાં મંદિરે પાય, ચતુરે ચિન્તવી ત્યહાં
 સાધ્યું ત્રાટકસંધાન, આંખમાં આંખડી ઢળી;
 જાણે છતું જગતયાત્રી પદોવી દષ્ટિગાણમાં.
 અને, એ ચિન્તવ્યું ત્યાં તો હરિએ પ્રાણ પ્રીછિયો.
 શ્રી હરિ છે અન્તર્યામી, આંખમાં ઉર વાંચિયું;
 ને દીકું મહારાણીનું દષ્ટિનું માંડ્યું ત્રાટક.
 કાટિધા ધારથી સૂર્ય ઉજળે એક પૃથ્વીને,
 શ્રી હરિ સૂર્યના સૂર્ય એક અંશે ધરે ધરા.
 નાખીને નેણનું જાણ વીંધ્યો મંદિરપ્રાણને;
 નેત્રત્રાટકની રહામે ત્રાટક્યું નેત્રત્રાટક.
 ઉઘાડ્યું ચક્ષુમાં ચક્ષુ પદોવ્યું રશ્મિ રશ્મિમાં.
 આથમ્યા મેઘ શું મેઘ, વાગી શું પાંખ પાંખને,
 સફાળી ઝગકી જિઠી ચતુરા ચપળા સમી;
 વીજળી ઝગકી વ્યોમે. ઝગકી ત્યાં આથમી ગર્ભ.
 મેઘશામળ સુદ્રામાં રમન્તાં દીઠ આલને;
 કીકીમાં જાનુઓ દીઠા, આંખડીમાં અનન્તને;
 દીકું અક્ષેક પ્રહ્લાંડ અંગઅંગે વિરાજતું.
 પૂજારણે હરિનું, ને હરિએ રાજરાણીનું,
 ઉઘાડા મંદિર જેવું આત્માનું કીધ દર્શન.

કામાક્ષીની કામનાએ પૂછી-પ્રીછી જ દૃષ્ટી
 સંકેરી દૃષ્ટિની જાળ પાયરેલી પૂજારણે.
 આયુધ્યની વરધામાં, વિલાસોની વસંતમાં
 પૂજારણ મહારાણી પામી પહેલો પરાજય,
 ભયાં ભયાં મંદિરે એ જાણે હરિ-પ્રત્નશિણી.
 સ્થૂંચરોની દીવડીના નેત્રદીપોની દીપ્તિને
 ઝીલતો ઝીલતો સંઘ ગયો કામાક્ષી-દર્શને.
 ચીતરી રંગપીછીથી ઈન્દ્રધનુષ્ય આરસે
 લખ્યા'તા કામમન્ત્રો ત્હાં સ્તંભે મન્દિરમંડપે.
 અગરચન્દનના ધૂપો, મહેકે કુંકુમ-કેસરો;
 ફૂલોની ફારમો જાણે જીડે અદ્વૈત વાદળી.
 સ્ફુરે શતધા સૂર્યાંશો પરાવર્તન પામીને.
 ઈન્દ્રિયોની-માનસોની વાંછનાઓ જગાડતી,
 મહાવેગે મહાપૂરે વહતી'તી વિભૂતિઓ;
 'કામના, કામના' બોલે મન્દિરના અણુઆણુ,
 આંસ આંસની ત્હાં જ્યોતમાં પાય પાડેનો,
 સંઘ યોગેશ્વરોનો એ ઊભો જૈ દેવીસન્મુખે.
 ફૂલની ફારમ જેવા 'પધારો' એક બોલડે
 મન્દિરે મહારાણીએ સત્કાર્યો યાત્રીસંઘને.
 અન્તઃપુરે ગયો સંઘ જોગીઓની જમાત શો.
 તેજનાં તોરણો વીંધી વીંધી વાયુપરાગને
 ઝીલિયાં નેત્રમાં સંધે જવલંત તેજ દેવીનાં;

ઝીલે ઝીલે શ્રમે તહોયે રશ્મિ કેા એ ઝીલાય ના.
 જ્યોત જ્યોત ઝગે જાણે જાસકર આવી ઊતર્યો;
 સંઘને જાસતી એહ જ્યોત સંધ્યાની સન્ધિકા.
 નહાળે અન્યો વિમૃતિ જે ભસ્મ એ સંઘ જાળતો.
 ઉદ્ભવે શ્રી' હરિને ત્હાં પૂછ્યું કૌતુકકારણ;
 'દેવીની દીપ્તિમાં આ શું હરિ! કૌતુક કારણ?'
 ઉઘાડી આંખડી આડાં જાણે ઠા પડળો પડે;
 વાળી વાળી વાળું તહોયે નેત્ર ઝીલે ન દર્શન.'
 હસ્યા હરિ, ને સિત્કાર્યું : 'નથી આપણ કાજ એ.'
 પુષ્પની પાંખડી કેશ મન્દ હાસ્યે હસી હસી
 અંજલિ અંજલિ અર્ચ્યાં પંચામૃતો પૂજારિણે.
 શીર્ષે સૌએ અભિષેકી નમણેા એહ વધાવિયાં.
 હરિએ અંજલિમાંથી કીધો ચન્દ્રક ભમ્ભરે;
 ભમ્ભરોએ ઝગી ઊઠી કાન્તિ ઇન્દ્રધનુષ્યની.
 દેવીની વા-હરિની વા હતી એહ ધનુપ્રસા!
 રાજેશ્વરી રુક્મિણીની ત્રિલોક-વિજયી પ્રભા,
 સુભદ્રાનાં ભદ્ર ભગોં ફીઠાં મન્દિરરાણીએ.
 તોરણનાં પુષ્પ જોતો, આરસકાવ્ય વાંચતો,
 શોધતો દેવીની દીપ્તિ પધાર્યો પાર્યં ચામરે.
 ડાલતો હિન્ડોલડોલે, સિંહની ગત ચાલતો,
 નારીએ નરને પ્રીછ્યો, પ્રીછ્યો ત્હાં જ પૂજિયો.
 'પધારો, દર્શન દ્યો-દ્યો; પધારો, ધન્ય સાગ્ય છે.'

આવાની છાયના જેવા ગેળી રિમતે સુહાગિણી
 રાણીએ પંચામૃતની પાર્થને અર્પી અંજલિ;
 અને એ અંજલિમાંથી સમપ્યા ઉરઓરતા.
 આયુષ્યને જંગજંગે રાપતી જે જ્યધ્વજે,
 રહડી એહ મહારાણી પરાજયના પરાજયે.
 નિર્ધાર્યુ છતવા પાર્થ કામાક્ષીની પૂજારણે.
 વિશ્વની વાડીએ જેમ શોધે છે નર નારને,
 નરત્વ નરનું જેમ શોધે છે નિત્ય સુંદરીઃ
 ખેલાતું'તું મહાસૂત્ર એહ કામાક્ષીમંદિરે.
 'રહમજયો નરહમજયોવા, અવાચ્ય એવું બાળનો,
 ગયો પાર્થ પ્રણામીને સંગમાં યોગી યાત્રીના.
 નાગિણીનેત્રમાં જોયું એવું કે પાર્થને થયું.
 ઘંટા વાગી આરતીની, જાગીજ્યોત જ્વલંત ત્હાં;
 થયો ટંકાર આશાનો, દર્શને પડઠા પડયા.
 ઉરગુફા ઉઘાડીને પછી મંદિર - સ્ત્રીતરે
 વહતાં વિશ્વની વાતાં રાણી ને દેવી જે રહ્યાં.
 જ્યોતિર્મયજગેત્હાંતો સન્ધ્યાની સન્ધિકા પડી;
 અને પછી ગયો પાર્થ વનોના મર્મ શોધવા.

ત્હાં વૃક્ષસૂની હતી કેા ન વેલડી,
 કળી કળી ત્હાં પડી ફૂલફૂલડે;
 મેના ભિડે પોપટપાંખ બીડીને,
 અછેક ખેલે હરણી હરિણ શુંઃ
 રમેજૂમે સૌ રસિકો સબોડલે.

અધ્યાય ૭ મો. સન્નેડલે

હંખી ગઈ કેા ભમરી જિડન્તી શુ ?
 કે પુષ્પની વાગી પરાગધાર કેા ?
 રૂંધે ધૂપોની અવધૂતને ધૂણી ?
 એવું કંઈ મંદિરમંડપે ત્યહાં
 અહીં વાગ્યું શર પાર્થ યોગીને.

વનના શોધવા મર્મ ગયો પાર્થ મહાવને.
 સ્થિરબુદ્ધિ સ્થિતપ્રજ્ઞ હતો ત્હોયે ક્ષણિક તો
 મહાકથા'તાં ધૂપનાં ઘેન પાર્થને દેવમંદિરે.
 નીસર્યો મંદિરમાંથી વિશાળાં વિશ્વતેજમાં,
 ઉદાર આજ હીઠાં, ને આજપાર અનન્તતા;
 નખરે નાચતી ત્હારે પૃથ્વીનાં ઘેન જિતયાં.
 સૂર્યની તેજધારાથી ધોવાણી નેણની ધૂણી.
 પૃથ્વીની પાળને છાતું પાથર્યું'તું મહાવન;
 જિહ્વું'તું સન્મુખે એહ ભૂકુટિ રમ્ય પાડતું
 ને, મધ્યે સર દહેરાતું વનની આંખડી સમું.
 પ્રકૃતિ-ન્હોતરે પાર્થ ગયો વનની વાટમાં
 ઉપર ડાળીડાળીના ઝરુખા ઝૂલતા હતા;
 જિઘડે ત્હાં ઘટાઓમાં વૃક્ષેવૃક્ષે અગાસીઓ.
 પાંખશું પાંખ ભીડીને, ચંચુમાં ચંચુ પ્રોઈને,
 બેઠાં'તાં શૂઢ ગોળિમાં પારેવડાં સન્નેડલે.
 માનતાં નર ને નાર જિંદગી એક આરઝૂ.

હતાં એ કામકામીને ઉઘાનો કામકુંજ શાં;
 ઊર્મિના ઉછળાટે સો આપે-લે રૂપરૂપને.
 સહસ્રાબ્દીના સંયમે માનવી માનવી થયાં
 -મહા ભાવ નરનારી, માટીઘેલાં પશુ મટી;
 વિસારી વિશ્વવાતાં એ માનવી માનવી મટે;
 પૂજે પાર્થિવતા, મહાલે જોડલાં ખોર ખોરનાં.
 કામાક્ષીના સંસ્કારાણાં પૃથ્વીરંગી રમિકડાં
 આચરે આરત્રઘેસાં કામલમો મુહુંમુંહું;
 ગાંધર્વલક્ષ્મી ભાળે, ને સ્નેહલક્ષ્મી, સ્વયંવરે.
 જેવાં વિહારના રંગે રંગ્યાં'તાં ઉર એમનાં,
 એમનાં એ વનો એવાં હતાં વિહારનાં વનો.
 દેવડાના ડંખડંખો, કોવથોનાં જ કામજો.
 સુગન્ધો ઊડતી એહ, દુર્ગન્ધો દેહના હતા;
 ભવની ભાવનાઓ એ ભાવની ભ્રષ્ટતા હતી.
 નહોતી એ દેવીની દષ્ટિ, નહોતાં નિર્મેળ ચક્રુઓ;
 નહોતી કલ્યાણની કીકી; ઝેરનાં કિરણો ઝરે.
 કામનાનાં કોતુકો એ, જોતો એ મોહનાં વેનો,
 અળાડા આરત્રુ કેરા એ અવધૂત વેશના,
 નિજકોરી વનવાટે પાર્થ પન્થે જતો હતો.
 એક કુંજે વાઘ વાગે ઇન્દ્રિયોને જગાડતાં;
 ઝીણી ઝીણી ઝણે કોક વગાડે તંત્રવાહિની:
 વાગે નરઘાં વિસંવાદે, જાણે ઢાલ ઢળુકિયા;

પૂજતા પાશવી ભાવે મૂકીને મનુભાવને.
 એક કુંજે ગીત ગાજે ઇન્દ્રિયોને પ્રજોધતું;
 ઉધાડા અર્થના મર્મે હૈયાભાવ જલાવતા;
 અગારા ઉરઅગ્નિના નેત્રો નિર્ઝરતાં હતાં;
 મહત્તા મનુની નહોતી, હતાં એ પશુનાં ધણો.
 એક કુંજે નૃત્ય થાતું ઇન્દ્રિયોને ઉછાળતું,
 અંગના હાવભાવોને આંખડીની વિલોલતા
 નચાવે થનગનાવે આત્માઓ અંગના સમા.
 નહોતી માનવની માઝા, હરાયાં પશુઓ હતાં.
 કલ્યાણના ઊર્ધ્વપન્થે ધપાવે ઊર્ધ્વગામીને,
 શુચિ સગીતના નહોતા સૂરો અમૃતલોકના.
 કામનાને પાંખ માને, માને સંયમને શિક્ષા,
 એવી અધોગતિની ત્હાં આઢરે આરતી થતી.
 ભૂખલાં ભૂલીને શ્વ આરોગે આત્મરોગીઓ;
 પીતાં'તાં માદીલાં મધો ઘડીઘડીની બેલડી.
 દૂંપળોના પાંખપંખા, પુષ્પો કેરી પથારીઓ;
 ડાળીઓ રમ્ય હિન્ડોળા, છપ્પરખાટ વેલીઓ;
 ગહરી ઘટાશય્યામાં જ ને સેજ બિછાવતા.
 રંગને રૂપ માને, ને કામને પ્રેમ માનતાં;
 નીતિને બન્ધનો માને, અતન્ત્રતા સ્વતંત્રતા.
 પાપ ને પુણ્ય ના પ્રીછે, અદ્વૈતીનેય દ્વેત શાં?
 પ્રદાને ભ્રમ ભાજે, ને પ્રભુને પાપ ઉચ્ચરે.

એમના આરસખ્ડાણો કળણો-કદંભો હતા.
 વિબુધોને અબુધો, ને અયોગી, યોગીને કરે,
 કારમો કામણગારો કામરૂ દેશ એ હતો.
 ધર્મક્ષેત્ર કુરુક્ષેત્ર નહોતું એ નરવીરનું;
 પ્રીછયું અનુભવે પાર્યે જાણ્યું તું સાંભળી જગે.
 શીલને ને સંયમને જાણે દેશવટો દીધો.
 અસ્થિદાને સ્થિર માની આરાધે ઓપ આંખના;
 કલાનાં કામણો પૂજે કામનાનાં તરંગિલાં,
 એ તો પરાજયો પ્રોઠા, નહોતા જીવનના જયો.
 ચેષ્ટે ને પાંખ ખખેરે, વિલોકે ને વિભાસતો;
 પાર્યને યે પ્રત્યક્ષ ત્હાં પુષ્પમાંથી પરાગિણી.
 કહ્યું સિતકારના શબ્દે પાર્યને નિજ ગુદા એઃ
 ‘પૂરે મનોરથોના સૌ અધૂરા ચોરતા અહીં.’
 ધૂણાની ઘાણથી થાકયો ધનંત્ય મૂજ ઊઠયોઃ
 ‘દેવ થવાય ના તહો યે માનવી મટયો નહિ.’
 અવગણી ઉપાલંભ પમરી ત્હાં એ પરાગિણી.

‘યોગી! અમારાં તનુ છે જ ઇન્ધનો,
 અગ્નિ અમારા અણપૂરી આરતું;
 એનો જલાવ્યો જગ કામચર આ.
 આયુષ્યના કેા ભડકાની આજી શું
 મન્દિર છે આ અધૂરા જ ચોરતા.’

અધ્યાય ૮ મો. અધૂરા ઓરતા

સંકેતરી અંગો, ઢળી કેંક પાલવ,
હૈયે પડ્યાં પુષ્પની દીપ્તિ દાખતી,
ને વાસુકિવૈષ્ણુ જરા હલાવીને,
મયંકખોલે મદિરાક્ષીએ પૂછ્યું :
પ્રકાશતી'તી પ્રમદા પ્રભાઝરી.

[દાળ : ગેરવાની ડાળે રે। રખડિયો કુંભિયો]

મુંઢવર સોહાગી વિહારીલાલ રહેં રહડયો.
રૂપરૂપની મંડાય ત્હાં રૂપલા રમતું ને!
પારથ જોગ રઢિયાળવો કેા પાસા દાળે નહિ.
'જગના યાત્રાળુઓ! જગતનો કેાયડો ઉઠેલો ને!
સૂરજ ને ચન્દા કાં ન સોહે સંગ સોહાગિયાં?
ભવના મુસાફર! ભવ ઠેરી વાત કંઈ કહેશે એ?
ભવછેભુલામણી? કેભાવનાનીકુંજકેાકેાડામણી?
મનગમતા મેહુલિયા આભ રહડી આવે ને!
વણવરંચા કેમ ઓસરે એ આજના મહેમાનિયા?
વણમ્હોયાં કેમ વિણુસે વસન્તના મનોરથો?
ઉત્તર-દખખણ કેરા ધરતીછેડલા સરીખા ને!
ભવ ને ભાવના શાને સંસારમાં રિસામણે?
ફૂલડાં-ફૂલડાંની ફેરમતી ફેરમો ઝીલતાં ને!
પારથને વનવાટે એ પૂછતી પરાગિણી.

આશલનાં અંચળમાં તારલા વેયાં ને!
 એવાં આછેરાં અંગઅંગ અંખર ધાર્યા હતાં;
 પાંખડીઓ ફરકે વસન્તના વાયુ ઝીલી,
 વાદળી સરીખડાં ભર્યા-ઝર્યાં નેણલથી ને!
 પલપલતી પાંપણની વીજળી અબૂકતી;
 પન્થીને પાય પાલવ ઢાળીને ઢળી જતી.
 માથે ગોરંભતો ગહરો વનગોરંભો ને!
 અજવાળાં ઝરતી વનજળીઓ ઉભસિણી.
 વણુખેડ્યાં અણુવ શાં આબ લિધડતાં ને!
 વણુવીણ્યા તારલ શાં જિઠે ઉરમનોરથો;
 બેલડી ને વન વહતાં'તાં એહ બે વિન્નેગિયાં.
 પૂછતી પરાગિણી, પારથબોલ એહ ઝીલે ને!
 ઝીલે ને ઝીલેરાંક શરને નિવારતો.
 ફૂલડાં સમ બોલડમાં પમરે પરિમળો.
 મેના પૂછે એમ મધુરી ગોખે પૂછતી ને!
 પોપટજી પમરે એમ પારથ પમયો ક્ષણ.
 'વાટ માંહીં વીણુતાં લોગવે છે ભાગ્ય સહુ ભંવમાંનો!
 ભાગ્ય-ભાગ્યની છે લોગબૂમિ ભબ્ય આ ભવાટવી.
 કુરુક્ષેત્ર કારમું, ડગે ડગે જંગ બેલવાના ને!
 જ્ય વરતા ઠોકને, વરે ઠોકને પરાજયો.
 વણુપ્રાણી ઢળી જાય કંઈ ફૂલની કટોરીઓ.'
 'વેલીવેલીના પછી તો તો સોહાગ આ શાને ને?

સુખનાસંસારિયામાંએવીવિજેગિણીશીઘટનાઘડી?
 સુન્દરવર! સૌંદર્યો સરખાય છે શું ઢળી જવા?
 ન્હાળો આ કુંજકુંજ બેલડીએ ઊભરાતી એ!
 સૌને સંસારમાં શાને મળે ન ઉરબેલડી?
 પ્રશ્ન પ્રશ્નમાં મૂકે કામનાનું કિરણ પ્રમદા ભે!
 પૂછી, પૂછી પ્રશ્ન ઉર કેરાં સંકેરતી'તી ધંધનો.
 પથથરપૂતળા શો બોલનાં બાણ પાર્યં ઝીલતો ભે!
 પાથ માંડતો બાણે જગતને ઘાટ કોડ ભેગીજતો.
 ડાલે ઘટા વનવગડે વડથડ તો અડોલ્યાં રહે.
 પન્થીના પંથમાં જિભો'તો વેલમાંડવડો ભે!
 જૂલે ઝીણું વેલ, 'પાળે સરેવર હેલી જતું.
 બેઠાં હિન્ડોળે એ ડાળને પાર્યં ને પરાગિણી.
 પરિમળ પંખવો નાળે વસન્તના વાયુ ભે!
 એક ને અખંડ ઉરવ્યોમ મહીં વાગતી'તી ધંદા ભે!
 વળી વળી આંખડીનાં વેણુએહ પૂછતાં પ્રશ્નાધરિ:
 'આયુએ કેમ આ, યાત્રી! અધૂરા ઓરતા?'

રિસામણીના દળ શી રિસામણી,
 માતંગિનીના મદવંતી માનિની,
 રિસાય, વંકાય, મનાય ત્હોય તે
 હુતાશ શામે નહિ એહના કદા;
 રહે આત્મદાઝયા અધૂરાજ ઓરતા.

અધ્યાય ૯ મો • અધૂરો યજ્ઞ
 કામાક્ષીની જ્યોત જગાવવા ઉરે,
 પ્રદીપ્તવા એહ અદીપ્ત અગ્નિને,
 ધૂમી ધુમાવી વન રહેક રહેકતા
 કહે પછી પૂર્વકથા પરાગિણીઃ
 વસન્તનાં આંગણાંમાં વિરાજીને.

‘અધૂરા ઓરતાનું છે યાત્રી ! આ અમ મંદિર.
 પૂર્વનાયે પૂર્વકાળે એક વેળા હિમાદ્રિમાં
 દક્ષરાજે યજ્ઞ માંડ્યો જગતની દેવલોભમાં.
 સોળે સહિયરો સંગે ઉમા ત્હારે ગયા હતાં;
 જાણે છે જગ, ગૌરી ત્હાં હોમાયાં પિતૃયજ્ઞમાંઃ
 પનોતા મહિયર-મહેલે સ્વામીના અપમાનથી.
 અંગમાં યજ્ઞની ઝાળો, અપમાનાગ્નિ અન્તરે,
 દિશાઓ દૂંઢતી ત્હારે સહીઓ ગૈ દિશેદિશે.
 કામાક્ષી કામરૂદેશે આલ્યાં આ પૂર્વ પ્રાન્તમાં;
 તીર્થયાત્રી ! અહીં રહેલી પટે છે પ્રાચીની પ્રભા;
 માટે જગજોષી આને પ્રાગ્જોતિષ્ કહે સદા.
 બ્રહ્મપુત્રી બ્રહ્મપુત્રા અખંડ નીર નિર્ઝરે;
 હિમાદ્રિની પાદલોમે પાથર્યા છે મહાવનો.
 કામાક્ષીએ વન વાસ્યાં નરભડકી નારીએ
 ઘોર નિર્જનતા સેવી — જાડા એકાન્તની શુદ્ધ.
 નહોતું કેં રૂપનું ભાન તો હોયે રૂપગર્વ શો ?

નરદેવી થઈ નારી નર આઘે વસી વસી.
 નહોતાં ત્યાં નર કે નારી, એક નારાયણી હતી.
 સરિતાએ જાય રનાને, ગૌરવી ગિરિએ રહડે,
 રમાડે વાઘણ-વાઘ, રમાડે હાથી-હાથણી.
 એકઠા પૃથ્વીભ્રમતા કેાક અવધૂત આવિયા;
 આગન્તુક યાત્રી જેવો આભમાં મેહુલો ઊગ્યો.
 પૌરુષ ઊછળે અંગે, નેત્રે નરત્વ નીતરે;
 મહાકાય, મહાભાવ, ગૌરવાળો હિમાદ્રિનો.
 વિચરે બ્રહ્મવર્ચસ્વી વનોમાં વનરાજ શો.
 કંઈ સંવત્સરો વીત્યે નારીએ નીરખ્યો નર;
 કેાડલરી કામાક્ષીને હૈયામાં વાગી વીજળી.
 લોભે લભે-લભે દેવી એ અવધૂત પાછળ;
 પૃથ્વી ને પાણી પેળે એ, પહ્લવો કેા ન પેળતો.
 નહોતા'તા એક દા જોગી નીરમાં બ્રહ્મપુત્રીનાં;
 નહોતાં'તાં પડળે દેવી કામાક્ષી કાન્તિ ફેરતાં.
 જોગીને જડ શા દેખી, દેવીને દેખી દામણી,
 મહાપૂર નીરમાંથી નીસરી નીર-અખસરા;
 ને નિજ અંજનો આંજ્યાં, દેવીને-અવધૂતને.
 ચન્દ્રમાની ચન્દની શાં, નાખ્યાં નેણ પરસ્પર;
 દીઠી ત્યાં દુનિયા ખીણ, ભૂમિનાં ભાગ્ય ઊઘડ્યાં.
 મેહુલાની ધાર જેવી અંજલિ છાંટી નીરની;
 અંગના ઓરતા જાગ્યા, જાગી પેટેલી ઊર્મિઓ.

ભમતાં દંપતી જેવાં ત્હારથી વગડે વને.
 ગિરિશૃંગે ગીત ગાયે, ગુફામાં ઘર માંડતાં,
 શય્યા કરે ઘટાઓમાં, વિભૂતિ વનની વીણે.
 લાગ્યું સીલાગચનું રાજ્ય નારીને નરદેવીને
 પછી માંડ્યો મહાયજ્ઞ ગિરિને શિખરે અહીં;
 વણખુજ્યા અગ્નિઓનો વાત્સ્યાયન મહર્ષિનો.
 બેઠાં હતાં એક સાંજે ગિરિશૃંગે વિલાસીઓ;
 જોતાં આદ્યમતો સૂર્ય વર્ષાધેયો ભભૂતિયો.
 પડી હિમાદ્રિના તેજે દહિ ત્હાં અવધૂતની;
 અન્ધાર-અંજનો ધોધાં એ તેજે અવધૂતનાં.
 ને પછી અન્ધારઘેરી મેઘલી મધ્યરાત્રિએ
 ‘બ્રહ્મ’ બોલી અવધૂત ગયો અન્ધાર ખેડવા.
 મૂકી એકાકી એકાન્તે દેવીને ઉતરી છળી.
 ઉતરી છળથી છોડી પોઢેલી નિજ પાર્શ્વમાં,
 મૂકી એકાકી એકાન્તે નારને વગડે વને.
 ચોગ્યાચોગ્ય કહો ચોગી! એ કેલું નર-કર્તુક?
 ભગી દેવી પ્રભાતે ત્હાં પ્રભા સંજે પ્રભાવતી,
 જેથી ભરી ગુફા સૂની આંખે અન્ધાર ઊભર્યા.
 મહાઅન્ધારનો ઘેરો દીઠો આયુષ્યવેરતો.
 ગિરિજો વ્હડી જોયુ તો જેખ્યાં જ્વલંત ઈન્ધણાં;
 પડ્યો’તો ‘અધૂરો યજ્ઞ’ આયુષ્યના ઉજાસ શો,
 દાઝી એ આળ દેખીને, દાઝી અંગાર-દર્શને;

નરઘેલી ચતુરાએ, કે નરે છેતરી મને.
 શોધી વનઘટા સૌ, ને શોધ્યાં સૌ ગિરિગહ્વરો;
 દૂંદયા અવધૂતાગારો દ્વીપમાં જળજુંકમાં.
 પડી'તી નિર્જનતા ત્હાં, ને સૂતકાર ગાજતો.
 એ રાતે ઘટાશય્યામાં અકારું જગ આ થયું;
 ચિતામાં પુણ્ય ચેતાવ્યાં, પરબ્રહ્મ થયો બ્રમ;
 નખરાંથી નચાવાનાં પુરુષો પૂતળાં થયાં.
 અધૂરા ચક્ષુરું લેને ઇન્ધણું અરધું જળયું,
 બાણવાગી વાઘણુ શી ધૂમી પછી વને વને.
 જલાવ્યાં શૃંગનાં ઝુઠા, પ્રગટાવ્યો ગિરિદલ;
 પ્રજાળી પ્રજાપુત્રાને, પ્રજાળ્યાં વન પાથર્યાં.
 થયું એ ગર્વઘેલીને, પ્રજાળું પૃથિવી બાધી:
 એમ વીત્યા દિનો કેં કેં, ઢોળી મધ્યાહ્નઅગ્નિઓ.
 અંગઅંગે ઊટે જવાળા દહાડે જગ દાઝીને;
 આયુ પ્રજાળતો જાણે ગાયો દીપક ગગ શું!
 અધૂરા કામના-ચક્ષે દેહમાં ઇન્ધનો જલે.
 પછી વાઈ કામશીંગી કામાક્ષીએ વને જગે.
 આશાલંગે મટી દેવી કામાક્ષી કામિની થઈ.
 અધૂરા ચોરતા કેરું અર્ધી મંદિર માંડિયું;
 આરજૂનાં અર્ચનોથી આદર્યાં દેહપૂજન.
 એ પછી થઈઓ કેં કેં કામાક્ષીની પૂજારણા;
 અધૂરા યજ્ઞમાં સૌ એ હોમે છે નરનારને.

પૂર્ણિમાએ પૂર્ણિમાએ ચન્દ્રની ચન્દ્રિકા પીતી
 નારી એ નરગર્વીણી વરે નિત્યે નવા વરો.
 વહન્તી બ્રહ્મપુત્રાનાં નીરમાં લગતી જતી
 દરે છે કામસૂત્રોની સન્ધ્યા-સન્ધ્યા સમે કથા.
 સદાનો અધૂરો યજ્ઞ અમારો એહ યોગી! આ;
 રૂપનો, રસનો, ચારુ સૌન્દર્યનો, મુહૂર્ગનો.
 કામાક્ષીની કામનાઓ જલે છે નરનારમાં;
 અમારું મન્દિર આ એ જવહન્તી જગજ્યોતનું,
 દેહ ને મનની કુંજે માણે છે મનમોહલાં.

રહ્યો અધૂરો અમ રૂપયજ્ઞ એ,
 રહ્યા અધૂરા અમ આયુઓરતા;
 પછી અમારી, ત્યમ ધન્ય અન્યની
 સૌન્દર્યના ભોગની ભૂખ પૂરવા-
 માંડ્યું મહામન્દિર આંહીં દેવીનું.

કામાક્ષીની કથા પાર્થ સુણતો, સાર સંચતો,
 બૂલતો'તો વેલબૂલે યોગી શો અન્તરે ઢળી.
 મર્મ આલોચી આલોચી અમૃત અન્તરે ભરે;
 શિક્ષા શી પ્રતિમામાં એ થતું કથાનું મન્યન.
 સૂક્ષ્મદષ્ટ ચણે પેળી ચતુરા ચિન્તવી ગર્ભ;
 વર્ષાવી સહુ વર્ષા એ કથાની ગડીઓ વૃથા.
 રોમાંચકારી હેલીએ રોમ કો ફરકયું નહિ;
 વાતોના એક ફેરાએ આણ્યે ભીજ્યું નહિ.

સૂક્ષ્મતામાં રમન્તો એ દીઠો સૂક્ષ્મવિહારીને.
ઊઠી એ વેલગૂંચેથી માયામૂર્તિ પરાગિણી;
યોગીને સૂક્ષ્મમાં લૈ ગૈ સ્થૂળની કામકુન્જથી;
સુગન્ધો ઢાળી, આકર્ષી સૂક્ષ્મ વિહારનાં વને.

અંગાંગની દેહદ્વીલાકલાપરા,
મેધાવી, પ્રજાભૂત, પાર્થ યોગીને
પુરુષ પ્રજાગહરી પરાગિણી
લઈ ગઈ સૂક્ષ્મ વિહારનાં વને;
લાવણ્યની લોલ મયંકકુંજમાં.

અધ્યાય ૧૦ મો - મયંકકુંજમાં
કામાક્ષીનાં કામણુગાણ વર્ષતી,
મહર્ષિ વાત્સ્યાયનને સમરાવતી,
વિલાસના આતમવૈભવે ભરી,
હતી મનોવેધી મયંકકુંજ એ;
મહામનોવેગી જ, પ્રેરણાપ્રભ.

‘ન્યહાજો યાત્રી! અમારાં આ મયંકકુંજનાં મધુ’
પરાગિણીપ્રેર્યા-દોર્યા ધીરણુદ્ધિ ધનંજયે
પાય ધાર્યો પુષ્પકુંજે ત્હાં ઘેરાયો પરિમળે;
ચન્દ્રકાનાં ચન્દનો ત્હાં મ્હેકતાં’તાં મનોહરાં.

અદીઠાં આભમાંથી કેા અદીઠી ઝમરો ઝરે,
 વસન્તની વાદળી ત્હાં વર્ષે એવી વસન્તિકા;
 પ્રાણપ્રાણ જગાડે, ને આરત્ર સળકે ઉરે.
 પરાગો પુષ્પને ઘેરે, એવો ઘેરો જ પાર્થને;
 ક્ષણ પ્રજ્ઞા ઝખવાણી, ઝખવાતાં ઝગી લીઠી.
 ઘેરતા જગને ઝાંખ્યું-ઝાંખ્યું અટોલ આંખથી.
 અદૃશ્યીશા જુલણે કેા જુલતું'તું સરોવર;
 વાયુની લહરી જેવાં હલેરિયાં લેતું હલેકતું;
 નીરમાં છાંય ઢાળી ત્હાં જુલતો જગનો જુલો,
 પોયણાંનાં જુક-જુકે, ઘટાઘટાની ઘેરમાં,
 રસીલાંની પૃથ્વીમા શા ચન્દ્રમા ચમકન્ત ત્હાં.
 તરંગાવળની છોળે છલન્તો રસમન્ત શો,
 અછેકી પોયણી સંગે અછેકો ચન્દ્રમા હતો;
 પરસ્પરનાં નેત્રોમાં હસે, પણ અડે નહિ.
 પાર્થને વિસ્મય વાધ્યાં પેખી એ કુંજ ને સર;
 વાંચી એ વિસ્મયવેણુ પછી ભોલી પરાગિણી:
 'અમારા આગન્તુક છો, તીર્થ છો પરતીર્થના;
 અમારી ભોમમાં એવાં વારુ વિસ્મય શાં લીઠાં?
 સુગન્ધોના ઘેન પાતી ઘેરી મયંકકુંજ તો
 રસિકોના રસયોગે આ છે પ્રથમ ભોમકા.
 અંગતા સ્પર્શની આણુ, અહીં છે અમ દેવીની.
 ત્હમારા જગમાં- જેવા નેત્રસંભોગ નેણુના,

અમારે અહીં છે એવાં નેત્રનાં નેત્રયોગીઓ; -
 અંજનો આંખમાં આંજે, હસે, રમે પરસ્પર;
 એકબીજાની કીકીમાં છળીને ન્હાળી રીઝતાં
 દેહ-છાલકથી ચ્હોટી ઉછાળે નેન-છાલકો,
 કામની પંગલી પહેલી સ્પર્શપરા વિલામ છે;
 ઉરે અગ્નિ જલે એહ હહે દેહ અસંયમી.
 અન્તરે કામ પ્રજ્જવાળી દેહ પ્રજ્જવાળીએ પાછી
 ધાત્રી! ન્હાળે નેણ માંડી સ્પર્શપરા મુહાગ આ;
 પ્રકુલ્લેષાં પારખજે પુષ્પો પુષ્પપરાગમાં.
 ને પાથે ન્હાળી નેણે એ નયનલોગની ભૂમિ.
 રસીલાંનું એક યુગ્મ તરે સરે સન્નેડલે.
 નીરના ઊછળાટોમાં તરંજે તરતું જતું;
 એમ સાન્નિધ્યઝંલમે ઊડતાં અન્તરિક્ષમાં.
 ચન્દ્રિકા છલતી છાળે ચન્દ્રની ઠાક કુંજમાં,
 નર કેા તન્ત્રીને છેડે, ગાતી'તી ગીત નાર ત્હાં;
 પૂરી એમ સૂરે સૂર ઊડતાં અન્તરિક્ષમાં.
 નીતરે નમતા મેઘ, ઝૂલતાં વાહણી ઝરે;
 ભર્યાં અક્ષો શી મુદ્રાઓ નિર્ઝરે નરનારની;
 ઝણેઝણે લીડી એમ ઊડતાં અન્તરિક્ષમાં.
 લોલવિલોલ નેત્રેથી નેહ-નીતરતો નર
 વહે અન્તરનાં વેણ, વેણ એ નાર વાળતી :
 વેણેવેણ ગૂંથી એમ ઊડતાં અન્તરિક્ષમાં.

ડોલાવે અંગહિન્ડોળે હૈયાના હાવભાવને,
 નૃત્યના નરના ભાવ નાર કે ડોલતી ઝીલેઃ
 એમ ભાવે ભાવ પ્રોધ ઊડતાં અન્તરિક્ષમાં.
 કરે કૌતુકની વાર્તા કલ્પના-રંગીલો નર,
 નારી ત્હાં હાસ્યના વેરે મોતનયાળ નીતમ.
 એમ હાસ્યે હાસ્ય ઢાળી ઊડતાં અન્તરિક્ષમાં.
 સુકાને નાર બેઠીતી, હલેસાં નર નાખતો;
 સરને સરના આરે ન્હાળી ન્હાળી ન્હાળાવતાં;
 એમ આંખે આંખ ભેડી ઊડતાં અન્તરિક્ષમાં.
 માધુર્યના પુષ્પ જેવી નાર તો ગોસ્વી ગિરા;
 નર એ નારીકાન્તિમાં મર્મથેલો રમે ધ્વનિ;
 નારમાં નર ધ્વન્યાથે રગન્તો શબ્દદેહમાં.
 કરે વસંતની વાતો કુંજેકુંજેથી કોકિલા,
 દેહકુંજે એમ બોલે કોયલો નરનારની.
 ભૂખલી તરસી આંખે પીએ-પ્રાણે પરસ્પર.
 ઘટા ઘટામાં દીપન્તા એ મયંક-મયંકિની
 રકુરે વિચે અન્દ્રિકા, સૌ ગૂંધાતી આલમાં ઊડેઃ
 ગૂંધાયે ને ઊડે એમ મુદ્રામુદ્રાની કાન્તિઓ.
 બે આરા બ્રહ્મપુત્રાના ઝમન્તાં ઝરણાં ઝરે,
 ઢાળાયે નદીનાં નીરે, ને મહાપૂરને પૂરે.
 મહાલતાં સૌ મહાપૂરે અન્તરોને ઝરી ઝરી.
 ભમી કુંજે નિકુંજેમાં, ઘૂમી છટાછટા મહી,

પીતાં'તાં આલસ આરે પાર્થનાં નેણુ-દર્શન.
 ઉરના ઓરતા પેજે પેજે અંગમનોરથો.
 પેજે, પેજી વિમાસે, ને વિષાદે વીજળી ઝગે;
 'કામનાનાં ધણુ છે આ, માનવી-મહિમા નથી;
 જશે યોગેશ્વર-મંઘ કામીને માનવી કરી.'
 પછી પાપ ભરી થાકી પમસ્તી પરાગિણી;
 ઝૂલતી વેલ જેવી તે થક શી ધાંબલી ધમ્.
 ઝંખવાણી કલા ઝાંખી અપ્સરા આશવેલડી.
 ચન્દ્રિકા ચમકી એવે, પ્રકારી કુંજની પ્રભા,
 મ્હોરિયા તેજના મોર કુંજે પલ્લવ-પલ્લવે.
 'પધારે' મોરલો ભોલ્યો, 'પધારે' મયૂરી વહી;
 પુષ્પોએ પાંખડી વેરી પાથયાં પટ પાથમાં,
 પરાગિણીના પાર્થે ત્હાં આવી ઊભી પૂજારિણી.
 ચન્દ્રમાંથી ચન્દ્રમૂર્તિ પધારી શું ધસતલે!
 ડાલતી વાસુકિ-દેણુ, ફેરતાં અંગ ફૂલડાં
 પુષ્પ શા પાવલ વેરે પન્થમાં પુષ્પપાંખડી;
 દિશા દિશા રહી મ્હેકી પગ્ગણીના પરાગથી.

ઊગી શું આલે પ્રભમૂર્તિ પૃથ્વીમા!

કે પ્રદ્યુમ્નપુત્રાની પધારી અપ્સરા!

ઝળાંમળાં વીજળી જ્યોત આવીને

વિદોલ લાસ્યે ઊભીત્હાં પૂજારિણી.

મયંકમાંથી ઝરી શું મયંકિની!

'નહાળો યાત્રી! અમારાં આ મયંકકુંજનાં મધુ.'

અધ્યાય ૧૧ મો - આમન્ત્રણ

મૌદર્યની છાંયડી અંગ ઓઢીને,
મુદ્રા મહી કે કળીઓ ઉઘાડીને,
લાવણ્યની કોક લતા લળી લળી,
અર્પન્તી ત્હાં નેણલનાં જ નોતરાં;
વસુ વધાવી વસુધા સમી નમી.

હતી જાજાવણ્યની જયોત કામાક્ષીની પૂજારિણી.
જેવાં મયંકનાં ગિંઓ મયંકકુંજ સીપતાં,
એમ એને અંગઅંગે ચન્દ્રમા ચમકી જતા.
મહારી માતાંગિની જૂલે જરીની જૂલમાં,
મહાજયોત મહારાણી જયોતિમાં એમ જૂલતી.
અભિણીની ફૂલકચારી નિર્ઝરે જેમ ફૂલડાં,
ફૂલનાં ઝરતી ફેરાં એહ વસન્તવાદળી.
પધારી ચન્દ્રિકામાંથી સંકેરી પટ ચન્દ્રીનો.
નિધિથી પ્રગટે લક્ષ્મી સહસ્રદલ પદ્મમાં,
આવી એવી મહારાણી ચન્દ્રિકાના પયોદથી.
દેહના પદ્મથી એને પાંખડી પાંખડી ફૂટે.
ળીજની ચન્દ્રલેખા શાં નેણાં હતાં અમીઝરાં;
ળીજની ચન્દ્રલેખા શી હાથે કટોરી હેમની.
જગત-જયિનીના પાયે પધારી એ પયોધિણી.
પાયે જાણ્યું, પાપ જિગ્યાં પૂર્વનાં કોક આ જાવે.
'પધારો, યાત્રિકદેવ! માણો મયંકકુંજને;

અર્પશું ઉર-આતિથ્યે પધારે ને પીઓ સુધા.
 સુગંધમીઠું બોલી હસી મદે સુગન્ધ શી.
 'સલૂણી એ ઉલૂપીની સળી છું હું સુવાસિની;
 ઘેરાં અમ અમી પીતી ઉલૂપી ઊછરી હતી.'
 પૂર્વનાં સ્મરણે પાર્યં ઝંખવાણે ક્ષણેક લ્હાં;
 વીર ને યોગીની વાણે પછી બોલ્યો ધનંજયઃ
 'એ પછીતો છત્યા, જંગો સંહારે તરી જિતયાં;
 એ પછી તો વસન્તો કેં જીગી ને આથમી ગઈ.
 વાવતો યોગેશ્વરના યોગને તીર્થતીર્થમાં
 છે આ યોગેશ્વરસંઘ, હુંયે જોગી જમાતનો.
 આવિયાં સૂર્યને દેશે ઝીલવા ભર્ગ સૂર્યનાં.'
 'તો છિયે એક-જ-પન્થી આપણે યોગી યોગનાં.
 અમો છું યોગનાં યોગી, ક્ષણનાં ન વિયોગિયાં;
 સુરતા એક સંસારે, અસ્તિત્વે-વસ્તુવાસ્તવે.
 કાલ તો જીગશે લ્હાવે, અમારે સાચી આજ છે.'
 ને મુખને મરકલડે મહારાણી ઝરી મીઠું.
 નીર્ણી આયુષ્ય-આરેથી પરાગેને ઢળી જતા
 પરાગ શા સિત્કારે લ્હાં દ્હોડી પછી પરાગિણીઃ
 'નથી જીગ્યો, મહાદેવી! ચન્દ્ર આ ચન્દ્રકુંજમાં,
 પરમે પૂર્ણિમાપર્વે પરમ પ્રેમઉત્સવે
 વારુ વસન્તપ્રાસાદે આમન્ત્રીશું અતિથિને;
 મનના મહેમાનોને મનો-આતિથ્ય અર્પશું.'

સંઘ જોતો હશે વાટ, આજ્ઞા ઘો જાય સંઘમાં;
 પૃથ્વીમાંજે જૈશ પાછી આમન્ત્રણે વસન્તને.
 સિધાવો, યાત્રિકદેવ! પાછા પવે પધારજો!
 આંખમાં આંખડી પ્રોઈ, બહાંચમાં પ્રોઈ બહાંચડી,
 ચન્દ્રિકાના પટ ચીરી સિધાવી સખીઓ વને.
 ચહુલાવી પ્રાણપ્રત્યયા વાંધનો ઘેરી ચન્દ્રિકા,
 છૂટયા નિર્મળ નિરોપી કેા અપરાધીના સમે
 યોગીપાયે ગયો પાર્યં દેવીના અતિથિગૃહે.
 ચિન્તાભારે ચક્ષુએ ત્હાં જોતો'તો સંઘ વાટડી;
 પૂરેલો ત્હાં ફલાહાર પત્રાવળે પડ્યો હતો.
 ભભૂકે ભભૂકા ભાલે, આંખે ભૂલભુલામણી;
 ઝગે ઝાંખપમાં તેજ, તેજમાં પડી ઝાંખપા;
 સંઘમાં આવિયો પાર્યં વનધૂમન્ત સિંહ શો.
 હરિ જાણે છતી આવ્યો, સંઘ જાણે ભૂલો પડ્યો;
 આનન્દ્યાં સો, વાળુ કીધાં, બેઠાં વર્તુલવૃન્દમાં.
 ભદ્રા ભદ્ર અંગુલિએ સમારે વિખરી લટો;
 પછી કહી કથા પાર્યં ઘેરી મયંકકુંજની.
 'તેજ જો, કે તેજભાસ? બહાલ, કે વણસાડ જો?
 આતિથ્ય કે અનાતિથ્ય? આદર, કે અનાદર?
 દીસે સૌ દેદીપ્યમાન, ઝાંખું ઝાંખું હર્તુ છતાં.
 ઘેરી હતી ઘટાઓ સૌ આલમાં ચારુ ચન્દ્રિકા;
 ત્હોય જો પડછાયા શી પૃથ્વીમાં પડતી હતી.

હતું સત્ કે અસત એહ? વસ્તુ કે છાંય વસ્તુની?’
 થાકેલા પાથે હરિને પ્રશ્ન પૂછ્યો અનાદિનો.
 ‘પરમે પ્રીછજે ‘એહ’ ગૂઢ બાવે વધા હરિ.
 ‘આજની મધ્યરાત્રિની ગાઢ નીંદરને તરી
 પ્રભાતની પ્રભામાં જે રહે તે સત્ પ્રમાણજે.
 ગૂંથેલું સત્-અસતનું આ જમત્ છે વનજૂમખું’
 પછી પડ્યો બીજે દિન; સરે ન્હાયાં, વને ગયાં;
 ગળાવી મંદિરે ઘંટા, આરતી ઉરથી કરી.
 સૃષ્ટિ-સોહામણે સૂર્ય જિગ્યો ને આશમી ગયો.
 ને પછી પૂર્ણિમા જિગી પર્વણી પૂર્ણ ચન્દ્રની.
 પડતી એહ સન્ધ્યાએ આસના ઘાટઘાટથી,
 સૂર્યે કીધું ચન્દ્રને કૈં, ચન્દ્રે કૈં કીધું સૂર્યને.
 ને પછી છળછળિયાં ચન્દ્રની પૃથ્વીમાં પડી,
 પરાગોની પગલીએ પધારી ત્હાં પરાગિણી.
 ‘મોઢલી મહારાણીએ આપ આમન્ત્રણે મહને;
 પધારો દેવીપ્રાસાદે કામાક્ષીનાં પ્રસાદ લ્યો.
 આજ વસન્તપ્રાસાદે છે પૂર્ણિમાની પર્વણી;
 અમારી રાજરાણીનાં નહોતરાં છી વસન્તનાં.
 અમ દેવી આમન્ત્રે છે સંઘના મહોડવી સહુ;
 પધારો પવોત્સવમાં ચન્દ્રની ચન્દ્રિકા પીવા.’
 સૌએ જોયાં નેત્ર સોનાં, રશ્મિએ રશ્મિને પૂછ્યું;
 પેખતાં જ હરિએ ત્હાં પારખ્યો નેત્રપ્રશ્ન એ.

ઊઠ્યા; લીધો યાત્રીદંડ; ‘સજ્જ થા’, પાર્યને કહ્યું;
 ગયા સખાઓ રાત્રિમાં, વન્દીને ઝીલી વન્દના.
 રુદ્રિમણી ને સુભદ્રાને કહ્યું ‘જે આવિયે અમે.’
 શિલાશીર્ષે શિલાપાય પાર્ય પાડે વિમાસતો:
 ‘હરિવર છે સંગાયે, વાગે છે અનભે પડો.’

વસન્તની વૈભવિણી- વિભૂતિઓ
 કહે ‘પધારો’ પ્રભથી પ્રકાશતી;
 વેલી નમી આદર દે પરિભળે;
 વસન્તની વાદળી શી વિહાસતી
 અખંડ આમન્ત્રણ આંખડી ઝરે;
 આમન્ત્રણો ત્હાં અધૂરાંજ વેણનાં.

અધ્યાય ૧૨ મો. વિલાસનું વન

ક્ષણ મહાપૂર સમી પૂરે વહે,
 લહેરે ક્ષણ લહેરખડે લહેરતી;
 કે પૂતળી એ હતી જૂર્ણ-જાઈની?
 ને મંદ હાર્યે મલકે વસન્ત શી.
 વસન્તની વૈભવિણી પૂબારિણી.

વિલાસવનમાં રૂહે છે વિલાસોની મહેશ્વરી
 સલ્લણી સખીઓ આને રૂહે છે વસંતનું વન.

અને અહીં ઉતારી છે છાયા નિત્ય વસન્તની,
 તત્વતઃ પૃથ્વીનું એહ હતું વિલાસનું વન.
 પરાગિણીએ પ્રિછાવ્યું પાર્યને કૃષ્ણચન્દ્રને
 નારીઓના અંગ જેવી ક્યારીઓ મ્હેક મ્હેકતી;
 પાથરી'તી ડુંગરને ફૂલડાંની પથારીઓ.
 રૂપ રસ સુગન્ધોના ઠેયો'તા રંગઆધિયા;
 રેખાવળો રંગોળીની જાણે પૃથ્વીતલે પૂરી.
 માંડી ડુંગરના ડુર્ગ, સોહાગી એ ખીણે સરે,
 'રોખ્યું'તું ધારની ધારે ચારુ ચન્દનનું વન;
 જાણે રોખ્યો હતો આણી ઉખાડી મલયાદ્રિને.
 આજ રહ્યોતો ઊગે ચન્દ્ર, સન્ધ્યાએ સૂર્ય આથમે;
 વીણતા વસુધાના ત્હાં પરાગોને પૂજારિણી.
 પૂરે પૃથ્વીપરાગો ત્હાં અંગની ક્યારી ક્યારીએ.
 પછી અંપકના છોડ ઊભા'તા વાડ વાળીને;
 જમન્તા જમરાને એ નિવારે ફરફરથી.
 મનની મોજનાં મોજે રમંતી ત્હાં મનસ્વિની.
 ઘટ્ટાઓના ઘેરવન્તી પાંથરી આમ્રપદ્મીઓ;
 ડાળીએ ખાતી હિન્ડોલા ઠોકિલા પ્રાશી મંજરી:
 મહોન્મત્ત પ્રમદા શી ઢાળતી માધુરી વને.
 'સોહાગી સહીઓ આને કહે છે વિધિનું વન;
 સર્જાયે અહીંયાં ભાગ્ય રસીલાં નરનારનાં';
 મધુમીઠા પરાગોને વહેતા મૂકે પરાગિણી.

ઘટાઘટાનાં ઝુઠામાં ગુફાઓ ભાગ્યની હતી,
 કૃષ્ણે નીર્ખી, પાથે નીર્ખી, નીર્ખીને નેન ઢાળિયાં
 અધપડિયાળી આજે વિચરતા હતા સખા
 'વારુ વાને જશે વાગી કામાક્ષીની પૂનરિણી,
 અમાગી મહારાણીગે પેજે અધપડિયાવળીઃ
 અડધી અન્તરે ઢાળે, અડધી આંખ પૃથ્વીમાં'
 સખીઓ મહારાણીની ચેપાઓ ચક્ષુની કહી
 નમન્તા આમ્રપત્રોની રેખાઓ હરિ વાચતા;
 જાળીમાથી ઘટાપાર અશ્વને પાર્થ ભાળતો.
 સખાઓને પરાગો ત્હા ઢાળતી'તી પરાગિણી
 ના ઘડાયા સખાઓના ભાગ્ય એ વિધિનાં વને
 કાળકાળ મહકાળે ઘડ્યા'તા ભાગ્ય એમનાં.
 યોગેશ્વરો યોગપાથે જતા કામાક્ષીનાં વને.
 પછી તો માલતીકુળે, ગુફાઓ ભૂર્જનાઇની,
 આછા અન્તર્ધટે રહોતી આમન્નતી અતિથિને
 પાર્થે જોયુ કૃષ્ણનેત્રે, હરિએ વ્યોમગર્વે.
 'રસીશાની રસકુળે આ અમ રાજરાણીની
 આવે જન્હારે અમ મહેલે અતિથિની જમાત ઢો
 સખીઓ સગમાં લેને રાજરાણી રમે અહીં,
 કુંજે છે રસીલાસૂની, વિધુરા આજ છે વનો.'
 નિશ્વાસને નેણુલે એ ન્હાળતી કુંજકુંજને.
 'આવ્યા છે અતિથિપુષ્પો, વીણાતા પલ્લ શૈ નથી !'

વૃત્તિને એ વારવાર પૂછતી'તી પરાગિણી.
 અનુત્તર હતું હૈયું, બુદ્ધિ હતી અનુત્તર;
 અનુત્તર હતાં એને વડાં સૌન્દર્યનાં વનો.
 આગન્તુક એ પેખાતાં એહની બુદ્ધિપારનાં
 વિલાસની વાડીઓમાં પટા પાડ્યા વિલાસના,
 કામીની કામના, જેવા, માર્ગો વને પડ્યા હતા.
 યોગીના પાવલ પાડી સખાઓ ત્હાં જતા હતા.
 એમ જતાં જતાં આવ્યા વસન્તવન-મધ્યમાં;
 છાયા વસન્તની કુંજે રહેતી'તી ત્હાં મહેશ્વરી;
 શિખરે મહેલ માંડીને ન્હાળે વિસ્તાર પાથયાં.
 'જુઓ આ અમ પ્રાસાદ આલને ફેરતો રહ્યો;
 દાખવ્યો દિલ શો મહેલ અંગુલિ કિરણે ઠરી.
 પાથે પેખ્યો રણસ્તંભ કૃષ્ણે નિધિઝરણલો;
 પેખી નિજ મનોમૂર્તિ સખાએ મહેલદર્પણે.
 'અને ઝંખાય ત્હાં ઝાંખો ચન્દ્રમા રાજરાણીનો;
 ઝરખાને તેજ-ત્રૂલે લીલાં લીલમને બૂલે:
 ગૂઢ અનંગના રંગે અંગ હિન્ડોલ ડોલતો.
 પૂર્ણિમાના ચન્દ્ર જેવી દાખવે રાજચન્દ્રિકા
 દિશે દિશે રશ્મિગણો નાખતી'તી વિભૂતિનાં:
 વહે આદરનાં વેણુ એ ક્ષણે એ ક્ષણે ક્ષણે.
 બોલી સત્કારનો બોલ એવે વસન્તકોકિલા;
 દુહોકી કુંજ જગાડીને વૈતાલિકા વસન્તની.

ભાગી દિવાસ્વપ્નમાંથી જોયું હૈયાની વાટમાં,
આંખડી ભરી આવન્તો ત્હાં હૈયાવાસીને દીઠો.

સહસ્રા જિઠીને આવી મહારાણી મહેલથી.
વીજળીની વેલનેયે કીધા શું દીપ દીવડા,

મહોડયા હેમવ્રતાને કો પત્રે પત્રે શું હીરલા;
આસતી એવી વેણી શી અંગથી ફૂલ વેરતી.

દિશાઓએ દીકુ હપ્પે આવિયો ચારુ ચન્દ્રમા;
જાગિયો ચન્દ્ર એવી ત્હાં વનોમાં ચન્દની ઢળી.

વીંધીને વનછાયાઓ, રિમનની જ્યોત નાખતી,
અંગ આમન્ત્રણા જોડે, આખડી પ્રાર્થના ઝરે;

સખાઓ સન્નિગ્ધે આવી જિલ્હી રૂઢે રાજરાણીએ;
ઢળી આદરની ડાળી ઝૂમખે ઝૂમખે લળી.

વહન્તી દેહવેલેથી વમન્તની વસન્તિકા.

સૌન્દર્યપાંખે સરતી'તી સુન્દરી,
વસન્તપાંખે વહતી વિલાસિની;
સંગીત શી સ્હોરમ ફેરતી હતી,
સાંનિધ્યનાં ચે સુકુમાર સોણલાં;
છતાં અધૂરું કંઈ જાસતું હતું.

અને અહીં ઉતારી છે છાયા નિત્યવસન્તની :

અધ્યાય ૧૩ મેા - કોડામણી

સહસ્રધારે ઉરને ઉછાળતી,
જ્યન્ત નેત્રે જગને નિહાળતી,
સૌન્દર્યની સાગરછોળ નાખતી,
કોડામણી એ હતી કોડની કલા;
જાણે વસન્તાનિલ વીજળી ઝરે.

પછી વસન્તપ્રાસાદે ત્હાંથી સખીસખા ગયાં,
સખીઓ રૂપની માર્ગે પ્રભા પાથરતી જતી;
ચન્દને ચન્દને ન્હાતા સખાઓ સૌમ્ય ચાલતા,
કામનાનાં પુષ્પપુષ્પો વેરેલાં પન્થપન્થમાં;
જાણે કોડામણીની કોઠની કળીઓ પડી,
કોડનાં કિરણો માર્ગે વેરી કોડામણી જતી
મ્હેકતી'તી કેવડાના સુગન્ધે; ને સુવર્ણથી;
નાખતા'તી નેત્રડંખો કેવડાનાય ડંખ શા.
સખાઓની હીમ્તિમાંહી દર્શનલોગ માણતી.
પડતી રાત્રિને પીતાં જતા'તાં એ સખી સખા.
આવી છેદત્રી આમ્રપદ્મો ઘટાઓથી લગી જતી;
દહેકે કામલતાઓ ત્હાં આંખાની ડાળીડાળીએ.
મનના મંડપો જેવા ઝૂક્યા'તા વેલમંડપો
'છે મનોકામનાના ઓ મ્હોરેલા અમ માંડવા,'
મહારાણી પમરી એ પાંખડીના પરાગથી.
ગૂઢવેણે હરિ ગુંજ્યા 'ક્રીક્રી-ક્રીક્રીની કુંજ શા.'

ચમકી હીરાચમકે કીકીઓ મળીઓની ત્હાં.
 ચન્દ્રિકામાંથી કેરેલો ચંદનરંગ રંગિયો
 એહ આરસપ્રાસાદ લિભો'તો શિલ્પજ્યોત શો.
 જેવો મહેલે મૂકયો. પાપ સન્તોએ એ વસન્તનાં
 આલમાં પૂર્વિમા પૂર્ણ પ્રકાશી સોળપાંખડી.
 ચન્દ્રિકાની મૂર્તિઓ શાં, ગયાં મહેલે સખી-સખા.
 ધતું ત્હાં નમલું નૃત્ય, નાચની નારીવેલીઓઃ
 ફેરેફેરે ફેરતી'તી કુવારા હાવજાવતા.
 કિરણો ખેલતાં હોય એવી શી વાગતી વીણા;
 મનની માધુરી જેવા પમરે ગીતના સૂરો.
 મહિરાનાં ઘેન ફેંક ઉછાળે મહિરાક્ષીઓ.
 'માણો મનની મહેમાની અમારા મોજમહેલમાં;
 ખેલી મધુના જળખેલે જાણે નિર્જરણી ઝરી.
 પછી શુંજ્યું ગીત જાણે શુંજ્યું ચક્ષુસિણી.
 મનની મહેકના જેવી ગેળી કેા મહેક મહેકતા
 આછી ચન્દની ઢાળન્તા હતા કપૂરદીવડા.
 વિહ્વળી ખેલતી વીણા, 'રસિયો છે રિસામણે.'
 અંગની હલકો જેવી કંદની હલકો હતી;
 નાખે માનસ મૂર્છામાં મર્મની પાછ માધુરી.
 'અમારો આ સમારંજ યાત્રીરાજ! નથી વૃથા;
 આત્મવિકાસને અર્થે દેવીનો મન્ત્ર પાળિયે.
 વિશ્વવિકાસ છે એવો આત્મવિકાસ છે અમ;

નરોએ નારીનો નિત્યે રૂંધ્યો આત્મવિકાસને.
 વિલાસોની વારુણીમાં આબા આત્મવિકાસની.
 દીધા છે દેહ રેં દેવે દેહ જો માણવા નથી?
 પૂર્ણિમાએ પૂર્ણિમાએ ગાન્ધર્વ લગ્નથી વરી
 યોગોએના યોગ જેવી દેહમમાધિ સાધિયે.
 મહામનોરથો મહોર્ધા, અધૂરા ઉરચોરતા,
 કામનાના કોડ પૂરે માનવી છે ઉમંગિહું.
 અધૂરા યજ્ઞના, યાત્રી! અમારા હોમકુંડ આ.
 વદી આશા નિરાશાના નિશ્વાસો નાખતો સમી.
 'જુઓ ત્હાં મહંદરનું ત્રિધારાત્મ્ય તપે પશ્ચે.'
 'ગોરખ-હાઠલે ગાજે, કે મત્સ્યેન્દ્રની મીઠપે?'
 પાથે નાખ્યું ખેલખાણ, પ્રત્યંચા ભમ્ભરે પડી.
 ઝખૂકી ત્હાં ઝંખવાણી વીજળી રાજરાણીની;
 સિંહની હાઠલનો એ સામનો ક્રીધ સિંહણે.
 'નારીઓને નથી કોડ? નારીઓને ન ચોરતા?
 યાત્રીરાજ! નારીઓને મન કે ના મનોરથો?
 સુધા વસન્તો નર ને નારીઓને સુગ્રોધ સો!
 તમ સમી અમારે છે પાંખો આત્મવિકાસની;
 અમારે પ્રાણપાંખોને ઉઘાડી ઊડવાં ન શું?
 તહમારા કોડ કેળે ને અમારા કરમાય કાં?
 અન્તરે ચોરતા જાગે આશા ઉલ્લાસ હાસ્યના,
 કામાક્ષીનાં વનોમાં એ મહોરે અમ મનોરથો.

નરને નારના જેવા સમાન ગણિયે અમે.'
 'મહારાણી! આપનાં એ અપમાનો કે ઉદારતા?'
 નચ્ઘેલી નારને ત્હાં પૂછ્યું પાર્યે હસી પડી.
 'જગે નર સ્રમી ઊઘી વીરીઓ કેટકેટલી?
 પડી એ મર્મમીમાંસા વહીલી વસંત-ધર્મની.'
 પુષ્પના બાણ શો બોલ પાડતાં તો પડી ગયો,
 ઝંખવાયો પછી પાર્યે, પછી પડ્યો વિમાસણે:
 'નારીને છતવે જંગે નથી જય, ધનંજય!'
 વાયુમાં ઊડતા ભાવો આંખડીમાં ભરી પછી
 ઉદ્ઘાસોએ ઓરતાએ, અંખ્યા-પ્રીછયામનોરથો.
 વિલાસો ને કામનાઓ અધૂરાં અણપૂરિયાં,
 પારખી એ રસીલાનાં પૂર્ણિમાનાં અમાસનાં:
 અવલોદી આલોચી સો હરિએ મન્દ હાસ્યથી
 સાર મર્મમીમાંસાનો સારવ્યો એક શબ્દમાં:
 'વારુ છે એ મન્ત્રસૂત્રો, વારુ વિલાસપૂજન;
 પુણ્ય ને પાપનો ભેદ આપણે એક શબ્દનો:
 માણવા પુણ્યથી દેહ, ગાણવી પુણ્યથી મડી.'

સુણ્યો જગે એ જયમન્ત્ર જોગીનો
 સુણ્યો વને ને વનની વિભૂતિએ;
 શું ગોરવો ગોરવ-મન્ત્ર કેા ભણે!
 આખી પડી નારી નરત્વ સન્મુખે,
 ને ઝંખવાણું વન એ વસન્તનાં.

અધ્યાય ૧૪ મો - વસંતપરાજય

દીકું અદીકું ત્યહીં રાજરાણીએ,
નરત્વ દીકું નરનું પરાક્રમી;
પછી અટકા નરને હરાવવા
કેડામણીની જયવાંછના વધી;
વીરત્વ માન્યુ નરવીર જીતવે.

‘ચાલો ચંદનીના ચોકે આમછાંચે અગાસીમાં’
ઝાંખપે પડતો ઝાખો સંકારે જેમ દીવડો,
પ્રાણુ-પ્રેતસાહનો બોલ ઉચ્ચરી રાજરાણી એ.
‘પૃથ્વીને પ્રેરણા પાતી ખીલી છે આજ ચન્દ્રિકા;
તરન્તાં પ્રેરણામાં એ નીજો કામાક્ષીનાં વનો.
વસન્ત-વૈભવો વેરી વિધિએ વન પાથર્યા’.
આગળ હંસીના પાચે માર્ગ દાખે પુનરિણી;
બેલડીએ સખા ચાલે પાછળ પાર્ય ને હરિ;
પરાગો ઢાળતી ગેળી સોની પૂઠે પરાગિણી.
જાણે જાય ચતુર્ભૂતિ જીતવાને ચતુર્દિશા.
પંચેન્દ્રિયો શી રતનાળી પાંચ પગથીઓ ચ્હડયાં;
છકું પાંખડીઓ ચાંપી પરિમળે વધાવતી.
પછી પટને સંકોર્યો, આવી મ્હેલ-અગામી ત્હકાં.
ચન્દ્રિકાનો કુંડ જાણે આલલનું સરોવર;
મધ્યમાં ફરકન્તો’તો કામાક્ષીનો મહાધ્વજ.
પડયાં’તાં તેહની પાર કાન્ત વસન્તનાં વનો;

કુંજકુંજે કપૂરના અગન્તા કામદીવડા.
 ચન્દનીના નીરમાં એ, આભણાયેલ ભોમમાં,
 તારલાનાં કિરણોમાં પાય મૂક્યો સખી-સખા;
 ચન્દનીનાં પરિધાનો ત્હાં સખીજનનાં ધયાં,
 આલના ઉપરણાઓ સખાને અંગ શોભતાઃ
 કામાક્ષીનાં કામણુ શાં દેહદેહે દીપી રહ્યાં.
 ફરકી સ્મિતની રેખા રાણીને અધરે, ઉરે.
 વાય વસન્તની દહેરે મીઠા વસન્ત વાયુઓ;
 પાંખેથી ઢાળતા જાય મધુરી શી વસન્તિકાઃ
 પ્રતિષ્ઠા કરતા જાણે દેહે દેહે વસન્તની.
 સલૂણી સખીઓએ એ પીધી ત્હાં નેત્રખ્યાલીઓ;
 વહી પછી વન્દી વન્દી 'સોહાગલુ ચર્ધ અમે'
 હરિએ નીર્ણયાં હાસ્ય, પાર્થે ખંખેરી પામરી;
 મહેકતા મર્મને પેખ્યા સખીના હાવભાવમાં.
 - પછી પ્રારબ્ધને વાંચી, વાંચી મન્ત્રો વસન્તના,
 ચન્દનીની ચારુતામાં-પૃથ્વીમાં પુણ્ય સર્વિચ્યાં.
 પૂર્ણિમામાં પૂર્ણિમા, ને ચન્દની ચન્દની મહર્ત્તી,
 હરિનાં ચક્ષુથી બહેતી વિશ્વમાં પ્રગટી બિહી;
 હતીજત્હાંદેહનીજયોત્, બિગીઆત્મનીજયોતત્હાંઃ
 અગી બિઠ્યાં ગુમ્મરો શું પ્રહ્લનાં પ્રહ્લતેજનાં.
 રાણીએ કોર સંકોરી, જોયું કેંક સરી જતું;
 અર્ધ મીંચી નેણલાંને પાળવો ઉરપાલવ.

વસ્ત્ર-પાળે અવરોધ્યાં હરિનાં પ્રહસેજને,
 ‘પ્રહસનાં એ હશે તેજ, નથી એ અમ દેવીનાં;’
 ભૂલતી રાજરાણીએ પ્રહ્લાનંદ વિચારિયો.
 સંકેલી દેહની વેલી ઊઠી એહ અમી ઝરી;
 ગર્ધ અગાસીની પાળે ઊભી ત્હાં પદ્મપાળ શી.
 ઊભી ત્હાં ન્હાળવાને કે એ હતું કેળીજું જગત્ ?
 એક જગને આરેથી નીર્મતી નવતું જગત્,
 પાળ રાપી પદ્મણી શી પેળતી ને વિભાસતી :
 ‘એનાં એ ॥ વનાન્તો આ, એનાં એ છે સરોવરો;
 ફૂલડાં એ, પરાગો એ, એની એ ઝૂરતી લતા;
 અસત્ સૌ કેમ ભાસે છે ? એની એ છે જ આંખડી.’
 આંખડીના મેલ દહોયા ચન્દની-પાલવે પછી;
 હરિનાં હાસ્યને ક્રીડ્યાં, દિલમાં ક્રીધ દીવડા;
 વળી જોયું વનાન્તોમાં ન્હાળ્યું ત્હાં નવતું જગત્ :
 એસરે કામનાઓ ને જિગતા આત્મભાવ ત્હાં.
 ‘જાદુગરો જોગી કેા આ જિહલાવે વન માહરાં;
 જોગીનાં જાદુને જીતું, કામરૂની હું રાણી તો.
 ગૌર ચેતનિયો ચેલો, સિદ્ધ છે જોગી શામજો.’
 ગર્ધ ગૌરવઘેલો એ જાજરમાન માનિની;
 રચીને વેલનો ચંભ હરિની સન્મુખે ઊભી :
 જાણે કેા જિતરી રંભા જોગીના જોગના જયે.
 અંગમાં આરઝૂ પૂરી આંખમાં અદ્ભુતો ભયો;

ચક્ષુમાં ચક્ષુને ઢાળી રશ્મિમાં રશ્મિઓ ઝૂંધ્યાં;
 કામનું કામલુગારું કીધું કામાક્ષી-ત્રાટક.
 પ્રકુલ્લ્યાં પદ્મનાં જેવી પ્રકુલ્લી ચક્ષુખેલડી;
 રૂપની રાણીનાં રશ્મિ અરંતાં હરિએ ઝીલ્યાં.
 રૂપપ્રભા ભેગપ્રભા-પ્રભાનો જંગ એ હતો.
 અરંતી કિરણો રાણી મધુરા વેણનાદથી;
 કીકીકુંભે સાગરિયે કીધી સાગરવોપણાઃ
 વસન્તનાં બાણ સ્કામે નાખ્યાં શરદનાં શરો.
 સૌન્દર્યની રાણી સ્કામે યોજેન્દ્ર જિભા ખડા;
 ચન્દ્રમાની સન્મુખે શું ભાસ્કર ભભૂકે પ્રભા.
 ચન્દ્રકાનો મહેલ ડોલ્યો ડોલ્યાં વન વસંતનાં;
 હરિનાં શર વાખ્યાં ને ક્ષણ પ્રજ્ઞાંડ ડાલિયું;
 દેવ દાનવના જંગે કામાડોળ થયું જગત.
 સંગ્રામ સત્ અસત્નો એ પંચભૂતો નિહાળતાં.
 ને પાર્થને છાંટતી'તી પરિમળો પરાગિણી;
 યોગીશિરે થતી ધારા ગિરિને શૃંગ ગંગ શી.
 મધ્યરાત્રિ ખડી એમ, ચન્દ્રમા મસ્તકે ચ્હડયો;
 ચન્દ્રાંબર ચન્દ્રીનો, ચન્દ્રધારે વધાવતો.
 કામવનનાં કોતુકે સખીઓ વિહ્વળી થતી.
 ત્રાટકોની ધનુવિદ્યા ખેલાતી ન્હાળી ન્હાળીને
 ધીર ગાંડીવધન્વાયે અધીરો ક્ષણ તો થયો;
 અને ગાજી બિઠ્યો પાર્થ ધીર મૃદંગ-શબ્દથીઃ

“ઝોળખો છો કેાણુ છે આ અતિથિ આભ-શામળા?
 આંગણે તમ આન્યા છે, દૂર સાગરપાળથી.”
 ચન્દનીનાં પદ્મપત્રે રમન્તી રાજપદ્મણી
 જાગી ગૈ ત્હાં સ્વપ્નમાંથી સ્વપ્નસુંદર સુન્દરી.
 ને પછી શોધવા લાગી કોતુકકાન્ત ચક્ષુએ
 જ્યોત્સ્નાના સાગર-ઘાટે દધિ સાગરપાળનો.
 પૂછ્યું પૃચ્છકની આંખે આભ ને અન્તરિક્ષને,
 ‘ચન્દ્રિકાના પૂરમાંથી પ્રગટ્યા કેા પયોનિધિ?’
 ગિરિમૌને ગોરંભાતાં આભ ને એ વસુન્ધરા.
 ‘એ છે અનન્તને ઘાટે, એ છે ચન્દની પૂરમાં;
 એ છે ઘેરાં વનાન્તોમાં, જિભા છે તમ સન્મુખે;’
 આંખડીની અંજલિથી પીએ ચંદની સાગર.
 ‘ઝોળખો છો કેાણુ છે આ યાત્રી તમ અગાસીએ ?
 એ છે યોગેશ્વર કૃષ્ણ, સો-સો ગોરખના ગુરુ.’
 ‘અને એ સૌમ્ય શબ્દાળા વીરને પણ પ્રીછજો.
 એહ છે પૃથ્વીતુ પુણ્ય, ધરાનો છે ધીમન્ત એ;
 હસ્તિનાપુરનો પાર્થ, ધર્મક્ષેત્રે ધુરંધર :’
 ધીર કંઠે કહ્યું કૃષ્ણે શબ્દથી પાંચજન્યના.
 સખીને એ શબ્દમાંથી ઝડી પડી મૃદંગની;
 સુર્યે સલ્લણીને જિજ્ઞા સૂર્ય ત્હાં મધ્યરાત્રિમાં.
 સખાનાં મુખ ન્હાળે, ને નેત્રે ન્હાળે પરસ્પર;
 અદ્ભુતે વસનારાંએ પેખ્યાં અદ્ભુત સન્મુખે.

કૃષ્ણ પાર્થ નામોચ્ચારે ગર્વિલો, આલ ન્હાળતો,
 પ્રાસાદની પૂર્ણિમાનો, ભાગી પડ્યો મહાધ્વજ.
 ઘટાઓમાં ઘોર ગાજ્યો, વનોમાં વીજળી વહી;
 અને ગેળી તેજ એહ ગયું કામાક્ષી-મન્દિરે.
 ચપળા શી ચમકી એ સખીઓ ભયવિહ્વળી;
 ક્ષણ પડ્યો ધ્વજ ન્હાળે, ન્હાળે રતનાળ લોભને.
 બહીલાતી નીરખી નાર હરિએ ભાખી સાન્તવના.
 'પડ્યે ધ્વજ પૃથ્વીપાટે પૃથ્વી કાંઈ પડી નથી,
 યોગીઓના યોગ વાગ્યા, ધર્મીના ધર્મ વાગ્યા;
 વાગ્યાં પુણ્યાશુનાં પુણ્યો, તેથી ભાગી પડ્યો ધ્વજ.
 નવલો ધ્વજ રોપીશું ભિચરે પ્રભાતની પ્રભા :'
 ભરી અનલેની જ્યોત્ત હરિએ હાસ્ય વેરીને.
 વળી પછી સખીઓને અન્તરે ફેંક સાન્તવના;
 પાર્થ ત્હાં પ્રારબ્ધભોલ ભાજ્યો ભવિષ્યવાણ્ય શો :
 'કામપૂજા મટી ગૈ, ને પ્રેમપૂજા પ્રકાશશે.
 હવે થાશે પ્રેમપૂજા અહીં કામાક્ષી-મન્દિરે;
 વનોમાં વસશે હાવાં યોગીઓ પ્રેમયોગના.'
 પ્રીછતી અતિથિ-દેવો પૂછે પૂજારિણી પછી :
 'શુભમોહી વૈદર્ભીએ પાઠવ્યે પ્રેમયત્રિકા
 ધીર પગલે ધાયા'તા વિદલે વન વીધતા :
 એ છે કૃષ્ણ ? - પ્રીછનારા પ્રેમના, પ્રેમભક્તિના ?'
 પાર્થ ભાજ્યું : 'એ જ છે આ કૃષ્ણ વૈદર્ભીવંદલભ;

યોગીઓના યોગેશ્વર, પ્રેમેશ્વર પ્રેમભક્તિના.
 સુણી સાન્તવનના શબ્દો પછી પરાગિણી પૂછેઃ
 ‘અને પેલા ઉઝ્ઘ્યન્તે પધારી જોગીવેશમાં
 જગભદ્રા સુભદ્રાને પ્રેમપુષ્પે વધાવી’તીઃ
 એ વિજેતા આપ પાર્યં જંગના, પ્રેમજંગના ?
 હરિ હરયા, હર્યો પાર્યં; પછી વાર્તા વધા હરિઃ
 ‘ઉઝ્ઘ્યન્તે પ્રેમજંગ, સંઘ્રામે કુરુજંગનો,
 ધર્મધ્વજ ધરિત્રીનો, ધીર, ધર્મિષ્ઠ, પાર્યં આ ।
 જગભદ્રા સુભદ્રાનો સ્વામી જગસુહાગિયો.’
 ‘ત્હારે યોગેશ્વરીરૂપે સંગે છે રમણીમણિ,
 રુદ્રમિણી ને સુભદ્રાની હશે એ પ્રેમમૂર્તિઓ.
 જ્ઞહાં સ્નેહલગ્નના દેવો, દેવીઓ સ્નેહલગ્નની,
 કામાક્ષીનાં કામલગ્નો પામે નિશ્ચે પરાજય.
 અણત અમ ગાણોની હારનું જલ્પયુ કારણ;
 સ્નેહલગ્નનાં સ્નેહી શું કામનાં ગાણુ હારશે.
 શ્રી હરિ! આજ પુરાયા અધૂરા અમ ઓરતા.’
 વિશ્વ-આશીર્વાદ દેતા ઊર્ધ્વગાહુ હરિ કહેઃ
 ‘પૂર્ણમાંથી પૂર્ણે હ્યો કે પૂર્ણે ઘો, પૂર્ણે પૂર્ણે છે.
 હલેચે સિન્ધુને મેઘ, કે નિધિ નદીઓ ભરે,
 આવતાં ભરતી-ઓટ જોનો એ જ સાગર.’
 ‘અમારો આ અમ દેશે છે વસન્તપરાજય;
 સ્નેહનાં સતિયાંને કેા ના જીતે કામનાં વનો.

પૂર્ણિમામાં પૂરવાં શાં ? ભર્યામાં ભરવાં કશાં ?
 ઉરમાં ઊગતાં બાળી ભર્ગને શ્રી હરિ વદા;
 ‘એહ પ્રાક્ષીરિયતિ લોકે, ન મોહે એહ પાગી ઠે.’

૨હેલી જ વેળા જગજોગી દીઠ એ,
 ૨હેલો દીઠો મન્મથ આજ હારતો;
 ને સર્વજીતે દીઠ બે અજીત ત્હાં.
 આયુધ્યના આસવનો હતો શું, કે
 વસન્તનો એહ હતો પરાજય ?

અધ્યાય ૧૫ મો. લોકસંગ્રહનું તીર્થ

યોગેશ્વરોના શુચિ યોગઅંચળે,
 વૃથા કીધાં કામવસન્તનીં શરો;
 કામાક્ષીનાં કામણુકૂડ હારિયાં;
 પછી હરિએ ગૂઢ, પૂર્ણિમાદૃષ્ટ્યા,
 અન્ધારને ભારકર-ભર્ગ અર્ચિયાં.

જાંદગીની ચોપટના ખેલ ચારે રમી રહ્યાં
 નારીઓના નારીત્વના, નરો કેરા નરત્વના;
 કીધો યોગેશ્વર યોગે ત્હાં વસંતપરાજય.
 કામાક્ષીની કુંજમાંથી મધ્યરાત્રી નમી હતી;
 મહાદેવી માનિનીનાં માનકામ મટયાં હતાં
 નોળતો વાગતી હૈયે ઠે નવાં લોમહર્શની.

‘ભાગો ચોગેશ્વર! શ્રાન્તિ, અસત્કેસત્ વનો અમઃ’
 મેધા જાગી મહારાણી ચક્ષુની પાર પેળતી
 આયુષ્યના મર્મ કેરો પરમ પ્રશ્ન પૂછે પછી;
 આંખની આતુરતાથી સાક્ષી પૂરે પરાગિણી.
 ‘અમારે ને તહમારે છે લેદ એક જ શબ્દનો;’
 બોલ્યા મૃદંગને શબ્દે શ્રી હરિ ધીરર્જુનીરા.
 ‘નરલોકે પરમ શબ્દ પ્રીછજો લોકસંગ્રહ.
 વાવશે મા પાપપુષ્પો, આ લોકે પુણ્ય વાવજો.
 આત્મ દીધો પરમાત્મે, દેહ અન્યે દીધેલ શું?
 સૌન્દર્યો દેહ-આત્માનાં દેવાધિદેવનાં દીધાં.
 દેહથી આત્મ શોભે છે, આત્મથી દેહ શોભતો;
 દામિની ચમકે ત્હારે મેઘ સુંદર ભાસતો;
 મેઘ ગાંભીર્યથી દીપે જ્વલન્તી દામિની લતા.
 સોહે છે નરથી નારી, સોહે છે નર નારથી;
 હોલે આયુ પ્રભાવન્તાં ને પુણ્યોજ્જ્વળ હોય તો.
 આ નરનારની સૃષ્ટિ દેવસૃષ્ટિ ભંભે ન હો;
 નથી જગ વેશ્યાવાહો પાપની પશુતાલયો;
 રાખજો માનવલોક માનવી-મહિમાવતો.
 શુદ્ધ અપાપવિદ્ધં જે પ્રેમનું દેહપૂજન
 પુણ્ય એ છે પૃથ્વીલોકે પુણ્યાણુ પૃથ્વીવાસીનું.
 રસિકોના રસને છે પાળ એક જ પુણ્યની.’
 ‘તો અમારાં વનોની આ હોલવો કેમ અન્દની?’

પૂછે પરાગશબ્દે પરાગો શી પરાગિણી.
 'હૃદયે કયહાં તહમારા છે રસદેયો રસિકના ?
 ઘડીકે ત્યાં ભૂંસાયે છે રસીલી રસચન્દની ?'
 'હોલવતો નથી એને, ચન્દની હોલવાય ના;
 ભવોભવે ય ભૂંસે કેા ચન્દ્રમાનો અગીઝરો ?
 નિર્મળી છાંટી છાંટીને નિર્મળી ચન્દ્રની કરુ;
 નિર્મળા દેહ-આનંદે નથી કેા દોષ દેવનો.
 કામાક્ષીનાં વનોમાં છે અર્ધસત્યોની ચન્દની;
 વડાં અન્ધારિયાં વિશ્વે અર્ધસત્યો અસત્યથી.
 અર્ધસત્યો છેતરે છે, અસત્યો નવ છેતરે.
 વિશ્વનાં દિવાનો છે માણવા પુણ્યપાંખથી
 માનવી ગાનવ-લોકે પૂજે છે સૂર્ય-ચન્દ્રને;
 ન શશાંક, સવિતા ના, પૂજે છે સૌ મહાપ્રભા
 વસન્તોત્સવિયાં જ્યહારે રમે વસન્તને વને,
 આરોગે છે પરાગો કે આવે છે પુષ્પપાંખડી ?
 દેહ જ્યહારે જશે ત્યહારે દેહની વાસના જશે;
 માણો પુણ્યપરાગોને ન માણો પાપચર્વણો.
 પાપ છે વિપ પૃથ્વીનું, પુણ્ય છે પૃથ્વીની મુખા.'
 'ત્યહારે જગત્-ચન્દ્રિકાની ચારુતા દાખવો, હરિ !
 ચન્દા આ જગથી જાયે, આયમે છે અમી ઝરી :'
 હૈયાભાવ મહારાણી વળી પૂછે મધુરવે.
 'ચન્દ્રનાં ને ચન્દ્રિકાનાં અમી અનન્ત રંગીલાં;

જગેથી જગકર્તા ના આથમે, ના જશે જ કો.
 સૃષ્ટિની અમૃતવેલી સંકેલાશે સદાળરી,
 સંકેલાશે અમરોની ત્યહારે અમરવેલડી;
 વિશ્વેથી ગોત્રવદ્વીઓ બહીલાશે સહુ તે રહમે.
 પુણ્યવન્તો પિતૃલોક પૂછે છે નરલોકને,
 'અમે-વાંવી ગોત્રવદ્વી વાધશે કે ઉચ્છેદશે ?
 વિશ્વની વિશ્વશેભા છે વસન્તની વસન્તિકા;
 ચન્દનીની ચારુના છે લોકનો લોકસંગ્રહ.
 સ્થાપળે માનવ-લોકે લોકકલ્યાણકારક;
 ઊગશે આજથી કાલ કાળજેતા મનોહરી.
 જતી'તી રજની, તહેાચે ન્હોતી પ્રજાતની પ્રભા;
 જતા એ અન્ધકારોમાં ચન્દની ચમકી ઊડી :
 અંબર-છેડલે જેમ દીપે પાલવ સાશુનો.
 ઝીલતાં હરિનો બોલ, ઝીલતાં સત્યની સુધા,
 અધુએ ચન્દની પીતાં પૂજારિણી-પંચગિણી.
 ચન્દનીની ચારુતાના લોચને ચન્દ્રમા ઊગ્યા.
 ઊઠ્યાં આનંદ-ઉત્સાહે, પ્રેત્સાહે પગલાં ભર્યા;
 વહેતાં નવ-વસન્તે સૌ ગયાં એ અતિથિગૃહે.
 હરિનાં કીર્તનો ગાતો, આત્માનન્દે હુલાસતો,
 સંઘ યોગેશ્વરોનો ત્યહાં જાગ્યો'તો રાત્રિજાગૃહ.
 પડતા પ્રજાત જેમ જોતો હરિની વાટડી.
 અનલે-ઉપરણે ત્યહાં પધાર્યા પાર્થ ને હરિ;

પાંખો સમી હતી સંગે પૂજારિણી-પરાગિણી.
 'નર છે, નારાયણ છે; તહમારા છે, તહમે લિયોઃ'
 પાંખડી શી નિર્ઝરી રૂઢે સખીઓ પૂજ્યભાવથી.
 'એમનાં મન્દિર-યોગ્ય નથી કામાક્ષીનાં વનો.'
 'યોગીના યોગેશ્વર છે, પ્રેમીના પ્રેમવત્સલ;
 એમનો આશ્રમધર્મ પાળ્યો છે એમણે પ્રીતે.
 સૌ સૌના આશ્રમધર્મ પાળી જગ છતી જલે'
 ઉચ્ચાર્યા ઉદ્ભવયોગી શ્રીહરિના સુહૃદ સખા.
 પ્રેમમૂર્તિ રુક્મિણીને, સુભદ્રા ભદ્રમૂર્તિને,
 પૂજતી ભાવના ભાવે ખંને સખી પગે પડી.
 'અમ અધિકાં સોહાજે;' ભણ્યાં બાલી-નણુંદળા.
 પ્રભાતની પ્રભા પેખી, હરિએ પળ પારખી
 કાળના પરખાન્દા શા વખ્યાં આમુખ્ય-આશિષોઃ
 ત્રિકાળના મન્ત્રોચ્ચારે વસુધાને વધાવતા.
 'બ્રહ્માનંદ સમા વહેતું રસાનન્દો રસેશનાં,
 લોકસંશ્રહતું તીર્થ થશે કામાક્ષીનું વન.'

મયંકુંજો મહીં ચન્દ્રિકા જળે,
 પૂજારિણી ને પરમેશ્વરી' ઉરે,
 પૂરી પ્રભાઉજ્જવળ પુણ્યની પ્રભા;
 કામાક્ષીને એ નીર બ્રહ્મપુત્રીને
 વધાવતા'તા હરિ • બ્રહ્મસાગર.

અધ્યાય ૧૬ મો - ભાગીરથીસંગમ

સૌન્દર્યમાં સંગમ થાય શીલનો,
તો સ્હોય ભાગીરથી બ્રહ્મપુત્રીમાં;
તો પુષ્પનો ગમુગન્ધ-સંગમ
સધાય. શોભાય પરાગ પુણ્યના,
ને દેહને આનમરંગ તો મ્હડે.

‘એક જ શબ્દનો ભેદ આપણો એ જશે હરિ?’
પ્રભા પ્રભાત પાડતું, બ્રહ્મ-મુદૂર્ત ઊગર્તું;
કામાક્ષીની મહારાણી ઉચ્ચરી ઉર-મોલ ત્હાં;
‘અમારે ત્હાં નથી લગ્ન, અમે કૌમારનાં મતી;
આંખને આંખ આકર્ષે ધડીના લગ્નઢાવ લે.
એ અમ ગાન્ધર્વ-લગ્ન, રનેહલગ્ન, સ્વયંવર.
મુગવ્યાધિ અમારો એ; દાખવો પચ્ચ ઓપધિ.’
મ્હાળી ઊગ્યો તવો દિન, ઢાળી ત્હાં નેત્રઅંજલિ,
રાણીને હરિએ લાખી ઓપધિ મુગ-વ્યાધિની :
‘અસંયમી કૌમાર છે, કામનાનું પરમ ધર.
પુણ્યમાર્ગે પાપ-માર્ગે દેવી કે દાનવી રીતે?
અમારે ને ત્હમારે છે ભેદ એ એક શબ્દનો.
કૌમાર એ નથી પાપ, પાળે કૌમારને જ જો;
કૌમાર શારદા સેવે, સેવ્યું લીળમપિતામહે.
લગ્નનાં કે કૌમારનાં પાળો પુણ્યે લીધાં જીત;
છે મન્ત્રોચ્ચાર મ્હારો એ, ત્હમને નહિ, વિશ્વને.

અને આજે આચરો છો આકર્ષી આંખ આંખને
 હવે આચરજો ભાવે આકર્ષી આત્મ આત્મને.
 ઘડીનાં લગ્ન સંવર્ણ જીવન-લગ્ન પાળજો.
 લગ્ન સ્થાપો, વ્રત પાળો, સત્ત્વ ને સંયમે મુહો;
 આંખ-સ્થાને આત્મ સ્થાપો, સ્વયંભૂ પુણ્ય જિગ્જો.
 આયુષ્યનો અગ્નિહોત્ર લગ્ન છે નરનારને.’
 ત્હાં તો પ્રભાતની પાંખે પડી જગે જગત્પ્રભા;
 કામાક્ષીના મન્દિરેયે વાગ્યો હકો પ્રભાતનો;
 જિઠયાં સખીઓ ને સંઘ, સંઘર્યા દેવીદર્શને.
 પૂર્વમાં જિગતો સૂર્ય ઢળે મન્દિર-ચોકમાં;
 ગૌરી ગાયત્રીનાં ભર્ગ અર્ચતો દેવીમૂર્તિને.
 સંઘે ને સખીઓએ એ ઝીલિયાં બાનુમર્જને;
 હરિએ સંયમનાં ત્હાં સંબંધા વ્રતપાલન.
 ને પછી વસમી આવી ઘડી અન્તે વિદાયની;
 મનુના માનવ-લોકે અન્ત છે સૌ અનન્તને.
 પાર્થ વન્દ્યો સખીઓને, વન્દ્યો યોગીમંઘ સો;
 આનન્દે ઉદ્ભવે લીધી વન્દના સખી-પુણ્યની.
 રુદ્રમિણીના સુભદ્રાના પાયમાં સખીઓ પડી;
 હરિએ વરદ હસ્તે અર્પી આયુષ્ય-આશિષો :
 ‘કામાક્ષીની કુંજકુંજે હતાં જે કામકારણો,
 રનેહસત્ત્વો થશે સૌ એ, રનેહ ને સત્ત્વ મહેકશે.’
 ને પછી આનન્દ પાચે મહડી રતન અગાસીએ,

રાખ્યો જૈ મન્દિર ગાયે કામાક્ષીનો મહાધ્વજ;
 રનેહનાં સતિયાંઓને આમન્ત્રતો હુલામતો.
 હરિ ચાચક થૈ યાચે 'દેવીઓ! દો રબા હવે;
 ખડાવરી સખીઓ બોલી 'પાછા વળી પધારજો'
 'આમન્ત્રયા અતિથિ છે જો, દીધા છે કોલ દેવનો;
 મદ્મક્તા યત્ર ગાયન્તિ, તત્ર વિષ્ણામિ સર્વદા,
 હરિનાં કીર્તનો ગાવ, આવશે ત્હાં સ્વયં હરિ:'
 મહિમા ભાવભૂખ્યાંનો ઉચ્ચર્યા યોગી ઉદ્ભવ.
 પરસ્પર વન્દી વન્દી, આંખથી ઉર દોળીને,
 પછી વિદાય-મુદ્રતે અતિથિ પન્થમાં પડ્યા;
 ને પરાગને પગલે પન્થ દાગે પરાગિણી.
 ભગવાં રહવાર તેજ ધનવે સૂર્ય સંધને.
 અને ત્હાં આવિયું પેલું સૌન્દર્યનું સરોવર;
 નવરહવારની લહેરે લેતું'તું મન્દ લહેરખાં.
 ત્હાં પાળપાલવે સંઘે પાછી વાળી પરાગિણી
 હરિના માર્ગમાં એહ પરાગો પાથરી ગઈ.
 'સોહાગી નરનારીને, સંયમશાળી શીલને,
 દેહને આત્મની પેરે રૂપ પ્રદ-દીધેલ છે.
 સુન્દર, આરમભયોત, દેહદીપ્તિ વૃથા નથી:'
 પન્થને પહેલે પગલે સ્મિતશબ્દે વધા હરિ.
 ને એ યોગેશ્વર-સંઘ યાત્રાએ નિજ સંચયો;
 હરિનાં કીર્તનો ગાતો ગયો ઉલ્લંઘતો વનો:

ત્હાજ્યાં ઉર-મન્થનોને, વિલોક્યાં ને વિચારતો
 આઘે એક ગુફાઘાટે, ગૂઢ નિગૂઢ કુંજમાં,
 હરિએ એક વેણે ત્હાં વાર્યા આશ્ચર્ય સંઘનાં:
 'કૌમારની કામનાળા કે અસંયત્રી ભેગીને
 કૌમારનો હતો શાપ, શાપ એહ નિવારિયો.'
 પન્થે આનન્દતા એમ, યોગને પાય ચાલતા,
 આઘ્યા યોગેન્દ્રે એહ સરિતાતીર' સંગમે.
 દનાન કીધું, મેલ ધોયા, આત્મ-અંધોળ કીધ ત્હાં;
 હૈયાંજળે યાત્રીઓએ ધોયો જીવનજંતને:
 પછી વડની છાયામાં મન્ત્રો શ્રી હરિ ઉચ્ચર્યાં:
 'શીખજો સંગમયોગ આ સરિત્તીર સંગમે.
 બ્રહ્મપુત્રા ભાગીરથી ત્રાધે છે અહીં સંગમ,
 એહવો દેહ-આત્માનો મંગમ છે સનાતન;
 બરે મૂળનની કુંજો, પૂરે છે પૃથ્વીનાં વનો.
 સરિત્-સંગમ આ જેવો જગે શ્રોહાય સંગમ
 સૌન્દર્યનો, શીલનો ને રસનો, પુણ્ય-આસુનો.
 સૌન્દર્ય માનવીનું છે પુષ્પ પુષ્પ-સુગંધ શું;
 રંગરાગો પરાગોને રચે છે રૂપમૂર્તિઓ.
 રચે છે નરને તાર, રચે છે નર નારને,
 પરસ્પરને પ્રીછે છે રંગથી ને સુગંધથી.
 રાગથી, ને સાંનિધ્યથી પુષ્પ કે જેમ પુષ્પને;
 લાગ્ય સુભાગ્યને આરે માનવી પાછીડાં બરે.

બરમ છે અંતિમ રંગ આપણો-મનુમાત્રનો;
 ને આયુધ્યની અન્તિમ સુગંધો બ્રહ્મયોગ છે,
 આયુધ્યની સુગંધોથી અમીથી ઉર આત્મના
 એમ આનન્દતો સંઘ મિથિલા-મારગે પડ્યો.

કામાક્ષીને કાનન દેહપૂજને,
 રથાખ્યું જગત-સોહન રનેહપૂજન;
 મનસ્વિતામાં રસસંયમો પૂર્ણ;
 વસન્તશુદ્ધિ કરી, કામરૂપથી
 લીધી હરિએ મિથિલાની વાટડી.

હરિસંહિતા

મંડળ ૮મું • ઉપાચોદે આરે

અધ્યાય ૧ લો • ભાગીરથીના અધિદેવ

આનન્દતો આતમલક્ષ્મી-ગૌરવે,
વિલાસતો અન્તરની વિભૂતિએ,
પાર્થિવમાં, પાર્થિવથી છતાં પરે;
કામાક્ષી ફેરાં છવી દેહકામણે
ગયે હરિસંઘ વિદેહ-લોભમાં.

અન્દની-ઉત્તમવળે આરુ સંઘ એ અન્દ્રવંશનો,
અન્દ્રનાં કિરણો પેરે ભરીને માર્ગ આલતો.
દશે ક્ષિતિદિશામાંથી લીધી દિશા હિમાદ્રિની,
વામે હતો ગંગદેશ, ને પ્રાગ્જ્યોતિષ પૂર્વમાં;
ગંગાની પ્રદ્યુતીની બે પાશ્વે બે મહાભુજ,
હિમાદ્રિની પુત્રીઓના મહાનદો વદ્યા જતા.
લીલુડાં વૃક્ષ ને વેદી ગૂલતાં નીરમાં ઝૂકે;
વિસ્તરે પાળની પાર વિશાળાં વહતાં વનો.
પૃથ્વીમાં પાથરી જાણે વાદળી પછી વાદળી.
વીંધી એ વનવિસ્તારો સંઘ એ વીંધતો જગત,
હરિ કહે: 'હરિસંઘે જ્યાં કામણુ દેહનાં;
ને રંગરંગના દીઠા દેહના મોહ દુસ્તર.
જાણે જે યર્ધને દુર્ગ, છે અહોભાગ્ય એહનાં
અને તહોયે-સોહલાં છે છતવાં દેહકામણુ;
સાધુઓ! નથી મુશ્કેલ, સહેલ છે જગ છતવું.'
સુધી એ હરિનાં વેણું જ્યોતિર્વન્તાં, જગત્પ્રતી,

ઉમંગ પામ્યાં, આનેન્ધાં, સંઘનાં સાધુ-સાધ્વીઓ.
 માનતા દોહાવું જેહ, હરિએ સોહાવું ઠહું.
 અને પછી પૂછ્યું પ્રેમે : 'રહેલ શી રીત? દાખવો.'
 દિશાઓના સુણે કાન, સુણે સોહાગી જાડ્ડવી;
 કલ્યાણાયે મન્ત્રોચ્ચાર હિતસ્વી હરિએ કીધો.
 'રસીલો રૂપનો દુર્ગ, દુર્ગ એ નથી દુર્ગમ;
 રૂપનાં પૂરનાં જોમ હારે છે જન જોઈને;
 મેલાં કે નિર્મળાં પીવાં જુએ એ જનતા જીતે.
 દેહના રૂપના મોહ આવે કેા નરનારને,
 આકર્ષે આત્મને, ત્હારે ઉરે જે પ્રશ્ન પૂછવા.
 અંગના નશ્વર છે આ? આત્માના વા અનશ્વર?
 રૂપાળા રંગ ને રૂપ મહમસ્ત મનોહરા?
 છે આ સૌન્દર્ય વેશ્યાનું?—વંઠી વારાંગનાનું? વા
 કુળવન્તી કુળવધૂનું? વિવેકે એ વિચારવું.
 અને વિશુદ્ધિને માર્ગે નિર્ધારવાનું નારીએ;
 નક્કડ નેત્રાવળ, વા ન્હોતરે નેત્ર નિર્મળાં?
 સુખનો અને શ્રેયસનો મહીમાં માર્ગ એહ છે;
 આવશે અનલેમાર્ગે તો અર્ધી જનતા જગે'
 જાડ્ડવી જળને તીરે, લાગ્ય શી એક લેખરે,
 સંઘનાં સાધુ-સાધ્વીનો રાત્રિપડાવ પડ્યો હતો.
 હુંગરજીયા આરાને ઘોઈને જાડ્ડવી જતી.
 અને પછી પ્રાતઃપ્રણામી આસે એહલ્લી પ્રજા પડી,

ને ગયાં'તાં પ્રાતઃસ્નાને સંઘનાં સાધુ-સાધ્વીઓ;
 ત્હારે મીનાક્ષીનો સંઘ આવિયો ળંગદેશનો.
 ધોરી ધિંગા ઘોડીલા, ને હાથી રથી મહારથી :
 જાણી-જળ પેરે સૌ જોળનના જુવાળમાં.
 પલાળે પાણીથી પાળો, ઉછાળે જળભિર્મિઓ;
 મોરને નખરે નાચે, રાચે રંગડ રંગમાં.
 હરિએ નીરખ્યો, દાખ્યો, સંઘનાં સાધુ-સાધ્વીને;
 જતો'તો પાણીનાં પૂરે, ધાતો ધિંગી અધીરપે :
 પ્રભાળા પ્રાગૂલ્યોતિષમાં, બ્રહ્મપુત્રીની પાળમાં,
 પૂજવા પ્રેમના નામે કામાક્ષી કામપુત્રીને.
 'જુઓ આ જગની ઝાળો, રૂપની રૂપમૂર્તિઓ;
 મહન્તો દેહપૂજના, માનવતાશૂન્ય માનવો.
 દેહને આત્મ માને એ, આત્માને શૂન્યતા કહે.
 દ્વંધ ને છાયાને એક માને છે કેાણ માનવી ?
 પાપ ને પુણ્યને એક કેાણ ક્યારે ઉચારતાં ?
 દક્ષ છે ને મુમુક્ષો છે, લક્ષ છે જ અલક્ષમાં;
 તો પેજો પૃથ્વીની પાર આત્માની આત્મસોમમાં.
 ધર્મ શું ? ને અધર્મ શું ? કર્મ શું ? ને અકર્મ શું ?
 પ્રીયચેથી એક પ્રિછાશે મર્મ શું ને અમર્મ શું ?
 એક છે મોક્ષનું દ્વાર, - એક દ્વાર અમોક્ષનું.
 ગંભીરી તરવા ગંગા લે શિલા, તરણી તણ;
 અવની-કુંજમાં એવા મારા છે પાપપૂજકો.

મૃત્યુલોકે પીએ મૃત્યુ મૂઢી અમૃતના ઘડા.'
 ગંગાપટમાંથી એવે આવિયા અવધૂત ઠે;
 દેવ શા તેજતેજસ્વી, આભા આભલની હતી:
 રાજરાજેશ્વર જેવા, ખીળા બાણે ભગીરથ.
 હરિએ હેતના શબ્દે સત્કાર્યા જગજ્યોતિને.
 'પધારો, છો પ્રભાવન્તા; શિખા છો જગજ્યોતની;
 યોગીઓ-અવધૂતોનો દેશ છે ગંગદેશ આ.
 નદીઓ પગદંડી, ને દિશાઓ તમ માર્ગ છે
 નિત્યશઃ દેશ પ્રદેશે જોયા જાણ્યા અભિનવા;
 દેહ છે અહીં, ને આત્મા આભલનો અતિથિ છે.'
 જોઇને જગનાં તીર્થો જાણુન્દા ભૂતભાવિના
 ભાગીરથીના અવધૂત હરિના પાયમાં પડ્યા.
 આયુષ્ભારે નમ્યાં અંગો, જ્ઞાનભારે નમી અખો;
 યોગભારે નમ્યો આત્મા યોગેશ્વર અન્નણુને.
 'આ ભાગીરથીની લોભ, આ છે ભાગીરથી નદી;
 પુરાણી પૂર્વપુણ્યાળી નદીનો અધિદેવ હું.
 વિધાત્રી ઠેરી આજ્ઞાથી વસું હું જળબ્દેણુમાં.
 આંચો છું સત્કારવાને સંઘનાં સાધુસાધ્વીને;
 દ્વરનાં દીપ્તિવન્તાં છો; સૂર્ય છો, ચંદ્ર, તારલા.
 પુણ્ય છો સારી પૃથ્વીનાં, ભાગ્ય છો એમ લોભના;
 ભાગીરથી સન્માને ૫ પૃથ્વીના પરબ્રહ્મને.'
 હરિ હસ્યા મુક્ત હાસ્ય, સંઘ આનન્દિયો ઉદે;

ઊછળ્યાં સરિતાનીર, આનન્દા જળદેવતા
 પછી બોલ્યા બંસીબોલે નેહના બોલ શ્રીહરિ.
 'ભાગીરથીના વિધ્ણુ છે, વૈષ્ણવો બંગવાસી છે;
 નાલન્દના પરમ પૂજ્ય, પૂજ્ય માનવવંશના;
 ભગીરથના બન્ધુ છે ગોત્રોદ્ધારક ધર્મીલા.
 ધર્મ આજન્મનો બન્ધુ વિશ્વે માનવદેવનો.
 અમો આગન્તુક આવ્યાં, તીર્થની તીર્થવાસીઓ;
 રહાંજે આવ્યાં, જશું પ્રાતે; અતિથિ રાત્રિનાં છીએ.
 ઉઘાડો જડ પડદા, દાખો નાલંદભોમકા.'
 જળ-તરંગના શબ્દે ઉચ્ચયાં જળજ્યોતિ એઃ
 'હજારો વીતિયાં વર્ષો, હજારો વર્ષ વીતશે,
 ભાગીરથી બ્રહ્મપુત્રી સુભગા સખીઓ વહે;
 હિમાલયના હૈયાની સેરો બાણે વહી રહી.
 દેશસીમા જ્ઞાનસીમા દોરે નાલન્દ-ભોમની;
 હું છું માત્ર ઉપદ્રષ્ટા, સાક્ષી, સેવક બ્રહ્મનો.'
 'માનું છું, ને સન્માનું છું; બાણું છું' શ્રીહરિ કહે.
 'ગુણદેશે ગુણાળા છે શોભો શતધા ગુણાવળે;
 પૂજ્યતા પૂજતા દેશે આપ પૂજનયોગ્ય છે.
 યુગો બેયા, યુગો બેશે; આપો કેં યુગનું અણુ.'
 સુણી બિરહાળી વાણી હરિની એ હિતરિવની.
 બગતા જળના દેવ પોરહા પ્રાતઃસૂર્ય શા;
 ને વેરે કિરણો સૂર્ય એમ શબ્દાપ્રણો ઝયાં.

‘સંઘ છે દર્શનીયોનો, કરો નાલંદ-દર્શન,
 મહાજ્યોત મહાબુદ્ધિ આ અવધૂતની ભૂમિ;
 ભણે છે ભાવિનાં ભાગ્ય રેણુ ઠેરા અણુઅણુ.
 એહવો આવશે યોગ એક ઠેા યોગ આવશે,
 રાજેન્દ્ર ઠેા કાળજેતા સૂર્ય-ચન્દ્ર ઉતારશે;
 થશે ઠેા રાજરાજર્ષિ, ત્હારે પ્રારબ્ધ જાગશે.
 અહોરાત્ર વાતો કરશે દેવો સંજે મહર્ષિઓ;
 પ્રગટશે પ્રભાસ્વામી, મહાલશે જ્ઞાનમેગળો.
 દેશવિદેશથી આવી પ્રહ્લના પ્રહ્લચારીઓ
 કરશે જ્ઞાનના યજ્ઞ, શોધશે આલના અણુ.
 નક્ષત્રો ને તારલાઓ જન્મેત્રી એહ ભાખતા;
 ભણે નદીઓનાં નીર ભણે એ ભાવિસાગર.
 જ્ઞાનનાં અક્ષયપાત્રો ગૂઢતાના હિમાદ્રિઓ,
 એવા સરસ્વતીપુત્રો ભૂમિ ભરી વિરાજશે.
 પધારો ને પાય મૂકો; પાયથી પાવની કરો.’
 સ્નાનથી દેહને ધોઈ, સન્ધ્યાથી ધોઈ આત્મને,
 પંથીએ પાય મૂક્યો એહ નાલંદલોભમાં:
 પૂર્વે પાળ પ્રહ્લપુત્રા, પશ્ચિમે પાળ જાત્રુવી.

આયુધ્યના આગળિયા ઉઘાડીને,
 પરંપરાની ત્યજ પાયશુંખલા,
 પ્રબુદ્ધ ને શુદ્ધિવિશુદ્ધ સંઘ એ
 સુહૃત નાલંદની જ્ઞાનભોમ
 વૈરાગ્ય ને ત્યાગની છાંય પાથરી.

અધ્યાય ૨ જો . નાલંદલોમમાં

લીલાં ખીલ્યાં વૃક્ષ, લીલુડી વેલીઓ,
 ' સ્થળે સ્થળે ત્હાં ફળદ્રુપતા ફૂલી;
 ચોમેર એને જળકુંડળો હતાં;
 લુબ્ધ હતી ગંગની પ્રહાપુત્રીની :
 નાલંદની ગૌરવી જ્ઞાનલોમ એ.

પાથયાં પૃથ્વીવિસ્તારે પાળળાંધ્રી હતી જળે;
 જ્ઞાનની સીમની પેરળાંધી'તી પૃથ્વીની સીમા.
 જળના જોમના ઓધ, પાણી કેરા મહાપટ,
 ભગતા જળદેવની તરણીમાં સરી ગયા.
 ને મૂઢી તીરની પાળે પાણીડાંબીની પાવણી,
 ત્હાં વાગી લોમની વીજ વિધિના વીજવેગથી.
 થનગની ધુદ્ધિપાંખો ને નાચી રહી ભર્મિઓ;
 આખમાં આવીને બેઠાં બિડન્તાં જ્ઞાનનાં અણુ
 ભૂમિથીયે ભૂમિનુ એ અન્તરિક્ષ હતું મહદ્.
 જ્ઞાનનાં કિરણો જેવાં સૂર્યનાં કિરણો પડે;
 પ્રજ્ઞાના વેગના જેવા વાતા'તા વેગ વાયુના.
 ગૂઢ કે જ્ઞાનના જેવા આવતા વાયુદેશથી.
 પ્રાક્ષણવર્ણી ભૂમિમાં પ્રક્ષવણી સમીરણો.
 શાઓ ત્હાં માનવી રૂપે વિચરતાં વનેવને.
 જતા'તા સરિતા સ્નાને, પ્રક્ષર્ષિ એક આવિયા;
 બિડે ઉપરણે પ્રક્ષ મુદ્રામાં વાસ પ્રક્ષનો.

અંગ અંગ રતવે સ્તોત્રો, છાયાઓ મન્ત્રની મુખે;
 ૧ વેદની પ્રતિમા જાણે ચાલતી પૃથિવીપટે.
 એ હતા ઋગ્વેદાચાર્ય, મૂર્તિ ઋગ્વેદની હતા;
 મંડળેશ્વર મંડળોમાં, પ્રમાણમાં મહાપ્રભઃ
 લક્ષ્મીવાન જ્ઞાનલક્ષ્મીથી, પ્રજ્ઞાજ્યોતે પ્રગલ્ભ એ.
 પછી મળ્યા ન્યાયશાસ્ત્રી, હતા શાસ્ત્રનિધિ સમા.
 અન્નરિક્ષે ભિડતી એ ઝાલીને કિરણાવળો
 ઉછાળે છલક્યા પેરે ને અક્ષણે પરસ્પર.
 મુણે એ શબ્દટંકાર વાયુઓ વાયુદેવતા.
 ભાથે હતી શબ્દસાંગો લોહની ને સુવર્ણની.
 રતનજડયાં ખડ્ગો હતાં કિનખાળી મ્યાનમાં.
 શબ્દખાણાવળી ફેટેતા શબ્દના ચૂરવીર સૌ.
 વાયુના અણુઓ જોતા ગયા એ વનવાટમાં;
 ને પછી મળ્યા માર્ગે મહામુનિ મહોજસ.
 આશ્રમના અધિષ્ઠાતા નહોતા નાલંદલોમના,
 ફેટેતા'તા બ્રહ્મચારીઓ ત્હોથે ત્હોને 'શુરુ' 'શુરુ'.
 તેહનાં તેજનાં પૂરે નહાતી નાલંદલોમકા;
 તેહનાં તેજનાં તેજે તેજસ્વી ત્હાં થતાં વનો.
 કહેતા બ્રહ્મર્ષિ; ને રૂહેતા બ્રહ્મર્ષિ બ્રહ્મમાં રત.
 અંખવાતા સૂર્ય-ચન્દ્ર ફાણુ એ બ્રહ્મતેજથી.
 હતા સૌ અન્ય જ્ઞાની, ને હતા એહ અનુભવી;
 જુઓ જીવનમાં જીવી પછી એ ઉપદેશતા.

પ્રદક્ષાયા પ્રદર્શિને પ્રાદક્ષો વન્દતા સદુ.
 ઋષિઓ ઋગ્વેદરૂપ, પ્રદક્ષરૂપ મહર્ષિજીઃ
 એમ વિચરે ને વન્દે શાસ્ત્રો ત્હાં માનુષીરૂપે.
 પછી જતાં જતાં આબ્યો, મહાસરની પાળમાં,
 વિશાળો વડલો એક રણે મહાશિગિર શોઃ
 મધુમીઠા મધુપોના શુંઝરવથી શુંજતો,
 દિશે દિશે પ્રલંબેલી ડાળો વિશાળ ડાલતી;
 ડાળે ડાળે પ્રદક્ષચારી જૂલે ને મન્ત્રને ઝીલેઃ
 અને પલ્લવઝુંડેથી ઝુકાવે સરમાં જળેઃ
 પ્રદક્ષના પ્રદક્ષચારીઓ તરે ત્હાં પ્રદક્ષનાં નીરે;
 તરે ને ડૂબકી મારે, ડૂળી ડૂળી વળી તરે.
 જળાનન્દે આનન્દીને આત્માનન્દે મહાલતા;
 પ્રદક્ષાનન્દે આનન્દે એ આત્માનન્દી અમીઝરા.
 અને ત્હાં પાળમાં ખીજી જાંબુડા ઝૂકતો હંતો;
 પ્રદક્ષચારિણીનું વૃન્દ વિલમ્બે પ્રદક્ષવિલાસમાં;
 જગત્તની ભોગણો જેવી રાગિણી-વીતરાગિણી.
 તીર્થવાસી તન્વંત્રીઓ પોયણું શી પ્રકુલ્લતી.
 જાંબુડાને ઝડપેથી ઝુકાવે સરનીરમાં;
 પદ્મિનીની વેલ જેવી તરે ને નીતરે જળે.
 ફેલાણી અફવા ત્હાં તો, વાયુ વાત લઈ ગયો;
 દિશે દિશે જઈ દીધા સમાચારો સમીરણે;
 'મુક્તિપુરીથી આબ્યો છે મુક્તોનો સંઘ મહાલતો;

મુક્તિની શુદ્ધિનાં મોતી અર્પણે મુક્ત હસ્તથી.'
 પછી તો અંખીઓ આવી માર્ગના વૃક્ષવૃક્ષને;
 પછી મંજીવની પીધી વને વેલડવેલડે
 ચક્રેર જેવાં ચક્ષુઓ, પુષ્પનાં જૂમણાં સમાં,
 પદ્મવે પદ્મવે ખીલે જિઘડે પત્રપત્રમાં.
 હરિયાળી જાળીમાંથી ન્હાળે આંખડી આંખડી.
 જોગી જુએ જોગરૂપે, જોગીઓ જોગરૂપથી;
 જોગીનો કે જોગીનો એ સંઘ ? તે હરિને પૂછા.
 સંઘનાં સાધુસાધ્વીઓ રમે ગમ્ય-અગમ્યમાં.
 નાલંદની લોમકાયે હતી ગમ્ય-અગમ્યની;
 ગમ્યમાં જિગતી'તી ને, અગમ્યે આથમી 'જતી.
 ગંગાનાં પ્રહ્લપુત્રીનાં દહોરખાં દહોકતાં હતાં;
 ભરી નાલંદની લોમ વ્યોમની લોમમાં જતાં.
 માર્ગે જતાં સંઘ પેળે દેળે આંખડી એટલું;
 શ્રી હરિ જિડતી દાળે જ્ઞાનની કિરણાવળો.
 સહસ્ર રશ્મિ નાખીને સહસ્રાવધિલી દિશે
 સહસ્રધા પાંખડીએ ભૂમિનો આત્મ દ્વારતોઃ
 પ્રહ્લના પ્રાહ્લણવણો, જ્ઞાનના ગૂઢ વર્ણિલો.
 મહાશાખ વૃક્ષરાજે મ્હોરેલા મ્હોર મ્હોરથી;
 ફૂલડે ફૂલડે ફૂલી વેલવલ્લી પ્રફુલ્લતી;
 પત્ર-પદ્મવની સંગે રોમાવળ સુરંગીલી!
 વૃક્ષ વૃક્ષ હતું શાસ્ત્ર, ને વેલી વેલી કાવ્ય ત્હાં.

ફૂલડે ફૂલડે એમ માનવજાત મહોરતી;
 શાસ્ત્રોના ને શાસ્ત્રીઓના સુગન્ધોથી સુહે ભૂમિ.
 પ્રજ્ઞાચારીઓ ક્રોડીલા, મદજરા, મતિજરા,
 ઝીલીને જ્ઞાનની લક્ષ્મી લક્ષ્મીવન્તા ટહેરતા.
 રાજરેખા, રમારેખા, ચક્રો છે ચક્રવર્તીનાં,
 પડેલી પગલીઓમાં રેખાવળો રમન્તી'તી.
 અંખ ને નીંખ મહોરે છે મૃદુમીઠી મધુરપે;
 મહોરતી'તી ભૂમિ એમ મધુરી મધુરવળે.
 શીખ વીત્યે રહેલી વધી વર્ષે આવાઢી મેહુલે,
 ત્યહાં ફારમો ફારે સુગન્ધાવળ ભૂમિની;
 એવી ત્યહાં અહોરાત્ર સુગન્ધાવળ ફેરતી.
 પ્રભાતે પ્રભાતે વાતા અનિલો સલિલોબીના
 સમીરે સૌરભભારે રહાંજરે રહાંજરે વહે,
 સૂર્યોદયે ને સૂર્યાસ્તે ભૂમિ સોહાગિણી થતી.
 નીળંતો નન્દતો એમ હરિસંઘ જતો હતો.
 એવે તારલથી વીંટયું આબ્યુ કેા સૂર્યમંડળ;
 પ્રજ્ઞર્ષિ મધ્યમાં એક, ફરતા પ્રજ્ઞાચારીઓ.
 આનન્દતું ઊછળતું આબ્યુ આશ્રમદિશથી;
 હરિના સંઘને દીઠ્યે કીધી આનન્દ-ઘોષણા.
 સંઘે કીધો પ્રતિઘોષ; ઘોષને ઘોષ પી જતો;
 પડધા-પરંપરા જાગી ઘોષ ને પ્રતિઘોષની.
 નાલન્દ-ભૂમિએ જાણ્યુ હરિનો સંઘ આવિયો.

તળાવની પાળે જાતું આવી એ પ્રહ્લમંડળ;
 હરિની કરતી વેરી પ્રહ્લે શું પ્રહ્લપાંખડી.
 જ્ઞાનના મહિમાવન્તા પ્રહ્લર્પિણ વેદા પછી:
 'પધારે દારિકાધીશ! પધારે ચક્રવંશીઓ!
 દિશાઓમાં વિચરતા છે દિશાસ્વામીઓ તહમે.
 દેવદેવર્પિ જેવા છે દેવર્પિ અમ લોભમાં;
 દેવર્પિએ પાઠવ્યો છે દેવો સત્કારવા મહને.
 પંધારે, દારિકાભાનુ! પ્રભા પાડો પ્રભાતની.'
 મુણી વેણાં રીઝી રાચી વધ્યાં હરિ પ્રમદતા;
 'દેવર્પિ દીપ્તિમાં છેને? પ્રહ્લને માર્ગ આશ્રમ?
 આત્મા આનંદમાં વર્તે? ભૂમિ છે ભાગ્યવંત આ.
 જલાવ્યો જ્ઞાનનો યજ્ઞ, જગત્માં જ્યોતનાખરો.'
 હરિના સંઘના ઝોળા લીધા ત્યાં પ્રહ્લચારીઓ;
 પ્રહ્લચારિણીઓ આગે ચર્ધ ત્યાં માર્ગદીપિકા;
 ને ગાતી મજબાજાઓ હરિનાં શુણ્ણકીર્તન.
 નિત્ય નૌતમ નીર્ખાને સર્વતોભદ્ર ભદ્રહા,
 આદેશ હરિએ લીધો કલ્યાણક કૃપાધને;
 'ઉદ્ધવ! પ્રેરણા પાવ પ્રહ્લની પ્રહ્લચારીને;
 આનન્દાવો, પ્રહ્લજાળા! પ્રહ્લચારિણી-મંડળ.'
 દેવર્પિ-દર્શને એમ ગયું પ્રહ્લર્પિ-મંડળ
 ઉમંગીલું ગાતું રે, ને ભૂમિના જ્ઞાનઆશ્રમે.
 થતી હરિપ્રભાથી એ પ્રજાળી જ્ઞાનલોમકા.

પ્રતાપ પ્રાગ્જ્યોતિષના પ્રતાપ શો,
 ગાંધીર્ય-કે આલલખંડ ભિતયો;
 હતો મહિમા કંઈ કાશીપુત્રીનો;
 વણે હતી ગ્રાહ્યવર્ણીલી ધરા:
 નાલંદની એવી હતી મહાભૂમિ.

અધ્યાય ૩ જો • કુલપતિના આશ્રમે

નાલંદની લોમનું ભાગ્ય વાંચતો,
 ને જ્ઞાનસીમા-મહિમા વિચારતો,
 ને પ્રહારશિખા અવધારતો ઉરે,
 દેવર્ષિને આશ્રમ સંઘ એ ગયો.
 દેવર્ષિની દીપ્તિ દીપન્તી આશ્રમે,

ભૂમિનો મહિમા જોતો મંથ આશ્રમમાં ગયો.
 ઘેર ત્હાં આમ્રપદ્મીનો ઝૂકતાં પદ્મવે જૂલે;
 દેવર્ષિના ભાવ જેવી ફાલતી હતી વેલડો;
 દંડાથી કાળીઓનાં કોંઠે હીચતાં હતાં.
 મોરલા પ્રહારાગ્રી, ને કોયલો પ્રહારચારિણી.
 ગોરમ્લો યોજનવાનો, ન્હાનકું શું હતું વન.
 ગેલતાં ખેલતાં ખેલો, હરિણો રમતાં હતાં;
 દોડતાં જાળજાળાઓ હાંફતાં હરણાં પૂઠે.
 બાહુમાં બાહુના જેવી ભાવે લીલી'લી કાળીઓ;
 અગુલિમાં અંગુલિ શી ગૂંથાતી વિટપો ઝીલી.

શાખાઓ ત્હાં પ્રલંબાતી જાનીની જાનગોષ્ઠિ શી.
 તેજતેજની વેરેલી ગૂંથીને પુષ્પપાંખડી.
 ઘટાછાંચનો ગાલીચો ધરામાં પાથર્યો હતો.
 પાચ મૂક્યે પુષ્પવેલો પાચે પુષ્પ વધાવતી;
 દોડતાં હરિણો જાણે જ્ઞાનનાં કિરણો ઝીલે.
 વૃક્ષરાશી વીધી એમ વિભાજશે વિભાકર
 ઝરી કુવારધારાઓ વન્દતો ઋષિભોમકા.
 લેઈને જળની હેલો આશ્રમલક્ષ્મી શી જતી,
 પુષ્પપુષ્પિતા વેલો શી નમન્તી ઋષિપત્નીઓ;
 હાથિણી સમ હેલન્તી, માતા ભાવિ મહર્ષિની.
 ઉછાળેલી શીંગડીએ ધપન્તી ધાય ધેનુઓ;
 છલન્તો વત્સવત્સાઓ બાલગાલા સમાં રમે.
 નેણુલે ન્હાળતો એ સૌ, વન્દતો, અભિનન્દતો,
 જતો'તો સંઘ સાનન્દે આનન્દકન્દ વૃન્દમાં.
 શ્રમીની શ્રમશાન્ત્યથેં એહ આશ્રમવાસીએ-
 ઉતાર્યા સંઘના સન્તો આશ્રમના અતિથિગૃહે;
 શાન્ત સ્ત્રોતસ્વિનીતીરે, વૃક્ષોના ગાઢ ઘેરમાં;
 જ્ઞાનની ગૂઢતા જાણી ઘેરીને સંઘને ઢળી.
 ફરતા પછુંકુટિરોના ઊભા'તા જ્ઞાનમંડપો.
 ગૂંથીને જૂઠું ને જૂઠું વાળી'તી દ્વારમાંડવી;
 માલતી જૂલતી ગોખે, જામુદોના ઝરખલા;
 ને રાજેશ્રી રાજ્યંપો હતો આંગણુદેવ શો.

દ્રાઢે જિવા'તા દેવર્ષિ દેવદેવર્ષિના સમા,
 ભૂમિ-આત્મા નમા ભવ્ય, મોક્ષદા જ્ઞાનજ્યોત શા,
 આભના થભના જેવા, દેવની મૂર્તિ ભૂતલે.
 ઋષિ પદન વન્દીને સત્કાર્યા મધુપર્કથી.
 શ્રી હરિના પાયપદ ધોયા કુંકુમકેમરે,
 પછી પચામૃત દીધુ, ને લીધુ ચરણોદક.
 'આત્માનન્દે ઉમંગો છે ક'યાણાથ ઉમંગિવા;
 સદ્ય મો જ્ઞેત્રમા વત? માર્ગનો શ્રમ શો હતો?
 રમે છે આનન્દરંગે સદ્યની માધરી ધેનુઓ?
 આપ છે પ્રજ્ઞની મૂર્તિ જોહ છે પ્રજ્ઞવન્દીઓ
 ઠકર કો નથી ખૂચો? વાગ્યો કો નથી ઠટક?
 લીલા હેરે કરો છે ને? વન્દે છે મો જનો વનો '
 પાર્થ ઠહે, 'ગુનેચાઓ કુળે છે મર્વ આપની;
 આ આત્મપત્રીના જેવી છે આત્મપત્રી સદ્યની.
 આત્માને જિણ્યો શાની વિરાજે ન્હા હરિ ભવ્ય?'
 પછી સ્તોતસ્વીમા ન્હાયો, જમ્યા વનદ્વેષો-કૃત્યો
 પ્રજ્ઞવન્દી જ્ઞાનવન્દી, મોમવત્થી સુહાગિણી,
 વનની વેલી વેલીના પીધા પીથૂષ ભાવતા,
 યજ્ઞ કાજે સારવેવા સારભાર વન્યન્તના:
 દસસ્વામી સોમદીધા વીણી લીધા ઋષિગણે
 પછી શ્રમી વિશ્રામીએ ડાળે ડાળે ચહડી ઘડી
 આત્મપત્રીની છાયામા લગાવી દેહવત્તીઓ;

અને ડાળી-પલ્લવનો સ્વયંભૂ ઝૂલતો ઝૂલો.
 ઘટાના એ ઘેરમાંથી, લીલમલીલી જાળીથી,
 નેત્રો શોધે નેત્રમાર્ગો જોળંગી છાડવા નહો.
 અને આલસની પાર જ્ઞાનના મેઘ ગ્રોધવા.
 જ્ઞાનીની ઘડીઓ જાય રમન્તાં જ્ઞાનમાર્ગમાં.
 ને પછી મધ્ય મધ્યાહ્ને, મહાયોગે, મહાશ્વેત્રે,
 સૂર્ય કેન્દ્રે હતો ત્હારે, દેવદત્ત કૂંકારીને,
 જોંકાર જોહમ સોહમનો આલે પાયે ગતવિથો.
 સમસ્ત આત્મનુ જાણે ઉચ્ચર્યો કુરુક્ષેત્રનો.
 જાણે ગાંડીવટંકાર ક્રીધો પીધે ગીતાસુધા.
 જાગીત્હાં જયોતમાં જવાળા, ધયોસૂર્યપ્રભાઝરો;
 જાગ્યું કુલપતિ-કુલ, જાગી એ જ્ઞાનભોમકા.
 પદલવો આમ્રપલ્લીનાં ભાગ્ય શા ઋષિઆશ્રમે,
 પયસ્વી સાતસ્વિનીના ઘટાઘેર ધૂમી વડ્યો.
 ધૂમી ધૂમીને જોંકાર ગયો એ લોકલોકમાં;
 ‘અખાડો જ્ઞાનનો આજે જામશે;’ જઈને કહ્યું.
 એ મધ્યાહ્નનોત્તર યોગે દેામળી તેજછાંયમાં,
 ચોકમાં આમ્રપલ્લીના મળી આશ્રમમેદનીઃ
 હજ્જતરો નર ને નાર, હજ્જતરો જાલણાલિકા.
 મહર્ષિઓ, બ્રહ્મર્ષિઓ, પનોતી ઋષિપત્નીઓ;
 ધેનુઓ વત્સવત્સાઓ મોરલા મૃગલાં મળ્યાં.
 ડાળડાળે ઋષિપુત્રો વેલે વેલ જ પુત્રીઓ.

રંગરંગી પર્ણ-શૂંઘ્યાં હતાં ત્હાં પર્ણ-આસનો.
 દેવર્ષિની દેવજ્યોત મેદની મધ્યમાં હતી;
 પાર્થે હતાં કુવ્રમાતા જગત્-માતૃત્વ જ્યોત શાં.
 શ્રી હરિ ત્હાં હતા મધ્યે સર્વતોભદ્ર આસને;
 ચન્દ્રો રુદ્રમિણી ભદ્રાતા ચોકમાં ચન્દની ઝરે.
 એવો થયો જયઘોષ, 'જય કુલપિતાની હો;
 અને થયો પ્રતિઘોષ, 'જય હો કુલમાતનો.'
 બ્રહ્મચારી માતા વન્દે, પિતાને બ્રહ્મચારિણી;
 ગાજતી ગર્જને ભૂમિ, ગાજતા સરિતાતટો.
 પુરાણી એ હતી સ્વર્ધા આશ્રમે માતૃપિતૃની,
 ઊઠ્યા એક બ્રહ્મર્ષિજી, મુખે બ્રહ્મત્વની પ્રભાઃ
 ઊર્ધ્વબાહુ ઊભા; ત્હાંતો સંચર્યા જળ શાન્તિનાં,
 'પિતૃત્વની માતૃત્વની સ્વર્ધા આ છે સનાતન;
 સ્વયંમુખે સ્વયંબોલે મટાડો આજ શ્રી હરિ!
 કુમારો માતૃત્વ પૂજે, પિતૃત્વને કુમારીઓ.'
 હસ્યા હરિ; મેદનીમાં એહ હાસ્યપ્રભા સ્ફુરી;
 ધીરે ધીરે મન્ત્ર ભાખ્યા, ટીપે ટીપે ઝરે ઝર્યાં.
 'સહસ્રધા બાલિકાઓ, શતધા ઋષિપત્નીઓ.
 રુદ્રમિણીજી સ્વયં બેઠા : શો ત્હાં ઉત્તર ઉચ્ચરું ?
 નરસૂત્ર યશે વિન્ધ, કે નારીસૂત્ર આ જગત્,
 જનતા ઉત્તર કપ્હારે પામશે આપ પ્રશ્નનો.
 બ્રહ્મર્ષિ બહ્મણી છો, છે સોહાગણુ સોમકા;

ધન્ય છે આશ્રમવાસી કુમારો ને કુમારીઓ :
કુમારો નારીને પૂજે, નર પૂજે કુમારિકા.

એવો યે આવયે યોગ, એવો યે સૂર્ય ઊગયે,
નરદ્રોહી થયે નારો, નારીદ્રોહી થયે નરો.

પૂછો દારિકાવાસીને, પૂછો વા યદુવંશને,
વેદર્થી વધું હું? કે વેદર્થી મુજથી વધે?

મહને પ્રેમે નહોતયો, મહે ખેડ્યું માહમ પ્રેમથી;
પિતૃમાતૃની જયોતો છે દમ્પતીનાં સજ્જોડનાં.

કુલપિતા કુલમાતા હું. તો વન્દું હું જયને.
ઊઠ્યા શ્રી હરિ; ને જૈને જાનનેને ચરણે પડ્યા;

ધરા ધૂણી આભ ધૂજયો આશ્રમના જયઘોષથી.
પછી દીધી જ્ઞાનપૂજા આશ્રમે બ્રહ્મપુત્રીની;

ગાયું સરસ્વતીસ્તોત્ર ગાળખાળા હળી-મળી.
મોરલા-ઠેાયલો ગાતાં તે દી ઉમંગરંગથી;

નીર્ખી પુત્રપુત્રી થાતી સરસ્વતી સુભાગિણી;
અને દેવભૂમિ જેવી ભાસતી જ્ઞાનલોભકા.

શારદે! સુભગે! પ્રસન્ન હો!

જ્ઞાનપંખિણી! આભઅંખિણી!

સુપ્રભશુભ્રા વર્યસ્વઅબ્રા કુમારિકે!

શારદે! સુભગે! પ્રસન્ન હો!

પ્રહ્લાદશિની, પ્રહ્લાંડરૂપશિની, નિતાન્તહર્ષિણી;
કલ્યાણી અન્યપાણિ મહાવાણી
ગિરા ગૌરવેશ્વરી !

સૌન્દર્યમંડન, અશુભવિખંડન, શોભાશોભને !
વિશ્વવીણાધારિણી, અખિલભુવનવિહારિણી;
ધર્મટંકારકારિણી ગમ્ય-અગમ્ય-તારિણી;
સન્ત-મહન્ત-ઉદ્ધારિણી,
હંસવાહિની, ગહનહાસિની, મૌદામિની !

મહામનોરથા પ્રહ્લાલાડીક્ષી !
શ્રેયદા, પ્રેયદા;
રસદા, શુભદા, ભિન્નિતા, આયુદા;
શારદે ! સુભગે ! પ્રસન્ન હો !

જનતા-વન્દિની ક્ષપિ આનન્દિની
આનન્દનન્દિની, જયધ્વજ !
ઠવિતાકાન્ત નિત્યનિશ્ચાન્ત, પ્રભાતપ્રશાન્ત;
જોગેશ્વરી, લોગેશ્વરી, વાગીશ્વરી;
પુણ્યમુદ્રા લોકભદ્રા પ્રહ્લાચારિણી !
શારદે ! સુભગે ! પ્રસન્ન હો !

દિનો એમ રહ્યા કેંક નાલન્દ-જ્ઞાનભોમમાં,
અને આશ્રમવાસી શું કીધી કેં જ્ઞાનગોષ્ઠિઓ.
ક્ષપિ ક્ષપિપત્ની જાળો-રીઝવેા ક્ષપિઆશ્રમ.
ને પછી એકદા ભાખ્યુઃ જ્ઞાન છે જૂઠતા ભર્યું;

જ્ઞાન ને ભક્તિની પાંખો ફૂટે તો તીર્થ છે કને,
 સુભાગી જંગભૂમિમાં આવશે ભક્તરાજ ઢેઠા;
 ભાવણીની ભૂમિને આ ભિર્ગિપાંખે ઉડાવશે.
 કુલપિતા-કુલમાતાને વિધિવત્ વન્દીવન્દીને
 પછી પન્થે પડ્યો સંઘ પૃથ્વીના પરિક્રમણે.

બ્રહ્મજ્ઞ બ્રહ્માર્પણી બ્રહ્મચારીઓ,
 ને બ્રહ્મચારિણી મહાપ્રભાળનું
 સરસ્વતી-સ્તોત્ર સ્મરી ઉરે ધરી,
 એ સંઘ માર્ગે મિથિલાપુરી ગયો :
 પ્રકાશતો જ્ઞાનપ્રકાશની પ્રભે.

અધ્યાય ૪ થો-જળઅપ્સરા
 લે જ્ઞાનનાં ગોરવ જ્ઞાનભૂમિનાં,
 નિહાળીને વર્ચસ્વ બ્રહ્મચર્યનું,
 ત્યાં તીર્થવાટે હરિસંઘ એ ગયો;
 મૂઢી ખૂટે સંસ્મરણે સુખાળવાં.
 પન્થે પડ્યાં'તાં સરિતાસરોવરો.

તીર્થોમાં તીર્થોનો સંઘ જેતો'તો વગડે વને.
 સંઘને મોખરે પાર્થ, ભૂમિના ભોમિયા સમો,
 પારખે તરભેટા, ને ભૂલેલી ઢેડી ફેરતો
 રનાયુગાદ્ધ નિયતાત્મ પાર્થ એ વીર દેહનો.

'અહો ! એ પ્રહસતેજસ્વી મુદ્રાળા પ્રહસચારીઓ !
 ભુજાળા-ભોગળ જેવી પાચે વાયુની પ્રેરણા;
 શીષે કૈશાવળ છિટે શૃંગાળા કાળિયાર શી.
 પ્રહસનાં કિરણો નેત્રે, પ્રજ્ઞાની કૃટતી કળી;
 બેસતા મહોરના જેવી મૂર્તિઓ જાલપ્રહસની.
 ભસ્મરે તપનાં તેજ, ભૂમિનાં ભાગ્ય ભાલભાં;
 ગાયત્રીના કુમારો એ હતા સૌ જ્ઞાનપુંગવો.
 વનશ્રીની કાન્તિવન્તા મહર્ષિ ભાવિના હતા.
 'એક-એક જ્ઞાનઆંખો': બોલ્યો પાર્થ મહાપ્રભ.
 ભદ્રાબોલ્યાંભદ્ર શબ્દો: 'મહુને ગૃમ્મી પ્રહસચારિણી;
 પ્રહસલોકથી આવી શું પૃથ્વીમાં પ્રહસેલીઓ.
 સખીઓ હરિણીઓની હતી આનંદમૂર્તિઓ.
 જાળાડપે ઊભા'તી. શું જ્ઞાનની કિરણાવળો.
 વેલ કે માલતી કેરી, વેલ કે જુઈ જાઈની;
 પાંખડી-પાંખડી ખીલે નિર્મળી શુભછડી રૂડી.
 મહર્ષિઓની માતાઓ પુત્રીઓ માર્ગીની હતી;
 હંસગામિની હંસીઓ હતી સરસ્વતી સ્વયં.'
 રુકમિણી કહે: 'હતીત્હાંતો ગૌરવી ઋષિપત્નીઓ;
 ભૂમિનું ને સ્વામીઓનું એહ આશ્રમગૌરવ.
 ભાવિનાં ભાગ્યની માતા હતી અમૃતવદ્ભીઓ.
 આરોગ્યની અધિષ્ઠાત્રી, જનેતા કુળક્ષેમની;
 પુષ્પપુષ્પે પ્રકુલ્લેલી જાણે સૌ વનદેવીઓ.

વનોની એ વનશ્રી, ને ગુણોની ગુણવદલરી.
 શરદે શારદા એહ, વસન્તે એ વસન્તિકા;
 વિધાત્રીની પુત્રીપુત્રી ધરિત્રી કેરી ધાત્રીઓ.'
 'હતી બ્રહ્મર્ષિની જ્યોતો,' વધા ઉદ્ભવ વેળલાં.
 'ઓજસ્વી, વડા વર્યસ્ત્રી, ભાસ્કરો બ્રહ્મના સખા,
 ધીર, ગંભીર, ને ગૂઢ ભાસતા ભવ્યતા સ્વયં.
 જિજ્ઞાસે પદ્મશાસ્ત્ર બેઠાં, સ્કન્ધે જ્ઞાનની ઝાળીઓ;
 સ્થાપેલા બ્રહ્મના સ્તંભ, ચાલતી વેદમૂર્તિઓ.
 જ્ઞાનવિજ્ઞાનના કોષ પરબ્રહ્મે ભર્યા; પછી
 પૃથ્વીમાં રમનાં મૂક્યા; એહ બ્રહ્મર્ષિઓ થયા.
 બ્રહ્મર્ષિ આશ્રમથી, ને બ્રહ્મર્ષિથી જ આશ્રમ.'
 'વિસ્મરો કાં દેવર્ષિને?' હરિની ગંસરી ઝરી.
 'અણુધોના વિણુધો જરૂં સંભયે એ ગુરુકુળ.
 દેવર્ષિ જ્ઞાનની જ્યોત દેવર્ષિ લોભદૈવત;
 દેવર્ષિ બ્રહ્મની છાયા: તસ્માત્ દેવર્ષિ દેવ શા.
 દેવર્ષિથી જ સોહે છે, સોહે છે ગુરુવન્તું ગુરુકુલ.
 વાંતસદયે એ બહાલસ્હોયા, પાળે-પોષે પિતા સખા;
 રાજન્ સખા અધિષ્ઠાતા, રાજશ્રી વિલસે મુખે.
 પ્રાણબુકુળના બ્રહ્મા, જગત્ના છે જગત્ગુરુ;
 ચન્દ્રમંડળમાં ચન્દ્ર સૂર્ય છે સૂર્યમંડળે.'
 સૌસૌના આત્મમાં એમ જ્ઞાનલોભ રમી રહી;
 સંઘ આનન્દતો એમ સ્મરણોને સ્મરી સ્મરી.

એમ જતો હરિસંઘ વાતોમાં વગડે-વને,
 ને પછી પથિકો પન્થે ઢળ્યા'તા સરિતાતટે;
 માથે મધ્યાર્જુના સૂય ઝૂલે પારસપીપળો :
 ડાલતાં પદ્મવો પત્રો હરિને પંખવો કરે.
 હરિ સરોવરે ન્હાયા; ન્હાયાં સોતનીરે સહુ;
 અને એ સોતનીરેથી લાવ્યાં પક્ષો રતુંગાં.
 અર્ધનિદ્રા અર્ધતન્દ્રા, જગત જેવા, પડ્યા હતા;
 છન્દ છન્દે જતા વાતા મન્દ મન્દ સમીરણો.
 એવે ત્હાં ગીતની ધારા ઝીળી ઝરમરી રહી;
 જાણે કે માધુરી ઢાળે અપ્સરા અન્તરિક્ષથી.
 ગ્રોહી શું જળની લક્ષ્મી જળતરંગના સ્વરે;
 સિત્કારે વા જળશબ્દે સોનરિવની પયરિવની.

કોઈક તો કહો કપ્પારે હરિવર આવશે રે લોલ.
 દિવસે દિનમણિ પૂછું. કમળ ધરાવું જો!
 વળી-વળીને પૂછું શ્રીહરિની વાતડી રે લોલ;
 રાત્રે પૂછું શશિચર, પોયણ અર્પું જો!
 પાથરજો હરિને તિમિરાવળ ચન્દની રે લોલ.
 દિશદિશ વહતા જગસંચરતા વાયુ જો!
 સન્દેશો શ્રીહરિને માહરો લઈ જજો રે લોલ;
 સ્થળસ્થળ ઢળતાં જગધપતાં જળવ્હેણુલ જો!
 અમિત પ્રણિત હરિવરના પાય પખાળજો રે લોલ.

મેહુલ! પાંખ પ્રસારી જગત ઘૂમો છો જો!
 જગકલ્યાણક! કરજો મુજ કલ્યાણને રે લોલ;
 આભલ! નવલખ તારલનયને નીરખો જો!
 જ્યહાં હો ત્યહાં હરિને ચન્દરવે છાયા કરો રે લોલ.
 જોપીડા! જોજો જગરેખાવળ નમણી જો!
 વિધિ લખિયેલી વરધો હવે કેટલી રે લોલ?
 અનિલ! અનિલ! તમ વાંચું અક્ષર અક્ષર જો!
 નિત્યનિત્ય થાયકે આજે હરિવર આવશે રે લોલ.
 કેકતો કહો, ભલા! હરિવર ક્યાહરે પધારશે રે લોલ;
 કેક તો કહો, ભલા!—

હલક દેવળાલાની, મીઠપ ગાંધર્વલોકની;
 આરા ભરી ંહેલુસંગે ગીતંહેલુ વહે જતું.
 સંધનાં સાધુ ને સાધ્વી આનન્ધાં હરિકીર્તને,
 ભદ્રા ધાયાં શ્રોતઆરે ગીત ગાનાર શોધતાં;
 ત્યહાં તો ભિભાં'તાં આરામાં વહતાં ધીર પાણીડાં.
 સોહામણી મુભદ્રાએ નિહાળ્યું જળકોતુક;
 પયરિવનીનાં પાણીડાં શ્રીહરિને પુકારતાં.
 'હરિ! આ કોતુકઆરો; પોકારે શૂન્યતા તહને.'
 ત્યહાં ગહનતા બોલી, બોલિયાં જળ સોતનાં;
 ંહેતું આવ્યું વળી ગીત વહન્તા જળંહેલુથી.
 'જોપીડા! જોજો જગરેખાવળ નમણી જો!
 વિધિ લખિયેલી વરધો રહી હવે કેટલી રે લોલ;

અનિલ! અનિલ! તમ વાંચું અક્ષર અક્ષર જો!
નિત્ય નિત્ય થાય કે આજે હરિવર આવશે રે લોલ.’

ધાતો આવ્યો સંઘ આરે, થયો આરો સજીવન;
પધાર્યો ત્હાં રૂઢિભિણીજી હસન્તા હરિને લઈ.

‘સાચે આ કોતુકઆરો; જો રૂઢામી જળઅપ્સરા’;
કોતુકમુગ્ધ ભદ્રાને હરિએ હાખ્યું કોતુક.

સ્રોતનાં નીરની મધ્યે, અને પદપત્ર આગને,
દેવસોન્દર્યની મૂર્તિ ઊભી’વી જલમુંદરી;

સર્વસૌરભસંભાર અંબાર દેવરૂપનો.
હરિને વન્દતી ઊભી અમૃતસ્વામી ઝોળખી.

અને પછી દેવકંઠે દેવની માધુરી ઝરી;
‘આ છે તપસ્વીનો આરો, હરિ! આપ તપસ્વી છો.

જાણો છો વીતી તે વાતાં, જાણો મુકૂર્ત આજનું
ને આ તપસ્વી-આરાની હું તો હું જળઅપ્સરા.’

‘વારુ, તું જગને કાજે કહે તહારી કથા કંઈ.’
જળથી મધુરા બોલે ગિરદાવી હરિવરે.

‘હતા મહાતપસ્વી એ આવ્યા’તા તપલોકથી;
ઐશ્વર્યસિદ્ધિને અર્થે, કે અન્તરિક્ષ છતવા.

આ શિલાએ વિરાળને ઉઝોશ તપ આદર્યું;
જેયું આભગરૂપેથી, ગમ્યું તપસ્વી-સાહમ;

મોહી મોહન-મુદ્રામાં. આભથી ઊતરી સરી.
નીલપંગો વીણું ત્યાં તપસ્વીને વધાવવા;

મુળી એ મુજ સંચાર થયો બંગ સમાધિનો.
ભાગિયા; ભાગીને જોયું; તો જોઈ વીણતી મડને.

નીર્જા તપેશ્વરી દોષ્યા, નિર્જયો દોષ શાપથી;
'નીલપદ્મો ગમે છે, તો થજે તું નીલપદ્મિની.'

લોકજિહ્વા તેડુ દિનથી નીલનેત્રી કુદે મડને.
વીનબ્યા; વદ્વલો. ત્હારે દીધું દૈક નિવારણ;

'રાત્રે રાત્રે નારીરૂપ, કમલિની દિનેદિને.'
ત્હારથી વિધિવત્ પાણું ધ્રુવચર્ય વિધિવશાત્.

'ને વિશ્વપરકમ્ભામાં અહીં હરિ પધારશે,
થશે ત્હારું પૂર્વરૂપ મંગલ હરિદર્શને.'

જોડ સુર્ય જાગ્યો આજે, આદો ધન્ય થયો; હરિ !"
વન્દી વન્દી શ્રીહરિને, વન્દીને પાથર્યું જગત્.

જળે જળઅપ્સરાઓ વન્દતી નન્દતી શમી.
હરિએ આશિષો અર્પી, સંઘે વધારી કૃતકે;

અને તપસ્વીનો આદો શાપમુક્ત થયો ત્હાં.
જોતરિવની આનન્દી, ને સૂકા તટો થયા લીલા;

નીલનેત્રી પદ્મિનીને જળે દેયે ઝીલી લીધી.
અખૂટ ઉરના ભાવો, અખૂટ જોધ નીરના;

અખૂટ અદ્ભુતો વિશ્વે, અખૂટ હરિની લીલા.

અખડ ભૂમંડળના કિરીટ શો,
 પથસ્ત્રિનીથી પૂરતો દિશા દિશા,
 આમન્ત્રતો લોક ભિલો હિમાલય.
 ગયો હરિસંઘ હિમાદ્રિની દિશે,
 ભુગો-ભુગોના જનમાર્ગ ખેડતો.

અધ્યાય ૫ મો . જળતાં વન
 ગિરિગિરિના દવ છે જુદાજુદા,
 નાનાવિધિ વર્ણિય છે વનેવને;
 જગત્-જગત્નાજૂજવાજ અગ્નિઓ,
 ઉરેઉરે આતમ-અગ્નિ ઓહવા.
 આવો, ભુજાવો જળતા હુતાશ કો.

પન્થ પન્થે પાથ માંડી કાપતો કેડીકેડીઓ;
 આંખડી ચોજનો ધાતી માર્ગમાં હરિસંઘની.
 ઓળખે આત્મના રોગો, પારખે દેહપીડને;
 વનશ્રીમાં શોધતાં ત્હાં ઓપધિ રોગરોગની.
 ભેતાં'તાં જગવિસ્તાર મહી વિસ્તરતો મહદ્.
 હુંગરે હુંગરે દેવ, દેવાંગના જળેજળે;
 સરિતે સરિતે તીર્થ, યાત્રાધામ સરેસરે;
 નીળે, હળ, વધાવે, ને વન્દે દૈવત દેવનાં.
 સંઘ બ્રહ્મત્વને પૂજે હરિ બ્રહ્મત્વ ખીલવે.
 જગત્માં જામતા કલિનાં કૂડને ધુએ.

તીર્થ તીર્થ ઉચ્ચરતા શ્રીહરિનો જયોજયો.
 સંઘ જુહાં જુહાં મચરે, તુહા કેડીમાં કૂલડાં બગે;
 માર્ગને ધંને પાસે ધાન્યે ભરાય જેતરો.
 વીણે દહણે હરિસંઘ, હરિ હુલમાવતા ધરા.
 ધરાની ધીરતા વન્દે વીરતા પાર્થ વીરની.
 માર્ગે મળ્યુ પંચ એક વનીનું આમવામીનું;
 વડેરાને રુકન્ધ રુકન્ધે ઢળકે તીરકામઠાં
 માથે તરકાળો મ્હોટા, મૂછોના ચોભિયા મુખે;
 ગામની બુદ્ધિનો સાર, ગામનું એક ગૌરવ.
 વડેરાએ સઘ દીઠો જતો ઉત્તરની દિશે.
 હૈયાની હાકલ દીધી, 'ઓ વડેમાર્ગું વાટના!
 માર્ગે ભૂલા પડ્યા ભામો, દીસો છો દુરદેશના.
 આપણો એ નથી માર્ગ, આપણો માર્ગ પૂર્વનો.
 ગામે-છ માસે આવે છે આ દિશે વનના દવો,
 જળતી દવની ઝાળો કરે છે ભૂમિ અગ્નિની'
 થંભ્યો એક હરિસંઘ, થંભે જેમ વહેળિયું;
 વન્દી ગામવડેરાને મિથિલાવાટ વીનવી.
 'મિથિલાની એ જ કેડી; જેડી હતી ખૂણાં ખૂણાં.
 હમણાં કેાક આવી છે ભૂનોની તુહા ભૂતાવળ;
 પવે પવે ભભૂકે છે ભડકે ભડકે દવો.
 વળો એ પાધરી વાટે, આ તો છે દવની ભૂમિ.
 આળ્યા છે તુહાં ઋષિ કોક, પ્રાતે પ્રાતે કથા કરે;

કથા કાઢી દેવ જેવી, કથામાં દાખવે દરો.'
હરિએ આમને પૂછ્યું, ને પૂછી પ્રીછી વારતા;
પ્રીછીને ઉચ્ચયાં શબ્દો ત્રિકાળમન્ત્રના સમા :
'વડેરા છો વયોવૃદ્ધ; પૂજ્ય છો, આમપંચ છો;
આ પૃથ્વીના પાટવી છો; બુદ્ધિ છો દેશજન્મની.
માયું કહો છો મુણ્યુ તે સૌ, આ તો છે દેવની ભૂમિ.
મિથિલામાં ત્રપિ એક આવ્યા છે કોઈ દેશથી
ને એ ભડકે ભડકે લગાવે છે ભૂતાવળ.
જાતુ કીધું પ્રીછી વાર્તા, અભણ્યાં અગ્નિમાં પડે.
પણ એક પૂછું વાત પાધરી ધરના મની.
પ્રારબ્ધી એ જતો. જેણે જગ-અગ્નિ દીઠા નથી;
કેઈ ભોમે નથી દીઠા જવલ્લન્તા જળતા દવો ?
દેશે દેશ દવ લાગ્યા, દવ લાગ્યા દિશે દિશે'
'ભણે છે તો ખરું જાપો;' વડેરા એક ઉચ્ચયાં :
'દિશાઓ મહું દીઠી છે; જાપા ! જા તું દીઠી દિશે.'
સિધાબ્યુ એ ગામપંચ ગામનુ શુદ્ધ જોતતું.
ને સંઘ પાધરી વાટે સિધાબ્યો મિથિલાપુરી.
અને પછી પૂછ્યું પાથે વેડતાં માર્ગકટકો,
'પ્રકુલ્લયાં જગ જાળન્તા હરિ ! એ દવ શા હશે ?
પ્રલળે નગરો જે, ને જલાવે વગડાવનો ?'
'હા' કહી ટાપશી પૂરી, સંઘે એ પાર્થપ્રશ્નની;
હરિને થયું, 'ભાણે છે મિથિલાપુરીની દિશા'

'પાર્થ! આ તારો પ્રશ્ન નથી કે આજકાલનો;
 આદિદાનથી પૂછે છે નિસાસાળા જગતજનો.
 મિથિલા જઈને જોજે દવના ભેદ છે ત્યહાં.
 ને વાગોળી-વિચારી જો પ્રશ્ન તારો વળી વળી;
 જાગે છે જગતે શાને વનદવો જગત્ દવો?
 સાગર ઊછળે શાને? નથી શાન્ત યતા ક્ષણે?
 અને પછી ગ્રાહ્યદષ્ટિ વાળે અભિચન્તરે;
 નીર્મળે ભરીને નેણાં, ચિતાઓ કેરી ચારીઓ.
 આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિના હૈયે હૈયે હુતાશ છે;
 ગ્રાહ્ય-અગ્રાહ્યને અગ્નિહોત્ર ઉરે ઉરે;
 ધખધખે છે અંગારા આત્માને સળગાવતા
 શિલાઓ સાતપૂડાની વા વિન્ધ્યાપાય ઉત્પલો,
 સૌને ગ્રીએ ધખે ધોમ, શિશિરે થાય શીતળા.
 તેજને તિમિરાવળની કારમી કુરુક્ષેત્રની,
 પુણ્ય ને પાપની ગાળો જીઠે છે અવની ભરી.
 ખાંડવવનના અગ્નિ વરસે છે વને વને.
 વિરંચીએ સ્પટિકાળે કોરી છે ઠંઠ કેડીઓ;
 જતો'તો પાધરી વાટે સંઘ એ મિથિલાપુરી.
 વનો આન્યાં વૃક્ષો આન્યાં, ઘટાઓ ઘેરતી પડી.
 જૂલતી વેલી વેલીએ જૂલતાં નવ પડલવો.
 પાથર્યા'તાં યત્રપુષ્પો ધરો લીલી હતી ધરા.
 ન દીઠો અગ્નિઅંગારો, ન કો ભસ્માવળે દીઠી;

ન હીઠો ઠો દવાગ્નિ, કે પગલી ઠો દવાગ્નિની.
 લીલમલીલુડી પાંખે પોપટો ઊડતા હતા;
 ગેલે નિર્મળા રીઝી હંથો હંસીની મંગમાં.
 જિજ્ઞાં હતાં આજ ભેતાં સૌમ્ય સારસસારસી.
 ત્યાં દહોડી મુબદ્દા : 'જો, પાર્થ ! સારસડાં રમે.'
 'મૈથિલીનો દેશ છે આ,'...દહુકો પૂર્યો.
 સંધના આધુઓ માર્ગે રામને રટતા હતા;
 સંધની સાધ્વીઓ પન્થે મૈથિલી રમરતી હતી.
 વૃક્ષરાએની છાયામાં પડાવો પાડતા જતા.
 'એકલા વડલા-ઘેરે ઢાળો દળેલ સંધનો;
 જૂલતા'તા વૃક્ષગૂલે ડાળીને છેડલે જૂકી.
 શાખ બેઠાં કરે વાતા જગતની શુકસારિકા;
 આપે-લે ચંચુઓમાં, ને ચેપડી ચેપડી ચૂગે.
 સંધ ન્હાળે હરિને, ને ન્હાળે મુવદિશા હરિ.
 સૂર્યનાં કિરણો બેઠ્યાં ? લાલિયા વાત વાયરા ?
 આલધેરાવ પાંચે ? વા આંખે ક્ષિતિજ ઓળખી ?
 હરિએ હાકલ દીધી છાંચે દળેલ પાર્થને :
 'ઉત્તર દિશથી, પાર્થ ! આવે છે વનનો દવ.'
 સફાળા ને ઉમંગાળા ઊઠ્યા સવ હરિસખા;
 જિભા જેને હરિહોઠે વડધેરની ઠોરમાં.
 ભેયો જે વડલારોળો ઉત્તરે મુવતારલો.
 'સાચે, હરિ ! દવાગ્નિ છે. વૃક્ષનું એ થયે વન;

ધૂમ્રસૂનો દવાગ્નિ આ દ્રુમે દ્રુમ જલાવશે.
 આ દિશે દવ આવે છે સાધુસાધ્વી દઝાડશે.’
 લીધાં પાર્યે પડી દુર્વા, ને ક્રીધાં ચાપળાણુ ત્હાં;
 ભાવતો ભણીને મન્ત્ર મ્હડાવ્યાં ચિન્તવી દિશા.
 ‘મેઘાસૂનો મન્ત્ર નાંખે ?’ પૂછે હરિ, અને હસે.
 ‘નીર્ખજે ને પારખજે ભાવભેદ દવાગ્નિના;
 યજ્ઞાગ્નિ શા દવાગ્નિયે હોય છે દેવદેવના.’
 હરિએ હાક દે તેડી, મદ્રા સુભદ્ર રુદ્રમિણી;
 બે વૃક્ષરાજની મધ્યે જિલી બે પુષ્પવેલડો.
 મહાળાહુ મહાધન્વા મહાજેતા ધનંજયે
 ભણી મેઘાસૂનો મન્ત્ર ચાપથી ગાળુ છોડિયુ.
 ધારા-ધારા વર્ષતું એ ગયુ દવાગ્નિની દિશે.
 લોકનુ અજાન બોલ્યું, ‘અકાળે માવડું થયું.’
 હોલવાયો ઝંખવાયો ન ત્હોયે કે દવાગ્નિ એ;
 જિભો’તો, મહાશાખાળો અગ્નિનો વડલો વડો.
 જલે એ મિથિલામાર્ગ જગતજવલન્ત અગ્નિમાં.
 ‘દવાગ્નિનો વડલો આ હોલવાતો નથી, હરિ!’
 આશ્ચર્યની મુદ્રાવન્તાં ભદ્રા સુભદ્ર બોલિયાં.
 હરિ હસ્યા અટહાસ્યે; એ હાસ્યે વડ ડોલિયો;
 હસ્યા એ વૃક્ષના દેવ વૃક્ષનાં પદલવો હસ્યાં.
 ‘મૈથિલીની મિથિલા આ, આ નથી કુરુક્ષેત્ર કે.’
 ઝેખવાળો પાર્ય ત્હાં તો પ્રાતઃચન્દ્રની ઝાંખપે.

ઘડી એક વીતી એમ, ત્યાં તો દવાગિદિશથી
 જિડતું જિડતું આવ્યું મેઘાસ એ વૃથા થઇ.
 શાન્ત સુપ્ત હતી ધારા નીરકોરી હતી ધરા.
 પાર્થને પ્રણમ્યું ગાણુ, પ્રણમી પાયમાં પડ્યું;
 વૃથા થયું ગાણુ જાણે પ્રાર્થતું પાર્થની ક્ષમા.
 ઉપાડ્યું, ને જોયું, તો ગાણુના કપચે હતો
 તેજાક્ષરી ઋષિમન્ત જગતજવલન્ત જયેતિનો.
 ‘પ્રહ્લ્લધિનું પ્રહ્લ્લતેજ વાળે છે ક્ષાત્તેજને.’
 હરિ હસ્યા; હસી બોલ્યા : ‘પાર્થ ! તું એક પ્રીછજે,
 યુગાન્તા હોત મેઘાસે, તે ન હોત જશે દરે.’

જલે વનો ને પ્રજાને મહાપુરો,
 એવાં જલે માનવપુત્રનાં ઉરો;
 શમાવળે પ્રોજ્જવળ અગ્નિ એહ કેા.
 મહાસ મેઘાસ વૃથા વહાવશે,
 આત્માનું મેઘાસ વહો ઉરેકરે.

[અધ્યાય ૬ થી ૧૭ લખાએલા નથી]

અધ્યાય ૧૮ મો . ઉપાચોને આંરે

નહોતાં વનો કે તરુપત્રપદ્મવો,
 નહોતા જૂલા વેલડનાય જૂવતા;
 ત્યહાં જગત્નાં શિખરો અજૂમતાં.
 હિમાદ્રિની એ હિમની હવેલીએ:
 ગિરિગિરિને હિમતોગ્ધો હતાં.

મૂકી એ ગિરિના ઘાટો મૂકી એ ગિરિમેળણ,
 પાશુપત ભૂમિ ઠેરા મૂકી ચીર મહાજનો,
 ગયો જગત્ શિખરોમાં હરિમંઘ હુલામ્મતો:
 પ્રહ્લત્વના પ્રહ્લરન્ધ્રે, આથમે પ્રાહ્લત્વના.
 નહોતી કુંજો, ન ઉઘાનો, નહોતી ત્યહાં આમ્રપદ્મીઓ;
 નહોતી હરિની હરિયાળી, લક્ષ્મીની લાલિમા નવા.
 હતા માત્ર શુભ્ર ચૈત દળેલા દગ હિમના.
 પ્રભા શુભ્રા પડે તે ત્યહાં પરાવર્તન પામતી;
 સહસ્રધા રક્તિમધારા કોટિધા પ્રગટાવતી.
 ધારા ધારા કુવારાની કૂદડી લઈ દેશતી.
 અબ્રોની હારમાળા શું આભ ત્યહાં મેઘતું હતું.
 પડતી પાણીધારાઓ ઠરી જો તોરણો રચે;
 મણિ માણેક મોતીનાં, લીલમ પોખરાજનાં-
 અવેરીએ અવેરાતો ધરાવ્યાં શું હિમાદ્રિને!
 પુણ્યવર્ણો પ્રભાચૈત પ્રાસાદો હિમના હતા;
 હિમના અરૂણા ગોખો, હિમકોરી અટારીઓ.

વેળુ વેળુ રણે તેમ, હિમ હિમ હતાં ત્યહીં;
 આઘ આનંદરંગીલી હતી એ હિમની ધરા.
 મહાહિમ-પગથારે પાથયાં ચોક હિમના;
 દૂર હિમક્ષિતિજોમાં જૈને હિમસીમા ઢળે.
 રજતરંગે ચમકાવે હિમ હિમ દિશા દિશા;
 મન્ત્રોચ્ચાર કરે જાણે 'બ્રહ્મ બ્રહ્મ જગત્ સહુ.'
 મેઘનાં પૂરના જેવા ઝરે ત્હાં હિમના ઝરા;
 પાથયાં હિમના જેવા હિમે ભયાં મરોવરા.
 કદપના કદપનાકાળે બ્રહ્મને શું પ્રભાતમાં
 એક તત્ત્વ એક સત્ત્વ સાંપડ્યું કે સદાબરૂ.
 પૃથ્વીમાં પ્રગટ્યા બ્રહ્મ-બ્રહ્મવર્ણી ધરા હતી;
 વસતા બ્રહ્મગોત્રી ત્હાં પ્રાણણો બ્રહ્મના ભૂખ્યા :
 એકદંદ એકઆશ એકજ્યોત જથી યતિ;
 જગત્ત્રયોતિર્ધરો જંગી, વિશ્વમાં વેદના ઝરા.
 હરિનો ત્હાં ગયો સંઘ ઋષિવરોની ભોમમાં.
 વળે સૂર્ય ધ્રુવદેશે, ને ભિગે ઉત્તરાયન,
 વહતી વિશ્વમાં આવે વસન્તિકા વસન્તની;
 દિનો લંબાય પૃથ્વીમાં તેજ વાધે દિનેદિને,
 ત્યાહરે ખીણની જોમાં સિધાવે એ ઋષિવરો.
 ક્ષેણ કૂલો ક્ષણ ધાન્ય અડાયાં ઇન્ધનોધનો
 સંગ્રહે બ્રહ્મચારી, ને સંગ્રહે વર્ષવર્ષનાં.
 વડકલો વૃક્ષછાલાના વણે, ને કોપીનો ગૂંથે;

ધીંગડ ધોઈને ગૂંથે ધાળજા ચાક-ઊનના;
 ગૂંથ્યા પ્રકૃતિએ જેમ પદલવો વેલવેલના,
 ને પ્રહ્લચર્યના હંડ ચાચી લે વૃક્ષવૃક્ષશી,
 વૃક્ષે રહડે, વેલે જૂલે, સરે નહાય મુખાળવા;
 તરે નદી સહામી પાર કેા અનધ્યાયની વિધે.
 મોરલાની પીઠે બેસી દોડાવે વનમોરલા;
 ઠોકિલા શું વહે વાદ દુધ દુધ વને ભરી;
 નથાવે જંમરી છેડી કલાધર કલાપીનેઃ
 શ્રોધ્મ એમ વીતી જાય આમ્રપદ્મીની છાંયમાં.
 ને પછી આભના કેન્દ્રે તપે ભાસ્કરની પ્રભા,
 નીરથી નીતરે દેહ, વાયુઓ ધામના વહે;
 સાગરે ભરીને પાણી આવે વર્ષાની વાદળીઃ
 ત્યાહરે જગત્-શિખરોમાં સિધાવે ઋષિમંડળો,
 નીલધેરા આભઆરે, ગિરિના શૃંગશૃંગમાં.
 પ્રહ્લવતી પ્રહ્લચારી બુકાવે હિમને ઝરે.
 અને પછી વર્ષા આવે વિભૂતિવન્ત વૈભવી;
 ચન્દનીની વેળુ જેવા, ચન્દ્રનાં કિરણો સમાં,
 ભીડી રહે અન્તરિક્ષે હિમ કેરા અણુ અણુ;
 એ પછી કેા શેરતકાળે આભલની અટારીથી
 પૂર્ણિમાનો પૂર્ણચન્દ્ર જયોત્સ્નાપૂર્ણ કલા કરે;
 ચન્દ્રિકાનાં પૂર વર્ષે હિમને ભોમ; ત્યાહરે
 દેવ-દેવાંગના કેરી દેવદીપ્તિ ધરે ધરા.

પ્રહ્લભૂમિ દીપે જાણે પ્રહ્લનાં પ્રહ્લતેજથી.
 ને જ્યોતાળાં જગત્શિખરો જ્યોત્સ્નાને જગતેઝરે,
 હિમના ને જ્યોત્સ્નાના ત્યાહરે યોગદા ભરી
 અંજલિ અંજલિ પૂરી અર્પે તર્પણ પિતૃને.
 પ્રતિ-આરીવોદ વર્ષે પિતૃઓ પિતૃલોકથી.
 એમ મહાપ્રહ્લર્પિઓ વસી પ્રહ્લસમીપમાં
 ત્હાં પરપ્રહ્લને શોધે, પામે, ને યાય પ્રહ્લવત્;
 જંગી જગત્શિખરોમાં, થે જગત્શિખરો સ્વયં.
 શિખરે શિખરે એહ હતાં ત્હાં દેવમન્દિરો;
 શિખરે શિખરે દેવ વિરાજે દેવમન્દિરે.
 દેવદેવના દેવત્વે પ્રહ્લર્પિ પ્રહ્લને પૂજે
 પ્રાહ્લણો સૌ પ્રહ્લર્પિ ત્હાં પ્રાહ્લણો પ્રહ્લપુત્ર સૌ;
 પ્રહ્લભાવે રહોરમતી ભૂમિ પ્રહ્લસમીપનો.
 પછી શિશિરના વાય સમીરો સુસવાટના,
 ને પડે મૂશળધારે હેમન્તે હિમમેહુલા;
 ત્હારે ઇન્ધન સંકેરી, જવાળા જવાળા જલાવીને,
 ઉરના આદરે સૌ ત્હાં યાગિકો યજ્ઞ આદરે.
 જાય એહ યજ્ઞજ્યોતિ જગત્જ્યોતિ યર્ષ જગે.
 અને એ યજ્ઞની ભસ્મો, વિભૂતિ અંગઅંગની,
 આભરંગી ઉધ્ધુભાવી થતી ત્હાં અંગધાનગ્રી;
 ને વિરાજે ભાગ્યદેશે ત્રિપુડ્-ઉર્ધ્વપુડ્માં
 શીર્ષે ડાલન્તી ગૂલન્તી કેશાવળની કેસરો.

અછાળા સમ ઊડન્તી ઠંઠે, શ્કન્ધે, મુખે, ઢળે;
 ચોઢી ઋષિવરે જાણે શીતરક્ષક વડલીઓ.
 વડકલોની વૃક્ષઉખા દેહઉખા દીધાવતી.
 ઘાટ સુવર્ણગંગાના ન્યારાંન્યારાં ધરે રૂપે.
 પ્રાતઃકાળે રજતવર્ણી, સુવર્ણવર્ણિલા દિને,
 સન્ધ્યાએ આલલવર્ણા કાંચનગંગના તટો.
 ગૂંથે મહીં હીરાગોતી સૂર્યની કિરણાવળો.
 વર્ષાના ઠો સાન્ધ્યકાળે જતી સન્ધ્યાની સન્ધિકા
 આલમાં ઠોક ગૂંથે છે અખ્રોનાં કોર-પાલવો.
 એવી એ ગિરિધાટીના કોરપાલવની પ્રભા;
 સોનલા પાલવ સોઢે રૂપેરી જરિયાનને.
 વાદળને વાદળી રંગ ઊડતો હિમમાં પડી;
 અધ્ધર અન્તરિક્ષને વાદળરંગ રંગતોઃ
 હિમના સાગરે ઊભો સિલ્લદ્રીપ સુવર્ણનો;
 જાય સુવર્ણ લેવાને ઠોક જનપદવાસી ત્હકાં.
 ગિરિથી પૃથ્વી પડતા ધોધના રંગ જૂજવા;
 હિમ-રૂપેરી, સુવર્ણસુવર્ણા, વ્યોમવાદળી.
 'લાલલ! ગિરિતટે જૈને ન્હાશું કાંચનગંગમાં.
 થશે કાંચનની દેહ સૌની તમ સરીખડી.'
 બોલી, ભદ્રા ભદ્રશબ્દો લાલલને રિઆવતી.
 સોનાંને પાથરી સૂર્ય જતો'તો હિમદેશથી;
 જાણે કાંચનની આંગી ધરાવી ગિરિરાજને.

એ સોનલકાળના યોગે, સન્ધ્યા આવતી ત્યાહરે,
 અસૂરા પહરોણા જેવો હરિસંઘ ગયો ત્યહાં.
 ને તમિસ્તા તમોગુણી આથમે ગાઢ રાત્રિની,
 નભપ્રાન્તે નમી જાય મધ્યરાતલ તારલા;
 ત્યહારે સૌન્દર્યમાળા શી, દેવકુમારીઓ સખી,
 ઉપાઓ રમવા આવે સુવર્ણસરિતાતટે
 નિત્યશઃ નવલા રંગે નવરંગી ચીર ધારીને
 પનોતા પૃથ્વીને આરે આભઆરેથી ઊતરે.
 રમે, હસે, ઊડી જાય, ઉર્વશીની સખી સખી,
 ઉપાઓ રમવા આવે કાંચનગંગની ધારમાં,
 માટે ઉપાઓનો આરો એને પ્રદક્ષિણો કહે.
 એ આરે જૈ ઊભો-સંઘ રંગીલો રંગરંગનો.
 સોહાતાં રુક્મિણી ભદ્રા સોહાગિણી ઉપા સખાં;
 પાર્થ-ઉદ્ધવની મૂર્તિ પ્રદક્ષિણી શી રતવે ઊભી.
 નીર્ખં, ને નીર્ખાં આનન્દે પ્રદક્ષની ભોમકા હરિઃ
 હરિની નેત્રપ્રભાથી પ્રભાવન્તા ગિરિ થના;
 હરિની પ્રદક્ષપ્રભાથી પ્રદક્ષવર્ણી થતી ભુમિ;
 હરિની આત્મઉજ્જ્વાળાથી ઉજ્જ્વાવન્તું થયું જગત.
 ઉગ્મા પ્રભા પ્રદક્ષ દેતો સંઘ એ ભોમમાં ગયો;
 ગિરિએ આંગણ ઢાળી સત્કાર્યો હરિસંઘને.

ઋહડ્યો ઋહડ્યો સંઘ ઉમંગરંગીલો
જગત-અગામીની ઉછંગવાડીમાં;
ભાલો જઈ મધ્યમિનાર ટોડલે,
કાન્તિમતી કાંચનગંગને તટે
વાસો કીધો દેવગિરિની ગોદમાં.

અધ્યાય ૧૯ મો. હિમમાંના ઋણ્યાશ્રમોમાં

પ્રહ્લપભાવંત હિમાદ્રિમંડળે
મહાગિરિએ ચિર હિમહિમના
અખંડ પૃથ્વીપગથાર પાથયા.
ગિરિશુક્રનાહિમવાસત્કાંડતા,
કરે ઉપાદર્શન ત્યાં મહર્ષિઓ.

હિમાલયના હૈયામાં, આજ ભાવે, નીચે ધરા,
વચ્ચે કાંચનગંગાનાં હિમનાં શિખરો હતાં.
હિમધેરું એક એક શૃંગ શૃંગાળવું વડું.
ગિરિએ ગિરિએ વાસો શિખરે શિખરે ધ્વજો.
ખેલતી'તી વેદમન્ત્રો ગિરિછપી શુક્રશુક્ર.
ધૂમ્રવર્ણી યજ્ઞજ્વાળા જગંતે જ્યોત નાખતી;
દેવલોકે સંચરીને સંચરે પ્રહ્લભોમમાં.
વેદાધ્યયનનો ઘોષ નિત્યશઃ ગાજતો ત્યાં;
ગિરિએ સુણતા, લેતા ઉરેઉરે શ્રુતિ ભરી.
વેદમન્ત્રો ઝીલ્યા, માટે જગતકેન્દ્ર ગિરિ થયા.

સરિતા-સ્રોત-ધોધોમાં શ્રુતિઓ પામતું જગત.
 એમ ઊતરતા લોકે એ જ્યોતિ પ્રહસાનના;
 પુણ્યયજ્ઞપ્રભા એક ણીજી પુણ્યશ્રુતિપ્રભા.
 એક અગ્નિરૂપ ધારી અગ્નિહોત્ર થતી જગે;
 ણીજી થતી જૃહ્ણ ભાવે જ્ઞાનયજ્ઞ ગૃહેગૃહે.
 હિમાદ્રિની હિમજ્યોત પ્રહસ્યોત થતી મહદ્
 કોતરે કોતરે વાંધાં મહાવારિ મહાનદો,
 કોતરે ગિરિઓ એમ મહાજ્યોત મહર્ષિઓ.
 અગ્નિના આશ્રમે માંડે શુદ્ધમાં ગિરિ કોતરી.
 છીપર બહારીનું બાર, અરૂણા ગિરિછાંટના;
 ઉધારે, ને દ્વાર વાસે યોદ્ધવીને શિક્ષા શિક્ષા.
 વંડીઓ કોરીને બહેતી ઋષિની પાયદંડીઓ.
 ગિરિઓ પ્રહસગિરિઓ, શિખરો પ્રહસગંગ એ;
 શુદ્ધાઓ પ્રહસશુદ્ધાઓ, ભોમકા પ્રહસભોમકા.
 એક-એક પ્રહસર્ષિ એ હતા પ્રહસશિલા સમા;
 સ્થિરાવે પૃથ્વીને એ, ને પડતા આભને ઝીલે.
 માનવીના માનુભાવો, મહત્તા મૃત્યુલોકની,
 પ્રહસની પ્રાહસણતા, ત્હાં સંગ્રહી સંજરી ભરી.
 પૃથ્વીનાં શિખરો નીર્ખી કરી પૃથ્વી-પ્રદક્ષિણા
 દિને દિને પ્રાતઃકાળે પધારે સૂર્યદર્શને.
 આભ ધૂમ્રી એમ આવે ચન્દ્રમા રાત્રિ રાત્રિએ.
 બન્ને જ્યોતિર્ધરો પેળે પૃથ્વીનાં અદ્ભુતો ત્યહાં.

વિરાજી એ ગિરિધાટે દેવીઓ દિવ-વાસિની
 દેવસૌદર્યના વાધા ધરાવે પૃથ્વીલોકને.
 પૃથ્વી થાય પ્રભાવંતી સૌન્દર્ય સુરલોકના
 સંચયો એક દેવર્ષિ ભીડી દેવ-વિમાનમાં.
 વસાવ્યાં વીણીવીણીને આંખમાં પૃથ્વી-અદ્ભુતો;
 દીઠી અદ્ભુત ગંગાને દીઠો ણીજો હિમાદ્રિને;
 જગત્કલ્યાણને કાજે બહેતા સોતો દિશેદિશે;
 માનવીની તૃપા છીપે, પૃથ્વીને પાય પાણીકાં.
 નહોતાં ત્હાં વત્સવત્સાઓ નહોતાં ત્હાં દ્વધધેનુનાં;
 મહાપૂરે ધરા ધાતાં પાણીને પાળવે ધરા.
 એ પાણીમાં સોનું-રૂપું, લોહ ને સપ્ત ધાતુઓ;
 હતો એવો સપ્ત સર્વો હિમાદ્રિનો ગિરિવર.
 પ્રદ્યુમ્ન, દેવર્ષિનું, તીર્થ એ દેવલોકનું.
 ગિરીન્દ્ર એ ગિરિઓનો, નૃપેન્દ્ર નરલોકનો;
 ચારુમુખી ચક્રવર્તી, મહર્ષિનો મહેન્દ્ર એ.
 કોક દી કાળને અન્તે સંકેલાશે ધરિત્રી આ.
 એ મહાગિરિ ત્હારેયે સર્વેશે નવકલ્પમાં;
 નવલા નગેન્દ્રને રૂપે ભૂર્તિ એ કાળકેન્દ્રની.
 સંસારમાં સિંહ જેવા, ગિરિઓમાં ગરુડ શા,
 શુક્રાઓમાં સમાધિસ્થો, જગત્ના જોગીરાજ એ.
 મળ્યાં હતાં મહારત્નો પૂર્વે અગ્નોધિમન્યને,
 મળી એવી રત્નમાલા કાંચન-ગંગને તટે.

સંઘે નિજ મહેચ્છાઓ નિહાળી મૃતિમંત ત્યાં.
 રત્નગણા ભૂમિ કેરાં રત્નો મહર્ષિઓ હતા.
 ગિરિનાં શિખરો જાણે આવિયાં માનવી રૂપે,
 ભવ્ય, ઉત્તમ તેજસ્વી ગંડરથળો ગિરીન્દ્રનાં.
 વિમાનો પ્રહારનાં જાણે ધૂમે હિમગિરિ મહીં.
 આભને લેદીને જોતા પેલી પાર ઋષિવરો.
 વિશ્વના લેદના લેદ, અલેદાલેદી દૃષ્ટિના.
 વાંચતા વાયુના મન્ત્રો, વાંચે આભલના ધરો.
 પૃથ્વી તારકના યોગ ઝોળજે યુગયોગી શા.
 અફભુતોની લોમકામાં યુગના અફભુતો વસે.
 આલે ઉધાઓને આરે, અફભુતો ને ગિરિગિરિ,
 શુક્ષ્માઓમાં ગિરિવાસે પૃથ્વી-પ્રારબ્ધીઓ હતા :
 ઊર્ધ્વમુખી, ઊર્ધ્વ-આત્મન તીર્થના ઊર્ધ્વગામીઓ;
 કૃમાકાન્ત, શ્રુતિશાન્ત, જગતના ધ્વાનહારીઓ;
 પ્રહરો, પ્રહરયજ્ઞો, મહાભયોત, મહાપ્રભ.
 પૃથ્વીના પ્રારબ્ધીઓની પ્રારબ્ધી પ્રહલોમમાં,
 અસૂરો આયમે સૂર્ય, બેલેરો અન્દ્રમા ઊગે;
 વર્ષે પ્રકાશનાં પૂર, અન્ધકાર અધૂકડો.
 સંઘ ત્યાં ઊતર્યો જૈને એક ઘેરી શુક્ષ્મ મહીં,
 થયો ત્યાં તો મહાઘોષ મન્ત્રનો સાન્ધ્ય યજ્ઞનો.
 ને ગિરિશિખરો ગાબ્યાં, ગાજી ખોની ખીણો ઊડી.
 આભમાં તારલા આવ્યા, રહડી તેજ-વિમાનમાં.

શિલા ચઢી ગુફાદારે સંઘેયે દીધ દર્શન.
 પાર્થ સંઘજળગરિયો હિમનાં જળ લાવિયો;
 સંગ્રહેલાં કુળોદ્ભૂતો ઉદ્ભવે દીધ સંઘને.
 તેજસ્વી તારલા વન્દી વિશમ્યાં સાધુગ્રાધ્વીઓ;
 વિરાજી ગુફાશિખરે જગત્ જોતા હતા હરિઃ
 દૂર દૂર દિશાઓમાં, પૃથ્વી-પાળની પાછળ.
 પછી પડી મધ્યરાત્રિ, આભ ધમધમે ઊડાં,
 તહારે અન્ધારને આરે આપ્તમી ચન્દ્રમા ઊગ્યો.
 ટાળતો'તો સુધાસ્વામી હિમપાટે હિમાંગુઓ;
 હરિને રીઝવવાને હરિના પાયમાં પડ્યો.
 ફેરતા હિમના કૂટયા પુવારા રંગરંગના;
 સુધાકરે પ્રગટાવી બાણે સુધાની વેલીઓ;
 કે સન્માન્યા હરિને શું ગિરિએ ઉરઊર્મિએ.
 હિમકૂટી રશ્મિધારા ગૂંધાર્ધ ચન્દ્રધારમાં.
 વધાવી વન્દીને પિત્રિ હરિ યયા સુખાળવા;
 ને રમન્તી રમતીલી રાત્રિએ હસતી જતી.
 મહાલતી મધ્યરાત્રીની, રમ્ય માઝમ રાતની,
 ચન્દ્રની ગિરિરમણા ન્દેહાળતા હૈં ઋષિવરો.
 ઊંઠેરા આભને આરે લેતી'તી રાસ તારિકા;
 પ્રારબ્ધી પૃથ્વીને ઘાટે ધૂમતાં ચન્દ્રરશ્મિઓ.
 આથમી એ રાત્રિજ્યોત, ઝંખાયો ચારુ ચન્દ્રમા;
 આથમી રાત્રિરમણા, સિધાવી તારિકા સખી.

નમી એ રજની રાણી, પ્રણામી હરિને જતી.
 ત્હારે થયો ચેતનાળો સમાધિસ્થ ગિરિગિરિ.
 સજવન ચર્ધ ત્હારે નિદ્રાઘેરી ગુફાગુફા.
 વાયા ચેતન્યના વાયુ પહેલ્લા બહેલ્લા પ્રભાતના,
 ગુફામાં ધૂમવા લાગ્યા ઋષિઓ બ્રહ્મચારીઓ;
 પ્રગટી યજની જવાળા, ચન્દ્રની જ્યોત ઝંખવી.
 ચન્દ્રપ્રભા ઝીંકતી ત્હાં નીસરી ઋષિપત્નીઓ.
 ચન્દ્રિકામાં ચમકતા બ્રહ્મર્ષિ બ્રહ્મભોમના;
 અગાંઘે યજની ભરૂં વાદળી બ્યોમરંગની,
 કાંચનગંગને ધાટે ગુફાઓ નીસરી જવા.
 એહ મહાગિરિઓમાં હતો આજે મહોત્સવ;
 શ્રી હરિના પધાર્યાનો? સંઘના પુણ્યપાયનો?
 ભાખ્યું હતું જ્યોતિષીએ આભના જ્યોતિ ભેંઈને,
 આજઆરે થશે આજે પહેલ્લી ઉપાનું દર્શન;
 સૂર્યના સૌર વર્ષાન્તે, આયર્યે જાર ચન્દ્રમા.
 હતો ત્હાં હિમવામીને આયુધ્યનો મહોત્સવ;
 ઉપાનાં દર્શન કાજે રૂહેતા'તા હિમમાં ઋષિ.
 'આજથી અવહેલ્લંતી ઉપાઓ તલ આવશે.'
 એ આશોવેલનાં પુણ્યો જગત્ને પમસવતાં.
 આશાના એહ પમરાટે આત્મવન્તું થતું જગત્.
 ઋષિમંડળ નીસર્યું'તું ઉપાનાં દર્શને જવા,
 શબ્દ-શબ્દે પાય માંડી, મન્ત્ર-મન્ત્રે જ થંભીને.

ઋષિવરો સામ ગાતા, ઝીલતા પ્રહાર્યારીઓ.
 ઋષિઓના સામમન્ત્રે ઊડી નીંદર સંધની;
 જાગીને જોયું તો જોયા જાગતા એ ગિરિવરો.
 જાગી'તી યજ્ઞની જ્વાળા શૃંગેશૃંગે ગિરિગિરિ.
 ચન્દ્રજ્યોતે ગૂંથાતી'તી યજ્ઞજ્યોત રતુંગડી.
 ઊભો'તો હરિનો મંઘ શુક્રાઘાટે ગિરિશિરે.
 નિહાળે આલનો આરો, નિહાળે ઋષિમંડળ;
 પ્રહાર્પિને મુખે ન્હાળે આછેરી પ્રભ પ્રહાની.
 જગત્ત્રવેધી દષ્ટે જોતા હરિ આલલના થરો;
 જગત્ત્રજ્યોત શા જોતો'તો ચન્દ્રમા ચન્દ્રવંશીને.
 દષ્ટિઓ સહુ દ્રષ્ટાની થતી'તી પૂર્વ-કેન્દ્રિણી.
 આલની આલરો માંહી ઋષિઓની ઉપા હતી.
 તહોયે ગંગઘાટ જેવી આલમાં ચેતના ઊઠે.
 ઉગ્ર ઉપાઓને આરે, કાંચનગંગને તટે,
 ઋષિમંડળ જિભું'તું ઉપાના દર્શનોત્સુક.

સહસ્રશાખા શગ રાત્રિની. નમી,
 ફૂટી પહેલ્લી ટશરો પ્રભાતની,
 પ્રભા ધીરી શી ઝરી પૂર્વને મુખે;
 ૧ ત્હારે હરિસંઘ ઉરે ઉલાસતો
 ઉતુંગ જને ગિરિ ભમ્મરે ઊભો.

અધ્યાય ૨૦મો. ઉપાનાં ઇન્દ્રધનુષ્યો

ગિરિ ગિરિ કુંકુમ પાય પાડતી,
 ઉરે ઉરે ઉત્સવને જગાડતી,
 ઘ્રાણિને દર્શન દેતી ઘ્રાણનાં;
 આયુષ્યનાં ઉપરણાં ઉત્તળતી,
 આભે પધારી ઊજળે મુખે ઉપા.

‘અહાહા! પૂર્વની પાળે કુંકુમ ધોધવા કૂટયા;
 હવે જગતનાં ભાગ્ય ઠંકોળાશે જ કુંકુમે :
 સોહાગણ કુંકુમવન્તી ઉચ્ચરી ઋષિપત્નીઓ.
 પ્રારબ્ધના અક્ષરોની રેખાવળે લલાટમાં.
 એવી રેખાવળે કોરી વિધિએ વ્યોમભાગ્યમાં;
 અને એ રેખરેખામાં આછેરાં કુંકુમે પૂર્યા.
 ટીશીટીશી કળી કૂટે, કળીને પાંદડી કૂટે,
 એવી, રેખાવળેને એ પછી પાંદડીઓ કૂટી.
 ણન્ધાણું વ્યોમને દારે કુંકુમ-પાંદડી-તોરણો.
 જિછળ્યા ઉરના ભાવે વધાવ્યાં ઋષિપત્નીએ.
 પાંખડીનાં થયાં પુષ્પો પ્રપુલ્લેલાં પરાગથી;
 બાણો શું પુષ્પધન્વાનાં ફેંકાતાં ત્હાં પરસ્પર?
 જામ્યો શું આભમાં આજે ઉત્સવ કૂલડોલનો?
 પછી એ પુષ્પબાણોના પુરાયા સાથિયા નલે.
 રંગરંગી રંધોળીઓ ચિત્રાણી વ્યોમઆંગળે;
 દેવરંગો, દેવરેખા, ચિત્રવિચિત્ર આકૃતિ.

પ્રહારીઓએ બાવે પૂજ્યા એ પ્રહારીયા;
 હૈયામાં ચીતરી લીધી દિવિની દેવમૂર્તિઓ.
 પૂર્વના મહેલમાં બેઠા અદીઠા સૂર્યરાજવી
 મહાવી તેજનાં ચાપે નાખતો રશ્મિનાં શરો.
 વૈભવી બ્યોમવાડીમાં ગિરિના ઋષિઆશ્રમે,
 પછી એ સાથિયા ગૂંથી ગૂંથાઈ ફૂલમંડળી.
 ઉપાના આસહિન્ડોલે પરપ્રહા જૂલે જૂલે;
 બુદ્ધાવે પ્રાતઃ અનિલો એ હિન્ડોલો વિરાટનો.
 યજ્ઞની યજ્ઞજ્વાલાઓ ભાળી પ્રહારિંએ ત્યહાં;
 ઝરી પ્રહારિંમુખેથી સહસા વેદવોપણા.
 ઋગ્વેદના વેદમન્ત્રો, સૂક્તો વિશ્વપ્રભાતનાં,
 ઉપાઉરમાંના પ્રહાર પૂજવાને વહી ગિરાઃ
 મહામન્ત્રો નિર્ઝરેલા મન્ત્રદ્રષ્ટાની દૃષ્ટિથી
 શબ્દશબ્દે પ્રાણ પૂરી, આત્માને મન્ત્રમન્ત્રમાં,
 ઋગ્વેદનાં ઉપાસ્તોત્રે ઋષિઓએ ઉપા સ્તવી.
 મહંતાળના મુખથી પડ્યા'તા ઋક્મન્ત્ર એ.
 ઉપાના ઉરના વાસી પ્રહારિં પ્રહારને પૂજે.

ઋગ્વેદ - મંડળ ૧ લું - સૂક્ત ૧૧૩

ઉપાસ્તોત્ર

પધારી આ શ્રેષ્ઠ જ્યોતિષોનોય જ્યોતિ,
અદ્ભુત ઊગ્યો છે મહા-મહાપ્રકાશ;
જાણે પ્રસૂતા સૂર્યના જન્મ ઠેરી!
એમ ઉપા કાજ રાત્રિએ સ્થાન છેડ્યું.

તેજસ્વી વત્સાળ દીપન્ત શ્વેત આવી,
તે કાજ કૃષ્ણાએ સદનો ખાલી કીધાં;
સમાનજન્ધિનિ, અમર્ય, અનુચરી,
વિચરે આલે રંગ ધોતી પરસ્પર.

એક જ પન્થ બહેનોનો; અનન્ત,
વારાહરતી દેવશિખ્યા વિચરે ત્યાં;
ન થંભે-ન ઠેરે સૌન્દર્યવન્તીઓ,
રાત્રિ-ઉપા એકમની ભિન્નરૂપા.

દીપ્તિમતી સ્તુતિ પ્રેરતી પધારે,
વિચિત્રવર્ણી દ્વાર અમ કાજ ખોલે;
પ્રેરે જગત; લક્ષ્મી અમ કાજ વેરતી;
ઉપા છતી છે ભુવનો સહુને.

સંકોચી સૂતાને વિચરાવન્તી લક્ષ્મી,
લોગાર્થ યજ્ઞાર્થ ધનાર્થ, કોઈને;
અદ્યપદ્રષ્ટાને દૂરતઃ દેખાડવાને
ઉપાએ છત્યાં છે ભુવનોય સર્વ.

કેને મહારાજ્ય, કેને મહાયશ,
કેને યજ્ઞ, કેને અર્થસાધનાઃ
ન્યારા ન્યારા અનુલક્ષી જીવોને
ઉપાએ જીત્યાં છે ભુવનોય સર્વ.

દર્શને દે છે દુહિતા આભની આ,
ધૈતાગ્નરી સુવતી શી ખીલી છે;
તું વિશ્વ-ઈશ્વરી, પાર્થિવોની તું લક્ષ્મીઃ
ઉપા સુભગે ! આજ ખીલજે અહીં તું.

પૂર્વે ગદ્ય ને પંથે અનુચરે છે;
આવન્તીઓમાં શાશ્વતી તું જ પહેલ્લી;
જીવન્તને પ્રેરતી તું પ્રકાશતી,
સુવેલને તું કોઈને ના જગાડે.

ઉપા ! પ્રભાજ્યો અગ્નિ પ્રવૃદ્ધવા જે,
પેખાડજે સૂર્યને તું પ્રકાશીને;
ને યજ્ઞભોગી માનવીને ગળી તું,
તે તહિં કીધું છે દેવનું ભદ્ર કાર્ય.

ખરે ! કેટલું એક સમીપ રહેશે ?
—જે ભગી આવી, જે ભગશે હવે;
શોએ છે જે કામકામી પૂર્વની ને
પ્રકુલ્લેલીયે પાછળ ભાય આવી.

મૃત્યુમાર્ગે એ ગયા મૃત્યુધર્મી,
પુરાતન ઉપા પેળતા ખીલતી જે;
હવે અમોને પ્રત્યક્ષ થાય છે એ,
આવે છે એ, જે ભેયા શી આવતાંમાં.

શત્રુવિઝારિણી આવી નિયમે નીમ પાળી;
ને સૌખ્યભાવી સ્તોત્રો પ્રેરનારી,
મુમંગલા! દેહહવિથી હીપન્તી,
હ્યાં આજ ઉપા! શ્રેષ્ઠતમા! પધાર.

પૂર્વે ઉપા શાશ્વત જિગતી'તી;
ને આજ આ દેવીએ લક્ષ્મી ઢાળી;
હવે ખીલશે અનુલક્ષી આવતાંને;
સ્વેચ્છાવિહારી અજરા અમૃતા દિનો કરે.

પ્રકાશથી આલદિશાઓ પ્રકાશી,
નિવાર્યુ દેવીએ 'એ રથામરૂપ;
રાતા અશ્વે ભેડિયા રથ સંગે
ઉપા પધારે છ જગત પ્રભોધતી.

લાવે છે એ પોષ્યને ને વરેણ્યને,
અદ્ભુત જ્યોત કરે છે જ્ઞાનદાતા;
વીતેલીઓની ઉપમા શાશ્વતી, ને
પ્રજાળાંમાં, ખેલી ઉપા ખીલી છે.

ઊઠો, જીવો ! આપણે પ્રાણ અવિયો;
અન્ધાર આથમ્યો, પધારે છ જ્યોતિ;
સૂર્યનો આવનપન્થ ખાલી થયો છે;
એ આવિયું, જે આયુષ્ પઢાવે.

વીણી ગૂંથી ઉચ્ચરી સ્તોત્ર-ગોલો
ત્રેભજવળ ઉપાને સ્તુતિકારો સ્તવે છે;
પ્રકાશ, લક્ષ્મી ! આજ સ્તવનાર કાજે,
આયુષ્ પ્રજાથી અમને દીપાવ.

ગોવન્તી ને વીરસૂ જે ઉપાઓ
પધારે છે મર્ત્ય હોતાને કાજ
સ્તુતિઓ સમાપ્તે સોમ પીનારને આ
વાયુવેગી અશ્વદાત્રી થએ સદા.

હે દેવમાતા ! અદિતિના દેવમુખ !
મહાધ્વજે ! યજ્ઞની દીપ્તિ હો તું;
પધાર, હમારા સ્તોત્રની કીર્તિકારિણી !
જનોમાં અમને કીર્તિ દે, વિશ્વકીર્તિતા !

જે અફલુત રૂપો ઉપાઓ વહે છે
સ્તવતા યજ્ઞમાનને ભદ્ર હો તે;
વરુણ સૂર્ય એ અમારું સ્વીકારો,
સિન્ધુ, અદિતિ, પૃથ્વી, ને આલ-સૌચે.

પ્રહ્લવાદી પ્રહ્લર્ષિનો પ્રહ્લના પ્રહ્લચારીનો,
 વૈભવી વેદમન્ત્રોનો, મહાઘોષ ગયો શમી;
 મેઘધારા શમે જેમ પૃથ્વીમાં સરિતા-ઉરે.
 શ્રોત માંડી ઝીલે ઘોષ ગિરિ ગિરિ, શુદ્ધ શુદ્ધ.
 ઉઘાડી ઉર આત્મામાં ઝીલે હિમાદ્રિમંડળ.
 ઉપાનાં કુંકુમો ઝીલે ને ઝીલે પ્રહ્લની ઋચા.
 ઝીલીને હરિ આનન્દ્યા પ્રહ્લાનન્દની હૃદયથી;
 પાંચજન્ય મહાશંખ જાણે પૂરો સ્વયંભુખે.
 સંધે સુષ્યો પ્રહ્લનાદ જન્ય પ્રહ્લર્ષિકંઠનો;
 નીર્ખી હરણીને પેળ્યો નભોમંડળમાં જતો.
 વેરેલાં વ્યોમને પાટે, ઉપાનાં અંગથી ખર્ચાં,
 ક્યારે ક્યારે પુષ્પપુષ્પો ફેરે સોરંગી સૌરભો.
 પ્રહ્લર્ષિનો પ્રહ્લનાદ ઢળે એ પુષ્પપુષ્પમાં.
 જેટલા આત્મના લાવ, જેટલી ઊર્મિઓ ઉરે,
 ઉપાનાં ઇન્દ્રધનુષ્યો ઊડડાં આલ એટલાં;
 ઉઘાડી આલઆરે શું મયૂરોએ કલા કલા.
 માનવીના આદિઓલે, વાણીના આદિકાવ્યથી;
 મહંકાળના આદિમન્ત્રે ઉપા સ્તવ્યા મહર્ષિઓઃ
 કાંચનગંગના ઘાટે, હેચાભોમે હિમાદ્રિની.
 સાંભળે દિવિએ દેવો, ને પ્રહ્લ સાંભળે સ્વયં;
 હસે, જગ હસાવે એ સાંભળી સાંભળી ઉપા.
 આ લોકે શ્રુતિના મન્ત્રો આદિ માનવવારસો;
 ને પરલોકનું ભાતું પ્રહ્લના પ્રહ્લતીર્થનું.

જગે મહામાનવવંશ જન્મિયો
 ત્હારે જ ગાયાં ગીત જે કપિવરે;
 મત્કારતા જો જગઆદિ મન્ત્રથી
 જાગી ઉપાને રતુનિગીત ગાઈને;
 કમવેદના મંડળથી મહર્ષિઓ.

અધ્યાય ૨૧ મો. મન્ત્રદ્રષ્ટાના મન્ત્રો

પ્રભા પ્રભાના પલટાવની પટ્ટો,
 ઉપા રમે ફંગીલી લોલલોચન;
 પ્રચંદ ને પ્રિયજનવગ રગન્યોતનાં
 નાખે નખે ઇન્દ્રધનુષ્ય નાચનાં;
 જાળે જગે બ્રહ્મકુવાર દેશિયા.

વગને દી હતી પ્હાટે ત્હાં અનધ્યાયની તિથિ;
 ન હો અધ્યયનધોપ ગિરિ-આશ્રમ-આશ્રમે.
 જલતો એક યજ્ઞાગ્નિ શિખરે જ્યોતિ નાખતો,
 ઠંક ત્હાં શિખરે જાય, ઠંક શિખરથી શરે;
 મ્હડે ને જિતરે ગૂંગ કસ્તૂરી-મૃગલાં સમા.
 સંચરે બ્રહ્મકસ્તૂરી બ્રહ્મના બ્રહ્મચારીઓ.
 એક હો સાહસી વૃન્દ તરાપો હિમનો કરી
 હાથેળીથી હંકારે, ને તરે સારે સરોવરે.
 હિમગુફા હોતરે હો, હો ઉરે હિમને સરે.
 રચીને હિમની વંડી ચેકતા હોક ચેકડે;

આમનસામન કોક દોટાવે હિમના દડા.
 કેા કરે હિમની પેનુ, કેા કરે હિમહસ્તિઓ;
 કેા કરી સિંહની સ્વારી ધૂમે હિમ-પ્રદેશમાં;
 કેા રમે કુસ્તીની મસ્તી : સૌ ખેલો અસ્તિનાસ્તિના.
 યજ્ઞજ્યોતે આવી તાપી બ્રહ્મચારી વળી જતા.
 વીરતા બાલની નીર્ખી હર્ષતા'તા મહર્ષિઓ;
 રાયતી નયણું ઠારી, વત્સલા ઋષિપત્નીઓ.
 આશ્રમનાં પિતામાતા હર્ષ-ઉત્કર્ષ વર્ષતાં.
 પાણીઆરે પ્રજાળાળા મધ્યાહ્નનોત્તર મંથરી;
 રહિયાળાં ઋષિપત્ની રત્નજ્યોત હતાં ત્વર્હી.
 હિમનાં હિમાંશુઓમાં પડતી સૂર્યની પ્રભા;
 ઋષિપત્ની આરાની એ પ્રભોને ઉજ્જવળી કરે.
 બ્રહ્મળાળા નમી-વન્દી, ઘડૂલો જળમાં મૂક્યો;
 દીઠી ત્હાં ઋષિપત્નીએ બાળાની બ્રહ્મજ્યોતને :
 આત્મતેજે ચમકન્તી સૂર્યમાં ચન્દ્રના સમી.
 'પદારો પાણીઠે, બાલા ! જગતને પાવને પીઓ;
 અમારાં એ પ્રત; બાસો ગિરિનાં કેા પ્હરોણુલાં.
 ત્હમારાં પુણ્યપગલે 'ધન્ય થૈ કૈ ગિરિશુકા ?'
 બાળાને સહજભાવે પૂછિયું ઋષિપત્નીએ.
 'આઘે આઘે દારિકા છે પશ્ચિમ સાગરને તીરે;
 આબ્યે છે સાગરસંઘ યાત્રાએ આપને ગિરિ.
 કનેની આ શુકાખોળે કીધો વિશ્રામ આશ્રમ.

ઉપાસ્તવો છો, નીજો છો; ઉપાદર્શન આવશું.
 સંધને વન્દના ક્રહાવી ભાવે 'પધારજો' કહી;
 સિધાબ્યાં પાણીડાં ખાવા ઋષિને બ્રહ્મચારીને.
 ગિરિગુફા જૈને વાર્તા જાળાએ હરિને કરી.
 હરિ કહે, 'શુભાનેણી ઋષિથી ઋષિપત્નીઓ.'
 સાયંકાળે યજ્ઞવેળા જિતયાં તલતારક્ષા;
 ગિરિમાં ધૂમતો પાર્થ આવિયો યજ્ઞદર્શને :
 યજ્ઞનારાયણ નાજે જ્વાલાઓ ગિરિદેશમાં.
 જાળકેએ ફીઠો યાત્રી સિંહલો સાધુવેશમાં.
 'વીર છો, યુદ્ધજેતા છો; બ્રહ્મજા છો જહુશ્રુત;
 સુપણા બ્રહ્મસખા છો; ભાજો એ યજ્ઞજ્યોત આ,
 અતિથિ છો; ગુફા કેઈ કરે આતિથ્ય આપની ?'
 બ્રહ્મર્ષિના બ્રહ્મચારી ભાવથી પાર્થને પૂછે.
 'સુજા છો, સૌમ્ય છો, વીરા ! બ્રહ્મચર્યવ્રતી, સુધી;
 યજ્ઞ-ઈન્ધનના સ્વામી, ગિરિ-સૌજન્ય-મૂર્તિ છો.
 પહો-પેલા ગિરિઘાટે ગુફાનાં અતિથિ અમે.
 દૂર સાગર-ઘાટેથી આવિયાં ગિરિ-દર્શને.
 ગિરિની યજ્ઞજ્વાળા છે, બ્રહ્મજ્વાળા સમોપડી.'
 ગુણદ્રષ્ટા કહ્યું પાર્થે. ઉચ્ચાર્યું બ્રહ્મચારીજો :
 'ધરછો એ માગીને લેજો, દેશું હૈયે હશેય તે;
 પાઠવે અજ ને પાણી મહર્ષિ અમ આ ઘડી.
 - ગિરિમાં અતિથિ કચ્છાંથી ? પુરબ્રહ્મ જ પ્રેરિયા;

આવળે દર્શન કાળે, અલૌકિક ભીમે ઉપા.
 કાંચન-ગંગને ઘાટે, પ્રભાતે પડતી પ્રભે,
 આભને કુંકુમ આરે, પ્રહસ્યોધા! પધારત્તે.
 એ રાત્રે સંઘગુફામાં થયો અતિથિ-ઉત્સવ;
 મહોત્સવ ગિરિમાં માણે ઉપામાં પ્રહસ્યને.
 નમી વળી જતી રાત્રિ, ઢગી ગૈ ગિરિમંડળે.
 હિમના પટ ઝોપન્તો હિમાંશુ ક્ષિતિજે ભીમે;
 ભિક્ષાં, ગયાં ગિરિગ્રાટે ત્હારે આશ્રમ-મંડળે.
 ને ગૌરવી -શુદ્ધાશૃંગે હરિસંઘ ભલો હતો.
 અને પછી ઠેંક વારે આભના ચારે ચોકમાં
 રતનાળા રેવન્તરાજે ઉપાના આવિયા રથો;
 કુંકુમે કેસરે અગ્યાં, આયુધ્યે અમૃતે ભયાં.
 આનંદી, વન્દી ને વન્દી, ને અભિનન્દીને ઉપા
 પ્રહર્ષિજે મહાધોષે યજ્ઞ ઋગ્વેદ-મન્ત્રથી.

ઉપાસ્તોત્ર - ઋગ્વેદ મંડળ ૧ - સુક્રા ૧૨૩

આ બેડાણુ દબણાદિના મહારથો,
 એમાં વિરાજે દેવો અમૃતાધીશો.
 કાળા નભેથી સ્વામિની ઉપા ભીડી
 ચિકિત્સતી માનવજાતભદ્રને.

જાગે છે એ સૌ ભુવનોથી પૂર્વ,
જાતે છે એ મહાલક્ષ્મીની દાત્રી;
નહાળે જાયેથી યુવતી એ પુનર્ભવા
ખેલા પુકારે ખેલી આવી ઉપા આ.

એ બહેને છે ભાગ્ય આજે નરેને,
સકુળવન્તી દેવી ઉપા મૃત્યુલોકે;
સવિતાદાત્રી અમને દો અત્ર દેવો,
અપાવીને ભારકરને બળાવો.

ધરે ધરે આ દેવી ઉપા પધારે,
દિને દિને રૂપ અધિકાં ધરન્તી;
દાનેશ્ચાળી પ્રેમજ્વળ નિત્ય આવે,
આગે આગે બહેનતી એ વસુઓ.

ભગિની બહેનાં! હે' વરુણપુત્રી!
ખેલેલી સ્તુતિ ગા તું, ઉપા દયાળી!
પછી સિધાવે પાપના જેહ ધાતા;
દળણાદિના રથે જાતિયે એમને અમો.

ઉચ્ચારશે સ્તુતિઓ, જુદીઓ ઉન્મુખી હો;
અગ્નિઓ જ્વલંત યર્ષ જીઠો આ;
વાંછિત વસુઓ અન્ધકારે છૂપેલાં
લાવી ધરે છે દેદીપ્યમાના ઉપાઓ.

એક આયમે છે, એક પધારે;
ભિન્નરૂપે અહોરાત્ર સંચરે;
એકે ઢાંક્યાં ચોમેરવાસી તમસ્ ગુફામાં,
અમકે ઉપા દીપ્તિમન્તા રથોમાં.

જાણે એક આજે, જાણે એક કાલે,
વરુણનું ધામ સેવતી દીર્ઘકાળ;
અનિન્દી ત્રીસ દિનો રહે ત્યહાં,
અક્ષેક જાયે પ્રતિદિને સ્થાન નિમ્ને.

પહેલા દિનનાં રૂપને જાણતી ઉપા
સ્વેતવર્ણી—કૃષ્ણાથી ઉજ્જવળી—ભિગે;
ને ફેડતી ઋતુધામ યુવતી એ
દિને દિને વિચરે ધામ નિમ્ને.

કન્યાની પેરે દેહને ખીલવન્તી
આવે છ દેવી દેવની પ્રાપ્તિ વાંછતી;
સંસ્મિતવન્તી યુવતી આગેનાં
ઉદ્દેશને દાખવે દીપ્તિમન્તી :

માતૃ નંદવરાવી યુવતી રૂપવન્તી
પ્રકાશતી આવી દેહ દર્શાવવાને;
ભદ્રા ઉપા ! તું વિસ્તરતી ખીલી રૂહે,
તુજથી અન્ય ઉપા કેા પહેાંચી નથીત્યાં.

અશ્વોવન્તી ગાયોવન્તી વિશ્વ રહોતી
સંયમી એ જાય છે સૂર્યરશ્મિ સંગે;
જતી રહે, ને વળી પાછી આવે,
ધરી ધરી ભદ્ર રૂપે ઉપાઓ.

ઋત રશ્મિને અનુવર્તનારી
પ્રેરે અમોમાં કર્મ સૌ ભદ્રભદ્ર;
ઉપા! અમોને સુપુકારન્તી પધાર,
ધનદા અમને ધનીનેય હો સદા.

પ્રદક્ષાએ સજનકાળે ગજવ્યોતો ચતુર્મુખે,
આભે એ જ મહાધોષ આજેયે ગાજતો હતો.

અને છેદતા ત્રણ મન્ત્રો ફેંકાયા વ્યોમથોકમાં
શુકાના શૃંગથી ત્હારે થઈ એ મન્ત્રધોષણા.

હો હો મન્ત્ર ગાતો પધાર્યો હરિસંઘ ત્હાં.
એક પાશ્વે પ્રદક્ષાગાના, બીજે પાશ્વે ધનંજય.

ગિરિના ઋષિમંડળને મોખરે જ જિભા હરિઃ
રુક્મિણી ને ભદ્રેભદ્રા ભેટ્યાં સૌ ઋષિપત્નીને.

હરિ ભણે ઉપા-સ્તોત્ર, ઝીલે સંઘ-મહર્ષિઓ;
એમ પ્રદો સ્તવ્યા પ્રદ્મ હિમાદ્રિ શિખરો-તટે,

ગિરિ-આગ-તુક ભાળ્યે, આશ્ચર્યભાવ જિન્યે,
ક્ષણમાં ગિરિવાસીએ પ્રીછ્યાં ગિરિ-અતિથિઓ.

'આરે! આ તો પ્રહ્લ્યાળા.' જોળખી ઋષિપત્નીએ;
 'અહો! આ છે પ્રહ્લયોધ.' પ્રીછિયો પ્રહ્લચારીએ.
 બન્નેયે જોલનાં સાચાં ઉપાદર્શનં આપિયાં.
 શ્રીહરિને વન્દી વન્દી જીભું પ્રહ્લર્ષિમંડળ.
 'મુખપાઠે ચતુર્વેદો પ્રહ્લ શા આપ કો અહીં?'
 'એ તો છે સાગરસ્વામી, દારિકાધીશ શ્રીહરિ;
 પાય આલી પધાર્યાં છે અહીં હિમાદ્રિ-દર્શને.'
 મિતાક્ષરે ભાખી પાર્યે દારિકાધીશની લીલા.
 'સાક્ષાત્ પ્રહ્લમણિ એ તો; સ્થિપ્રાના શુભીધાટના.
 એ તો શુરુ સમા શિષ્ય અવન્તીના મહર્ષિના.
 ધરામાં દારિકાધીશ પ્રહ્લરૂપ, નમો નમો!
 આભકંઠે પ્રહ્લવાણે શ્રી હરિ ત્હાં વદા પછી:
 'હિમાદ્રિના પ્રહ્લાંશુઓ! રાની છો, ને શુભસુ છો;
 ગિરિના ગૌરવો છો, ને પરપ્રહ્લપિપાસુ છો.
 ઉપાની ચૂન્દડીમાંના નવલા આરુ રંગ છે,
 ભિન્નભિન્ન ભાતીગળ; એવી પ્રહ્લલીલા કલા:
 દેવદૈવતે દીપન્તી, અદ્ભુતોગ્રીય અદ્ભુત.
 શુભ્રવર્ણો અભ્રમાંહી પૂરે છે કોની પોંછીઓ?
 સૂર્યમાં અન્દ્રમાં કોણુ પ્રકાશે છે પ્રલા-પ્રલા?
 તેજોનોયે તેજસ્વામી, પૂર્ણકામી જ એહ છે.
 આથે અનન્તને આરે, કને આત્મસિંહાસને,
 જ્યોતિર્મૂર્તિં વિરાજે છે, પરપ્રહ્લ પરત્પર:

સર્વદ્રષ્ટા, સર્વસાક્ષી, સર્વતોભદ્ર, ભદ્રક.
પ્રીછવા પામવા એને, તીર્થોનું તીર્થ સાધવા,
મન્ત્રો છે મન્ત્રદ્રષ્ટાના પાળ પ્રહાર્પિ-પ્રહાની.
માનવવંશ એ પાળે આવે-જાય અનન્તમાં.'

સત્રિ નિમન્ત્રે, હર પાથરી ઉપા
પૂરે દિગન્તે પ્રભસાયિયા; પછી
એહ પ્રભામાં પ્રભજ્યોત આયમે.
અનન્તના અન્તરમાંથી જિતરી
અનન્તના અન્તરમાં જતી હતી.

અધ્યાય ૨૨ મો. પ્રહાયજ્ઞ

હિમાદ્રિના આશ્રમઆશ્રમેથી એ
ત્હાં પ્રહાયોકે જિતયાં મહર્ષિઓ;
સત્કારવા શ્રીહરિને ગિરીન્દ્રમાં
સાધુસમારંભ સુરીત આદર્યોઃ
ઠીધો બહદ્દ યજ્ઞ ગિરિ-ગિરિવરે.

રહવારે સવિતા, જિગ્યે આશ્રમ-પ્રહાચારીએ
ગાયા આમન્ત્રણમન્ત્રો મહાધોષે ગિરિસ્વરે.
ગિરિશૃંગે ગિરિવાસે ઘોષ આમન્ત્રણે ગયો.
સાંભળ્યો શિખરે શિખરે પ્રહાનાદ બૃહદ્ ધ્વનિ.
આબ્યા સુકાસુકામાંથી પ્રહાર્પિ પ્રહાવાંછુઓ;
પ્રહામ્ભા પ્રહાર્પિની મળી ત્હાં પ્રહાયોકમાં.

ને નિર્ધાયો પ્રહયજ્ઞ હરિને હુલસાવવા.
 થયો પછી ઘડીમાં તો પ્રહયોક સંજવન.
 ઘોષણા ત્હાં ગાયત્રીથી ગાજતી પ્રહયજ્ઞની.
 વેદિ થઈ, આજ્ય આઠ્યાં, આઠ્યાં ઇન્ધન ને હવિ.
 ગુફાગુફાના યોગીન્દ્રો ત્રેમોત્સાહે પધારિયા;
 સમગ્ર યજ્ઞસામગ્રી સંજ ઉરસૌરભો બરી.
 એ રહવારે ઉદ્ભવજી સ્નાન અર્થે સરે ગયા;
 આવેલા જળની હેલે મળ્યા કેા પ્રહયારી ત્હાં.
 'ના સમાતો ચોકમાં આ ઘોષ શો?' ઉદ્ભવે પૂછ્યું.
 'ચોક છે એ પ્રહયોક, યજ્ઞે ત્હાં પ્રહને યજ્ઞે.
 હિમાદ્રિના હેમકૂટો નીળાગે ચોકમાં જિલી.
 અને સાંદીપનિદેવ દેવર્ષિ જે અવન્તીના,
 મહંકાળની છાયામાં જે મહંકાળ પી જતા,
 એમના જ ગુરુબંધુ દેવર્ષિ અમ છે અહીં.
 આત્મા ને પરમાત્માના મહાયોગ-વિશારદ
 ગિરીન્દ્રમાંના યોગીન્દ્રો એક-એક મહર્ષિ છે.
 પાંડવ-કીરવના લીલ્મ હસ્તિનાપુરે પિતામહ,
 દેવર્ષિ ગિરિધાટોમાં છે આશ્રમપિતામહઃ
 ઝૂકી જતા જ્ઞાનજારે, યજ્ઞજ્યોતે જિલા થતા.
 હરિ સત્કારવા સૌએ નિર્ધાયો પ્રહયજ્ઞને.
 'મહાઘોષે થશે આજે ગિરિઓમાં મહોત્સવ.
 ધાય એવો પ્રહયોગ હિમાદ્રિમાં કવચિત્ કવચિત્.'

સરેથી સંઘમાં આવ્યા શુદ્ધાએ નહાઈ ઉદ્ધવ;
 દીકું પ્રદાર્પિનું પંચ ગદુ હરિપદામ્બુ જે.
 વીનવે વિનયવાણે પ્રદાયજે પધારવા.
 ‘આવીશ; આવશે સંઘ; કેા આદર અનાદરે ?
 ધન્ય છે જ પ્રદાયજ પ્રદાના પ્રદાયુત્તરને.
 કૂહેજે હિમાદ્રિવાસીને હરિની પ્રદાવન્દના.’
 ઊઠ્યું પ્રદાર્પિનું પંચ, ગયું પ્રદાર્પિમંડળે;
 કહ્યું, ‘ભાવને પ્રોછયો છે,’ કહ્યું, ‘હરિ પધારશે.’
 અને પછી હરિ આદ્યા, ગિરિની ઘાટીમાં ગયા;
 ઊભા જઈ શુદ્ધાદારે, ળીજા કેા ગિન્નિશૂંગ શા.
 વાદળી શું શુદ્ધાદાર, મન્દિર શી શુદ્ધા હતી.
 ઊઠ્યા મન્દિરના દેવ શુદ્ધનેર દાર આવિયા.
 ‘પધારો, શ્રી કૃપાનાથ ! કીધી આ વૃદ્ધને કૃપા.’
 ‘શુરના શુરગન્ધુ છો, આપ છો શુરના સમા.’
 ભીંજતા પ્રેમઅશ્રુથી શ્રી હરિ પાયમાં પડ્યા.
 ‘સાંદીપનિ ને દેવર્ષિ ભણ્યા સંગે હિમાદ્રિમાં.
 આપે અહીં કીધો વાસો, શુર ઉજ્જયિની ગયા.
 એકે મધ્યદેશ, એકે ધન્ય કીધો હિમાદ્રિને.’
 ‘અમે અદ્ય અમે સ્વદ્ય; ભણ્યા શું ? શું ભણાવશું ?
 વડા છો, ને વડેરાની રીતે વિન્ધ કરો વડા.
 ઉદ્ધારક આંખડી પ્રેરો, શુદ્ધામાં પગલાં કરો;
 અપો સો પ્રદાયારીને આશીર્વાદો, જગદ્ગુરો !’

એ પછી એહ મધ્યાહ્ને પ્રહ્લયજ ધયો જૃહત્;
 પૃથ્વી-પ્રહ્લના સન્માને ગિરિના પ્રહ્લચોકમાં.
 પ્રહ્લર્ષિ-પ્રહ્લચારીઓ ગિરિથી એમ ભિતયાં;
 વિશાળા એ પ્રહ્લચોકે ન માયું પ્રહ્લમંડળ.
 ને પછી કીર્તન ગાતો ગિરિગૌરવ ટાળતો,
 પધાર્યો હરિનો સંઘ પ્રહ્લચોકે મહર્ષિમાંઃ
 હાથીના સંઘમાં જાણે આવિયો સંઘ હાથીનો.
 જાથમાં જાથ સીડીને આંખીને ઉરમાં ઉરે,
 નેત્રમાં નેત્ર ઢાળીને મળ્યા દેવર્ષિને હરિ.
 દીધી દીધી સંઘસંઘે પરસ્પરની વંદના.
 પોકાર્યો ત્હાં જયોત્સ્યાહ હરિનો પ્રહ્લમંડળે.
 દેવર્ષિ લે ગયા ત્હાંથી હરિને યજ્ઞવેદીએ.
 પ્રજ્વળાબ્યો હરિહસ્તે અગ્નિને પ્રહ્લયજના;
 આચાર્યે ને અધ્વર્યુએ અગ્નિથી અગ્નિહોત્રના.
 થઈ એ યજ્ઞની જ્વાળા કાંચનગંગ-જ્વાળ શી.
 આજમાં એ ભિર્વગામી વિશાળી યજ્ઞ-જયોતમાં
 પરપ્રહ્લને મંદેશેા હરિએ કેંક પાઠબ્યો.
 પરપ્રહ્લ શું પ્રહ્લવાર્તા કીધી કેંક હરિવરે.
 તે દિને યજ્ઞની જ્વાળા હતી કેંક અલૌકિક;
 પ્રહ્લજયોતે ઝગન્તી'વી જ્વાળાઓ પ્રહ્લયજની.
 વાયુથીયે વેગવન્તી તેજસ્વી સૂર્યતેજથી,
 પ્રારબ્ધને વેરનારી આયુદાત્રી જયસ્વિનીઃ

એકએક હતી જવાળા અઝેકી પ્રહાપાંખડી.
 દીકું એહ દેવર્ષિએ અફભુત દેવદંડિએ.
 આનંદા અફભુત નીર્ખી, અન્તરે પ્રણમ્યા હરિ.
 અખૂટ આજ્યનાં પાત્રો, અખૂટ યજ્ઞ ઇન્ધનો;
 અખૂટ કુંડમાં જ્યોતો, અખૂટ યજ્ઞના હવિ;
 આચાર્યની અધ્વર્યુની અખૂટ ભાવ-ભિન્નિઓ.
 સ્થાપ્યા શું અક્ષયપાત્રો શ્રી હરિએ સ્થળેસ્થળે.
 એમ ત્યહાં પડી સ્હાંજ ગિરિમા ગિરિધાટમાં.
 એક શિખરની ધારે ગિરાજ્યો જઈ ભાસ્કર.
 પડછાયા પ્રલંબાયા ગિરિના યજ્ઞધૂમ્રના.
 ગાજી રહી પ્રહાચોકે પૂર્ણાહુતિની ઘોષણા.
 થયો ગગન-ગોરંજો ઓમમાં યજ્ઞ-ધૂમ્રનો.
 જતી'તી યજ્ઞજવાળાઓ અક્ષુની પાર ભડતી.
 ઠસ્તૂરી-ઠેસરે અર્ચુ અર્ચુ શ્રીકૃષ્ણ અગ્નિને.
 વહાળ્યા આજ્યના ધોધન્ડાની સ્રોતરિવની સમા.
 પ્રહર્ષિએ પ્રહમન્ત્રે વધાળ્યો પ્રહાયજને.
 મંગળાષ્ટકનાં ગીતો ગાય ત્હાં ઋષિપત્નીઓઃ
 ને હોમકુંડે ઢોળાતા અગ્નિમાં નેત્રઅગ્નિઓ.
 આવિયા આશ્રમમાંથી શતાર્ધ પ્રહાચારીઓ;
 સ્કન્ધેસ્કન્ધે હતી પૂર્ણ મટૂકી યાકદ્ધની.
 પ્રહાયજ રાખી ઠાયો દ્વધડે અન્ય યજ્ઞને.
 હરિએ એહ યજ્ઞોને અર્પી વિદાય-આશિષો.

અને પછી હરિ પાસે આવ્યું આશ્રમમંડળ :
 આગે આગે વેદમન્ત્રો ઉદ્દગાતા બ્રહ્મચારીઓ;
 ને પાછળ અલગોર બ્રહ્મર્ષિઓની ચાલતી.
 છેલ્લેવેલ્લે પધાર્યા ત્હાં દેવર્ષિ દૈ ગિરિધ્વજ.
 મહાધ્વજ ધર્યો જાવે હરિના પાય-પદ્મમાં;
 હરિએ જઈને રાખ્યો શીપાંચે બ્રહ્મચરના.
 વળી યયો બ્રહ્મઘોષ, ગયો યજ્ઞની જ્વાળમાં.
 'વિરાજે એ ધ્વજછાંચે ઠરીશું આપપૂજન;
 બ્રહ્મર્ષિઓ અગ્રપૂજા યજ્ઞે કરે છ બ્રહ્મની.'
 દેવર્ષિએ વીનવ્યું એ હરિને દેવને સ્વરે.
 પ્રણામી શુરુળ-ધુને બેઠા યજ્ઞાસને હરિ;
 મધુપકે પાય ધોયા, દહોયા ઉપરણે લળી.
 લાવી ત્હાં ઋષિપત્નીઓ કંકુકેસર, કસ્તૂરી;
 હિમાદ્રિના સૌરભોથી વિધાત્રી શી વધાવતી.
 ને યજ્ઞયજ્ઞ-ભક્તો તરલાણે ભર્યે ભરી,
 શ્રી . હરિને અંગઅંગે દેવર્ષિ અભિષેકતા :
 'આપ છો સાગરસ્વામી, મહાસાગર સાગરે;
 હિમાદ્રિના અતિથિ છો, ગિરિઓમાં ગિરીન્દ્ર છો,
 યોગીન્દ્રોમાં યોગેશ્વર, બ્રહ્મર્ષિ માંહીં બ્રહ્મ છો;
 સ્વીકારશે અગ્રપૂજા શ્રીહરિ! આ હિમાદ્રિની.'
 પોડશોપચારે કીધું હરિનું અગ્રપૂજન;
 બ્રહ્મજ્ઞાને બ્રહ્મકંઠે પછી બોલ્યા હરિવર :

‘બ્રહ્મજ્ઞ છે, બ્રહ્મર્ષિ છે; છે બ્રહ્મકિરણાવળે;
 બ્રહ્મના બ્રહ્મગોત્રી છે, યોગીન્દ્રો યોગયજ્ઞના.
 યજ્ઞે છે જ્યોતિષો અર્પી બ્રહ્મને બ્રહ્મયજ્ઞથી.
 પેળશો પામશો અન્તે સૌ પરબ્રહ્મને પ્રીતે.’
 એવે ઘોર ભેરી નાદે પ્રકુલ્લ્યા ગિરિશૃંગ શા,
 ઠેલાસેથી આવિયા ત્હકાં ઠેલાસીના મહન્તણ.
 દેવર્ષિની બ્રહ્મર્ષિની બ્રહ્મણી વન્દના ઝીલ્લી;
 શ્રી હરિને અભિષેકયા ઠેલાસીની વિભૂતિએ.
 અંજલિ અંજલિ આપ્યું ઠેલાસીનું શિલાજિત,
 ભાખ્યો ઠેલાસી-સન્દેશો ‘હરિ! કચ્છારે પધારશો!’
 ‘ગિરિ ઠેલાસ આવીશ નિશ્ચે ઠેલાસી-દર્શને;
 ક્ષેત્રે ભવ-ભવાનીને હરિની બ્રહ્મવન્દના.
 હિમાદ્રિની વૃથા યાત્રા યાત્રા ઠેલાસીની વિના.’
 પહાડો પાર જયઘોષ પોકાયો બ્રહ્મચારીએ,
 આનન્દે બ્રહ્માનન્દે એ ગિરીન્દ્ર હિમાદ્રિમાં.
 બ્રહ્મર્ષિમાં અગ્રપૂજા થૈ હરિ બ્રહ્મરૂપની.
 પરબ્રહ્મે સુણી એહ ઘોષણા બ્રહ્મયજ્ઞની

હિમાદ્રિના પૂજ્ય બ્રહ્મર્ષિઓએ
 પૂજ્યા-અર્ચ્યા ભાવથી શ્રી હરિને;
 પૂજાયોગે યજ્ઞપૂર્ણોદ્ધૃતિમાં.
 માંડયા નેત્રે હેરતો’તો હિમાદ્રિ
 ‘બ્રહ્મર્ષિમાં બ્રહ્મની અગ્રપૂજા.

અધ્યાય ૨૩ મો . હરિનું નવઉપાસ્તોત્ર

હિમાદ્રિમાંના ગિરિમંડળે મળી
ઉચ્ચારી યોગેશ્વરની ગુણાવળો,
પ્રહર્ષિના આશ્રમઆશ્રમે પછી
ત્હાં અગ્રપૂજા ક્રીધ પ્રહ્લયજમાં
યોગીન્દ્ર યોગેશ્વરને યજ્ઞે-પૂજે.

તે રાત્રે પડતી રાત્રે પરમાત્મયોગ સાધવા
દેવર્ષિના ગુફાકુંડે યોગીન્દ્રો ગિરિના મળ્યાઃ
ભેદભેદ કાળદ્રષ્ટા, આભની પાર પેળતા.
દેવર્ષિના દેવદ્વારે, ઘાટના ગિરિમન્દિરે,
પ્રદીપો ગિરિના જેવા આવી ભ્રામ ઋષિવરોઃ
પતંજલિ યોગેશના પૂર્વકાલીન પૂર્વજો.
ને દ્વારિકાસંઘ સંગે પધાર્યા શ્રી હરિ ત્યહાં;
પુર મહાજનો સંગે આવે જેમ નૃપેન્દ્રકો.
પાર્થ ને ઉદ્ધવ જૈને બેઠા પ્રહર્ષિ-મંડળે;
પ્રહ્લ્યાળા-વૃન્દમાંયે શોભતા'તા હરિમુખા.
હરિ જૈને વિરાજ્યા ત્હાં દેવર્ષિજીની પાંખ શા.
ગાયત્રીનો થયો ઘોષ સાયંસંખ સમો મહત્.
યોગીન્દ્રો સૌ થયા સ્વસ્થ એકએક શિલા સમ.
ગિરિનાં શિખરો ડાલે, તો ડાલે દેહસ્તંભ એ.
નિર્વિકલ્પ સવિકલ્પ સાધી લીધી સમાધિને.
ઓળંગી ગિરિનાં શૃંગો, ઓળંગી બ્યોમ-ઘાટને,

અનન્તતાના આરામાં યોગીન્દ્રો જઈને જિભા.
 નીખ્યો કેંકે આત્મલોભે સૂર્યને સૂર્યવંશીએ;
 અન્ય ચન્દ્રવંશીઓએ નીર્ણયો પૂર્ણ ચન્દ્રમા.
 સૌએ 'દીઠા પરબ્રહ્મ શ્રી હરિને સમાધિમાં;
 યોગેશ્વર યોગીન્દ્રોના ગિરિઓના ગિરીશ્વર.
 રકુલિંગો પ્રથમે બાળ્યા, રકુલિંગો ચન્દ્રમા થયા;
 ચન્દ્રમાના થયા સૂર્ય, ને મહાસૂર્ય સૂર્યના.
 વિમાનો આલમાં ઊડે, માપે આલે અનન્તતા,
 સૌ પરમાત્મના પન્થે એવા માપે અનન્તનેઃ
 બ્રહ્મતીર્થ બણી ઊડે પ્રેરણા પાંખમાં પૂરી,
 દેવનાયે દિગન્તોને નિહાળી પૃથ્વી આવિયા.
 પૂર્ણકામ પૂર્ણધામ પૂર્ણાત્મા શ્રી હરિવર,
 ગયા અનન્તતા પાર અગાધતાની લોભમાં.
 રમે છે સાન્તમાં સાન્ત ને અનન્ત અનન્તમાં.
 પ્હોર વીત્યે મધ્યરાત્રે સમાધિથી જગાડિયા
 હરિવરે સ્થાપીસ્થાપી હસ્ત બ્રહ્મર્ષિ-મસ્તકે.
 ઓમે ધૂમી વળે માળે ગરુડો ગિરિગામીઓ,
 એમ ઊડી ધૂમી ઓમે પધાર્યા સૌ ગિરિવરે.
 વહે ચોમેર અન્ધાર તમિસા શું મહાતમમ્;
 આત્મનાં અજવાળાં કયાં? પૃથ્વીના અંધકાર કયાં?
 સમાધિ સાધી યોગીન્દ્રો ગયા આશ્રમઆશ્રમે;
 સંધ ગયો શુક્રાએ ને શ્રી હરિ ગિરિમાં ગયાઃ

'મળશું હવે ઉપા-આરે ગિરિના ઘાટમાં', કહી,
 અન્ધારે ભૈરવ જેવા 'પધારે' ગિરિઓ કહે.
 રહ્યા ગિરિ ગિરિશંગો, ભિતમાં-ગિરિઉરમાં;
 નીખ્યાં ગિરિ ગિરિઘાટો, નીર્ખાં સોતરિવની ખીણો.
 આંખલડીના પલકારે તારલે તારલે શૂન્યા;
 વિરાજી આત્મની પાંખે અનન્તે વિચર્યા હરિ.
 વીણ્યાં કેંક વિશ્વપુષ્પો વિધિનાં પુષ્પનાં સમાં.
 હૈયાવાસી ગૂઢ પુષ્પો સમર્પ્યાં ગિરિમડળે.
 વધ્યાં કાંચનગંગાએ કાંચનો પુષ્પ-પુષ્પનાં.
 હરિએ સર્વ સત્કાર્યાં સત્કારી અન્તરે ધર્યા;
 ને પછી આભલ આરે વિરાજ્યા વિશ્વજ્યોતિ શા.
 ઉચ્ચોચ ગિરિને શૃંગે, હિમના શુભ્ર આસને.
 બેઠી'તી પાછલી રાત્રિ તમિસ્રા જાદ દોળતી;
 એમાં ચારે ચન્દ્રવંશી ચમકે ચન્દ્રમા સમા.
 ગીતથી મન્ત્રદ્રષ્ટાના, છન્દથી વેદછન્દના,
 ગૂંથી પુષ્પ-કિરણોએ નવઋક્સૂક્ત સર્જિયું.
 નવ-ઉપાનું ઉપાસ્તોત્ર, યાત્રાના પર્વની શ્રુતિ.
 ઉપાની કેંક એ માંહીં આલેખી સુકુમારતા;
 અને કેંક મહીં પૂર્યા વાતસલ્યના પરિમળો.
 રહેકતી ગીતમાળાએ ભૃહદ્ બ્રહ્મપરાગથી.
 એવે આભલની કોરે પડી ચન્દ્રની પાંખડી.
 પ્રભાની હરિને પાયે આછી રેખાવળો ઝરી.

પાયમાંથી સુધા ધાવી પાછી વર્ષા સુધાકરે.
 દિવવાસી ઉપાદેવી નહોતી એ ચન્દ્રનાવટે;
 અમીવન્તી ઓમલક્ષ્મી હતી કેક અલોકિકઃ
 પૃથ્વીની પૌર્થિવતાના અન્ધકાર ઉભળતી.
 સમર્પી દેવલક્ષ્મી એ ચન્દ્રમાએ હરિશિરે.
 કહી, 'આ પીયૂષપાણિ કહે છે ઉપા પધારશે.'
 ઓમવાસી સુધાંશુને અભિવન્દી જિઠ્યા હરિ
 વિચાર્યા ગિરિશૃંગોમાં નવઋક્ષ્મી ઋચા લઈ.
 ગિરિ ગિરિ ધનો ધન્ય, હિમાદ્રિ ખીલતો હતો.
 પધાર્યા કાંચનધાટે, જિહ્વુંતું ગિરિવૃન્દ ત્હાં;
 ચન્દ્રમાની ચન્દ્રનીનાં આછેરા આરુ વસ્રમાં.
 હસન્તા હેરતા સોને જિભા જૈ ઘાટમોળરે;
 જાણે હિમાદ્રિનો આત્મા ગિરિથી આવિયો સ્વયં.
 ઋષેવરો ગિરિવરો વિલોકે ને વિચારતા.
 આનન્દતું હુલ્લાસતું સોનું અન્તર ઉચ્ચરે,
 'ગિરિમાંથી ગિરિરહોતું લાખ્યા છે કેક ગૌરવી.'
 ત્હાં તો આવી ઉપાદેવી ઢાળતી જગ-કુંકુમોઃ
 આલના મહામાંથી કુંકુમી સુખ ફાડીને;
 આનન્દતી વિશ્વાનન્દે મલકાતી મધુરપે.
 જગત્તથયું જ્યોતિવન્તું આશા ઉત્સાહવન્તું ત્હાં;
 સોએ કીધો જ્યોત્યાર ગિરિગિરિ ગજાવતો.
 શંખ ને ળંસીના યોગે, પ્રજાકંઠે પ્રજાતના,

હરિ નવ-ઉપાસ્તોત્ર ગાય ને ગવરાવતા.
અભિનવ ઉપાગન્ટ્રોઃ ઝીલતા'તા મહર્ષિઓ.

નવઉપાસ્તોત્ર

અન્ધાર હતો, આભ હતું ગુફા મમું;
ગાઠ તમમ્નાં અમ્મો જિડતાં હતાં;
આનન્દતી વન્દતી, નન્દતી, જતી,
ઉપા પધારે કુંકુમપાય પાડતી.

પ્રતાપ સોહે વદને ઉન્નવલન્તે,
પ્રતાપ સોહે શામળે અંગ્રોડલે;
પ્રતાપ સોહે સ્વર્ગગંગાની મેંઘીમાં;
ઉપા પધારે કુંકુમપાય પાડતી.

તારા-જઠેલી રજની વિસ્તરી'તો,
તારા-મઢેલો સાણુ હતો ઉપાનો;
પ્રારબ્ધ વેરતી, પુરુષાર્થ પ્રેરતી,
ઉપા પધારે કુંકુમપાય પાડતી.

વિરાટનાં નેત્રમાંથી વહન્તી,
પરબ્રહ્મના હૃદયેથી ઝરન્તી,
કલ્યાણી અર્પત્ર કલ્યાણુ પૂરન્તી,
ઉપા પધારે કુંકુમપાય પાડતી.

‘જીભો જશે,’ ‘પદ્મવશે નવ પદ્મવો,’
 ‘પ્રકુલશે તેજકળીઓ ગૃહે ગૃહે.’
 આગાહી નવ જન્મની ઉચ્ચરન્તી
 ઉપા પધારે કુંકુમપાય પાડતી.

હાડી વડી ગૂઢ અનન્તની ખીણો,
 સાગર સમી, પડી ક્ષિતિજ પાછળે;
 તરંગ તરંગે ત્હાં સુરંગ નર્તતી
 ઉપા પધારે કુંકુમપાય પાડતી.

‘પ્રભાત પડશે,’ ‘પ્રભા આવશે.’ કહે;
 ‘તમસ્ જશે,’ ‘રજનીયે જશે.’ વહે;
 હોમાશિની જવલન્તી જ્વાળા જેવી
 ઉપા પધારે કુંકુમપાય પાડતી.

ગિરિગિરિનાં શિખરે સુહાવતી,
 ગિરિગિરિના ભિભતી ઘાટધારે,
 અહરૂં ઊગ્યાનો દ્વરદ્રી જ્યેષ્ઠજ,
 ઉપા પધારે કુંકુમપાય પાડતી.

સુણી શ્રી હરિનું સ્તોત્ર, રાગીને ઋષિવન્દને,
 ઊતરી આભ-આરેથી ઉપાદેવી જગત્પત્નેઃ
 અન્તરિક્ષે પાય પાડે દીપ દેવાંગના સમી.
 કોમારની કાન્તિવન્તી વિદુષી જ્ઞાનવર્ષિણી,

પધારી શારદા પોતે, બ્રહ્મની બ્રહ્મચારિણી :
 પુષ્પપ્રભે, દેવજયોતે, અધ્ધાના શુભ પાલવે;
 નેત્ર-કંકાવટી મધ્યે કંકેણી આત્મકુમુભો.
 લક્ષ્મીની લાલિમાવણાં જરેલા પાલવે હતાં
 ચન્દ્રમાના વૈભવો ને ભાસ્કરની વિભૂતિઓ,
 મુખે કેસર ને ચંપો, પારિજાતક પાંચમાં,
 મસ્તકે મન્દારમાળા, અંગમાં અદ્ભુતો હતાં.
 શ્વેતાશ્વરે સંન્યાસિની, પ્રતાપે રાજરાણી શી;
 અંગુલિ અંગુલિ એની જગન્તી મણિની શિખા.
 જગત્પ્રાણા ઝંખવતી આવી કોમારકાન્તિ એ,
 પધારી તેજ-પગલીએ, પધારી પુષ્પપાલવે;
 શ્રી હરિના ભાગ્યદેશે અર્ચિયાં દેવકેસર.
 મસ્તકે વરદ હસ્ત પાચે કંકાવટી ઢળી,
 પિતાશ્રીને યથા પુત્રી હરિને પૂજતી ઉપા.
 ક્ષણમાં દર્શન લીધાં, ક્ષણમાં થૈ અલોપ એ;
 આવે જાય વીજ એમ ઉપા ત્હાં આવી ને ગઈ.
 'શું થયું ? શું થાય છે ?' એ, વિભાસે જગવિસ્મિતો;
 ચક્ષુના પલકારામાં સિધાવી ચક્ષુપાર એ.
 કાંચનગંગને ઘાટે એકલું બિહુંતું જગત્
 રચી નવઉપાસ્તોત્ર કાંચનગંગઘાટમાં
 હરિવરે ઉપા પૂજી, ઉપાએ હરિને પૂજ્યા.

અભોધિની સાગરધોષણા પૂરી,
ગિરીન્દ્રની ભૈરવી ગૂઢતા બરી,
પુરાણ એ કાંચનગંગઘાટમાં
ગાયું ઉપાસ્તોત્ર પુરાણગોરવે
ઋગ્વેદનું સૂક્ત રચી હરિવરે.

અધ્યાય ૨૪ મો . બ્રહ્મભૂર્ત
સૌભાગ્યની ચૂંદડલી સુરગીનાં
ધારી પરિધાન ઉપા પધારતીઃ
સૌભાગ્યના પર્વ સમા દિનેદિને.
મુહાગિયાં નીતમ સ્તોત્રસ્તોત્રથી
સત્કારતા શ્રી હરિ સૂર્યપુત્રીને.

એ પ્રભાતે પ્રભાલ્યોત શૃંગે એક હરિ ગયા;
દેવર્ષિને લીધા સગે રંગેચંગે ઉમંગમાં.
બાંધે બ્રહ્મજ્ઞાને માધુરી ઝરતી ઉપા.
જગતમાં ભિગતા ખેલતા પ્રભાવન્તા પ્રભાતનું
વહન્તી ઓમથી આરે માધુર્ય પ્રાણપ્રેરતું.
ગગનાઅ ગિરિશૃંગે હતા દેવર્ષિ ને હરિ
બ્રહ્મલોક નિહાળન્તી પ્રાતઃસન્ધ્યા-સમાધિમાં.
હરિની દૃષ્ટિના જેવું વચસ્વી ઓમ ઝીલતું
શૃંગ હતું . સૂર્યલોકે, તળેટી પૃથ્વીલોકમાં.
વિધાત્રી ક્યાંક બેસીને લખતી ભાગ્ય વિશ્વમાં.

મહાભાગ મૃત્યુલોકે અમૃતો વર્ષતાં હતાં.
 પ્રારબ્ધ સમો અદૃશ્ય હતો હજી પ્રભાકર.
 હજી પૃથ્વીપાળ પૂઠે સલ્લણે સૂર્ય મહાલતો.
 તમમૂનો તેજનો યોગ ક્ષિતિજે ઊગતો હતો.
 પ્રોઢી પાંખો પ્રમારીને ગરુડો આભમાં ઊઠે;
 લીધા બે ગરુડો ત્વડાંથી, ગયા અસીમમાં સખા.
 મહાજળ મહાજ્યોતિ સાગર-વ્યોમનો વટી;
 ઊભા હતા આત્મપાંખે ઉપા-આરે અનન્તમાં :
 ઉપાનો ન્હાળતા દેશ દેવાંશી ને અલૌકિક.
 પ્રેરીને ચક્રુચક્ષુને પદોવીને મહિમહિ,
 હરિવર દેવર્ષિને ગુણાવળો ગણાવતા.
 વિષ્ણુનાં મહસનામ સાર દશાવતારમાં.
 'વિશ્વના પ્રાણના જેવા ઉપાના પંચ પ્રાણ છે;
 પ્રકાશ શી પ્રકાશે એ પચપ્રકારની ભૂમિ.
 વીજદ્રષ્ટા વીજવેગી પ્રથમે એની પ્રેરણા;
 ઉદિકાને જગાડે, ને સૂતેલાને કરે ઊભા.
 ગરુડની પાંખથીયે વીજની પાંખ વેગીલો;
 વીજથી દેવની પાખે, દેવથી પાખ પ્રહની.
 જ્યોતિ ઝીલ્લી ઉપાપાંખે ધિરાજે પ્રહપ્રેરણા;
 જગે ઝીલે પ્રેરણા એ પ્રહર્ષિ પ્રહચારીઓ.
 વિરાજે છે ઉપાઆરે ઊભેલા છે નભસ્-તટે;
 હિમાદ્રિના પ્રહરન્ધ્રે માંડ્યા છે ઋષિઆશ્રમે :

વિધિના, પોતરા જેવા ત્હમે છો ઋષિ-વારસો.
 જગાડે છે જેહ ભાવે સૂર્યકિરણ પદ્મને,
 એહ ભાવે મનુકુળને ઉપારસિમ જગાડતાં.
 કન્યાનેત્ર પ્રેરે છે કો વીર વીરત્વ વીરનાં.
 કુમારી કૌમારભાવે ઉપા પુરુષાર્થ પાય છે.
 પુરુષોના પુરુષાર્થો સન્નારીની છ પ્રેરણા.
 વાયુ-દહેરો જગાડે છે પુરુષાર્થો સિન્ધુમોજના;
 નરોનું નરત્વ નાણે શુણાળી શુણ્નુંદરી.
 ઘણી વેળા પુરુષાર્થી છતે પ્રારબ્ધને જગે.
 રાત્રિ નિદ્રાની જનેતા, ઉપા છે પુરુષાર્થની.
 રાત્રિ અન્ધારને પાય, ઉપા પાય પ્રકાશને.
 પ્રકાશ જગતપ્રભાગો ત્રીજો મણિ શુણાવળે.
 રાત્રિ પુત્રી તમિસાની, ઉપા તો સૂર્યપુત્રી છે.
 મૃદુ તેજલ તારલાઓ, જ્વલન્ત પ્રભ છે ઉપા.
 ચન્દ્ર ગૌર સૂર્ય શુભ્ર, ઉપા કુંકુમવર્ણિલી.
 વ્યોમને વિશ્વને રંગે રંગે માનવ-ભૂતને.
 રંગ દેશ્ય અદેશ્યોને, જાજ્વલ્યવંત શુભલે.
 જેટલા પ્રહસીલાના, ઉપાના રંગ એટલા.
 ને પ્રારબ્ધ ધડનારી ઉપા વિધાત્રીની સખી.
 ગામોના, શગનાંગણના, જગતના, જગલોકના,
 લખે પ્રારબ્ધના લેખ ઉપા કુંકુમ-અક્ષરે.
 સો કોનું આયુષ્ય વીતે જેહવું જેનું યોવન;

જેની જેવી ઉપા જાય, તેવાં પ્રારબ્ધ તેહનાં.
 આયુષ્યનો પ્રાતઃકાળ ક્ષણદિન સમસ્તનો.
 પહેલે પહોરે પ્રપુલ્લે છે પક્ષો પુષ્પો નરો ઉરો;
 જગે જીવન્મુક્તાજ્યોત પ્રથમ પહોરની પ્રભા.
 અને પીયૂષની ધાત્રી ઉપા પહેનડ ધરિત્રીની;
 પન્થે પીયૂષ પાનારી કામધેનુ મહર્ષિની.
 વિધિવશ અમૃત મૃત્યુ ઉપાકાળે જન્મત પીએ.
 અહરૂં છે ઉદ્યોગપર્વ, ઉપા પીયૂષ-પર્વણી.
 મન્ત્રોથી વેદ આરાધે યજ્ઞો વડા ધરે હવિ;
 આશ્રમવાસી ઋષિવરો આયુષ્ય સૂક્તથી યજે.
 મહાતમસ્ મૃત્યુસોકે એ અમૃત-અધિકારિણી.
 જગત્પ્રભાળી ઉપાની એ પ્રધાન ગુણાવળ;
 સૌરભો શુભ, દેવર્ષિ! નીર્ખીંછે, નીર્ખીંછ્યો વળી.
 પ્રેરણા ને પુરુષાર્થ, મહાપ્રકાશ નિર્મળો.
 પ્રારબ્ધનાં પુણ્યસ્રોત, પીયૂષનાં સરોવરો;
 પંથપ્રકાર ઉપા બોમે ભૂસોકે પંથભૂત શા.
 સૌમાં વસે પરબ્રહ્મ ંયોમમાં વાયુના સમા.
 'હરિ-ભાષ્યા સત્યમન્ત્રો; પંખ્યા છે, પેખું છું વળી.
 વિશ્વમંડળ વર્ચસ્વી ઉપાની એ ગુણાવળો.
 જગત્ દેહપ્રભા ન્હાળે, આપે આત્મપ્રભા કહી.
 આ પર્વથી નવે નેત્રે ઉપાને નીર્ખંશે જગત;
 કાંચન ને હિમાદ્રિને નવ નેત્રો દીધાં, હરિ!'

પછી પ્રદક્ષિણા કીધી શંગાળા ગિરિશૃંગની;
 ચન્દ્ર-ચન્દનિયાં ઝીલી અર્ચિયાં ભાગ્યદેશમાં.
 ગયા-ગયા ગિરિઓમાં બે માનવ-ગિરિવરો;
 મૂચ્યા ત્હાં તેજલ પાચે પાવત્રી પાડી શ્રી હરિ.
 આબ શુ ગંભીરું મૌન ગિરિમાં ગાજતું હતું.
 દેવર્ષિને આવકારી હરિને વન્દતા ગિરિ.
 ઉપા-ઉત્સવિયાને એ ચન્દ્રમા ચન્દનો ઝરે,
 મહાકાય ગિરિથીયે મહાઆત્મનૂ હતા હરિ.
 હૈયામાં હુલ્લાસ હેલે નેત્રે અંજન જ્ઞાનનાં;
 આત્મામાં પીયૂષો ફેરે પરબ્રહ્મ-પ્રકાશનાં.
 ગિરિઓમાં વહે સોતો વહે સ્રોતસ્વિની ઉરે.
 આવિયા કાંચનઘાટે અતિથિ રાત્રિરાણીના.
 ભિભુ'તું ત્હાં ગિરિવૃન્દ પૂર્વે અપૂર્વ પેખતું.
 વૃન્દે કીધો જયોન્માર ગિરિશૃંગો જગાડતો.
 ન્હાળતા નખનો ચન્દ્ર, ન્હાળતા ચન્દ્રપૃથ્વીનો;
 પ્રકુલ બેલડ નેત્રે પેખતા ચન્દ્ર-બેલડી.
 એહવે પૃથ્વીને આરે કુંકુમ-પાય પાડતી
 હરિને પગલે ભગી ઉપા આનન્દમૂર્તિ ત્હાં.
 આલે કુંકુમ-કેસરના લાગ્યા કુવાર ફેરવા.
 મોરલા ને કાકિલાના મીઠડા સ્વરસંગમે
 હરિ નવ-ઉપાસ્તોત્ર ગાઈને ગવરાવતા :
 યુગાયુધી માનવજૂની હલકે વેદમન્ત્રની.

કિરણો સ્ફુરતી, કોડીલી, સૌમ્ય, શુભ્રા,
તરંગિણી, તેજસ્વિની, તેજઃઅશ્રા,
શ્વેતાશ્વરી પ્રહ્લકુમારિકા સમી
ઉપા પધારે ઉજ્જવળી વિશ્વમંડપે,

નિધિ-લહરોથી લહરતી અધિકી,
તેજસુઓળો ંયોમંયોમે ઉછાળતી,
અન્ધાર-આગાર પોતી તેજછાલકે
ઉપા પધારે ઉજ્જવળી વિશ્વમંડપે.

અન્ધારનો ગાઢ ઘેરો ઉથાપતી,
રચતી મહામહેલો તેજતેજના;
વીરાંગના શી જયિની દેવાંગના;
ઉપા પધારે ઉજ્જવળી વિશ્વમંડપે.

હસતી હલેતી, વેરતી તેજ-પુષ્પો,
ઉત્સાહ આંશા પ્રેરણા પ્રોઢ પાતી,
લાડતી લાડતી વિશ્વની લાડીલી શી,
ઉપા પધારે ઉજ્જવળી વિશ્વમંડપે.

વસુન્ધરામાં વસુ વેરતી જતી,
પ્રભાત પાડે વર ંયોમમંડળો;
વસન્તમાસે વિધુ વસન્તિકા સમી
ઉપા પધારે ઉજ્જવળી વિશ્વમંડપે.

મહાવૈભવે ઓમવિનાન માપતી,
વાતસદ્યભાવે વાતસદ્ય . આપતી,
અગમ્યના આગમને આલાપતી,
ઉપા પધારે ઉજ્જવળી વિશ્વમંડપે.

પ્રહ્લે રચ્યું આ પ્રહ્લાંડ જે દિને,
પ્રહ્લાંડે મૂક્યું પ્રહ્લવર્ચસ્ તે દિને;
એ પ્રહ્લવર્ચસ્ વળી લેઇ આવતી
ઉપા પધારે ઉજ્જવળી વિશ્વમંડપે.

અનન્તમાંથી લહરાતી આવતી,
અનન્તના ભાવી આદેશ લાવતી,
અનન્તની આંખલડી સમોવડી
ઉપા પધારે ઉજ્જવળી વિશ્વમંડપે.

ગાય નવ-ઉવાસ્તોત્ર છન્દને પડછન્દવે;
પેજે પ્રારબ્ધના રંગો ઉપા-રંગતરંગમાં;
ઉપાની પ્રાતલીલામાં પ્રહ્લ ભાળે ઋષિવરો.
એ પ્રભાતે ઉપાદેવી ખીલી વસન્ત-ભાવથી;
આભ-માંડવડે બાણે પ્રપુલ્લી પ્રહ્લવેલીઓ.
હૈયાદેશે પ્રહ્લભાવે સન્માને ગિરિમંડળ;
પોતાની પુત્રીના ભાવે સત્કારે શ્રી હરિ ઉપા.

‘ક્ષણુલવી ઉપાનું શું વિશ્વે હરિ! પ્રયોજન?’
વિશ્વના લેલના વાંછુ પૂછ્યું પ્રીતે મહર્ષિએ.
જ્ઞાન-પિપાસુના પ્રશ્ને આનન્દ્યા શ્રી હરિવર;
ને પછી વિશ્વની વાર્તા કરે હરિ મિતાક્ષરે.

‘ક્ષણુલવી વાયુ-લહરો, વિદ્યુતલતા ક્ષણુલવી;
એમનાં પ્રયોજન જે, એ ઉપાનું પ્રયોજન:
પ્રહ્લની પ્રહ્લલીલાની ઝાંખી કરાવીને જલું.
યુગો કલ્પો મન્વન્તરો જગે પ્રહ્લક્ષણો વડી;
કાળ અને મહંકાળ નિમિષો પ્રહ્લનેત્રની.
કૃષ્ણારે કોક ક્ષણો ક્ષે છે એ કહે ન મહાક્ષણો.
આણુને આણુ કહીને આણુ મા અવમાનશો;
આણુ-આણુનો સમુદાય મહાપ્રહ્લાંક પ્રહ્લનું.
નિત્યનિત્યે પ્રકાશે છે ઉપાઓના આણુ-આણુ;
નિમ્યાંકાળે, નિમ્યાંદેશે, નિમ્યાંયોગે અહર પડ્યે.
દિનનો દિનમણિનો દૈવી દિનમાન છે ઉપા.
અન્ધકાર વળાવીને ઓજસ્વી આભમાં ભિભો.
આભઆરે સૂર્યપુત્રી સૂર્યની પ્રતિકારિણી.
ઉપાનાં પીયૂષ પીજે, ઓજસ્ સ્નાનન્દ ઝીલજે.
આયુષ થશે અમીજ્યોત, લવન થશે પ્રભાપ્રભ.
જનોમાં જનકલ્યાણી, વિશ્વે વિશ્વહિતસ્વિની,
ઉપાનો ઉગમણુયોગ પ્રહ્લમુદ્દર્ત પ્રહ્લનું.
પ્રહ્લમુદ્દર્તને નામે મૃશ્વીલોક! પિછાણુજે.

પ્રીછજે પ્રહ્લપુત્રીને પ્રહ્લના ગોત્રનામથી.
 ન્હાજો ઉપાની પાંખપાજે પરપ્રહ પ્રભારૂપે.'

મહાગુણાળી ગૂઢ પ્રહ્લની પ્રણે
 આવી ઉપા આ જગ પ્રહ્લલોકથી;
 પ્રહ્લે કહ્યું પ્રહ્લમુદ્ધર્ત જોહને.
 અને પછી આજ યુગો યુગો વીત્યે
 લોકો પ્રીછે પ્રહ્લમુદ્ધર્ત નામથી.

અધ્યાય ૨૫ મો • ચન્દ્રગાયત્રી
 નીર્ઘી નલોમકળ ચન્દ્રપર્વણી,
 ગિરીન્દ્રમાં ગોત્રપુરુષ સાંભર્યા.
 રેખાવળે રમ્ય રમન્ત ચન્દ્રમા.
 જુદવી ખણીને લીધ મન્તહીરલો,
 ને ચન્દ્રગાયત્રીથી ચન્દ્રને પૂજ્યા.

પછી આગ્યુ : ચન્દ્રપર્વ, ઊગી રયામ ચતુર્દશી.
 વિશ્વની ભાગ્યરેખા શો વિરાળ ભાગ્યદેશમાં
 માસે માસે ચન્દ્ર હાજે છેદતીવેદલી કલાલીલા;
 વિરલા રમેશ્વર કો નીરજે ને રતવે રસે.
 સપ્તા વા, રસદ્રષ્ટા વા દર્શન એ પર્વનાં કરે.
 રહવારે પડતે ખોરે વગાડયો ઉદ્ધવે પડો :
 'આજે ચન્દ્રપર્વણી જિ શ્રી હરિ ચન્દ્ર પૂજશે;
 પ્રાતઃકાળે ઉપાપૂર્વે કાંચનગંગ-ઘાટમાં.'

ઉદ્ધવનો મન્ત્રોચ્ચાર ગાજ્યો ત્વહાં યજ્ઞમન્ત્રશો.
 ગિરિ-ગિરિ ગયો શબ્દ, જિહ્વાયો યજ્ઞજ્યોતમાં.
 પ્રહ્લપિંએ દેવર્ષિએ સુણ્યો આશ્રમઆશ્રમેઃ
 રીઝી ઋષિપત્નીઓ, ને આનન્દ્યા પ્રહ્લચારીઓ.
 કાંચનગંગનો ઘાટ શોભીતો કાંચને થયો;
 હિમાદ્રિના હેમકૂટો હેમાવન્ત થયા વધુ.
 અનિલોએ જગત્વાર્તા ચન્દ્રમાને કહી જર્ઘઃ
 ‘ગાર્ઘ છે સૂર્યગાયત્રી વિશ્વામિત્ર ઋષિવરે,
 એહવી ચન્દ્ર-ગાયત્રી ગાયે આજ હરિવર.’
 એક ભાવે એક બોલે ઉચ્ચરે ગિરિઆશ્રમો.
 દ્વરદ્વર ગિરિઓમાં હતો કેા રેવતાચળ;
 મન્થતો આભ ને પૃથ્વી મન્થતો ગિરિતાં હિમો.
 હિમાદ્રિના મેગળનું કુંભસ્થળ હતું શું એ?
 એવું ઉદ્ધત, મોલાત્રી ગિરિઓનો ગિરિધ્વજ.
 અને એ રેવતશિખરે હતી એક મહાશુક્રા;
 પ્રહ્લમહિર ન્હાનેરું આભના નેત્ર જેવડું.
 ત્વહાં ગિરિશુક્રામાં એ મધ્યાહ્ને શ્રી હરિ ગયા;
 વાસ્યાં વજ્રશિલાદાર, શુક્રા કીધી વડી શુક્રા.
 ધૂમતા ધૂમતા, ભેતા, આલોચતા, વિમાસતા,
 નેત્રના એ કીકીદારે સંચર્યા શ્રી હરિવર.
 ગિરિએ નેત્રમાં લીધા, નેત્રે લઈ સ્થાપિયા ઉરે;
 ભૂત-ભવિષ્ય-નેત્રાણો મહંકાળ હતો ત્વહાં.

'પધારો, હરિ! શોધો છો આ શુદ્ધ જોડ આપશે;
 વિશ્વનો આ ભૂતકાળ, ને આ ભવિષ્ય વિશ્વનું.'
 સત્કાર્યા ત્હાં મહંકાળે ઢાળીને ચણુ પાયમાં.
 હરિ કહે: 'ભણ્યો છું એ સાંદીપનિ શુરભટે.'
 ને પછી કરકમળોમાં લીધાં એ વિશ્વટીપણાં.
 ગાઢ શુદ્ધાતમમ્માયે પાંચે એ અક્ષરાવળો;
 ધન્ય એ આંખડલી! ને ધન્ય એ અક્ષરાવળ!
 'નથી એ મન્ત્ર આ અન્યે, મન્ત્ર એ બ્રહ્મઅન્યમાં;
 મહાત્મનૂ છો, મહંકાળ! સિધાવો રમણુ રમો.'
 પછી અન્ધાર ઢંઢોળ્યો, ઢંઢોળ્યું. ઉર આલનું;
 આલે આવી ધર્યો પાર્યે વિશ્વના બ્રહ્મઅન્યને.
 હરિએ એ ઋચામન્ત્ર વાંચ્યો અન્ધાર-ઉરમાં.
 ખાણુમાંથી મણિ જોજે, એમ જોજી લીધોમણિ.
 શ્રી હરિએ મહામન્ત્ર સંશોધ્યો પિતૃગોત્રનો.
 પરબ્રહ્મને સૌ રહેજ, અરહેજ એ જગત્ત્રીલા.
 પછી પિતૃત્તમરણુ કીધું એ શુદ્ધમાં અહર્ભર;
 ને અહર્ભર અર્ધ અર્ધો માનસી પિતૃતર્પણે.
 મન્ત્રનેયે પરિમાળ્યો બ્રહ્મની બ્રહ્મદૃષ્ટી.
 જપ્યા અજપા બાપે ત્હાં ગોત્રોચ્ચાર પુનઃપુનઃ;
 ભૂતની ને ભવિષ્યની હરિએ સાંધી શુંખલા.
 ભૂતનો ને ભવિષ્યનો અંકોડો વતમાન છે.
 શુદ્ધના અન્ધારમાંયે ઊતરી પિતૃની પ્રભા;

એ પ્રભામાં પ્રહરતેજ જાસ્વતું હરિએ ભર્યું.
 ચન્દ્રગિચ્છ સમી ચારુ અન્ધારી એ ગુફા થઈ.
 હરિ એ પ્રભમાં ન્હાતા, મન્ત્રને ન્હવરાવતા;
 એમ રાત્રિ પડી વિશ્વે; બ્યોમવહી-ગુફાવહી !
 ગુફામાંનો અન્ધકાર ગુફામાંથી ગયો કયહાં ?
 શ્રી હરિએ ગુફાને એ નિત્યતેજસ્વિની કરી.
 પ્રહ્લના તેજને એહ પંચહંડવતો ઠીધા;
 ગુફામાંથી ગિરિઓમાં પાછા હરિ ગયા જગે :
 સંશોધી લે ગોત્રમન્ત્ર અન્ધારોદ્ધારણે મહત્.
 પહાર ગિરિગિરિમાંથી લક્ષ્મી ગિરિલોચનો
 વર્ષતા હરિને રક્ષિત-પરિવર્તન તારલા.
 પાપપાથે થનગનતા, આયુષ્યાનન્દ માણતા,
 તારલે તારલે ભેતા, ગિરિઓમાં ગયા હરિ :
 કાંચન-ગંગને ઘાટે ભિખા'તા ગિરિતારકે;
 હિમાદ્રિએ ઠાલવ્યા'તા ઘાટે આશ્રમઆશ્રમે.
 ઉછાળી ભર્મિઓ ઢાળી અલિનન્દ્યા પરસ્પર.
 'ભગે છે-પવં ભગે છે.' ઉચ્ચયાં શ્રી હરિવર.
 પેખાને બ્યોમની ખીણે, પડેલી પૃથ્વીપાળમાં.
 ક્ષણ-પળ વીતીત્હાં તો આલ કં બિજળો થયો;
 પ્રહ્લની પ્રહરેખા શો, આલના એક પુડૂ શો.
 હરિને વદને બેઠાં પ્રલાળાં પિતૃરક્ષિતઓ.
 રાત્રિને ઉબળનારા કાન્તકર્તાર ધ્વાન્તના,

ચન્દ્રને વન્દીને ભાભા ગિરિઓ ગિરિઆશ્રમે.
પ્રહ્લભાવે, વિશ્વકઠે, શ્રુતિ સોનગ્વિની-સ્વરે,
કીધો ગોત્રમન્ત્રોચ્ચાર કરી હસ્તાંજલિ હરિ.

સુધાધારા સુધાકર! સુધા દે;

પીયૂષપાણિ! પીયૂષ પા;

પ્રજ્ઞાને પ્રગટાવ

હરિ શમ્યા, શમ્યુ ગીત, શમ્યુ આશ્રમમંડળ;
શમ્યો શમશમાકાર ગિરિમાં જૈ ગિરિગિરિ.
ધોપણા ગાયત્રીની ગાઈ એ ચન્દ્રલોકમાં;
ચન્દ્રે આશીર્વાદ કીધો, 'જગદ્ગુરુ થાને, હરિ!'
અને પછી સૌમ્યમૂર્તિ ઉચ્ચર્ચા શ્રી હરિવરઃ
'ચન્દ્રપતે, ચન્દ્ર ભગ્યે, ગાયેલી ચન્દ્રવંશીની,
ચન્દ્રની ચન્દ્રગાયત્રી, કહેશે એને યુગોયુગો.'
દેવદ્રષ્ટા દેવર્ષિજી જીઠ્યા ને ઉચ્ચર્ચા પછીઃ
'હરિ! અહરૂં જિજ્ઞો છે ઉભળી જગરાત્રિને.
જતી હતી અમારી તો સૌ પ્રહ્લસૂની રાત્રિઓ;
હવે હરિ! વીતશે એ રાત્રિઓ પ્રહ્લની ભરી.
ગાઈ છે સૂર્યગાયત્રી વિશ્વામિત્ર ઋષિવરે;
ગાઈ છે ચન્દ્રની ગાયત્રી દ્વારિકેશ હરિવરે.
ઉદ્ધાર્યો આ મૃત્યુલોક, ઉદ્ધાર્યું પિતૃગોત્રને.
ચારુ આ ચન્દ્રગાયત્રી રાત્રિતન્ત્રી વગાડતી,
સતકારશે રાત્રિલોકે ચન્દ્ર શી-ચન્દ્રલોક શી.

દિને દિનમણિ ગાશે, રાત્રિએ રજનીમણિ.
 મોરના ગીઠડા કંઠે હરિએ ટહુકે પૂર્યોઃ
 'ખાત્રેયનો મન્ત્રમર્મ એક જ છે ઋષિવરો!
 પડયું કે પડતું ધ્વાન્ત કાન્તકતારની પૂજા.
 ગાશે એ અન્દ્રગાયત્રી મન્ત્રદ્રષ્ટા મહર્ષિઓ;
 ને ગાશે અન્દ્રગાયત્રી પૃથ્વીના અન્દ્રગોત્રીઓઃ
 સૌ ગાશે અન્દ્રગાયત્રી રાત્રે જે અન્દ્ર પૂજશે.
 ગિરિસ્હોતી વિશ્વન્હેતી એહ ઉદ્યોપણા મુણી
 વ્યોમખંડે ઉધા જિગી ડોટિધા કિરણાવળે
 ગિરાજપો અન્દ્ર, ખાળાની લલાટ-ટીલડી ચર્ધ.
 વિશ્વંભરાની દષ્ટિથી વિશ્વની રાત્રિ જિતરી;
 પ્રાતઃ પડયું ઉધા આવી, જગ સૌ પામ્યુ પ્રેરણા.
 પછી અન્દ્રગાયત્રીનું ગિરિમાં અન્દ્રગોત્રજે
 ગાયુ નવઉષાસ્તોત્ર ઉધાના આત્મરંગીલું.
 પૃથ્વી પેટાળની માંહે નીતગી નિર્ઝરી ઝરે
 ગયું એહ ઉષાગીત ગિરિમાયે ગિરિઉરે.
 વિશાળી વહતી વિશ્વે હરિવાણી હિતસ્વિનીઃ

હયોમિં જેવા ઉમંગ-જિર્મિલા,
 અનેકધા ઇન્દ્રધનુષ્ય-વર્ણિલા,
 વિશાળવે વ્યોમ પૂરન્તી સાથિયા.
 ઉધા પધારે સુભગા સૂર્યપુત્રી.

વિન્ધે ઉછાળી શુ વિભા વિભાકરે,
 કે વાદળી વર્ષા સુધા સુધાકરે ?
 પ્રસન્નવદના, પીયૂષપાણિની,
 ઉપા પધારે સુભગા સૂર્યપુત્રી.

ઉતારી રાત્રિનો અન્ધાર-પછેડો,
 ધારન્તી ચતુરગિલી તેજ-ચૂંદડી;
 સૃષ્ટિનું સૌભાગ્ય પ્રભપૂર્ણિમા શી
 ઉપા પધારે સુભગા સૂર્યપુત્રી.

ભરી નરી તારકે વ્યોમવાટિકા,
 ત્હા લોકભદ્રા સરીખી રમન્તિલી

/

અધ્યાય ૨૬ મો • કૈલાસીના કૈલાસમાં

ગિરીન્દ્રમાં કાંચનધાટી છે વડી,
 ગિરીન્દ્ર ત્રિવિષ્ટપમાં ઢળી જતા;
 હેમોત્પલો હેમસરે જૂલન્ત, ને
 કૈલાસી કૈલાસકિંગીન્મા વમેઃ
 ત્હા પૃથ્વીને ઘાટ મળ્યા હરિહર.

‘રુદ્રમિણીજી ! આવશોદ ? યાત્રા છે આજ દ્વરની.
 જવું છે પડતી રાત્રે કૈલાસે શિવમન્દિરે.
 સાન્ત્વનાં શિવશિવાના પાવના શિવદર્શને’
 હરિએ દામ્પત્યભાવે પૂછિયું પ્રભનેત્રીને.

‘ઢેહની છાયની પેરે ત્હમે જ્યહા, ત્યહા જ હુ, હરિ’
 મજરાના ગુજને કેં રૂઝમિણી મળુ ગુનિયા
 એહ હતી અમાવાસ્યા - બડી અન્ધારની તિથિ,
 હરિએ અન્ધારપર્વ લીધુ હતું ઉજાળવા
 દીધી દિને દિનચર્ચા, પછી રાત્રી પડી જગે
 ગરુડો આવિયા ચાર, પાખમા પાખને લીડી,
 મહાલક્ષ્મીજીને કાજે રચી ત્યહા વ્યોમપાલખી
 ને પછી યોગમાયાને આગત્રીને ભિક્ષા હરિ,
 વ્યોમમા કેા વાહણીને આછેરુ તેજ છાન્તા
 લક્ષ્મીજી આત્મની લક્ષ્મી ભદ્રાને ભદ્ર અર્પતા
 નિગન્તે નાખતી નેણા, આભની કોર બાધતી
 હિમાદ્રિની હતી ધાર, જાણે પાર અપારની
 પૂર્વભારતનો દુર્ગ અભેદ ને અજિત એ,
 હાથેળી હરિએ ધારી જાણે જગત આણુની
 હતા એ દુર્ગની ધારે રત્ને જડેલ કાગરા,
 રમતા રાત્રિના હિમે ત્યહા તારક તારિકા
 ધરાવી રત્નમાળાશું પરબ્રહ્મે હિમાદ્રિને
 કર્મમા વિશ્વકર્માના પૂરે કેા શી અધૂરપ?
 આભતા ગોખના જેવી કેા જારી પુણ્યપાપની?
 એમા છે કાચનઘાટી જતી કાચનને સડે
 ત્રિવિષ્ટપ ભારતનો બ્રહ્માએ પુલ બાધિયો
 રત્નાળા ગિરિને ગોખે - એ ઘાટીમા ગયા હરિ

નિહાળ્યાં ગિરિધાતીનાં લીડેલાં દ્વાર લોગળે;
 શેષ ત્હાં કાજળકાળા ઊભા હતા ધરાધર.
 સહસ્ર ક્ષણે લાલે દિસહસ્ર મણિ ઝગે.
 નમી ક્ષણ સહસ્ર એ, દિસહસ્ર નમ્યા મણિ.
 હરિને વન્દના વન્દી ઊભા આજલ આવરી.
 'આ છે અન્ધારની રાત્રિ, લોપતી વિશ્વદંટિને;
 મહાકાં છે રમણે એમાં કૈંક ભૈરવ ભૈરવીઃ
 મસ્તીખોરાં અલમસ્તો ગિરિશૃંગો ઉથાપતાં.
 ડાલાવે માહરી ડાક, ધુળાવે છે ધરિત્રીને;
 થયયે ગિરિના ઘાટે થયયે છે ગિરીશ આ.
 હિમાદ્રિના પ્રામાદોમાં મહા-ઉત્પાત આદ્યો,
 ધાતીના આલના માગો છે ભયસ્થાન, શ્રીહરિ'
 એવે ત્હાં આજલમાંથી ગિરિશંગ પડ્યું પહે;
 ને ગયું ખીણની ખોમાં ગિરિમાં થેરું ગાજતું.
 હરિએ સાંભળ્યું-ભેયું, ને હસ્યા વિશ્વહાસ્ય ત્હાંઃ
 'વધ્યો છે ભાર પૃથ્વીનો કલિભારણ કારણે;
 ઉદાર છે તે ઝીણો છે ધરાભાર, ધરાધર!
 શેષણ! શુભ એ કીધું આ ભયસ્થાન ભાળિયું;
 દાળવો અભયસ્થાન; ભવ સારો ભયે ભયો.
 સદાશિવ કૈલાસીના ગણો ભૈરવ-ભૈરવી;
 જવું છે કૈલાસતીર્થે કૈલાસીનાં જ દર્શનેઃ
 શેષણ! ના પીડે લેશે કોયે કૈલાસીના ગણો.

કૈલાસનો માર્ગ તો આ ? 'એ જ માનસરે જતો.'
 પદ્માસને પદ્મજની ચુંળીને પાય-અંગુલિ
 શેવે દીધો શ્રી હરિને, માર્ગ કૈલાસનો પછી.
 હિમાદ્રિના હેમકોટ ગયા પાર તરી હરિ.
 વિશાળી વાહળી જેવું પડ્યું તું ત્યાં સરોવર;
 સરોવરની દહેરામાં જૂલતાં આલદહેરિયાં.
 પદ્મિની ને પ્રકુલ્લેલાં સુવર્ણકમળો જળે;
 તીરે કદળીનો ઘેર કુંજો મંજુલ વંજુની.
 મહીં ત્યાં સન્નાહકડી દેવદેવાંગના રમે.
 ગિરિઓની છાયાઓમાં ઘેરી કુંજોની ઘેરમાં;
 રાત્રિ અન્ધારમાં ગાઢ આછાં તારલ તેજમાં;
 સંતાપ-સન્તાપ ને શોધે દૈવી પ્રીતમ પ્રેયસી.
 હિમાદ્રિનાં સરો ગૂંગો કુંજો છે પ્રિય દેવને.
 જિર્ણ ગઝ-આરોહ્યાં લક્ષ્મીજીએ દીડી લીલા;
 પૃથ્વીની પાળ દીડી તે દાખળ્યુ હરિને હસી.
 હરિ કહે: 'પ્રેમપન્થી છે, દેવો ને દૈવી માનવો;
 કામીઓએ કામ માણે પ્રેમ શો કામને કહી.'
 ગિરિની ઘાટીઓ ગૂઢ જિર્ણપન્થી ગહકયા પછી;
 જીતો કૈલાસ તે જાણે, યોગેશ્વર-સિદ્ધાસન;
 યોગની રેઆવળ શી ઝૂંકી'તી ઘેરી ગાડીઓ.
 હિમાદ્રિહસ્તિનો એક હતો એ ગિરિજાળ કે;
 સૂંઢ શી, દન્ડુડીઓ શી, ઝીણી જોતરિવની ઝરે.

હતો ભવ ભવાનીના યોગનો યોગધાટ એ;
 કૈલાસના રત્નઘાટે જિભા હતા મહન્તણઃ
 ગંભીરી ગૂઢ મુદ્રાણા, ગિરિના ધ્વજદંડ શા.
 પેખી ગરુડની પાંખ તારલાટપકી ભરી,
 ને પ્રભાભૂર્તિ લક્ષ્મીજી લક્ષ્મી વર્ષાવતાં પ્રભે;
 ત્હાં તો કીધો ભેરીનાદ ધોધના ધુધવાટ શો;
 જાગિયાં સૌ ઝાડઝુંડો, સજીવન યૈ શિલાશિલા.
 'પધારો, હરિ! કૈલાસે, થયો કૈલાસ કોઠીલો.
 આજે આનન્દશે શંભુ, સત્કારે છે વનો જૂકી.
 આજ છે ઉત્સવપર્વ, હરને ધામ શ્રી હરિ.'
 એવે આંચો ઘોર શોર, એવે ગાજ્યા ગિરિવશે;
 ડાક ડમરુ ભેરીની વહી ઘેરી મુરાવણિ.
 પડયા પૃથ્વી-ધ્રુજવન્તા પાયના પડછન્દવા.
 'જાણ્યું કૈલામયાત્રાએ પધારો છો સન્નેડસે,
 દમ્પતીના સત્કારાયેં નાચે છે શંભુના ગણો;
 બેઠાં ભવ-ભવાની ત્હાં જીએ છે વાટ, શ્રી હરિ!'
 પછી એહ સોતઘાટે હરિ ને લક્ષ્મીજી ગયાં;
 હતાં હૈયાં ંહેણુ જેવાં એહવાં વારિંહેણુ એ.
 બેઠાં ભવ-ભવાની ત્હાં હેમ પદ્મમિહાસને;
 ચામેર - સોનાંપત્રોનાં તોરણો જૂલતાં હતાં.
 વેલો પુષ્પપ્રકુલ્લેલી ઢાળે ઉપર ચમ્મરો.
 નર્તતા વર્તુળ માંડી ગિરિ કૈલાસના ગણો;

ઊર્ધ્વહસ્ત ગિરિપાથે ગિરિકંઠે સ્વરો પૂરી.
 ત્યહાં સોતસ્ત્રિવનીઘાટે પધાર્યાં હરિદંપતી.
 આગન્તુકને આતિથ્યે ઊઠ્યાં એ ગિરિદમ્પતી.
 ભેટ્યાં ભવ-ભવાનીને હૃદયેતાં હર્મિ-લક્ષ્મીજી;
 દમ્પતી ઠેરા દામ્પત્યે દમ્પતી આવકારિયાં.
 તારલે-તારલે તેજ ઢાળ્યાં એ ગિરિમંડળે.
 'પધારો દારિકાધીશ! યોગેશ્વર! યુગેશ્વર!
 ભાખતી'તી સમાધિ કે આજે આપ પધારશો.
 અમાવાસ્યા માસ ઠેરી આજે અન્ધારરાત્રિ છે;
 માર્ગમાં પાથરી ન્યોતિ તારલે ઉન્નતવજ્રો હશે.
 પધારો, યુગના સ્વામી! આ તો છે યુગ આપનો.'
 ઊઠી, હૈયેહૈયાં ભીડી સત્કાચો હરિને હરે.
 'પધારો મહાલક્ષ્મીજી! પધારો, પ્રજાપાંખડી!
 પ્રજાંડની પાંખડી શો આ છે કૈલાસ આપનો.'
 ઠંઠથી ગિરિખાળાના ભવાની હીરલા અર્ધા.
 કૈલાસનાં અતિથિઓ રુઝ્મિણી ને હરિવર
 વન્દ્યાં ભવ-ભવાનીને દૈવી દર્શન-દષ્ટિથી
 'ભદ્ર છે, ભદ્ર કરો છે; ગંગાજી ગિરિમાં હશે;
 આ તો સૌ અહીં નર્તે છે લોકકલ્યાણના ગણો.
 'ગંગાજી લોકકલ્યાણે દેશ-દેશાન્તરે ગયાં;
 અત્યથી છે દેહભદ્રા, આત્મભદ્રા અમીજળે.
 સમાયાં સાગરેયે 'ના, સમાશો-કપ્હાં હિમાદ્રિમાં!

સરોવરે સાગર, કે વને વિરાટમાંય ટૂંકાં ?
 કહી હસ્યા પ્રજાહાર્યે સ્વયંભૂ શંભુ પૂછતા.
 'ચિન્તા નથી મહને લેશે કે એની કેં ભવાનીને,
 આપ હૈયે જૃહન્મૂર્તિ આ પ્રજાંડ સમાય છે.'
 'સમાર્થુ આપને હૈયે' વેણુલાં રૂઝ્મિણી વધાં.
 સુણી શબ્દો સારિકાના વળી હસ્યા હરિહર;
 ગયાં ભવાની ને લક્ષ્મી ગણોનાં નૃત્યગીતમાં.
 'ધન્ય કૈલાસને કીધો, ધન્ય આ હરધામને;
 રાત્રિ અંધારી કાં લીધી ?' પૃછિયુ હરિને હરે.
 'અત્યારે અન્ધારરાત્રિ વિશ્વને આવરી પડી;
 હરિકૃષ્ણે : 'શોધવા ત્હાં કચ્છાં તેજ અન્ધારના ધરો ?
 કરાવો વિશ્વ-અંધોળ આપની વિશ્વદષ્ટિથી.'
 'તમસ્ ના આપને અપશે, આપ તો છો જગત-પ્રભા.
 પ્રજાંડો લોકકલ્યાણે વિચરે, વા ન વિચરે ?
 આપ સંચરો છો વિશ્વે, વિશ્વવાતાં કહો, હરિ !'
 અને ત્હાં પ્રજાડવાતાં પછી માંડી હરિહર.
 'આપ તો મહાયોગી છો પ્રજામમાધિ-દષ્ટિના;
 વિરાજી વિશ્વની પાળે ન્હાળો છો વિશ્વચક્રને.
 હિમાદ્રિ મમ ચક્રાવે મહડયાં છે વિશ્વચક્ર સો.'
 અસંતુષ્ટ રહ્યા શંભુ ના પ્રકુલ્લયુય નેત્ર કા;
 'પ્રજાંડો લોકકલ્યાણે વિચરે, વા ન વિચરે ?'
 બાણ પેરે વળી વેણુ નાખ્યુ યોગેશ શંભુએ.

‘ધૂમકેતુ વધેલા છે,’ ઉચ્ચર્યા મન્ત્ર શ્રી હરિ.
 ‘સાચું, સૂર્યમાળામાં સમાતું નથી વિશ્વ આ;
 સાચું આત્મસંયમને માને છે પરતંત્રતા.
 તોડી, ફેડી, વિછોડીને નીમની નિયમાવળો,
 સાચું, સૂર્યમાળામાંથી ખરે છે ધૂમકેતુઓ.’
 સદાશિવે સાક્ષી પૂરી હરિના વિશ્વગન્ત્રની.
 ‘આપ તો’ શિવ દ્રષ્ટા છો, જ્ઞાતા છો વિશ્વવાતના;
 બ્રહ્મના આ બ્રહ્માંડે છે દ્વિવર્ણા ધૂમકેતુઓ :
 ઢોક તો રાવણવર્ણા છે, ઢોક છે રામવર્ણિલા.
 મનસ્વી ભીષ્મના જેવા એક છે નિયતાત્મન.
 પૃથ્વીના પરમહંસો, નિયતિપારતા યતિ :
 નખશિખ ધર્મમૂર્તિ પુણ્યમાર્ગી, પ્રભાબરા;
 સ્વતંત્ર આત્મશ્રદ્ધાથી નિત્ય બ્રહ્મપરાયણ.
 હૃતભાગી બ્રહ્માંડના હુઃશાસનો જ અન્ય છે;
 દ્વલે પૃથ્વી-દ્રોપદીને, અપમાને અધોમુખા :
 અધોગામી અધર્મિલા, ગર્વિષ્ઠા વાયુને વશ;
 નિઘ્રહદોરી તોડેલા અસંયમી, અયોગીઓ :
 લોકશત્રુ, યુગશત્રુ, પાપાત્મ, પાપપ્રવર્તક.’
 સમાધિગ્રસ્ત કૈલાસી હરિને સુણતા હતા;
 આલોચીને વિમર્શીને જગન્મન્ત્રો કહ્યા હરે.
 ‘હરિ ! સૌ એ સત્યમન્ત્રો; આપ તો સત્યરૂપ છો.
 ગંગા ડાહી, ગિરિ ડાહ્યા, ડાહ્યા અડોલ શેષ આ;

ડાલતો ડાલતો ધૂમે ચકાવો વિશ્વચક્રનો.
 ક્રિયા દિશાન્તમાં ધાતું મહાપ્રહ્લાંડ મંચરે.
 હરિએ કૈલાસ જોયો, જોયાં કૈલાસનાં વનો.
 'યોગદષ્ટિનેત્રે આપ પેજો છો સૌ દિશા-દિશા.
 જાય છે ઝરણું આ જ્યાં, જ્યાં આ જાય તારલા,
 જાય ત્યાં ધપતું વિશ્વ - મહાઆભલ-ખીણમાં.
 એહ સૌ છે કલિલોલા કલિ છે પ્રણલેશ્વર.
 મહાદંડા મહંકાળ કરે છે કામ કાળનું;
 ઋતુ આવે-જાય, એમ આવે ને જાય છે યુગો.'
 કાળધર્મ કલિધર્મ ઉચ્ચાયાં શ્રી હરિવરે.
 'અને એ અન્ધાર ધોવા અન્ધારી રાત્રિ લીધી આ;
 નિહાળી ગિરિનો ઘેર યોગેશે યુગ પ્રીછિયો.
 'એ કાળે આ જગતયાત્રા કરો છો આપ આ યુગે;
 ધર્મ-દિગ્વિજય વિશ્વે આદ્યો છે યુગેશ્વર!
 કલિ છે બળિયો ધારી ધરાનો છે ધુરન્ધર;
 ધીર ધરાનિમન્તાએ નાથથી નાથવો ધટે.
 જિગ્યે છે આજ ને કાલ યોગેશ્વર! યુગ આપનો.'
 'અને શંકરની વીશી વીતી ગૈ પૃથ્વીલોકમાં!
 પ્રહ્લ્યાંચ પ્રહ્લાવર્તે, કારમા કુરુક્ષેત્રમાં,
 અક્ષોહિણી સુભટોના સંહારભાર-ભારિણી,
 અક્ષોહિણી હય-હસ્તિ - પૃથ્વીભાર-ઉતારિણી,
 પાંડવ-કોરવના વિશ્વે જિગી'તી; આયમી યદ્યં

શંભો! સંહારની વીશી આવશે ન જગે વળી !
 સૃષ્ટિના શિખરે બેસી, ત્રિકાળધર્મ ચિન્તવી,
 અદૃહાર્યે સ્વયંભૂ ત્હાં હર્યા સંહાર વેરતા.
 ‘શાશ્વત છે કુરુક્ષેત્ર, શાશ્વત પાંડવ-કૌરવ;
 અક્ષય હિમ હિમાદ્રિના, અક્ષય વારિ ગંગનાં.
 નિર્વશી નિર્જનતાની ચિન્તા લેશે નથી, હરિ!
 નવસૃષ્ટિ સર્જે બ્રહ્મા પૂરે ભાગન્તી ભોમને.’
 ‘છે મહંકાળ તો એક, વિલાન્યે! ગુણલેહથી;
 ત્રિગુણાત્મક સૃષ્ટિની ત્રિમૂર્તિ છે ત્રિકાળ શી.
 એક દેહે હસ્તપાદ ધર્મનેત્રો નિરાળવાં,
 એવા બ્રહ્મા શિવ વિષ્ણુ બ્રહ્મદેહે નિરાળવા :
 ન્યારા છતાં નિરાળા ના, અનેક રહોય એક એ.
 એવા ન્યારા ધર્મકર્મ બ્રહ્માંડે હરિ! આપણા.
 હરિવર! જગે જાવ, જીવે છે જગ વાટડી.
 અહીં એકાન્તને આરે, કૈલાસના કિરીટમાં,
 સાધી સમાધિ, ને વિશ્વે અર્પીશ યોગનાં ફળે.
 અને વિચરતાં વિશ્વે વિશાળા જાવ વર્ષજે;
 વિશ્વે પાપી અપાપીને એકદષ્ટે નિહાળજે.
 સરખા વર્ષજે મેઘ, સરખા પ્રાણવાયુઓ;
 સરખાં તમન્ ને તેજ, સરખાં પાણીડાં પીવાં.
 વિશ્વે એહ વિશ્વમન્ત્રો વેરજે - વાવજે, હરિ!
 કૈલાસીના મહામન્ત્રો કૈલાસ મુણ્ડતો હતો;

સોતો ને સોતસ્વિનીઓ વધાવે લે જઈ જગત્.
 ને પછી વિશ્વની વાળે લાળે શ્રી હરને હરિઃ
 'ભાખ્યા સર્વ મહાચન્દ્રો, સર્વદ્રષ્ટા સદાશિવ!
 જગત્ને-જઈને દર્શ શેહ સન્દેશ શંભુનોઃ
 'વિશ્વના વિશ્વેશ્વરનો 'સર્વકલ્યાણ' મન્ત્ર છે.'
 વનેથી ત્હાંવનો વીણી આવ્યાં ભવાની લક્ષ્મીજી,
 શુકતારા શુરુતારા જાણે જેલડીએ વહે.
 ધર્મી પદ્મજરાઓએ હરિહર પાપપદ્મમાં.
 સોમવદ્લી, બ્રહ્મવદ્લી, પીધી કૈલાસવદ્લીઓ;
 નરકજો નારીકજો - પ્રાશ્યાં કૈલાસનાં કજો.
 અને પછી લક્ષ્મીજીને આર્ચ્યાં લાવે ભવાનીએ
 કૈલાસનાં મહારત્નો, ને માનસવિભૂતિઓઃ
 પાચે લાગી, પ્રાર્થાને ને વીનવી, વન્દના કરી.
 વિદ્વાયનાં નૃત્યગીતો ગણે ગાયાં ગિરિ ભરી.
 પછી ગરુડપાંખોની આવી ત્હાં ઓમપાલખી.
 વન્દી ભવ-ભવાનીને વન્દીને હરમન્દિર,
 વન્દી કૈલાસની કુંજે હિમાદ્રિમાં ગયા હરિઃ
 કાંચનગંગને ઘાટે પૂજવા ભગતી ઉપા-
 પૂર્વના થાળમાં એવે પડી પ્રજ્ઞાતની પ્રજ્ઞા;
 ઉન્નવળી થૈ અમાવાસ્યા, નિત્ય તેજસ્વી તારલા.

હિમાદ્રિની પાર અપારને તીરે
કૈલાસઘાટે હરમન્દિરે જઈ,
યોગેશના યોગવનાન્તના ઉરે
અતિથિ થૈ એક જ યોગરાત્રિના,
બ્રહ્માંડ-વાતા કીધ ત્હાં હરિહરે.

અધ્યાય ૨૭ મો. અનુગાયત્ર - હરિનો કેલ

આલે રવિ આયમણે જવા ઊગ્યો,
પૂરી પ્રભા કાંચનગંગઘાટમાં;
રહવાર મધ્યાહ્ન ગયાં, ગયો રવિ,
સન્ધ્યાસમાની ગૂઢ સન્ધિકા વહી;
વિદાયની ત્હાં પડી ચન્દ્રપાંખડી

પછી એહ તિથિ આવી, ઊગ્યો સૂર્ય વિદાયનો.
મૃદુ મધુરા મહેકતા વાયા વાયું રહવારના,
બ્રહ્મકાન્ત, પ્રભાશાન્ત, કાવ્યની પ્રેરણા સમા;
રહવારનાં સૂર્યતેજ કહે: 'આયમશું અમે.'
આલમાં ઉદ્ભવે દીઠાં આકર્ષણે અગમ્યનાં;
અદીકાના અસુણ્યાના સૂક્ષ્મ ભણુકાર વાગતા.
ગિરિમાંથી વનોમાં, ને વનોમાંથી સરિત્તટે,
જવાનાં આમન્ત્રણે ત્હાં આપિયાં સૂર્યરશ્મિએ.
રહવારે પડતે પહોરે, ખાલાઈ રમતો નલે,
ગિરિઓમાં પડે વાગ્યો ત્હારે આશ્રમ-આશ્રમે :

'દેવર્ષિ કરશે આજે અનુજાયજ સધનો,
 માયકાળે, યજ્ઞયોગે, ચન્દ્રની પાખડી પડ્યે '
 મરતા પાણીડાં પેરે સોતસ્વી - બહેણુ વેગથી
 ગભીરા ગિરિગાભીર્યે, છલકી ઊર્મિઊર્મિઓ.
 બ્રહ્મચારિણીઓ ચારુ, ત્રતીલા બ્રહ્મચારીઓ,
 ઋષિઓ ઋષિપત્નીઓ : મળ્યા આશ્રમમંડળે.
 સજી શણુગારી કીધો સુહાગી બ્રહ્મચોકને,
 હિમના કઢળીસ્તંભો, યજ્ઞકુડાય હિમના,
 હિમની વેલીને ઝૂલે ઝુલાવ્યા હિમતોરણો
 યજ્ઞના ઈન્ધનો આજ્ય ને હવિ હિમવેદિએ
 યજ્ઞના હિમશણુગારો ભાસતા દીપ્ત હેમના,
 તે દિને મધ્ય મધ્યાહ્ને ગિરિઓમા ગયા હરિ.
 ચડ્યા ગિરિ-ગિરિશંગે, ચડ્યા ગી ગિરિ-ગિરિખીણે;
 દારિકાના સાગર શો નિહાળ્યો બ્યોમસાગર
 અને ગિરિ-ગિરિહંમે પાડી ત્હા પાયપાંદડી;
 પછી પાયપાંદડીના કુડો સરોવરો થયાં.
 ગિરિ-ગિરિના આત્માઓ વધા વિદાયવેણુલા,
 ગંભીરા ગિરિના મોને નેત્રથી સોતને સરી.
 હરિએ એ સોત કીધા મુધામીઠા સનાતન.
 કરી શિખરોનો ઘેર પડ્યું'તું ગિરિમંડળ,
 ભેયુ એ ઘેરની પાર, ભેયો કૈલાસ કોડીલો.
 આઘે, પૃથ્વી તણી પાળે, ઊભેલો આસમાનમાં;

ભરમવણી, ભરમધારી, શંભુના પડછાય શો.
 હરિએ હરના ગિરિને ભાવથી વન્દી વન્દના.
 હરતેએ હરિતેએ નિહાળી પ્રહ્લએકતા,
 એહ પ્રભામાં હરિએ ગિરિત્વ ગૂઢ સંભાર્યું.
 અને પછી આવી છેલ્લે કાંચેનગંગ ત્હાં સ્વયં,
 હિમવણી શુભ્ર અંગે ગોઢણી સૂર્ય-તેજીથી.
 દ્વાર પાલવ ને પટમાં હતા દેવમણિ-મણિ.
 અંગે સૌભાગ્ય-સંધીમાં હીરલો હેમકૂટનો;
 અંગમાં ગિરિખાલાને ગિરિનેજ પ્રભાઅરાં.
 ગહરી ગિરિવેણુના વદી કિન્નરકંઠથી.
 'આવ્યા'તા તેજવાને શું? 'આવ્યા'તા આટલું રહ્યા;
 ના ગમ્યા ગિરિના ઘાટો? ના ગમ્યાં ગિરિનાં હિમે?
 પ્રહ્લર્પિનાં દેવર્પિનાં આતિથ્યે અધૂરાં પડ્યાં?
 હિમનાં અરણ્ય-બીજું સમર્પે શું ગિરિવરે?'
 વન્દી શબ્દો હરિ બોલ્યા ગિરિ-ગંભીર શબ્દથી:
 'એવું મા બોલશે, બાળા! આજ સત્યથી વેગળાં;
 અસત્ય એ શબ્દમાંયે સત્યભાવ પ્રીછે જગત્,
 પૂર્ણ માંહી પૂર્ણ પૂરો, પૂર્ણ થશે સદાય તે;
 પૂર્ણમાંથી પૂર્ણ લ્યો તો પૂર્ણ રહેશે સદાય ત્હાં.
 અધૂરાં તો કોઠ હોય પ્રહ્લાંડે, પૂર્ણપ્રહ્લના.
 ઉપાનાં તેજ તેજસ્વી ઉપાના દર્શનોત્સુકો,
 ઉપાનાં સ્તોત્ર ઉદ્ગાતા વસે પ્રહ્લર્પિઓ અહીં:

બ્રહ્મવતી, બ્રહ્મચારી બ્રહ્મજ્ઞો બ્રહ્મપુત્ર શા.
 ને તહમે કાંચનગંગા વિરાજે શારદા સ્વયં;
 પૂર્ણથી પણ મંપૂર્ણ, અપૂર્ણનેય પૂરતાં.
 અમારાં નથી આતિથ્ય, પરક્રમ્મા અધૂરી છે;
 હજી છે એ હિમસ્વામી બદ્રીકેદાર વેગળા.
 જતનેશી જાળવજે દેવી દેવર્ષિકુલને.
 'તો પધારો પ્રભાપન્થે, પૃથ્વી-પરિક્રમણા કરો;
 ગિરિમાંથી જશે તહાં સદા હૈયે હશે, હરિ!
 ઠહી કાંચનગંગા જે ગિરિમાં ગિરિઆત્મ શી;
 સખીને યોગમાયાની નીર્ણી રથા હરિવર.
 ને તહાંથી હરિ હેલન્તા ગિરિથી ગિરિમાં ગયા;
 પાયભારે, હૈયાભારે, ચિત્તચિન્તનભારથી,
 ચાલતા ચાતુરી ચાલે ગિરિમાં ગજરાજ શા.
 એમ સારો દિન વીત્યો, ગયો અસ્તાચળે રવિ;
 સન્ધ્યા સોહામણી આવી, સુભગા જોગણવર્ણિલી;
 જોગિયાને સાળુ જોડી, જોગિયાના જયધ્વજે;
 મહા આભલઆરેથી જાણે જોગન્દરી સરી.
 સન્ધિકાના ભાગ્યદેશે પડી'તી ચન્દ્રટીલડી.
 બેઠા'તા સંઘના સન્તો આછાં એ ચન્દ્રતેજમાં;
 જિભા'તા યજ્ઞને કુંડે શ્રી હરિ કુંડપાળમાં.
 ગહરો એ સાન્ધ્યયોગ ગિરિજો રમરશે સદા;
 ભાગ્ય શો એ સાન્ધ્યયોગ મહર્ષિએ!

યજ્ઞનો ચન્દ્રનો હરિનો યતોતો તેજસંગમ.
 યજ્ઞની જ્યોત શી જ્યોતે, પ્રહાનંદ તણી પ્રભે,
 યંજાચાર્ય પધાર્યા ત્હાં પ્રહ્લકપરણે મળ.
 ગિરિએ સાંભળી નહોતી એવી થૈ યજ્ઞધોષણા;
 ઋષિઓનો મન્ત્રોચ્ચાર ગયો હિમાદ્રિમંદિરે.
 પ્રહ્લચારી બણે સ્તોત્રો, ગાય ત્હાં પ્રહ્લચારિણી;
 ઓપધુકક અભિષેકે ઋક્ષયા ઋષિપત્નીઓ.
 યજ્ઞદેવ જવાળા જવાળા છાંટતા હરિભાગ્યને.
 દેવર્ષિએ દેવશબ્દે પછી પૂર્વકથા કહી.
 ‘આપણે ત્હાં અનિચિ કચ્હાં? કોક કોક કાળની ક્ષણે.
 આજ તો એહ વાતાને સહસાબ્દી વીતી ગઈ;
 પ્રહ્લર્ષિએ ગિરિ વાસ્યો, સંગમાં પ્રહ્લચારીઓ.
 હિમના પગથારોમાં, હિમના ગિરિઘાટમાં,
 શૃંગો કોતરી કીધાં શુક્ર મંદિર મન્દિરો;
 ને ઉદ્ગાયા વેદમન્ત્રો મન્ત્રદ્રષ્ટા ઋષિવરે.
 યજ્ઞો કીધા, ઉષા પૂજી, બહલાવ્યા પરપ્રહાને.
 સહસ્રો પછી પૃથ્વીએ કીધી સૂર્યપ્રદક્ષિણા;
 ‘આવો આવ્યો નથી યોગ, આવ્યાહોય હરિસ્વયં.
 કાંચનગંગને ઘાટે આજે ઇતિહાસ-પર્વ છે;
 ગિરીન્દ્રો હરિનું આજે કરે દર્શનસ્પર્શન.
 જશે હરિ ગિરિમાંથી; જવું છે મહુને, જશે;
 સૂર્ય ને ચન્દ્રની પેરે આવ્યા છે તે જશે હરિ.

પ્રહારતી, પ્રહારારી પ્રહારો પ્રહારપુત્ર શા.
 ને તહમે કાંચનગંગા વિરાજો શારદા સ્વયં;
 પૂર્ણથી પણ મંપૂર્ણ, અપૂર્ણનેય પૂરતાં.
 અમારાં નથી આતિથ્ય, પરક્રમ્મા અધૂરી છે;
 હજી છે એ હિમસ્વામી બદ્રીકેદાર વેગળા.
 જતનેથી જાળવજો દૈવી દેવપિંકુલને.
 'તો પધારો પ્રભાપન્થે, પૃથ્વી-પરિક્રમણા કરો;
 ગિરિમાંથી જશે તહોયે સદા હૈયે હશે, હરિ!
 કહી કાંચનગંગા ગૈ ગિરિમાં ગિરિઆત્મ શી;
 સખીને યોગમાયાની નીર્ખી રહ્યા હરિવર.
 ને ત્હાંથી હરિ હેલન્તા ગિરિથી ગિરિમાં ગયા;
 પાપભારે, હૈયાભારે, ચિત્તચિન્તનભારથી,
 આલતા આતુરી આલે ગિરિમાં ગજરાજ શા.
 એમ સારો દિન વીત્યો, ગયો અસ્તાચળે રવિ;
 સન્ધ્યા સોહામણી આવી, સુભગા જોગણુવર્ણિલી;
 જોગિયાનો સાણુ જોઢી, જોગિયાના જયધ્વજે;
 મહા આબલઆરેથી જાણે જોગન્દરી સરી.
 સન્ધિકાના ભાગ્યદેશે પડી'તી ચન્દ્રટીલડી.
 બેઠા'તા સંઘના સન્તો આછાં એ ચન્દ્રતેજમાં;
 ઊભા'તા યજ્ઞને કુંડે શ્રી હરિ કુંડપાળમાં.
 ગહરો એ સાન્ધ્યયોગ ગિરિઓ રમરમે સદા;
 ભાગ્ય શો એ સાન્ધ્યયોગ મહર્ષિઓ ન ભૂલશે :

યજ્ઞનો ચન્દ્રનો હરિનો યતો'તો તેજસંગમ.
 યજ્ઞની જ્યોત શી જ્યોતે, પ્રહ્લાનંદ તણી પ્રભે,
 યજ્ઞાચાર્ય પધાર્યા ત્હાં પ્રહ્લાઉપરણો મણ.
 ગિરિએ સાંભળી ન્હોતી એવી યૈ યજ્ઞધોષણા;
 ઋષિઓનો મન્ત્રોચ્ચાર ગયો હિમાદ્રિમંદિરે.
 પ્રહ્લાચારી ભણે સ્તોત્રો, ગાય ત્હાં પ્રહ્લાચારિણી;
 ઓષધ્યુદક અભિષેકે ઋક્ષયા ઋષિપત્નીઓ.
 યજ્ઞદેવ જવાળા જવાળા છાંટતા હરિભાગ્યને.
 દેવર્ષિએ દેવશબ્દે પછી પૂર્વકથા કહી.
 'આપણે ત્હાં અતિથિ ક'ર્યાં? કોક કોક કાળની ક્ષણે.
 આજ તો એહ વાતોને સહસ્તાબ્દી વીતી ગઈ;
 પ્રહ્લાર્ષિએ ગિરિ વાસ્યો, મંગમાં પ્રહ્લાચારીઓ.
 હિમના પગથારોમાં, હિમના ગિરિઘાટમાં,
 શૃંગો કોતરી કીધાં શુક્લ મંદિર મન્દિરો;
 ને હિંગાયા વેદમન્ત્રો મન્ત્રદ્રણા ઋષિવરે.
 યજ્ઞો કીધા, ઉષા પૂજી, બહલાવ્યા પરપ્રહ્લાને.
 સહસ્ત્રો પછી પૃથ્વીએ કીધી સૂર્યપ્રદક્ષિણા;
 'આવો આવ્યો નથી યોગ, આવ્યા હોય હરિ સ્વયં.
 કાંચનગંગને ઘાટે આજે ઇતિહાસ-પર્વ છે;
 ગિરીન્દ્રો હરિનું આજે કરે દર્શનસ્પર્શન.
 જશે હરિ ગિરિમાંથી; જવું છે મહુને, જશે;
 સૂર્ય ને ચન્દ્રની ચેરે આવ્યા છે તે જશે હરિ.

જશે ત્યાં સ્થાપશે પ્રહ્લ જગતના તીર્થતીર્થમાં.
 તોયે છે અખંડ વાસ ગિરિદેવે ગૃહેગૃહે;
 યજ્ઞમાં, ને મન્ત્રમાં, ને યોગે યોગ-સમાધિમાં.
 દીધો સૌએ પ્રહ્લધોય બરેલા પ્રહ્લચોકમાં;
 મહાપ્રાણ પ્રહ્લધોય સિધાંચો પ્રહ્લલોકમાં.
 યજ્ઞજ્વાળા ઝીંઝી ઢાળી દેવર્ષિએ હરિશિરે;
 પછી અર્પી યજ્ઞભસ્મ દેવી યજ્ઞપ્રસાદીની.
 'કરી દ્યો, ગિયાંશ્રમીઓ! હરિનાં પ્રહ્લદર્શન.
 પૂર્ણમાં પૂર્ણ પૂરેલા છે પૂર્ણ પુરુષોત્તમ;
 જગે જ્યાં જ્યાં જાવ ત્યાંથી દેવે અખંડ દર્શન.
 'દેવર્ષિ! અભાવ્યુ છે? દર્શન તો છે પરસ્પર;
 આપ પેખો પ્રહ્લ ત્યારે પ્રહ્લ પેખે ન આપને?'
 વધા હરિ કૃપાવેણ વિશ્વશી આંખડી ભરી.
 'ને આશ્રમે શું વાંછે છે યજ્ઞમાં વા ગિરિવરે?
 અખંડ દર્શન ઇચ્છે? વા ઇચ્છે વાંછિત દર્શન?
 અખંડ તો આંખડીયે ઉઘાડી ઠાની ના રહે.
 દેવર્ષિ! ગુરુગન્ધુ છે, ગુરુ છે આ હિમાદ્રિના;
 જગતના મન્ત્રદ્રષ્ટાને ગુરુ કહેશે ગિરિવરે,
 દેવર્ષિ નારદજીને આપ્યો છે એક કોલ મહે;
 અર્પું છું એ મન્ત્રકોલ વિશ્વને ને ગિરીન્દ્રને:
 મદ્મક્તા યત્ર ગાયન્તિ તત્ર તિષ્ઠામિ તત્ક્ષણં।
 કથા હો, સદ્ગતાર્તા હો, વા યજ્ઞ હો, વેદમન્ત્ર હો.

અનન્તપાર રમન્તાયે બ્રહ્મ બ્રહ્માંડમાં રમે.
 'વિદાય-યોગ જિગ્યે છે' ચન્દ્રલેખાતટે લખ્યું;
 ને કહે છે મહંકાળ, 'આવ્યો છે કાળ-યોગ એ;
 મૂકે હરિ! ગિરિશૃંગો બવ ધર્મપુરી બણી.
 હરિ! ત્હાં ગંગને ઘાટે ધિંગો સદ્ધર્મ સ્થાપને'
 'ગંગાને ઘાટઘાટેથી, ગંગાની જિભિંજિભિંએ,
 કાશીપુરી જોલાવે છે; દેવર્ષિ! ભઉં છું ત્યહાં.
 સ્વયં કાશીવિશ્વધર દેશે કાશીથી હાકલ.
 ઋચા શી ઋષિપત્નીઓ! મન્ત્ર શા બ્રહ્મચારીઓ!
 વર્યસ્વી યજ્ઞજ્વાળા શી વર્યસ્વી બ્રહ્મચારિણી!
 બ્રહ્મર્ષિઓ, દેવર્ષિઓ! ગિરિઆશ્રમવાસીઓ!
 હિમાદ્રિને બ્રહ્મ બહાલા બહાલો હિમાદ્રિ બ્રહ્મને.
 જન્મે સૌ બ્રહ્મને તીથેં, હજ્જે સૌ બ્રહ્મમાર્ગમાં;
 થજ્જે વિશ્વે બ્રહ્મભર્તા, રૂહેજ્જે બ્રહ્મપરાયણ.'
 વિધિ શા વેદમન્ત્રોથી ગાણ જીઠ્યા ગિરિવરે;
 હરિના દિગ્વિજયનો જયઘોષ ગયો જગે
 શ્રુતિ-આશિષ ઉદ્દગાર્ધ દેવર્ષિએ શ્રુતિસ્વરે:
 સર્વેઽન્ત્ર સુરિનઃ સન્તુ સર્વે સન્તુ નિરામયા:
 રુદ્રમિણી ને સુભદ્રાને વન્દતી ઋષિપત્નીઓ;
 બ્રહ્મની બ્રહ્મજાળાને પ્રણમી બ્રહ્મચારિણી;
 પાર્થ-ઉદ્ધવને પાયે લાગ્યા સૌ બ્રહ્મચારીઓ.
 પછી એહ સાચંયોગે યોગ્ય મુહૂર્ત પ્રીછીને

નાખી હરિએ પ્રદક્ષિણ પ્રદક્ષસંસ્મરણો મૂક્યાં;
 પાડ્યું પ્રદક્ષગિરિ નામ, સ્મૃતિ એ પ્રદક્ષપર્વની.
 પ્રણમી સંઘની સંગે સંગે દંડવતો કરી,
 ગિરિના પ્રાણના જેવા ગિરિથી હરિ ઊતર્યો.
 ગિરિના ઠેા સ્રોત સંગે, સ્રોતના ઠેા તટેતટે,
 માર્ગમાં ફિરણો નાખી દાખતો માર્ગ ચન્દ્રમા.

મૂકી હિમાદ્રિ તણી ઘાટઘાટીઓ,
 મહર્ષિઓ ને ઋષિપત્નીઓ મૂક્યાં.
 ભાગીરથીને તટ લબ્ય છે જિણી,
 વારાણસી પાવનદારિણી પુરી,
 પ્રદક્ષપ્રભા શી; હરિસંઘ ત્યાં ગયો.

અધ્યાય ૨૮ મેા - જગત્નગરીઓ.

સદ્ધર્મની ઠેા નગરી ધરિત્રી શી,
 ઠેા લક્ષ્મીની, ઠેા કવિતાની કુંજ શી;
 સમ્રાટની સોહતી રાજધાની ઠેા,
 ઠેા જ્ઞાનથી ત્યોગથી ગોરવાન્વિત;
 એવાં ખીલ્યાં છે જગવાડીમાં ફૂલો.

ગિરિને પ્રદક્ષત્વ અર્પી, ગિરિકસ્તૂરી સંઘડી,
 ગિરિથી ઊતર્યો સંઘ કસ્તૂરી-મૃગલાં મમેા:
 હરિનેા મહિમા ગાતો, સ્રોતસ્વીને તટે તટે;
 ગિરિનું ઠેા વહે વહેણુ, એમ એ વહતો હતો.

બીજના ચન્દ્રની લેખા આશમાં આથમી ગઈ;
 આથમ્યાં સંઘનાં ભેમ, ઢાળ્યો પડાવ રાત્રિનો :
 ગિરિના સ્ત્રોતના તીરે, નિર્મળાં મધુરાં નીરે.
 ગુન્જતાં જેળની વાતો જનતામાં જતાં જળો;
 ઋષિના શ્રુતિમન્ત્રો શી બ્રહ્મની શ્રુતિ બોલતાં,
 સુષુતા આત્મ-ભગેલા સુષુતા દેવગોત્રભે;
 હરિ ને પાર્થ બેઠા'તા નીરમાં પાચ પાડીને;
 ભેતા હતા તીરે સ્કામે છાયાઓ ઝુંક-ઝૂલતી.
 રીંછ ને વાઘ હાથીનાં થતાં રૂપો નવાંનવાં,
 ઘટાઓ ડાલતી જેમ, છાયાઓ એમ ડાલતી.
 ત્હાંતો પાર્થ કમ્પી ઊઠ્યો ધરાકમ્પે, અને વધો :
 'ધાવે છે તમ અંજૂઠો નીરના નાગની ક્ષણ;
 કાળો કૌલિન્દ્રીથી આંબ્યો એવા મણિ ઉછાળતો.'
 'ધાવવા દે, ધર્પવા દે વિષ એનાં યથે સુધા,
 કમ્પમા, કમ્પાવતો મા; સ્થિર થા આ શિલાસભો;
 અકમ્પે અનલે રૂઢે છે, કમ્પ છે ભયનો ભીરુ.'
 શૈલની સ્થિરતા ધારી વાયુ-ધીરું વદ્યા હરિ.
 નીરમાં એ કાલીનાગ ધર્પાતો ધાવતો હતો.
 'લોકકટ્યાણુને કાજે નાથીને કાલીનાગને;
 એક વેળા અનભેનો ક્રીધો કાલિન્દ્રીનો ધરો.
 આજે મ્હને ભલે ધાવે ઝેર એનાં યથે અમી.
 આજની તિથિથી, પાર્થ! યથે આ અમીનો ઝરો.'

યુગે વીત્યે અમી પીવા આવશે જનતા અહીં.
 જાગૃતિનાં જોમવન્તાં જીવન પામીને જશે.’
 ‘હરિ! ત્હારી જાલિહારી ભારી.’ કહે હરિસખા.
 સ્નોતનાં પાણીડાં પીતો, સ્નોતના તટ ખેડતો,
 જતો હતો હરિસંઘ તલ-લોભે ગિરીન્દ્રશ્રી.
 તુંગ ગિરિગુંગો મૂક્યાં, મૂક્યાં હિમે ગિરિવનો;
 તળેટીયે વટાવીને ગયા સપાટ લોભમાં.
 પાણીતીરે, વૃક્ષછાંયે, પડાવો પાડતા જતા.
 માર્ગમાં પૂછ્યું ભદ્રાએ પૂછતાં પાંદડી ઢળીઃ
 ‘હિમછાયા ગિરિશૃંગે ઋષિના કોડ કો પૂરે?
 નથી પગથી કે પન્થ, પગથારો હિમહિમના.’
 વીર હસ્યા વીરી ન્હાળી, હીકું ઢાળેલ પોપચું.
 ‘નારીસહજ ચિન્તા છે આ તો સુભદ્ર! તાંહરી.
 કેા પૂરે ગંગમાં પાણી? કેા પૂરે મેઘમાં જળો?
 ગંગાને મેઘને પૂરે, એ પૂરે ઋષિભાવને.
 આપાદી મેહુલા જેવા પ્રહ્લાજીને ભયોભયા
 નચિન્ત - ચિન્તનધર્મે રહે સદા ઋષિવરો.
 ઋષિઓને ચિન્તા એક-અખંડ પ્રહ્લાચિન્તન.
 ચિન્તાપરાહોય સન્તો, ચિન્તા છે આત્મનીચિતા;
 અનભે-આનન્દે રૂહે છે ભાવથી પ્રહ્લાભાવિકો.
 ઠલવાયાં ભરાયે છે, ભરાયાં ઠલવાય છે;
 રહી છે મહાયજ્ઞાવે વિન્ધની ઘટમાળ આ.

વર્ષા મેહુલનાં પાણી મેહુલાને જઈ ભરે.
 ભર્યા ભરાતાં ઠલવાતાં અપૂટ હરિનાં જનો.
 ખડેનડા! જગની વાતો પૂછજે તુજ પાર્થને;
 ઋષિ નચિત જશે જેહ છે નચિન્તજ એ જગત્.
 એ વિધે વિશ્વવાતાંમાં વિશ્વના પંથ કાપતા,
 જતા હરિ - હરિસખા, જતાં ભાણી-નણુંદળા.
 રસિકોની રસવાર્તા હિમાદ્રિ સાંભળે-જુએ;
 ચોજનો પર્યંત આવ્યો ગિરિ દંદિરથે ચહડી.
 બ્યોમમાં કાંગરી ઠેરે, સ્પર્શે સૂરજ ચન્દ્રને;
 ગિરિ નહિ, ગિરિછાયા છાંયડી ઢાળી શું પડી:
 આભમાં ઊડતી જાણે વાદળી વાદળે ઢળે.
 મેહુલાના ઢગલા યો ઊભો સિતિજને તીરે,
 રંચ્યો જાણે વિધાતાએ આશને પ્રહ્લદંગથી.
 હરિ ગિરીન્દ્રનાં આવે ગિરિ ગિરીન્દ્ર-દર્શને.
 પંથમાં પાથરે છાયા ગિરીન્દ્ર એ દિનેદિને;
 રાત્રેરાત્રે પંથ પૂરી પાથરે તેજ ચન્દ્રમા.
 પડછાયો પૂર્વ પેખ્યાનો આંખમાં રમતો રહે,
 ન યાયે ગિરીન્દ્ર એમ આંખથી અજગો ક્ષણે.
 અન્તનેયે અન્ત છે; ને અન્તે થયો અલોપ એ;
 વનોમાં? વા આભમાં? વા ધરાહૈયે ઢળી ગયો?
 ગિરિનેયે પોપચાંના અભેદ પડદા પડ્યા.
 દિનો માર્ગે જતા એમ રાત્રિઓ કીર્તને જતી.

એકદા કૂલવાડીમાં, ફેરતા કૂલધેરમાં,
 એક ઠેા સરિતા-તીરે હરિઅંધ ખડ્યો હતો;
 કૂલડાંમાં કૂલ જેવો, પલ્લવો માંહી પલ્લવ.
 દિનની દિનચયોમાં દિન વીત્યો, વળાવિયો;
 આયમ્યો આરામગાહે સંકેલી સૂર્ય રશ્મિઓ.
 રહ્યાંજરે નમતે પહોરે ઉદ્ભવે ત્યાં કથા કરી;
 મોરનાં પિચ્છડાંઓની રાજપ્રજાસુહાવની:
 પૃથ્વી-આશુખ્ય-આરાની, પૃથ્વી-પ્રારંભકાળની.
 પૂછિયો પ્રશ્ન ત્યાં કોકે કાળના આદિકાળનો,
 સમસ્ત માનવકુળનો: 'ધર્મ શું? એ કહો, હરિ!
 ધર્મનગરીએ જાતાં પ્રિછાવો ધર્મનો ધ્વજ.'
 વિચારસાગરે ન્હાઈ ધમકંઠે હરિ વદા:
 'પ્રશ્ન છે પૃથ્વી-પ્રોટો, મહામાનવ-વંશનો;
 સારથીને સાર સાર સાર કૃદ્દેશ મિતાશરે.
 ધર્મ શું? ને અધર્મ શું? મોહો જોમાં મહાજનો;
 ધર્મનગરીએ જાતાં ધર્મ શું? જાણવું ઘટે.
 ધર્મ છે ધીરનું ધૈર્ય, ધર્મ છે આત્મની ધુરા;
 આણે સન્માર્ગને ચીલે ધોરી એહ ધુરાધરી.
 જીડે તે પાંખ પંખીની ન્હાળે તે મનુઆંખડી;
 પળે તે મનુનો પ્રાણ, ધારે તે મનુધર્મ છે.
 હાથમાં નિઝહદોરી જીજે હાથે પહોરોણલો;
 પ્રેરે દોરે જ સત્ય-થે ધર્મ છે આત્મસાધિ.

ધારે એ, ન પછાડે એ, માઝામચાંદ છે મહદ્,
 ધર્મ ધરિત્રી આત્માની, ધરાનો ધર્મ ધર્મ તે.
 તારે એ, ન ડુળાડે એ, પડતાંને પડતાં ઝીલે;
 સૌ નોધારાંનો આધાર, આધાર પડન્ત આલનો.
 મહીમાં માનવવંશ તીર્થી છે બ્રહ્મતીર્થનો;
 પથિકેના આત્માને છે ભિર્વ પન્થની પ્રેરણા.
 દિશા દિશામાંથી આજે વરસે છે શરાવલિ;
 ધર્મ-કવચ ધિગું છે કલિના ગાણુગાણુનું.
 સંસારના વિપદંશે વાગે છે, ધર્મ ત્યાહરે
 નોળિયાની નોળવાઈ, ઉતાર સંસાર-ઝેરનો.
 ધર્મ છે પુણ્યનો પન્થ, ધર્મ છે સાધુતા જગે;
 પાપનાં આકર્ષણું ધર્મ છે જ નિવારણુ:
 આત્મનાં અનારોગ્યોની સર્વતોભદ્ર ઔષધિ.
 ધર્મ છે બ્રહ્મનું જ્ઞાન, ધર્મ છે બ્રહ્મભાવના;
 સદ્ધર્મ તો પુણ્યવન્તો પ્રેમ છે પરબ્રહ્મનો.
 સાધુજનને ધર્મ છે જ પરં પરાગ આત્મનો.
 ધરાની ધર્મનગરીમાં એ સૌ પ્રત્યક્ષ પેખશે;
 ધુએ ત્હાં પાપને ગંગા, પુણ્ય ત્હાં પાથર્યા પથે.
 ‘કાશીપુરી ધર્મપુરી કહો છો શ્રીમુખે, હરિ!
 ગુણોના કેા ધર્મકર્મે પુરોમાં વર્ણલેદ છે?’
 નાખ્યો એકે પ્રશ્નબોલ મોરના ટહુકારથી.
 ‘સાચે જ છે વર્ણલેદ પુરોમાંયે.’ કહે હરિ;

ભાવથી ભમ્મરો ભાગી, નેત્રથી કિરણો ઝરી.
 'પુરેપુર નિરાળાં છે પુરજન પ્રવૃત્તિથી :
 રમ્યા છે કાળના દુર્ગો વીરત્વે વીરવીરના.
 ઠોક છે ધનનાં ધામ દહેરતા લક્ષ્મી-દહેરણે;
 રાજેશ્રીની પ્રભાવન્તી ઠોક છે રાજધાનીઓ;
 ઠોક છે કાવ્યની કુંજો મહોરલી આમ્રપદ્મી શી;
 વડાં વાદ-વિતંડાનો અખાડો, ઠોક જ્ઞાનનો;
 ઠોક છે ત્યાગની જ્યોત ગડી ભોગન્દરી સમી;
 ઊર્ધ્વભાવી ઊર્ધ્વગામી ઠોક છે ધર્મની ધ્વજા;
 યાજ્ઞિકોની યજ્ઞેશ્વરી, તાપસોની તપેશ્વરી :
 ઠોક સર સરિતા-તીરે, ઠોક સોહાગી શૃંગની;
 ઠોક શારદ-સોહન્તી, ઠોક સાગરશોભના :
 સર્વે વિશ્વની કલ્યાણી, સર્વે વિશ્વની ભદ્રદા.
 'ભરે કેા કુંભનો મેળો પુરોનો નમંદાતટે,
 હખેં તો તો મહંકાળ કોતુકો નીર્ખાં કાળનાં.
 શનિના શુક્રમંગળના, સૂર્યના ચન્દ્રના નલે,
 એવી જગનગરીઓમાં પુરીપુરી નિરાળવી.
 સો-સૌના છે કીર્તિસ્તંભો ન્યારાન્યારા પ્રભેપ્રભે.
 ન હો સાગર દ્વારિકાને, ગંગાજી 'કાશીને ન હો,
 ન હો હિમાદ્રિ ભારતને, તો ન હો શિખીને શિખા.
 કાશીની કલગી ગંગા; ગિરિઉંચ્યા તટેતટે,
 સન્તો મહન્તો આવીને રાપે જમ્હાં ધર્મના ધ્વજે;

અને ધર્મપુરીમાંયે મુક્તિદા ઉત્તમોત્તમ.
 અયોધ્યા મથુરા માયા કાશી કાંચી અવન્તિકા
 પુરી દ્વારામતીઃ એહ સાત છે મોક્ષદાયિનીઃ
 જગત્નાં એ સમ શૃંગો, એથી શૃંગાળનું જગત્.
 સૂર્યનાં કિરણેકિરણે જૂથ્યા છે સપ્ત રંગને;
 જગે મુક્તિપુરી સપ્ત, સપ્ત આકાશ પ્રદાનાં.

જગે મહાઓઘ ઉછાળતો જતો
 મહાનદી સો વહી જાય કાળ આ;
 વહી જતી ગંગતીરે બિભી જુએ
 વારાણસી બ્યોમ જતા યુગોયુગોઃ
 વિધાત્રી શી ભારતભાગ્યને ઘડે.

અઠયાય ૨૯ મો. યુગસાક્ષિણી
 અનન્તની રેખ શી ગંગ છે પડી;
 વારાણસી ત્હાં બિગતા યુગો જુએ,
 અને જુએ આદ્યમવા જતા યુગો,
 કાશીપુરી ધર્મપુરી ધરાતલે
 યુગો-યુગોની યુગ-સાક્ષિણી પડી.

પુરોના સુષુતો વણે, સુષુતો ધર્મ-ધર્મના,
 જતો હતો હરિસંઘ ધર્મની નગરી બાણીઃ
 આનન્દે હસ્તિનું વૃન્દ બાણે હસ્તિવને જતું.
 ખૂંદતો મોજતો કોતો જૂગોળ ને, ખગોળને.

મહીની મહાવાતામાં ભાસતો પંથ દૂંકડો.
 કદપનાદષ્ટિએ પેજે સંઘ વારાણસી પુરી;
 યુગો યુગો સંભારીને શ્રી હરિ કિરણો પૂરે :
 કાશીને અધિકી પૂજ્ય કદપના-કિરણે કરે.
 એકદા જળની પાળે, આંખુ-નંખુની કુંજમાં,
 હરિએ સત્યયુગ સંભાયો, યુગોમાં યુગસત્તમ;
 ત્રેતાના ત્રાતા સરીજો, દ્વાપરથી દ્વિધા મહદ્.
 'આર્ધાવર્ત દીધો આર્યે એનાયે પૂર્વકાળથી,
 વહે છે બહેણુ ગંગાનું, તીરે વારાણસી જીભી :
 અલક્ષા છે ગંગાઘાટે અયોધ્યા સરથૂતટે.
 અયોધ્યાના રાજમહેલો બેગી શા બેગ-ગૌરવી;
 શીલથી સત્યથી સોહે પરં પ્રહ્લસભા સમા.
 રાજેન્દ્ર યોગીના જેવા, રાજેન્દ્રી મૃદુ યોગિની.
 યજ્ઞો થાય, ઋષિ આવે, ભણે ત્હાં પ્રહ્લચારીઓ;
 પુરી ગાળે શ્રુતિમન્ત્રે સત્યયુગના સિંહાસને.
 પુણ્યાણુ નરનારીનાં પુણ્યથી કાળ કમ્પતો;
 કને હતું પ્રહ્લાવર્ત, પ્રહ્લર્પિજોનું ધામ જે.
 હરિચન્દ્ર નામે રાજા સત્યનો અવતાર ત્હાં;
 સૂર્યવંશે સૂર્ય ણીજો, એવો પ્રભાજરો હતો.
 પ્રભાવે પૃથ્વીના જેવો, સત્યે સ્થાયી હિમાલય;
 ચળે હિમાલય તહોયે ચળે ના રાજસત્યથી.
 નહોતું અકાળે મૃત્યુ ત્હાં, દીર્ઘાયુધી દીપો જગે;

અખંડાનન્દે ઘટાઓ ગાજતી દેવમન્દિરે.
 નરો નારીઓને સોહે નરોને સહોમ્ય નારીઓ;
 દમ્પતીની બેલડીઓ દામ્યત્યધર્મમાં રમે.
 બ્રહ્માનાં તેજ તેજસ્વી એમ ત્યાં યુગ વીતતો.
 એકદા કલિની છાયા ઋષિ-હૈયે પડી ઘડી;
 સત્યનું પારખું લેવા કૌપથી ઋષિ કૌપિયા.
 ટીપી તાવી ઘસી કાપી પરીક્ષે છે સુવર્ણને;
 એમ હરિજનોનેયે પૃથ્વીમાં પારણે હરિઃ
 પારખીપારખી એમ સારવે શુદ્ધ કાંચન.
 શુદ્ધ કાંચન તે સન્ત અશુદ્ધ એ અસંત છે.
 હરિચન્દ્રનાં સત્યનાં ઋષિએ લીધ પારખાંઃ
 રાજ્ય લીધું, પાટ લીધું, કાઢ્યાં કુલજનો વને;
 વનમાંયે વેઠ લીધી ગ્રીષ્મે મધ્યાહ્નઆગમાં.
 તારામતી તારિકા શી રાજને છાંયડી ધરે;
 રાહિત-એ રાજખાળ-રીઝવે' રાજપુષ્પ શો.
 પુત્ર-માતૃની પાંખડીઓ પિતૃને પ્રાણ પૂરતા;
 પિતૃનો દૃઢ વજાત્મા ધૈર્ય દે માતૃ-પુત્રને.
 છાડવેલી ગિરિછાય ને ગિરિછાડ વેલીને.
 પ્રારબ્ધીઓ પ્રારબ્ધના ભિગ્યાની જોય વાટડી.
 કાશીપુરી પધાયાં સૌ ધર્મપુરીની છાંયમાં;
 ધર્મની છાંયડી છાયે કેટલુંક કલિ રહે?
 જલાવીને છેલ્લી જ્યોત કલિ અલોપ થૈ ગયો.

વાયુ આવ્યો જુઓ કેણુ ? કેણુ વાયુ ગયો જુઓ ?
 અયોધ્યારાજ વેચાયા હાજ્યાંડાળને ઘરે;
 ઋષિને વિક્રય આપ્યો સેવા દીધી રમશાનમાં,
 પુત્રને લઈને રાણી, રહી કેા પ્રહ્લામન્દિરે;
 પાણી ભરે, વસ્ત્ર ધુએ, અન્ન વધ્યાં દીધાં જમે.
 વીણી લાવે વાડી-પુષ્પો ભાગ્ય-લખ્યાં પૂરાં કરે.
 ઋષિ ગયા ગંગાસ્નાને ઋષિ હૈયેથી ઊતરી,
 કલિ થેને કાલિનાગ ડસ્યો ત્યાં રાજપુત્રને;
 ગાળ રમતે રમતાં વાડીમાં પુષ્પ વીણતાં,
 સ્વામી શૂન્યા પુત્રશૂન્યા મૂર્છામાં મહિષી ઢળી.
 પુરે થયો હાહાકાર, ધૂળ ધર્મપુરી-ધરા;
 ગંગાનાં ઊલટાં બહેણુ વહે, ને ઊછળે બળે.
 ગંગા છાંટે અમી; મૂર્છા વળી ત્યાં પુત્ર-માતૃની;
 કાશી વિશ્વેશ્વરે જૂઝ્યા ઋષિને દીધ સન્મતિ.
 ધર્મ જૂલેલને ધર્મ હાજવ્યો ધર્મના પુરે.
 તારિકા શી તારામતી રોહિત રાજકુળી સમો,
 વેલી ને વેલીનું પુષ્પ, સંગે લૈ આઞ્ઞવૃક્ષને,
 રાજેન્દ્રને અયોધ્યા લૈ સ્થાપ્યા રાજસિંહાસને.
 સત્યયુગે મહિમા ગાયો એવા આ ધર્મધામનો;
 કાશીપુરી ધર્મપુરી ત્રિલોકે ચર્ચ ત્યારથી.
 નોધારાનો આધાર છેલ્લો ધરાનો પણ ધર્મ છે.
 ધર્મના ધિંગડ શબ્દો શ્રી હરિનાથ આચર્યા.

સુણે ત્હેનો નથી ધર્મ, પાળે ત્હેનો જ ધર્મ છે.
 'શ્રી હરિં સત્યયુગ ગાયો, કાળનો આદિકાળ જ;
 સત્યનો તપનો યુગ, મન્ત્રદ્રષ્ટા મહર્ષિનો.
 હરિચન્દ્રનું આખ્યાન, પુણ્યાળુ, પાપપાવન,
 સુણાવ્યું શ્રીમુખે આજ, પૂર્વે સુણાવ્યું ઉદ્ભવે.
 વારાણસી હતી પૂર્વે સત્યુગે ધર્મની ધ્વજા;
 ત્રેતામાંયે પ્રજવળતી ધર્મના અગ્નિહોત્રને!
 અખંડ જ્યોતે જલતી યુગો યુગોની સાક્ષિણી!
 પૂછ્યો કે સંધના સન્તે પ્રશ્ન એ ઇતિહાસનો;
 કાળસાક્ષી કાળવેત્તા વદ્યા પછી હરિવર.
 'સાચે! છે જ કાશીપુરી યુગોયુગોની સાક્ષિણી;
 હિમાદ્રિએ યુગો જોયા, કાશીએ પણ એટલા.
 એકદા વંદોળ વાયા હિમાદ્રિને ગિરિગિરિ;
 દૃષ્ટિદોષી દેહશોષી હિમતાં વાદળો ઊઠ્યાં.
 ઠંડારે કે સહસ્રાબ્દીએ એ અંઝાવાત વાય છે.
 ધનજવાળા હોલવાણી, વીખરાણી શૃંગાવળો;
 હિમાદ્રિના હેમકૂટો હેમના રૂપલા થયા.
 ત્હારે એક ઋષિવૃન્દ, વૃદ્ધ, આયુષ્ય-તીરથી,
 શીત સહી ન જૈ તેથી, ગિરિવરથી ઊતર્યું.
 ભમ્યા, ધૂમ્યા ભૂમિપાટે જગે ઉભાની શોધમાં.
 આથમ્યો એ, અને ણીજે આભમાં ચન્દ્રમા ઊગ્યો,
 ત્હારે આખ્યા અંગતીરે કોક ધીવર-દોરિયા.

દીઠો વહેતો મહાઝોઘ કાળના ઝોઘના સમો,
 અક્ષયપાત્ર શાં પાણી, ડુંગરજીચી લેખડો;
 હિમાદ્રિની શાન્ત શીત, ઉખા આબલ-સૂર્યની;
 ગંગઘાટે કીધા ડેરા, બાંધી ત્હાં પર્ણકુટિઓ.
 રમ્યા તીરે યજ્ઞકુંડો, નિમન્ન્યા નીરદેવને;
 કાળ જતાં યજ્ઞકુંડો થયા એ પ્રહ્લમંદિરો.
 પછી દિશાદિશામાંથી પધાર્યા પ્રહ્લચારીઓ;
 વૃક્ષછાંચે ગંગઘાટે ઋષિ ભણે-ભણાવતા.
 એહ ધર્મનગરી આ ગિરિ પ્રહ્લર્ષિની પુરી;
 ઠેક સત્યુગને યોગે પધારી અહીં યોગિની,
 આજ દ્વાપર દેજે છે દ્વાપરે દ્વિજતારિણી;
 કલિને પેળશે, ધોશે કલિમલકડતારિણી.
 છે વિશ્વેશ્વરની પુત્રી યુગોની યુગમાક્ષિણી.
 ત્રેતાની યુગદહેરોમાં કાશીમહર્ષિ-પુત્ર કો,
 લેઇને યજ્ઞનો અગ્નિ સિધાવ્યો દક્ષિણા-પથે.
 ગયો વિન્ધ્યાટવીપાર આર્યત્વ આર્યનું લઈ;
 અગસ્ત્યે પશ્ચિમઘાટે અગસ્ત્યાશ્રમ સ્થાપિયો.
 રાઘવેન્દ્ર ગયા'તા ત્હાં વને મૈથિલી-સંગમાં
 અગસ્ત્યે પ્રહ્લાસ અર્પ્યુ આવતાં ભાવિ વાંચીને;
 સંહાર્યો એહ પ્રહ્લાસે લંકેશ પ્રહ્લરાક્ષસ;
 ધર્મનગરીના પુત્રે અર્પેલા પ્રહ્લશસ્ત્રથી.
 અને ધર્મકાવડની પુણ્યકથા નથી સુણી?

એક પદ્મે પિતૃદેવ, બીજામાં માતૃદેવતા :
 રૂકન્ધે માતાપિતા ધારી પુત્ર તીર્થાવળે ધૂમ્યો.
 શ્રવણ કાશીમાં આવ્યો માતાપિતા બુદ્ધાવતો.
 કાશીવિશ્વેશ્વરે ત્હારે ભેયું ભાવિ પુરાણમાં;
 કહ્યું : 'બદ્રીકેદાર જાળે, અયોધ્યાપુર મા જતો.
 ઇન્દ્રાસન બદ્રીકેદારે, અયોધ્યે કાળખાણ છે.'
 વાંચી ભવિષ્યની પોથી, ભેઈ આગમ આવતાં,
 બોધે છે ધર્મનો બોધ ધર્મપુરી યુગેયુગે.
 આજ દ્વાપરની દ્રષ્ટા માતૃની દેવદષ્ટિએ;
 કલિ દ્રષ્ટા થશે કાલે કલિ કોભાંડતારિણી.
 કાશીવિશ્વેશ્વર-પુત્રી, પ્રહ્લાપુત્રીની ગોત્રમ,
 ભક્ષીને કાળને ઘાટે વહન્તા કાળને જીએ.'
 'ભગવન્ભાષ્ય નાંભાળે, ત્હોય પૂછું છું ભાવિ હું;
 ધીમતી ધર્મપુરીનું ભવાબ્ધિમાં ભવિષ્ય શું?'
 સંધની એક સાધ્વીએ હરિને ટહુકો કયો;
 શોધતી કાળના અન્ધો એ જિજ્ઞાસિણી ભાવિની.
 ભૂતભવિષ્યના દેવો જેહને પ્રણમે નમે,
 અન્નદયાં કેટલાં હોયે ભૂતભવિષ્ય એહને?
 હરિએ ભવિષ્ય ભાષ્યું કાશીપુરીનું દિવિધે.
 'જગે યશસ્વજી જેહ, અસૂયાપાત્ર થાય એ.
 જગે એક અનસૂયા જગત રંક વેળુ આ.
 અસૂયા ધર્મપુરીની આગામી જાગશે યુગે;

સર્વતોભદ્ર સંહાર ચેખશે બ્રહ્મપુત્રનો :
 આવ્યા'તા ગિરિઓમાંથી પાછા ત્યહાં સિધાવશે.
 રૂહેશે તહોયે ઋષિઋષુ કાળને ચોપડે વડે.
 પછી આમન્ત્રશે કાળ પાછા એ બ્રહ્મપુત્રને.
 ગિરિમાંથી ગંગધાટે સ્થાપવા ધર્મને પુના.
 કાળયોગે મહા પૂરે, મહાચે પૂરથી ભીતરે,
 ધર્મપુરી કાશીપુરી ભીગશે એમ આશમી.
 ઇતિહાસની પાળે બંહેશે અનન્તના પ્રવાહમાં.
 શાનેશ્વરો, યોગેશ્વરો, ધિંગા ધર્મપ્રવર્તકો,
 સંતો, મહન્તો, અર્હન્તો, પ્રસાપ્રભુ પ્રભાવિભુ,
 આવશે કાશીને ચોકે કાશી છતી જગેજગે.
 ભોગન્દરો, ભોગન્દરો, જંગી યુગપ્રવર્તકો,
 જયેમ્હુ જગના આવી, જયન્તો છતશે અહીં.
 કાશીના આ જગતચોકે અખાડા જ્ઞાનના યશે;
 કાશીનો જ સભાજિત યશે જગત સભાજિત.
 વિશ્વે ધર્મપુરી છે આ યુગોયુગોની સાક્ષિણી.'

એ ભૂમિ ને એ ક્ષણ ધન્યધન્ય હો !
 લેવાય જન્મ્યાં તાગ અયાગના વડા.
 પ્રોવાય જન્મ્યાં આંખડલી અનન્તમાં.
 બ્રહ્માંડની બ્રહ્મલીલા સ્મરી હરિ
 યુગોયુગોની યુગવારતા કરે.

અધ્યાય ૩૦મો • બ્રહ્મલીલા

જગે નથી નિઃસ્પૃહી કોઈ વીરી શું ?
જન્મ્યાં જગે એક જ માતૃજાતી,
પીતાં જગે એક જ માતાનાં અમી;
પ્રશ્નો પડે વેધક માડીનાઈના,
બહેની પૂછે, એ ન પુછાય કોઈથી.

માર્ગમાં વીર ને વીરી ગયાં'તાં વન વીણવા;
દિશાઓના ઘેરમાંહી, જગત્ની આમ્રપક્ષીમાં.
વાટમાં ત્યાં આમ્રછાયે મોરઢેલડ નર્તતાં.
ભાર્યો હશે અધૂરો એ માંડવો આમ્રપક્ષીનો,
કલાપીએ કલા ખોલી કીધો'તો રંગમંડપ;
નાંખતો'તો દિશાઓમાં કિરણો રંગરંગીલાં,
બેઠી એક નમી ડાળે વીરવીરીની બેલડી.
ભદ્રાસુપી મુજદ્રાનાં નેણલે સોણલાં રમે;
એક આંખે દ્વારિકા, ને એકમાં હસ્તિનાપુર.
પૂછે આયુધ્યને પ્રશ્ન, 'કો વધે ? સ્વામી કે વીરો ?'
લાગે આંખડી પેખે તે, કહ્યું માને ન નેણનું;
જગેથી અન્તરે જૈને આત્માને પૂછવી પછી :
'આસાચું ?' કે 'સાચુંએ ?' નાહિન્ડોલે આત્મડોલતો.
પછી વિધાત્રીને પૂછ્યું, વિધાત્રીયે ન બોલતી;
અને આલસની પાર પ્રશ્ન એ નાંખીને જિહ્વી.
જિહ્વી જિહ્વી નાર ખાય ઝોલાં આયુધ્યને ઝૂલે;

આત્માના હિન્ડોલ ડાલે, જેવા હિન્ડોલ નેણના.
 'કો વધે? વીર કે સ્વામી? વધે કો? સ્વામી કે વીરો?'
 'સાસરાથી મહિયર?' વા 'મહિયરથી સાસરું?'
 સુભદ્રા થાકી વીરાને પૂછે ત્હાં આમ્રપદ્મીમાંઃ
 'હૈયામાં હિન્ડોલ ડાલે, વીર! હિન્ડોલ એહ શા?'
 મોરલાની કળા ન્હાળી ડાલતી, ને વધા હરિઃ
 'મશ્ન પૂછ્યો વિશ્વ-મશ્ન, સુભદ્રા! સર્વભદ્રદા!
 વિશ્વ-હિન્ડોલનો ડાલ છે હૈયાડોલ તાહરો.
 જગતના ચોકમાં જાજે, શોધજે શું ન ડાલતું?
 વિશ્વ-હિન્ડોલ ડાલે છે, ડાલે હિન્ડોલ બેહું સૌ.
 વિશ્વનો ક્ષિર્વ આરોહ, વિશ્વનો અવરોહ એ.
 નેણલાંનાં મિયોન્મિયો, હૈયાના ધળકાર શા,
 જાય એ હૃદયેહૃદમાં જાય સાન્ત-અનન્તમાં.
 મોરલાની, કલામાં જો, 'જો મહાવૃક્ષની ઘટા;
 પિચ્છમાં પત્રમાં ડાળે ડાલે હિન્ડોલ પદ્મવે.
 સર ને સરિતા ડાલે, ડાલે તરંગ ત્રિન્ધુના;
 સૂર્યનાં કિરણો ડાલે, ધૂમે પ્રહ્લાંડ ડાલતો.
 વાડીની વેલડ જેવી સુભદ્રા! તુંય ડાલતી;
 ડાલે છે વિશ્વ હિન્ડોલે, સ્થિર શો વીર તાહરો.'
 'તેથી ત્હું મીઠું' ડાલે મોરલડી વગાડતાં.'
 ઢલડ કે વેલડ જેવો ઢાળ્યો પરાગ ખડેનડે.
 નેણલે વેણ ઝીલીને વીરી પ્રત્યે કહો વીરાઃ

'નથી ત્હારી નિરીક્ષા કે પરીક્ષા જોડી, જ્ઞેનડા !
 ડાલતાં એહ હિન્ડોલે, વીરી મ્હારી ! રમે ભૂલે;
 મોનું છે સાસરું સીને, સીને મહિયર છે રૂપુઃ
 પત્નીની પૂર્વે જ્ઞેનડા જીવનમાં વણાય છે.
 રમે, જમે, ધૂમે સંગે આયુષ્યના પ્રભાતમાં.
 વીરી છે માતની મૂર્તિ વીરો છે મૂર્તિ તાતનો.
 બન્ને છે ગૃહની શોભા ગૃહિણી-વેદનાં કૂલો,
 ગૃહિણી ગૃહની દેવી ગૃહિણી ગુણપીઠણી;
 ગૃહિણીસૂના નરના દેવોયે ન અહો હવિ.
 ગૃહિણી ગુણવન્તીથી વહે છે વિશ્વજ્ઞેણ આ.
 નારી છે નરની માતા પાંખ છે અગ્નિહોત્રની;
 બ્રહ્માએ શું નારી સર્જી વિસર્જ્યું સૃષ્ટિસર્જન ?
 ગુણુજો ગાંડીવધન્ના, દ્વારિકેશ સુદર્શની,
 કિયો છે અધિકો જોછો ? જગત્ત્રેતા કિયો જગે ?
 જગત્ત શ્રી હરિને વન્દે, વન્દે છે હરિ પાર્થને.
 નાખી ત્હાં મોરલે કેકા; 'સત્ય' 'સત્ય' વદી વદી.
 દેવળા દેવી શાં બિલાં મોરનું નૃત્ય નીખતાં;
 નીર્ખતાં શિવનું નૃત્ય બાણે કેલાસમાં શિવા.
 હરિએ ને સુભદ્રાએ પછી વીણ્યાં પડ્યાં કુજો;
 વનપકવ શાખશાખો પડેલી માર્ગ-માર્ગમાં.
 કલાપીની કલામાં ને ઢળ્યાં ઢલક પાયમાં,
 એકએક આસ્રસાળ ધરા-નૈવેદ્ય શી ધરી.

'ચાલો જૈયે; જુએ સંઘ વારાણસીની વાટને.'
 કહી ગયાં વીરવીરી વન્દીને આમ્રપદલીને.
 પછી થે એ આમ્રપદલી અમૃતપદ્મીના સમી.
 સંઘે આવી જુએ તો તો વિતંડાના ઝરે ઝરા.
 એક કહે: 'પ્રહ્મલીલા પ્રહ્મને વિશ્વભાર છે.'
 એક કહે: 'પ્રહ્મલીલા છે પ્રહ્માનંદ પ્રહ્મને.'
 ખીંખતા'તા પદ્મ પેરે પ્રહ્મને પુત્ર પ્રહ્મના.
 પ્રહ્મવિતંડા નીર્ખી એ ભદ્રા-હરિ હસી પડ્યાં;
 'પુત્રો પિતાને ખીંખે એ પ્રહ્મલીલા જ પ્રહ્મની.'
 ત્હાંતો ધાતા ધાઈ આન્યા બન્ને વિતંડવાદીઓ;
 'જોજતાં પ્રહ્મરે ખૂટ્યા, વિશ્વભેદ કહો, હરિ!
 પ્રહ્માનંદ કે પ્રહ્મભાર પ્રહ્મલીલા જ પ્રહ્મને?'
 એક કહે: 'આત્માનન્દી શે વહે વિશ્વભાર આ?'
 એક કહે: 'વિશ્વાનન્દી આનન્દે વિશ્વકુંજમાં.'
 આત્માનન્દી વિશ્વાનન્દી ખીંખતા પરપ્રહ્મને;
 ન પ્રીછે દેા પરપ્રહ્મ, ન પ્રીછે પ્રહ્મની લીલા.
 ચેંખી ઝંડો વિતંડાનો કહે હરિ વળી હસી:
 'માણો છો કે વહો છો વા લીલા અવનની જગે?'
 ઝંખવાણા પૃચ્છકો એ; રહડ્યાં પૂર શમો ગયાં;
 વિતંડાના વાયુચક્રે હરિની વીજળી પડી.
 દીર્ઘ અવનના પન્થે જોયું ઉત્તર શોધવા.
 જોયો પડ્યો ભૂતકાળ, જોયાં અરણ્ય વાડીઓ;

ભોમ લૂંટાં વેરી-વેરાણી જીવનપાંખડી પડી.
 ઢાળ્યાં નેત્રે નિરાશાના હતાશો હરિને જીએ.
 હરિ જીએ હતાશોના હૈયાના ધળકારને.
 પ્રહ્લાંડમાં પ્રહ્લાદીલા હરિનો સંઘ ન્હાળતો,
 પછી પ્રોટા શંખનાદે, મ્હોટેરા મૃદુ શોરથી,
 વધા હરિ મહાશબ્દો વિશ્વનેય સુણાવતા.
 'જૂઠ છે પ્રહ્લાના ભેદો, ખોજીએ લાવથી ભલે;
 ચૂથશો મા, પીંખશો મા, કેા પરાગાર્થ પાંખડી.
 આછા રૂહેએ વિતંડાના વૈભવી વાયુચક્રથી;
 મન્યશો મા પ્રહ્લાને કેા વિતંડાવાદમંથને.'
 ને પછી મોરલીકંઠે મીઠડા ટહુકા ઝયાં:
 'પ્રહ્લા જાણે પ્રહ્લાવાતાં, કે જાણે પ્રહ્લાના જનો;
 સંસ્કૃતોની સંસ્કૃતિને જાણે-માણે શું પ્રાકૃતો?
 કરે છે કેા મહાકર્મ પુણ્યનુ વા વીરત્વનુ,
 કુવારા ત્યાહરે કૂટે હયે આનન્દધારના;
 જાણ્યા-માણ્યા ધણાઓએ આયુધ્યનાજયો સમા.
 જીવિતાનન્દ જીવેને જે સજ્જીવન જીવવે,
 પ્રહ્લાને પ્રહ્લાવીલામાં જીવિતાનંદ એહવો.
 ખીજમાંથી વૃક્ષ ખીલ્યે આયુસાદ્ય ખીજનુ.
 નારીવેલ સંતાન મ્હોયં જગત્ મ્હોરેલી લક્ષ્મીશી.
 નહિ દિવસ કે રાત્રિ, વન્ધ્યા સન્ધ્યાની સન્ધિકા.
 પ્રકુલ્લવું ને મ્હોરવું ધર્મ ઐતન્યમાત્રના.

પ્રપુલ્કન કે વાર્ધક્ય જડ ને શળને નથી.

પદ્મ સ્વયં પ્રદ્યાંડ થીને પ્રકુલ્લે કૂલકૂલડે.

પ્રકુલ્લે છે પુષ્પપુષ્પે વાડીમાં પુષ્પવેલીઓ;

એહ છે સહુ વેલીના આત્માનાં કૂલકૂલડાં.

ભાર છે, આનંદ છે ના કલાપીને કલાપનો,

પ્રદ્ય એમ કલાપે છે પ્રદ્યાંડની લીલાદલા:

પાથરે વિશ્વપજથારે પિચ્છપિચ્છો સ્વઆત્મના.

વમન્તે ને વમન્તે આ આંખો મ્હોરે, ફળે પછી;

આનન્દે આમ્ર આનન્દે ને આનંદાવતો જગત્:

મમર્ષીને રમાનન્દ, અર્ષી રસકટોરીઓ.

જેવા રાસે રમી રીઝે - રીઝવે રાસધારીઓ,

આનન્દે ને આનન્દાવે પ્રદ્ય પ્રદ્યાંડ રાસધી.

સૃષ્ટિ છે આનન્દ અર્થે સૃષ્ટિ ને સૃજનાગ્ના.

ખાણાવળી આનંદે છે રણે ખાણાવળે રમી.

આયુધ્યાનદ માર્થક્યે માણે ખાણાવળો રણે.

પ્રદ્યાંડનાં ખાણુખાણો વિમર્ષ આત્મઆપથી

રમીલી રમણા ન્હાળે પ્રદ્યાંડે ખાણુખાણીની:

માર્થક્યને માફ્યને આનન્દેન્હાળી ન્હાળીને.

વિરાજ આત્મએકાન્તે કવિ કે કવિતા રચે,

મર્જ નવદ્યાં પ્રદ્યાડો, મર્જ અર્થે અનંતને.

માણે ન્હારે કાવ્યાનન્દ કાવ્ય વિસ્તારમાં મહદ.

કવિનુ છે મહાકાવ્ય વિસ્તાર કવિઆત્મનો;

મહા પ્રહ્લાંડ છે એમ આત્મવિસ્તાર પ્રહ્લનો.
 વિશ્વકવિ—વિશ્વકાવ્ય લખે અનન્તને તટે
 પરપ્રહ્લ કાવ્યાનન્દે આનન્દે છે અનન્તમાં
 ન્હાળી ન્હાળી રમતું આ મહાનાટક વિશ્વતું
 પ્રહ્લાંડે લટકે દહેરે પ્રહ્લ પ્રહ્લની સન્મુખે
 નિશા નિશા નિશાનાથ, દિનાનાથ દિને દિને
 પાથરે પૃથ્વી-પગથારે વિસ્તારી કિરણાવળો
 આનન્દે? વા અનાનન્દે? રસાનન્દે રસિકના
 છે કિરણાવળો વિશ્વે, વિસ્તાર સૂર્ય—ચન્દ્રનો
 આયુષ્યાનન્દ માણે છે વિસ્તારી સૂર્ય ને શશી
 શૂન્યમૂઠ, એકલપંડી વાંઝિયો પિતૃનો ઋણી
 એ છે આનન્દમૂર્તિ? કે ભયો સંસાર વિસ્તર્યો
 સંસાર છે સંસારીનો આત્મવિસ્તાર આપતો
 આત્માનન્દી! વિશ્વાનન્દી! પ્રહ્લાનન્દે વિલાસને
 ચક્ષુને પેખવે ભાર, જિહ્વાને ભાર જોલવે
 એટલો વિશ્વભરને વિશ્વનો ભાર વિશ્વમાં
 પ્રહ્લલીલા નથી ભાર, પ્રહ્લવિસ્તાર સાર છે
 મહદ્ પ્રહ્લ પુવારો છે મહાપ્રહ્લાંડ પ્રહ્લનો
 પ્રહ્લાંડે પ્રહ્લલીલા આ પ્રહ્લાનન્દ જે પર
 રસીલો રમણારંગે રમે છે જે રસેશ્વર
 પેખશે વારાણસીમાં વિશ્વેશ્વર વિશ્વ જોલતા.

અનન્તમાં એકલડો ઊભો હતો,
 અનેક ચૈને અલબેલ એક એ
 રમે ધૂમે વિશ્વ વિશે રસેશ્વર.
 અનન્તના આંગણિયેથી ઊતરી
 પ્રહ્લાંડમાં પ્રહ્લાલીલા ઠરે હરિ.

અધ્યાય ૩૧ મો. વદકલત્કપિ
 ચીલા નથી સાગરમાંહી નાવને,
 ચીલા નથી કેા નભમાં વિમાનને;
 તથાપિ માર્ગો પુરપુરના પડ્યા,
 જાંધી છ તહોયે સરિતાની પાજનેઃ
 પાડે ચીલા સન્તન પ્રહ્લાતીર્થના.

કોતરેલું ગંગનીરે મહાકોતર કેા હતું;
 પ્હોળું, ઊંડું, બેહુ બેહું પ્રહ્લંગેલી શુદ્ધ સમું.
 ન્હેરામાં જાણેય તીરે જળ ને વેળુના તટો.
 નીચી લેખડની ધારે હતો પડાવ સંઘનો.
 બોરસળીની કુંજે મૃદુ સુગન્ધ-પુજમાં.
 નિર્મળી ને નિષ્કર્મ નીરસેર સરી જતી.
 મહીં પરાગની વેલો જતી'તી ગંગમાં વહી.
 હર્ષથી શ્રી હરિએ ત્યાં તમસા નામ પાડ્યું.
 ન્હાયાં ઘોંચાં ધ્યાન ધર્યાં હરિનાં પરપ્રહ્લનાં;
 વૃક્ષ-વૃક્ષે વીણ્યાં પુષ્પો ગૂંચ્યા કિરીટ-હારલા.

લીધાં વિશ્વેશ્વર કાજે પુષ્પોયે અભિષેકવા.
 જૂમખેજૂમખે સંઘે જૂલતી ઝોળીઓ, ભરી;
 સફલાવની સુગન્ધોથી હૈયાં ભર્યાં હુલાસતાં.
 ધીરે પાયે એક પન્થ હતી વારાણસી પુરી.
 દ્વારામતી હતી દીઠી, કેવી વારાણસી હશે ?
 જવેરાતે જડેલી ? વા મટેલી બ્યોમન્તારલે ?
 શોધતો'તો હરિસંઘ આભને અવલોકતો.
 દૃષ્ટિને દૃષ્ટિની પાર નાંખતો કૈંક નીર્ભવા;
 નીર્ભતો નભની ધાળે નભે પડી પ્રતિકૃતિઃ
 નેહથી નીર્ભાનીર્ભાને અન્તરે અવધારતો.
 — વિશ્વંશર વિશ્વેશ્વર એ છળીમાં વિરાજતા.
 આબ્યો કેા પ્રહાર્યારી ત્હાં વનનાં ફૂલ વીણવા.
 વીણતો આશ્રમે વેદો, વીણતો વનમાં ફૂલો.
 અંગે મૃગની મૃગછાલા, કેાપીન ને કમંડળું.
 કેશાવળો જૂલે; દંડ હાથમાં પ્રહાર્યરેનો.
 આંખડલી ઉઘાડેલી નભે પીતી હતી જગત.
 સંઘે દીઠો ઋષિપુત્ર રમન્તા દેવપુત્ર શો.
 વીણે પુષ્પો, વીણે પત્રો, વીણે ઇન્ધન યજ્ઞનાં.
 વીણે પડી વૃક્ષછાલા વેલીની વિટપો સમી.
 વીણે વીણે; વીણી વીણી કરે કમંડલુ ભરે.
 પૂછે ઋષિપુત્રને ત્હાં સંઘની સાધ્વી સુન્દરીઃ
 'વીણીને વૃક્ષછાલા આ કરશે શું, કુમારશ્રી ?'

જાણે કાદમ્બરી પાછી પુનર્જન્મે પધારી કેા !
 'દેશુ વલ્કલ ઋષિને; વલ્કલઋષિ મહર્ષિ છે.
 જાવ છો ધમપુરોએ ? આવો છો દૂર દેશથી ?
 મેઘ-મહિમા ગાજન્તા નથી વલ્કલઋષિ સુણ્યા ?
 શબ્દમાં શબ્દ મોવાયો, નેત્રે નેત્ર મળ્યાં-ઢળ્યાં;
 તારામૈત્રક કુંજઆરે રચે તારકતારિકા.
 ને પછી સંઘની સાધ્વી ઋષિ-નામાભિધાનથી,
 હલેતી પુષ્પમાળા શી, હસી હેયે વસી ગઈ.
 પન્થે ગયો ઋષિપુત્ર, ને સાધ્વી ગઈ સંઘમાં.
 નેત્રમેળો શબ્દમેળો ક્ષણનો એહ ચૈ ગયો.
 અનન્તા ઇતિહાસોને ક્ષણે છે સજતી ક્ષણે.
 આળ્યા તમસા-તીરેથી શ્રી હરિ કુંજઘાટ ત્હાં.
 કાશીવાટ જોતી જોઈ સંઘની સાધ્વી મુંદરી.
 ઢીઢી અનોખી કેા જ્યોત અગ્નિની અગ્નિહોત્રના.
 હતી રેખાવળો ગેળી સંઘની સાધ્વી-લોચને.
 'વાગી શું હોર વાયુની ? વાગ્યા પરાગ પુષ્પના ?
 પડી છે આંખમાં રેખા અનોખી વિધિએ લખીઃ
 આયુષ્યના અક્ષરો એ જિગે સુદૃઢને જિગ્યે.'
 ઢાળી દષ્ટે, નીરકંઠે સંઘની સાધ્વીએ કહ્યુંઃ
 'આવ્યો'તો કેા ઋષિપુત્ર, વિશ્વેશ્વરે શું મોકલ્યો ?
 આવ્યો-ગયો આયુષ્યેએ, પાડી રેખા ચિરંજીવ.
 છે વલ્કલઋષિ એક કાશી-વિશ્વેશ્વરઘાટમાં ?'

'ઝોણુ આ અંજનો આંજ્યાં? અનોખાં ને વિધિલખ્યાં?
 ભલે; ભદ્ર હજો તહારું ગંગાએ ઋષિઘાટમાં.
 કલ્યાણક હો, કલ્યાણી! ભવિષ્ય ભૂતકાળથી.
 કહીશ આજ સન્ધ્યાએ વલ્કલઋષિની કથા.
 અર્ધ ઉઘાડી જનતા લગ્નભવેલથી ઢાંકતા :
 ઊછળતા સાગરને , માઝામર્યાદવેલ શી.
 તમસાના જળે ન્હાઈ આવજે પછી સંઘમાં.'
 હરિ ગયા હરિસંઘે, સંઘસાધ્વી ગઈ જળે.
 ન્હાઈ શીલશીળી થાવા, નેત્રને નીર છાંટવા;
 રમતેલા હેયે વાગ્યા નેત્રડંબ ઉતારવા.
 જળે સાંભરી તમસા સાંભર્યા વાદ્મીકિ ઋષિ;
 સાંભરી પંથવટી, ને સાંભર્યા સમજનકી.
 નિષ્કર્દમ નીરમાંહી ન્હાઈને થઈ નિર્મળા;
 જપી ગાયત્રીનો મન્ત્ર પાછી ગૈ સાધ્વી સુન્દરી.
 પછી ગૈ ભોરસળીની કુંજમાં કુંજછાંચડે;
 નીર છાંટયે વળી યૈ એ ફેરતી કૂલમાંલિકા :
 સુકાયેલી સાધ્વીની સૌ સુગન્ધો યૈ સજીવન.
 વાયુ શબ્દ-શીળા વાયુ મીઠી નીંઝણુ નાખતા;
 ઢળી નીંઝણુમાં સાધ્વી મન્દ મધ્યાર્જ્જુતાપમાં
 નિદ્રામાં સોણલાં દીઠાં, દીઠી હરિની દ્વારિકા.
 રવમામાં સાગર દીઠો સાગરે દીઠ શામળો;
 પાડે સાગરમાં ચીલા, આલના પણુ ગાલમાં.

ગેળના મહાગેળી એ ગેળમાં માર્ગ કૈરતા,
 કૂહાંક સમળા-ચકાવે કૂહાંક ગરુડદ્વિ શા,
 કૂહાંક અર્ધચન્દ્રાકારે, કૂહાંક સૂર્યની જ્યોતિ શા;
 હતા સર્વે મહામાર્ગો પ્રહ્લના' પ્રહ્લતીર્થના.
 એક જતો પુણ્યલોકે, ને એક યજ્ઞલોકમાં;
 એક જતો સત્યલોકે, ને એક વપલોકમાં.
 લોકલોક વીંધી એક જતો'તો પ્રહ્લલોકમાં.
 સર્વે અનન્તના ચીલા અનન્તાવિધ મહી વહે.
 શિલા-શિલાપરે માર્ગે લખ્યું હતું 'હરિ' 'હરિ'.
 સર્વે માર્ગો કાંટતા'તા પુણ્યના પુણ્યોઠથી.
 ભાગ્યા સમારતા ચીલા સન્તો ને સંપ્રદાયકો.
 સિન્ધુ સત્કારતો પન્થો માનીને પૃથ્વીના પુલો.
 ગેળ એ ઝીલતી માર્ગો મહામન્દાકિની ગણી,
 દિશાઓ ધારતી હૈયે હૈયા-રેખાવળો સમા.
 દીઠી એ માર્ગે ઊતરતી સાધુતા સાધુદેશથી;
 ફેલેતી'તી સંઘસાધ્વીને, 'જજે આ કોક માર્ગમાં.'
 સ્વપ્નદેશે સાધુદેશે રમન્તી સાધ્વી સુન્દરી.
 હતાં ત્યાં પોપટ-મેના ડાળ બેઠાં સન્નેડલે.
 આપે-લે એકબીજાને ઝીણીઝીણી કેળી વીણી.
 ચંચુ-ચંચુ રસ પીતાં ફૂલોને ચૂગતાં હતાં.
 વીણુતાં ચૂગતાં વાગી કોકની ચંચુ કોકને;
 દહડી પડ્યાં પંખીઓ એ, પાંખો મારી પરસ્પર.

ઠેપે ચિચિયારી ક્રીધી કુદ્ધ સ્વરે ઘટાભરી.
 જાગી ગૈ સંઘની સાધ્વી, જાગી જોયું ઘટા મહીં;
 જોયા દાંપત્યના કલેશ, જોયું દામ્પત્ય-જીવન.
 મધુરું અધૂરું ભાસ્યું, આશાભગ્ન નિરાશ થૈ;
 ઠેકાની ભિગતી કળીઓ અંખવાણી સુહામણી
 જાગીને જોયું તો સૂર્ય આભમાં નમતો હતો.
 ગંધ સંઘે; પડી રહ્યાંજ; તેજ આથમતાં હતાં.
 પછી, નિત્યકથા ક્રીધી જ્ઞાની-વિજ્ઞાની ઉદ્ભવે;
 પૂર્વજોના પૂર્વજોની, સૃષ્ટિના આદિકાળની;
 માનવીની માનવતા, માધુરી નરનારની,
 સંસ્કૃતિના સંસ્કારોએ ઓપી લેાપી ન, ત્હારની.
 'અવનીના આદિકાળે હતું સન્ધું મુખાળવું.
 વસતા વનના મેદોલે ઘટાઓના અરૂણલે;
 સરો સ્ત્રોતો પાણી પાય, વાદળી છાંયડી કરે.
 શુદ્ધાઓની ગૂઢતામાં ગિરિના ગોર ગારવે,
 મહીના મહિમાખેળે માનવી રમતાં હતાં.
 બુદ્ધિએ સ્વાભાવિકતા ખૂઝવી નહોતી, ત્યાહરે
 એવાં હતાં નરનારી, પૃથ્વીનાં દ્વય નેત્ર શાં.
 ઉદ્ભવે કલ્પના-ચિત્રો ચીતર્યા ચક્ષુ સન્મુખે;
 પ્રાતના સાધિયા જેવાં રંગરંગી ત્રિભંગિલાં.
 પછી હરિએ કથા કરી દાખવ્યું કાળદર્શન.
 ભૂંસી કલ્પનારંગોને, ભૂંસી અજીઠ ઓપને.

'સપ્તિના સજનકાળે, પૃથ્વીના એ પ્રભાતમાં,
 ના હતો કેા મહાભેદ પશુ ને માનવી-જગે.
 પશુઓ માનવી જેવાં, પશુ જેવાં જ માનવી.
 ભમે લોભે ભૂત જેવાં, જમે એકુંબૂકું પડયું.
 પીએ પાણી મુખ માંડી સરિતા-સરનાં જળે;
 છાડ્યા શું માનવીલોકે વનમાંના વનેરઓ.
 નહોતા યજ્ઞ, નહોતી વેદિ, મન્ત્રો-ઋચાનીવાત કૂચાં?
 હાથીમાં હાથીના જેવા, વાઘમાં વાઘના સમા.
 ઘેરતા પશુની પેરે, પહેરતા તરુપાંદડાં;
 હેરતા જ્ઞાન અથો શા કામકામી પરજી શું.
 લભ નહોતાં, સૂત્ર નહોતાં, ના હતો અગ્નિહોત્ર કેા;
 ધર્મ નહોતો, ન્યાય નહોતો; જોમ એક છતે જગત.
 હતો એ માનવીલોકે પશુયુગ તમોભયો.
 એ કાળે કેા મહર્ષિએ મહામાનવતા 'રમરી,
 રથાપિયો માનવીલોકે માનવીયુગનો દ્વજ.
 વૃક્ષની નિટપો ગૂંથી રચી ત્ત્કાં પર્ણકુટિઓ;
 વૃક્ષછાલા વેલછાલા ગૂંથીને ક્રીધ વલ્કલો.
 લભો કરી પશુભાવ વિસર્જ્યો મનુષ્યમાં.
 ગૃહો રથાખ્યાં, કુળો રોખ્યાં, મહાસંસાર પલ્લવ્યો.
 યયાં ન્યાય નીતિ ધર્મ, યજ્ઞો મન્ત્રો મહાપ્રભ.
 કવિતા પાંગરી ઊઠી કેાટિ મ્હોરે ખીલ્યો દ્રુમ;
 પ્રવત્યો માનવીયુગ, પશુનો યુગ ઊતર્યો.

નારીત્વને નારીલોકે નૃલોકમાં નરત્વને,
 રોષે, ઉછેરે, ખિલાવે માનવતા મહાજનો.
 પુણ્યને પન્થ પૃથ્વીમાં પારે ચીલા ચિરંજીવ.
 વાવી ગયા પૂર્વાચાર્યો લણીએ આજ આપણે.
 એમ આ પૃથ્વીલોક, પાયરી પદરી વહી,
 નાથ છે બ્રહ્મચારીએ બ્રહ્મપુત્રે જનનમાં.
 મહાજનો મહર્ષિઓ, મનુ, અંશુમનદે,
 જગતશુકના ગોત્રને વસે કાશીપુત્રે દશ.
 આ યુગે વસ્કલકપિ કપિ છે એક ગોત્રના;
 હેહધારે હ્રદાધારે અર્પે આપણ પૃથ્વીને.
 હે છે ભોજન ભૂખ્યાંને નત્રને હે છે વસ્કલો.
 પાળે છે ને પળાવે છે નાજ મર્ચાંધ ધર્મની.
 વણે છે ને વહેંચે વહેંચે વિશ્વદાકતાં.
 રૂહે છે પર્ણકૃતિમાં શ્રે નિર્દમે નિરપદીર્નિત,
 ભણે છે ને ભણાવે છે, સ્વપ્રેરણા ધર્મ શાશ્વત;
 ઓમ વાંધી જના આત્મ કાશ્યપે પ્રવાલોકના.
 કાશીમાં કૌતકે એકે, ધર્મોદ્યમની એ ભૂમિ;
 યશે અંશુમણી સાધ્વી. સાધ્વી અંશુમણી યશે

મનુષ્યલોકે પશુયુગ પૃથ્વીથી
ઉતારીને માનવીયુગ સ્થાપિયો;
સંસારના સાગરને ચ શીખવી
ગાળા, મહામાનવતાની પ્રેરણા;
કાશીપુરે એ યુગસર્જકે થયા.

અધ્યાય ૩૨ મેા - કાશીદર્શન

રમે નલોમડળ ધૂમ્રવાદળાં,
ધૂમે નલોમડળ વેદધોપણા;
સદ્ધર્મના સંસ્કૃત ધર્મતેજથી
કાશીપુરી ધર્મપુરી પ્રકાશતી:
આખંડ આશ્છાદન ધ્રુવનું હતું.

પ્રભાતે પૂર્વના બાલે નાંખી નલે કુંજી પ્રભા,
મધુરી, માર્દવવન્તી, વિશ્વાનંદી, સુધામરી.
નિદ્રાત્યાગ્યે આત્મભગ્યે, જિડયો સંઘ ઉમંગીલો.
દષ્ટિ હતી દેખવાની દર્શન વિશ્વનાથનાં.
સ્નાનસંખ્યા પરવારી, દેહાત્મે નિર્મેળે યર્ષ,
પથે પડયો હરિસંઘ ધેખવા પરમાત્મને.
સ્કન્ધે બોરસળી—જોળા, મને રમે મનોરથો.
ધૂમે આશા—અભિલાષા લોચનો એહવાં ધૂમે.
જિડતી'તી આમ મધ્યે ધર્મની પડછાંચડી;
પડતી એની છાયાએ છવાતી પંચ પાથરી.

પાય પાડે તેમતેમ પાંગરે પ્રેરણા પથે.
 હિમાદ્રિગલીરા પુરે ગંગા આમન્ત્રતી હતી.
 આમન્ત્રતા વિશ્વનાથ વિશ્વવહન્ત ચક્ષુએ;
 બ્રહ્મર્ષિની ભાવનાઓ આમન્ત્રણેય આવતી.
 આત્મા કહેતો, 'વિશ્વેશનાં ચક્ષુ આજે પહોંચેલા.'
 ઉડન્તાં પંખીઓ જાણે આવતાં આવકારવા.
 વહન્તી વાયુની હહેરો હહેરિયાં ઉરમાં ભરે.
 ઓમમાં વાદળી આવે, અનોઠા મન્ત્ર લાવતી.
 મૂક શબ્દે 'ભદ્ર' ભાળે માર્ગમાંનાં અણુઅણુઃ
 આનન્દતાં બ્રહ્માનન્દે હરિનાં સાધુ-સાધ્વીઓ.
 પછી માંડી માર્ગવાર્તા હરિએ હરિસંઘનેઃ
 'માર્ગે' વેધું પડ્યું આ સૌ ઉચ્ચરે કાળની કથા.
 નીખે પેલાં જેતરોમાં, કાલ શો જૂલતો જિલો !
 પંખીડાં કણ વીણે છે કલ્લોલી કિન્નકિલાટતાં.
 ટોવાને કે નથી ટોયો, આરોગે અવધૂતિયાં.
 સુદમદ્યે વળી જોજો, જોયો કાશીનું કૌતુક.
 એક કણ ચૂગે એના કૂટે પાંચ કણો નવા.
 પૂર્વ એક અવધૂને અર્પી છે એવી આશિષો.
 ખૂટયા ન ખૂટે કૂહારે ભંડારો કે બિંધના;
 એકએક જેતર આ અજેપાત્ર મહર્ષિનુ.'
 'અને આ કોતરો જિંડાં પૃથ્વીની ન્હાની નાડી શાં,
 કોતરેલાં ગંગનીરે; ન્હેરાં છે નીરનાં મહર્ષિ;

કાલની તમસા જેવાં, નિર્મળાં, નમણાં મીઠાં.
 દેવદેવોમાં નહેરાંતીરે પાંડુ સેના પડી હતી;
 તાતી કરી ભીષ્મતાતે સજીને શસ્ત્રવર્ચસે.
 અને આ વડની માળા, જૂલતી ને ઝૂમતી;
 ડાલતી મેઘમાળા શી ગોરંભે છે ઘટાઘટા.
 અધોમસ્તક જૂલે છે ઘટાજૂલે તપેશ્વરે.
 તરુતળે તરુશાખા હીંચે શું ગેળી હીંચકે ?
 એક પાથે ઊભા દેાક, દેા ઊભા કંક-માંડણે.
 વૃક્ષવૃક્ષે ન્હાળ ભદ્રા ! નીજે છે ત્હાં અનોખું કે ?
 ન આ વડવાઈ જૂલે, જૂલે છે એ શરાવળો;
 વૃક્ષવૃક્ષે ડાળડાળે પડેાવેલી પિતામહે.
 વીરના ફેલેણના જેવા ફેલેણ ફેલે કાશીરાજને.
 પાંડવોના પિતૃ કેરે પેખ આ યોવનોત્સવ.
 ધર્મક્ષેત્રે કાશીક્ષેત્રે પિતામહનુ પ્રાકમ.
 અને આ બહામ જીવેરા વિસામા પન્થપન્થના.
 પીપળાની પાળ જેવા, બારાના બાર ઝીસતા.
 આબ્યા'તા કાશીયાત્રાએ એકદા દેા ઋષિવર;
 સ્કન્ધે પાનાં પુસ્તકનાં બે બે ઝોળા ઢળ્યા હતા.
 રહડ્યો 'તો માર્ગથાકોડો યાત્રાના તીર્થયાત્રીને.
 શોધ્યો દેા વિશ્રામઘાટ, ઘાટ દેા સાંપડ્યો નહિ;
 અને સાંજે પીપળાની છાયા છેટી ગઈ હતી;
 જેમ આથમતે કાળે ભાગે દુર્મિત્ર-મંડળી.

થાકીને હોંચ વેળુમાં નાખ્યા ઝોળા ઋષિજીએ;
 પીપળાને શાપ દીધો, 'કૂટો પેપડી, મા ફળો.'
 પિપ્પળપાળ જેવા આ પીપળેપીપળે પછી,
 બન્ધાણુ છે વિસામાઓ સંસાર-વિશ્રામઘાટ શા.
 પાસે પરબો પાણીની પન્થીને પાય પાણીડાં.
 કાળઘાટે કોક કોળે પ્રહર્ષિ ત્હાં સભા ભરે.
 પાળેપાળે ઋષિરાયો, ઘેરો માનવઘેરનો.
 ગાણુ શાં અહીંથી નાખે આશ્વિનો કાશીપુરને;
 શાઓના રણુખેલો કારમા કુરુક્ષેત્રથી.
 સદા ધર્મવિસામા છે વિસામા કાશીતીર્થના.'
 કાશીના વિશ્રામઘાટે પન્થે પિપ્પળ-છાંચમાં,
 ઉતાયો હરિએ ઝોળો વટેમાર્ગુની વાટનો.
 પાથયો પંથનો થાક છવરાતો એહ છાંચમાં.
 કાળના દૂતના જેવા કાળા ને કોક શામળા,
 કાકપંખી બિડચાં ત્હાંથી ગયાં દેવા વધામણી.
 ત્હાં સહસા રુકમિણી પૂછે, 'કાશીની કેવી નારીઓ ?'
 'નીર્ખળે જઈને નેહે.' પતિહાર્યે હરિ હસ્થા.
 'ધમશાસ્ત્રે ધર્મવન્તી ગંગાએ પરિશુદ્ધિલી,
 ધર્મની વેલીઓ જેવી, કાશીપુરીની નારીઓ.
 એકએક ઋષિપત્ની ઋચા છે વેદમન્ત્રની.
 ગંગાની લહરે લહરે લહેરે, લહેરખા સમી;
 નીરમાં તરતાં બણે મસ્તકો- પદ્મડોડલાં.

વાહણી વજ્રમાં સોહે વહન્તી. વાહણી સગી,
 પદ્મની કુળીઓ જેવી પરાગો ઢાળતી પથે.
 રમે બહે રસો સર્ગે ઢાકવન્તી, કુમારીઓ.
 બીખનેયે મોહ યાય ગુણોથી ગુણવન્તીઓ;
 ગાંગેય ગંગપુત્રીને હરિ જાય રથે મહાદી,
 વૈદર્ભને વિદભેથી દાખવી જેમ દ્વારિકા.
 આપણી પ્રહમાળા શી પ્રહ્માનન્દે હુલ્લાસતી,
 પ્રહ્માની પાંખડી જેવી, ગોરવી ગંગપુત્રીઓ.
 પ્રેમીલી, હરિની પ્રેમી; રંગીલી, પ્રહ્મરંગીલી;
 શાશ્વોના સૌરભે સોહે પૃથ્વીમાં શારદા સ્વયં.
 સુભદ્રાને શૌર્ય જાગ્યાં નીર્જવા નરમાત એ;
 રુદ્રમિણીજી મહાકાં રંગે વન્દવા એ મહાપિણી.
 પૂજવા જીડતાં પ્રાંખે સંઘનાં સાધુમાધ્વીઓ.
 દ્વિમાં સૌરભદેહે તરન્તી કાશીદેવીઓ.
 અને પછી સન્ધ્યા ખીલી સાન્ધ્યરંગે રતુગડી,
 ત્યાહરે બૃહદ્ પ્રહ્માજ ઉદ્ભવે પૂતિને પૂરીઃ
 મહીમાં પાણીડાં પૂરી તારવે જેમ આખણ.
 હતા એક ઋષિ પૂર્વે પૂર્વના પૂર્વકાળમાં;
 વસે વિશ્વેશ્વર-તીર્થે ગંગને ઘાટ ભેખડે;
 ઘેરી ઘેરાતી ગોવંદે ગાદ-વૃક્ષઘટા મહા.
 ન્હોતું કમંડલુ, ન્હોતી પંચપાત્રી, ન ખરપૂર;
 આદેગે ચેપટી-ટેટા, ગંગનાં પાણીડાં ખીઓ.

વેલ ને પાંદડાં જાંધી એ પરિધાન પહેરતા.
 એકદદ, એકલક્ષ્ય, એકાંકી, એકધાટીના.
 'પિંડે ને, એક પ્રહાંડે' - હંતો સંસાર, એમને.
 વ્યોમને નેણુમાં ઝીલે, વાંચુંને 'પ્રાણુમાં' ભરે.
 કાળજૂલે જૂલંતા એ ગંગની લહરો ગણે.
 જોતાં એને તિથિ-માત્ર, જિગે એવો જ આધમે.
 રાત્રિ ને દિનનાં રાત્ર, સ્વામી વહન્ત કાળનાં.
 પ્રહ્લ એ એમની લક્ષ્મી પ્રહ્લ એ જ્ઞાન એમનું.
 જગત્માં પ્રહ્લને જોતા જોતા પ્રહ્લમયી જગત.
 એકે શ્રીખે તપ્યો સૂર્ય સમગ્ર વર્ષતાપથી.
 હિમાદ્રિનાં મહાહિમ પીગળી પૂરમા વહ્યાં.
 પૂરે મહડી ઉન્મત્ત ગંગા પાળના ઢાળ પાડતી.
 ઘાટની ડુંગર જાંચી ભાંગી ગંગની લેખડો;
 વૃક્ષ પાડ્યાં, તટ તાણ્યા, પછાડી પહોંકુટીરો.
 પાડી પૂર ગયાં તાણી ઋષિનાં વૃક્ષરાજને.
 ઋષિજી જઈને એકા વિશ્વેશપાયપદ્મમાં.
 ગંગા આવી રચી પિંડી કાળમાર્ગે વહી ગઈ.
 અગસ્ત્યે જેમ રોપી છે, 'મર્યાદવેલ માગરે.
 ત્યાહરે બહેણની આણુ વિશ્વેશે ગંગને હીધી :
 'ગંગા ! સર્માને આરામાં. મા લોપીશ તટોપરો.'

ગંગા બહે છે મહાપૂરે, આરામાં ત્હોય ત્હારથી;
જાણે છે જગ એ વાર્તા પૂજે છે સંયમેશને.

માનવીનાં મહાપૂરો વહે જો એમ સંયમે,
તો તો / થાય મોક્ષદ્વાર નૃલોક દેવલોકનું.

કાશીની કાળવાર્તાઓ લખી છે કાળગ્રન્થમાં;
ચિરાક્ષરે આલેખી છે ગંગાની ભૂમિભૂમિમાં.

યાત્રાળુ જેહ વાંચે એ, એ વાંચે નિજ ભાગ્યને.
માર્ગમાં માર્ગવાર્તામાં પહેલો પહોર વીતી ગયો.

વિશ્વસ્થોતો સૂર્યદેવ મહાકવો આભ-અટારીએ;
ઉન્નવળતી પ્રાન્નવળતી જગત્માં જ્યોતપાથરી.

વિશ્વ સો પ્રેરણા પામ્યુ પ્રાણવન્તું પ્રભાવતું.
ભાવનાનું ભરતવાક્ય ત્યહાં શ્રી હરિએ કહ્યું.

‘અયોધ્યામાં નથી ગંગા, નથી અવન્તિકાતટે;
નથી પંચવટી-તીર્થે કે બ્રહ્માવર્તમાં નથી.

હિમાદ્રિ પાઠવે આંહીં પુણ્યોદક પૃથ્વીપાવનાં.
પુણ્યશ્રવા પરબ્રહ્મ રમે ગંગતરંગમાં.’

ત્હાં તો પાથે હાક દીધી કુરુક્ષેત્ર ગબ્બવતી:
‘પેજો પેલાં ક્ષિતિપાળે વાદળે મેઘવાદળાં;

આલે શું મેહુલો આવ્યો સંઘને નહવરાવવા?’
‘નથી એ મેહુલો, પાર્થ! ભૂલે છે ચક્ષુ તાહરાં;

ભેડે છે ઋષિઓના એ યજ્ઞનાં ધૂમ્રવાદળો,
ઋષિઅખ્યાં હવિ લેને સંચરે દેવલોકમાં.

પાર્થ ! આવ્યું કાશીક્ષેત્ર તાહરા દૃષ્ટિક્ષેત્રમાં.
અને જો આલ-સ્પર્શન્તા, બ્યોમના વાયુ ઝીલતા,

પ્રહ્લાનન્દની લહરે હહેરખાં લેઈ હહેરતા.
પ્રહ્લાની વાદળી જેવા, પ્રહ્લાર્પિના ધ્વજો નલે

પુણ્યાણુ ઋષિપુત્રોની માંભળ પ્રહ્લ-ગર્જના;
ને મહીં મેધુરાકંઠી સુણજે ગંગગર્જના.

ભરે છે આલના આરા ગર્જના ગર્જના ભળી.
ગંગાના મહેલ મહેલોની શું ઉત્તુંગ અગાસીઓ.

હસ્તસ્થળી પ્રસારેલી પેળ ગંગાની લેળડોઝ
કુટીરોઝ ઋષિરાયોની રેખા રેખાવળે રમે.

ગંગાના તીરનાં પર્ણો, શુદ્ધ સુવર્ણ-વર્ણનાં,
ધર્મપૂર્ણ, તેજપૂર્ણ, રમે એ પર્ણમન્દિરોઝ :

વેદપૂર્ણ, પ્રહ્લપૂર્ણ, યજ્ઞ સંપૂર્ણ શુદ્ધિમાં.
ધર્મપુરે પ્રણમે છે પ્રાસાદો પર્ણકુટીરો.

રાજમહેલો રાજેન્દ્રો રહે થેને ક્ષણુ ઋષિઃ
થેતાંબરી સંન્યાસિની રાજેન્દ્રી ગંગઘાટની.

સંઘનાં સાધુ-સાધ્વીઓ ! કરો કાશીનું દર્શન;
સ્થાપી શું પ્રહ્લાની વેદિ, કે વેરી લક્ષ્મી ગગની !

યસોની જ્યોતના જેવા ધ્વજો ધીર મહર્ષિના;
 જ્યોતિનાંય જ્યોતિ શો મધ્યે એક મહાધ્વજ,
 વિશ્વેશ્વર વિશ્વને જોતા ધર્મધ્વજે વિરાજને.

મહોજસે વ્યોમ વિહાસતું હંતું;
 નાખે મહી ગર્જન ગંગ ગર્જલી,
 પોઝાર વિશ્વેશ્વરને શું વિશ્વનો!
 જવલન્ત વિશ્વેશ્વરનો મહાધ્વજ
 અનન્તમાં આંખડલી ઉદ્ગ્રાળતો.